

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

ҚЎҚОН ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

ПЕДАГОГИКА ФАКУЛЬТЕТИ

ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСИ

ўқитувчиси

СИРОЖИДДИНОВА МУҲАЙЁ
ШАРОФИДДИНОВНАНИНГ

“ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР МЕТОДИКАСИ”

фанидан

МАЪРУЗА МАТНИ

КИРИШ

Баркамол шахсни тарбиялаш барча даврларда муҳим ижтимоий талаблардан бири бўлиб келган, аммо бугунги сифат ўзгаришлар рўй бераётган бир даврда бу масаланинг долзарблиги янада кучайиб, талаб ортиб бормоқда.

Республикамиз мустақилликка эришгач, таълим-тарбия жараёни қайта кўриб чиқилиб уни ривожлантириш учун бир қанча янги асослар юзага келди. Жумладан “Таълим тўғрисидаги” Қонун, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг яратилиши таълимни тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла ҳалос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш имкониятини берди.

Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов ўзининг бир қанча нутқ ва рисоаларида истиқболга эришишнинг йўллари, тамойилларини аниқ ва равшан кўрсатиб берган. И.А.Каримовнинг «Истиқлол ва маънавият», «Ўзбекистоннинг сиёсий ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари», «Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида», «Баркамол авлод орзуси», “Юксак маънавият- енгилмас куч” каби асарларида жамиятнинг маънавий жиҳатдан янгиланиши ва ривожланишининг асосий негизлари баён этилган.

Ўтиш даврининг энг асосий хусусиятларидан бири бу - жамиятнинг маънавий жиҳатдан янада юқори поғонага кўтарилишидир. Чунки ўтиш даври биринчи галда жамиятдан маънавий ўсишни талаб этади. Маънавий ўсиш ўз навбатида фан-техника, маданият, санъат ҳамда иқтисодий ривожланишига асос бўлиб ҳизмат қилади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда маънавий фазилатларни тарбиялаш масаласи ўта долзарб масаладир.

Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»да ҳар томонлама баркамол шахс-фуқарони шакллантириш назарда тутилган. Бундай натижага эришиш учун таълим–тарбия жараёнининг уйғунлигини таъминлаш, тарбия жараёнининг қонуниятларини чуқур ўрганиш ва бугунги кун талабларига жавоб бера оладиган баркамол ёш авлодни тарбиялаш усуллари тақиқ қилиш лозим.

Баркамол авлод тарбияси кўп жиҳатдан бугунги кунда таҳсил олаётган бўлажак педагогларнинг тарбиявий ишларни ташкил этиш маҳоратига боғлиқдир. Шунинг учун бўлажак педагогларни тарбиявий иш методикасига доир бўлган билимлар билан мунтазам равишда таништириб боришимиз, бу борада малака ва кўникмаларни шакллантиришга алоҳида эътибор беришимиз лозим. Бундай вазифани бажариш учун албатта ўқув қўлланма ва дарсликларни бугунги кун

талабларидан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқиш талаб этилади.

Бугунги кунда тарбиявий ишларни ташкил қилишга бағишланган ўқув қўлланмалар мавжуд. Булардан бири Л.В. Рувинскийнинг «Тарбиявий иш методикаси» (1991 й) деб номланувчи қўлланмадир. Ушбу қўлланма собиқ Совет дварида нашр этилганлигидан ана шу давр хусусиятларини ва дунёқарашини ўзида акс эттиради. Бугунги кунда бизнинг дунёқарашимиз, эҳтиёжларимиз ва талабларимиз бутунлай ўзгарган. Бундан ташқари ушбу қўлланмада ахлоқий, эстетик, экологик тарбия масалалари деярли таҳлил этилмаган. Бу борада эришилган охирги ютуқлар ўз аксини топмаган.

Айтиш жойизки бу дарслик ва ўқув қўлланмалар янги педагогик билимларга бой, аммо уларда ўзбек халқ педагогикасининг хусусиятлари ҳисобга олинмаган ва энг муҳими бугунги кунда Ўзбекистонда олиб борилаётган педагогик илмий-тадқиқот ишлари акс эттирилмаган. Бугунги кунда Ўзбекистонда педагогикага оид ўқув қўлланмалар кўплаб чоп этилмоқда, аммо уларда асосий эътибор тарбия назариясига қаратилган бўлиб, тарбиявий ишлар методикаси масаласига кам эътибор берилган.

Юқоридаги фикрлардан ва Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 1999 йил 28-сентябрдаги 288-сонли «Ўзлуксиз таълим тизимини ўқув адабиётлари билан таъминлаш тўғрисида» ги ҳамда 2001 йил 20 февралдаги 43-сонли «Дарсликлар яратишни жадаллаштириш тўғрисида»ги буйруқларидан келиб чиққан ҳолда «Тарбиявий ишлар методикаси» фанидан бир неча ўқув қўлланама ва махрузалар матни ишлаб чиқилган. (О.Хасанбоева “Тарбиявий ишларни ташкил этиш методикаси”, З.Исмаилова “Тарбиявий ишлар методикаси”). Мазкур ўқув қўлланмаларда бугунги кунда тарбия борасида юзага келаётган муаммолар атрофлича таҳлил этилган ва бозор иқтисодиётига ўтиш даврининг ҳар бир шахс олдида қўяётган янги талаблари асосида тарбиявий ишларни ташкил этиш масаласи кўрилган. Бугунги кунда Ўзбекистонда тарбия борасида олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишларининг натижалари ёритилган.

«Тарбиявий ишлар методикаси» курси олдида икки вазифа туради: биринчиси, бўлажак педагогларни тарбиявий ишлар методикасига оид билимлар билан таништириш ва ана шу билимларни маҳорат билан қўллаш малакасини шакллантиришдир; иккинчиси бўлажак педагогларни тарбиявий ишларни ташкил этиш масаласи бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб боришга тайёрлаш. Чунки тарбия узлуксиз ривожланиб, ўзгариб боровчи жараёндир. Тарбия жараёни ҳар бир тарбиявий вазиятга ижодкорона ёндошувни талаб этади. Ушбу фан ана шу вазифаларни бажаришни ўз олдида мақсад қилиб қўйган.

Мавзу: Фаннинг мақсади, вазифаси, асосий тушунча ва тамойиллари.

Режа:

- 1. *Тарбиявий ишлар методикаси фанига кириш.***
- 2. *Тарбиявий ишлар методикаси фанининг мазмуни, моҳияти ва шахс тарбиясидаги роли.***
- 3. *Тарбиявий ишлар методикаси фанининг долзарб муаммолари ва унинг бартараф этиш йуллари.***

Ҳозирги кунда ёшларни баркамол инсон, ўз Ватанининг илғор кишиси сифатида тарбиялаш энг асосий масалалардан бири ҳисобланади. Чунки айнан ёшлар давлатимизнинг келажагидир.

Янги асрга қадам қўяр эканмиз мамлакатимизда чуқур, кенг камровли иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ислоҳатлар амалга оширилмоқда. Жамият маънавий юкасалиши ва янгиланиши сари юз тутгун бир пайтда Ўзбекистон Республкаси Президентининг 1999 йил 3–сентябрдаги “Республика маънавият ва Маърифат кенгашилини қўллаб - қувватлаш тўғрисида”ги Фармони замиридаги ғоялар, улардан келиб чиқадиган асосий мақсадлар, шунингдек, Президентимиз **И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият –ёнгилмас куч”** номли асарида **“Маънавият – инсонни рухан покланиш, калбан улгайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бакуват, иймон-этикодини бутун киладиган, виждонини уйғотадиган бекиёс куч, унинг барча карашларининг мезонидир”** деб таъкидлашлари хам, маънавиятнинг устуворлигини яна бир карра тасдиқлайди.

Халқнинг маънавий руҳини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш – Ўзбекистонда давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифасидир. Маънавият шундай қимматбаҳо меваки, у бизнинг қадимий ва навқирон халқимиз қалбида бутун инсониятнинг улкан оиласида ўз мустақиллигини тушуниб етиш ва озодликни севиш туйғуси билан биргаликда етилган. Маънавият инсонга она сути, ота намунаси, аجدодлар ўғити билан бирга сингади. Она тилининг буюк аҳамияти шундаки, у маънавият белгиси сифатида кишиларни яқин қилиб жипслаштиради. Табиатга яқинлик, жонажон улканинг бёниҳоя гўзаллигидан баҳраманд бўлиш маънавиятга озиқ беради, кучайтиради. Маънавият ўз халқининг тарихини, унинг маданияти ва вазифаларини чуқур билиш ва тушуниб етишга суянгандагина қудратли кучга айланади.¹

Маънавияти юксак шахслар юртни танитади. Шахсни эса унинг маънавий қиёфаси танитади. Маънавият – тарбиядан бошланади. Таълим–тарбиясиз маънавиятнинг бўлмаслиги барчага аён ҳақиқатдир.

¹ Раҳимжонов Н. “Ёшлар иқтисодий тафаккурини шакллантиришда оиланинг роли” Т., 2005 (Б.М.И.)

Миллий педагогика асосчиларидан бири **Абдулла Авлониёнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот – ё ҳалокат, ё садоқат, ё фалокат масаласидир!”** деган сўзлари ҳам фикримизга далил бўлади.

Республикамиз ҳукумати томонидан мустақилликнинг илк йиллариданоқ, жисмонан соғлом, маънан етук шахс яратишга эътибор берилган. Бу борадаги ишларни аниқ, мақсадли амалга ошириш учун давлат аҳамиятига молик дастурлар, режалар ишлаб чиқилди.¹

Мазкур “Тарбиявий ишлар методикаси” фанининг ўқитилиши ҳам айнан ушбу қарорга асосланган педагогикага ихтисослашган мутахассислар учун ишлаб чиқилган. Бунда услубий тарбия назариясининг умумий қоидаларига асосланиши, лекин уларни такрорламаслиги, бу қоидаларни рўёбга чиқариш усуллари ва воситалари, йўллари ва шаклларида иборат бўлиши лозим.

Тарбиявий иш методикасини ўрганиш ўқувчиларни тарбиялашнинг умумий масалаларини мустақил, ижодий ва дадил ҳал қилишга тайёрлаши лозим.

Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолатга келтириши учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқилиши, асосий эътибор шахсга қаратилиши, йиллар давомида тўпланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Тарбиявий ишлар методикаси фанининг бош мақсади – ёш авлодни маънавий ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий, маънавий-тарихий анъаналарга, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали, ташкилий, педагогик шакл ва воситаларни ишлаб чиқиб амалга жорий этишдир.

Тарбиявий ишлар методикаси фанининг асосий вазифаси эса – шахснинг ақлий эркин фикрловчи ва жисмоний ривожланиши, унинг қобилиятларини ҳар томонлама очиш учун имконият яратишдир.

Бўнинг учун: ёшларни эркин фикрлашга тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишга кўмаклашиш, ўз – ўзини идора ва назорат қила билишни шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндошув, уларда режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш;

Ўқувчиларда маданий ҳамда дунёвий билимларни эгаллашга бўлган талабларини шакллантириш, малака ҳосил қилдириш, тобора ўстириб-бойитиб бориш ва эстетик тушунчаларни шакллантириш;

Ҳар бир ўсмирнинг билимдонлигини ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш, инсон фаолиятини турли соҳаларда жорий қилиб кўриш;

¹ З. Қурбаниязова “Тарбиявий ишлар жараёнида тарбияланувчиларда миллий ўзликни англашни шакллантиришнинг педагогик асослари” номзодлик диссертацияси. Т., 2002.

Инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир–бирини тушинадиган, меҳрибон, шафқатли, ирқий камситишларга йўл қўймаслик) муомала одоби каби тарбия воситалари кенг қўлланиши лозим.

Тарбияда – тарбияланувчи шахсини олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир шахс, ўсмир ва ёш йигит – қизнинг бетакрор ва ўзига хослигини эътиборга олиш;

амалда тарбиявий жараённинг яхлит , узлуксиз ишига ва турли ёшдаги тарбияланувчиларни қамраб олишига алоҳида аҳамият бериш лозим.

Ўсмир йигит ва қизлар нафақат бўлғуси катта ҳаётга тайёргарлик кўрадилар, балки ана шу ҳақиқий ҳаёт билан яшайдилар.

Тарбиявий ишлар методикаси “Педагогика” фанининг бир қисми бўлиб, фан сифатида ажралиб чиқди ва ўзининг назарий, услубий, амалий асосларини яратди. Натижада тарбиявий ишларнинг тармоқлари вужудга келди. Тарбиявий ишлар методикаси фани бир неча қисмга бўлиб ўрганилади. Булар қуйдагилардир: “Одобнома фанини ўқитиш” методикаси, “Жамоани ташкил қилиш” методикаси, “Синф раҳбарининг тарбиявий ишларни ташкил этиш” методикаси ҳамда “Ёшларни тарбиялашда оила, маҳалла ҳамкорлигини амалга ошириш” методикаси ва ҳакозолар.

Демак бу фанни ўқитишдан мақсад келажакда ўқувчиларимизга таълим муассасаларида таълим – тарбияга давр талабларидан келиб чиққан ҳолда янгича ёндошишни, ишни сифат, мазмун жиҳатдан тўғри ташкил этишни ўргатишдан иборатдир.

Ўзбекистоннинг мустақиллиги туфайли ота – боболаримизнинг ахлоқ – одоб ҳақидаги ҳикматли ҳикоялари, нақл – ривоятлари ёшларнинг маънавий қадриятларини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этмоқда. Бунини биз одобнома фанининг ўқитилиши мисолида кўришимиз мумкин. Тарбиявий ишларни ташкил қилишда эса ҳар бир педагог ахлоқ одоб ҳақидаги билимларга эга бўлиши керак.

Тарбиявий ишлар методикаси фанини ўқитишда жамоани ташкил қилиш методикасига катта эътибор берилади, чунки шахсни жамоада тарбиялаш билангина жамиятни юксалтириш мумкин. Бу вазифаларни эса биз одатда синф раҳбарларининг зиммасига юклаймиз. Синф раҳбарлари ўз навбатида синфдаги ўқувчиларнинг бевосита таълим – тарбия жараёни, яъни дарслар давомида ҳамда дарсдан кейинги фаолиятини назорат қилишга маъсулдирлар.

Кейинги йилларда давлатимизда қабул қилинаётган таълим ва тарбия тўғрисидаги қатор меъёрий ҳужжатлар, жумладан «Таълим тўғрисида»ги Қонуни, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” бозор иқтисодиёти шароитида муваффақиятли ишлай оладиган, мустақил

фикрловчи кадрларни тайёрлашда оила, маҳалла ва ўқув масканларининг нуфузини янада юқори поғонага кўтаришни тақозо этади.

Шу мақсадда тарбиявий ишларни ташкил этиш ва уни тўғри йўлга қўйиш мақсадида биз сизлар билан ўқиш давомида ушбу услублардан фойдаланган ҳолда дарсларни ташкил этамиз ва ҳар бир йўналишга алоҳида тўхталиб ўтишга ҳаракат қиламиз.

Яна шуни таъкидлаб ўтиш керакки тарбиявий ишларни ташкил этишда ҳуқуқ – тартибот органлари, ижодий уюшмалар, давлат ва нодавлат жамғармалар, қўмиталар ва ташкилотлар билан ҳамкорликда иш олиб борилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Тарбия- маънавий манбалар ва ҳозирги замон талаблари ва эҳтиёжларини назарда тутган ҳолда, ўқитувчининг ўқувчи билан аниқ бир мақсадга қаратилган ўзаро амалий ва назарий мулоқотидир.

Бугунги кунда тарбия методларини қуйидаги синфларга ажратиш мумкин:

1.Сўз орқали ифодалаш методи.

2.Кўргазмалилик методи.

3.Амалий, намуна усули.

4. Рағбатлантириш ва жазолаш .

Биринчи синф - сўз орқали фикрни баён этиш, маслаҳат бериш, йўналтириш, суҳбат, ҳикоя, маҳруза.

Иккинчи синф - кинофилмлар, тасвирий санъат, бадиий санъат ва адабиёт.

Учинчи синф - тарбия маҳалумотларини амалий меҳнат ҳаракатлари орқали бериш, ўртак кўрсатиш, намуна ва ибратдан фойдаланиш.

Тўртинчи синф - ўқувчиларни яхши бажарилган иш учун рағбатлантириш. Рағбатлантириш маънавий ва моддий кўринишларда бўлиши мумкин. Жазолаш методи ҳам кам ишлатилишига қарамасдан ўзининг маълум таъсир кучига эга. Жазолашга - танбеҳ бериш, қаттиқ огоҳлантириш, уялтириш кабилар киради.

Ҳозирги кунда ёшларни баркамол инсон, ўз Ватанининг илғор кишиси сифатида тарбиялаш энг асосий масалалардан бири ҳисобланади. Чунки айнан ёшлар давлатимизнинг келажагидир.

Янги асрга қадам қўяр эканмиз, мамлакатимизда чуқур, кенг қамровли иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ислоҳатлар амалга оширилмоқда. Жамият маънавий юкасалиши ва янгиланиши сари юз тутгун бир пайтда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 3–сентябрдаги “Республика маънавият ва Маърифат кенгашининг қўллаб қувватлаш тўғрисида”ги Фармони замиридаги ғоялар, улардан келиб чиқадиган асосий мақсадлар маънавиятнинг устуворлигини яна бир қарра тасдиқлайди.

Халқнинг маънавий руҳини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш – Ўзбекистонда давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифасидир. Маънавият

шундай қимматбаҳо меваки, у бизнинг қадимий ва навқирон халқимиз қалбида бутун инсониятнинг улкан оиласида ўз мустақиллигини тушуниб етиш ва озодликни севиш туйғуси билан биргаликда етилган.

Маънавият инсонга она сути, ота намунаси, аجدодлар ўғити билан бирга сингади. Она тилининг буюк аҳамияти шундаки, у маънавият белгиси сифатида кишиларни яқин қилиб жипслаштиради. Табиатга яқинлик, жонажон улканинг бёнихоя гўзаллигидан баҳраманд бўлиш маънавиятга озиқ беради, кучайтиради. Маънавият ўз халқининг тарихини, унинг маданияти ва вазифаларини чуқур билиш ва тушиниб етишга суянгандагина қудратли кучга айланади.

Республикамиз ҳукумати томонидан мустақилликнинг илк йиллариданоқ, жисмонан соғлом, махнан етук шахс яратишга эътибор берилган. Бу борадаги ишларни аниқ, мақсадли амалга ошириш учун давлат аҳамиятига молик дастурлар, режалар ишлаб чиқилди.

Мазкур “Тарбиявий ишлар методикаси” фанининг ўқитилиши ҳам айнан ушбу қарорга асосан педагогикага ихтисослашган мутахассислар учун ишлаб чиқилган. Бунда услубий тарбия назариясининг умумий қоидаларига асосланиши, лекин уларни такрорламаслиги, бу қоидаларни рўйбга чиқариш усуллари ва воситалари, йўллари ва шакллари билан иборат бўлиши лозим.

Тарбиявий иш методикасини ўрганиш ўқувчиларни тарбиялашнинг умумий масалаларини мустақил, ижодий ва дадил ҳал қилишга тайёрлаши лозим.

Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолатга келтириши учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқилиши, асосий эътибор шахс шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўпланган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Инсонпарварлик одоби меъёрларини шакллантириш (бир – бирини тушинадиган, меҳрибон, шафқатли, ирқий камситишларга йўл қўймаслик) муомала одоби каби тарбия воситалари кенг қўлланиши лозим.

Тарбия – тарбияланувчи шахсини олий ижтимоий қадрият деб тан олиш, ҳар бир шахс, ўсмир ва ёш йигит – қизнинг бетақдор ва ўзига хослигини эътиборга олиш;

Амалда тарбиявий жараён яхлит ва узлуксиз ишига ва турли ёшдаги тарбияланувчиларни қамраб олишига алоҳида аҳамият бериш лозим.

Ўсмир йигит ва қизлар нафақат бўлғуси катта ҳаётга тайёргарлик кўрадилар, балки ана шу ҳақиқий ҳаёт билан яшайдилар.

Ҳар қандай фаолиятда сифат ва самарадорликка еришиш ҳозирги кунимизнинг муҳим талаби ҳисобланади. Ўқув юртидаги асосий фаолият ўқишдир. Шунинг учун тарбия ўқиш фаолияти билан қанча кўп боғланса, унинг мазмунида тарбиявий томон қанча кучли бўлса,

тарбия билан таълим бирлиги барча чоралар билан хал қилинса, у холда мувоффақиятга эришиш шунча осонлашади.

Аммо тарбиявий таъсир таълим билан чекланмайди. Унинг мазмуни дарсдан ташқарида ўқувчилар фаолиятини уюштириш, турли туман тарбиявий тадбирларни ташкил этиш орқали тўлатилади ва хал қилинади. Мана шу тарбия жараёнининг самарасини ошириш нималарга боғлиқ?

Тарбиянинг самарадорлигини ошириш долзарб ва мураккаб муаммодир. Самарадорлик деганда эса ҳар қандай фаолиятда энг кам куч сарфлаш ва моддий жихатидан кам харажат қилган холда, қисқа вақт ичида кўзланган мақсадга тўла эришиш тушунилади. Гарчи буни тарбияга тадбиқ этадиган бўлсак, унда қулайлик томони ҳам ҳисобга олинади. Лекин унинг амалда хал қилиниши маълум шарт-шароитга боғлиқ бўлади. Булар, аввало тажрибада қатъий тизимнинг бўлишини тақозо этади.

Тажрибадаги тизимчилик истаган педагогик тадбирнинг мунтазам уюштирилиши деб тушунилади. Баъзи ўқув юртларида қобилиятли, ижодий изланувчан синф раҳбарлари томонидан тарбиявий ишларнинг махсулдор натижа берадиган тизими вужудга келди. Аммо айрим синф раҳбарларининг тажрибасида умумий тизимнинг фақат баъзо таркибий қисмларигина бор, ҳолос. Бошқаларида эса тизим ўрнига турли тадбирларнинг тартибсиз тўпламига дуч келамиз. Ана шундай холда тарбиявий имконият билан натижа ўртасида узвийлик йўқолади. Бу ҳолнинг вужудга келмаслиги учун синф раҳбари фаолиятида тарбиявий ишларнинг тизими бўлиши шарт.

Тарбиявий ишлар тизими ўз белгиларига эга бўлиб, синф раҳбари шуларни эсда тутиши ва қўйидагиларга риоя қилиши керак:

1. Тарбиявий иш тарбиянинг умумий мақсадига бўйсунити ва айти пайтда аниқ вазифага боғланиш керак;

2. Тарбиянинг мазмуни, методи, усули, ташкилий шакл ва бошқариш жараёнининг яхлит ҳамда бир бутунлигини таъмин этиши керак. Булар ўзаро бир-бирига боғлиқ бўлиб улардан бирининг ўзгариши бутун тизимнинг ўзгаришига олиб келади;

3. Тарбиядаги динамиклик-истаган тизим ўз ўтмишига, ҳозирги даражасига ва келажак истиқболларига эга бўлиши керак;

4. Тарбиянинг бошқарилиши—тарбиявий иш тизими тарбиячидан қилинган ишнинг натижасин ўрганиб боришни, ўз ишини таълил қилиш услубини эгаллаб боришни тақозо қилади;

5. Тарбия ишлари атроф—муҳит билан давр руҳи билан боғланиб бориши керак.

Тарбиявий ишлар тизими ўз мазмунига эга. Буни тарбияни умумий мазмуни ва синфнинг имкониятига мос келадиган ҳажми белгилайди. Лекин тарбиявий ишлар тизими қотиб қолмаган

мазмунан ва шаклан мунтазам янгиланиб туриши ва бу тарбия жамоанинг эҳтиёжи сифатида вужудга келиши лозим.

Тарбиявий ишнинг самарадорлигига тарбияга мажмуавий муносабат талаби ҳам таъсир этади. Тизим ва мажмуавий муносабат ўзаро узвий боғлиқ бўлиб, улардан бири йўқ жойда иккинчиси ҳам бўлмайди. Тарбияга мажмуавий муносабат тарбиянинг асосий моҳияти бўлган ҳар томонлама гармоник ривожланган шахсни етиштириш мақсадидан келиб чиқади.

Мажмуавий муносабат тарбиявий ишларни бирлаштиришини, педагогик таъсир воситаларни таълил қилиш йўли билан синф раҳбари меҳнатида юксак самарага эришишни таъминлайди. Бунда ҳам бир иш мавзу билан боғланиб, бутун жамоанинг иштироки шу асосида таъминланади. Синф раҳбари ишидаги мажмуавий муносабат умум мактаб тарбиявий ишлари занжири билан боғланиши туфайлигина вужудга келади.

Академик лицей, коллеждаги тарбиявий иш даври бир қатор мактаб тадбирлари атрофига бирлашади ва унинг амалга оширилишида биринчи курсдан учинчи курсгача бўлган ҳамма ўқувчилар, синф раҳбарлари, ота-оналар, барча ўқитувчилар, «Қамолот» ташкилоти ва оталиқ корхона вакиллари қатнашади.

Дастурнинг бу қадар хилма-хиллиги синф ўқувчиларининг мустақиллигини оширади, уларнинг спорт, саёҳликка ҳамда меҳнатга оид малака ва кўникмаларнинг синовдан ўтказиши, ахлоқий тарбияланганлик даражасини аниқлайди. Бундай тадбирларга «Қўшиқ бизга ҳамроҳдир» мавзусида қўшиқлар фестивали ўтказиш; таътил кунларида «Биз дунёнинг эгаларимиз» мавзусида йиғилишлар, соф виждонли кишилар, «уруш оловига қарши курашганлар» мавзусида ёш антифашистлар ҳафталиги, билимлар ва ижодиёт кўриги, фан ва техника ҳафталиги; «Менинг меҳнатим республика меҳнатига қўшилади» мавзусида меҳнат ҳафталиги ва ўн кунликлари ташкил қилиш мумкин. Бу хилдаги ишлар ўз мазмуни билан ўқувчиларда юксак фуқаролик фазилатларини шакллантиради, ғоявий-сиёсий меҳнат ҳамда ахлоқий тарбия уйғунлиги таъминлайди ва ана шулар тарбиядаги намунавий муносабатни ифодалайди.

Синф раҳбари тарбия ишлари тизимидан ҳам мажмуавий муносабат ҳа вазиятни яратиш мақсадида фойдаланиш керак. Чунки тарбияда вазифалар яратадиган тарбияни ундан ўз мақсади учун жуда кенг ва унумли фойдалана олади ҳам.

Таянч иборалар: тарбия, мақсад, вазифа, мазмун ва моҳият, ташкил қилиш, тарбиявий иш, барқамол авлод.

Назорат саволлари:

1. Тарбиявий ишлар методикаси фанининг мақсад ва вазифалари.
2. Тарбиявий ишларни тугри ташкил қилишнинг моҳияти.

3.Бугунги кунда тарбиявий ишларни ташкил килишдаги долзарб муаммолар.

Адабиётлар:

1. “Таълим тўғрисида”ги Қонун. Т., 1997.
2. “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” Т., 1997.
3. Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси. Т., 1999.
4. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. Т.Маънавият-2008.
5. Тарбиявий ишлар методикаси. П.И.Рувинский. – Т. 1991 й.
6. Ўқувчи маънавиятини шакллантириш (қўлланма) – Тошкент – 2000. Ж.Ғ.Йўлдошев 1. “Таълим тўғрисида”ги Қонун. Т., 1997.
9. Ғайбуллаев Н. ва бошқалар. Педагогика. Т., 2000.
10. Зиёмухаммедов Б., Абдуллаева Ш. «Педагогика». Т., 2000.
- 13.О.Хасанбоева: Тарбиявий ишлар методикаси.Т.2001.
- 14.З.Исмаилова.Тарбиявий ишларни ташкил этиш методикаси.Т.2006.

Мавзу: Тарбиявий ишлар тизимида синф рахбари фаолиятининг тутган урни ва уни ташкил этиш.

Режа:

- 1. Синф рахбарининг тарбиявий ишларни ташкиллаштириши.**
- 2. Синф рахбарининг укувчи шахси ва жамоани урганишдаги маҳорати.**
- 3. Синф рахбарининг асосий вазифалари ва сифатлари.**

Ҳозирги даврда ўқув муассасалар ва улардаги ўқув, тарбия жамоа олдидан жуда катта ижтимоий аҳамиятга молик вазифалар қўйилмоқда.

Олий мактаб ёш авлоднинг дунёқарабини таркиб топтириш, ғоявий ва сиёсий жиҳатдан чиниқтириши юксак ахлоқий фазилатга эга қилиши меҳнатга ва онгли касб танлашга тайёрлаш лозим. Бу вазифаларни ҳал қилишда синф рахбари муҳим роль уйнайди. Чунки у бир синф шароитида тарбиявий вазифаларни амалга оширишга қаратилган ишларни ташкил этади ва бошқаради. Синф рахбарининг кўп қиррали вазифаси ва функциялари “Таълим тўғрисида” ги Қонун ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”да , “Мактаб ички низомлари”да баён қилинган бўлиб, унда ўқитувчиларга, ота-оналарга ва синф раҳбарларига тавсиялар берилган; ақлий, ахлоқий, меҳнат, эстетик ва жисмоний тарбиянинг вазифаси ва мазмуни синфларга нисбатан мослаштирилган.

Ана шунга кўра синф рахбари қуйидаги вазифаларни бажаради:

1. Ўзига юклатилган синфда тарбиявий ишларни амалга оширади. Бу вазифани бажаришда у ёлғиз эмас. Шу синфда дарс бераётган турли фан ўқитувчилари билан яқин ҳамкорликда ва уларга суянган ҳолда ўқувчиларда дунёқараш асосларини шакллантиради, ахлоқ тарбиясини амалга оширади. “Камолот” ташкилоти ҳамкорлигида, мунтазам суратда уларга таяниб ва кундалик ишда ёрдам уюштириб ўқувчилар билан дарсдан ташқаридаги хилма-хил ишларни ташкил этади ва синф жамоасини муштаҳкамлайди.

2. Ўқувчиларнинг бирлигига бўлган қизиқишини ва қобилиятини ўстириш, ҳар бир ўқувчининг индивидуал-руҳий хусусиятини ҳисобга олган ҳолда касбга уюналтириш ва ҳаётий мақсадларни шакллантириш – синф раҳбарининг алоҳида вазифасидир. Айни пайтда у ҳар бир ўқувчининг соғлигини мустаҳкамлашга ҳам эътибор беради.

3. Синф раҳбарининг диққат марказида ўқувчиларнинг юқори даражада ўзлаштиришини таъминлаш масаласи туради. Бунинг учун у ҳар бир ўқувчининг кундалик ўзлаштиришидан воқиф бўлиб туради, орқада қолаётганларга ўз вақтида кечиктирмай ёрдам уюштиради.

4. Синфдаги ўқувчиларнинг ўз-ўзини бошқариш ишларини йўналтиради, улар иштирокида синф жамоасининг ижтимоий фойдали ишлардаги иштирокини таъмин этади, мактаб миқёсида уюштирилаётган муҳим тадбирларда ўз синфининг фаол қатнашишини таъминлайди.

5. Синф ўқувчиларининг ота-оналари, корхоналар ва муассасалардаги, турар жойлардаги оила ва мактабга ёрдам берувчи ҳомий маҳаллалар билан яқин алоқа ўрнатади.

6. Синф раҳбари шу синфда дарс бераётган барча фан ўқитувчилари ўртасида, мактаб билан оила ўртасида ўқувчиларга нисбатан ягона талаблар ўрнатилишига эришади, ота-оналарга педагогик билимлар тарқатиб, оила билан мактаб ўртасидаги алоқани мустаҳкамлайди.

7. Синф раҳбари ўз синфидаги турли ҳужжатларнинг : синф журнали, ўқувчиларнинг рейтинг дафтарчаси, шахсий ҳужжатлари, турли хил режа ва ҳисоботларни юритади.

Кўриниб турибдики, вазифва кенг ва мураккаб, уларни муваффақиятли ҳал қилиш синф раҳбарининг шахсий сифатларига ҳам боғлиқдир. Синф раҳбарининг шахсий сифатларига қўйиладиган талаблар ўқитувчига қўйиладиган фарқ қилмайди. Лекин синф раҳбари асосий тарбиячи, болалар маънавий жиҳатидан андоза оладиган шахс бўлганлиги учун ҳам бу талаблар унинг шахсий фазилатига айланиб кетиши билан тарбияда алоҳида ўрин эгаллайди.

Тарбиявий ишларнинг сифат ва самарадорлиги, аввало тарбиячининг ғоявий ишончига ва сиёсий онгининг даражасига боғлиқ.

Синф раҳбари ўзининг ғоявий-сиёсий онгини оширади. Бу синф раҳбарига болаларни онглилик руҳида тарбиялашга, улар орасига бегона идеология ва ёмон хулқнинг кириб боришига қарши кураша олиш имкониятини бера олади. Синф раҳбарининг ахлоқий обрўси ҳоят даражада юқори бўлиши ҳам бу ўринда муҳимдир. Синф раҳбари ана шундагина тарбиявий таъсир кучига эга бўлади. Тарбиячининг шахсий фазилатлари, маънавий қиёфаси ўқувчилар онгининг ва хулқининг шаклланишида катта таъсир кўрсатади. Синф раҳбари учун касбий малака ва кўникмаларга эга бўлишнинг ўзи етарли эмас. Ўз тарбиявий фаолиятида юксак даражадаги фуқаролик фазилатлари, интизоми ва одамийлиги, ахлоқий сифатлари билан ҳам таъсир ўтказади. Чунки тарбиячилик

таланти жуда кўп сифатларни чуқур билиш, кенг фикр доираси, ишга жон дилдан кўнгил қўйиш болаларга бўлган чексиз мухаббат, муомалада назокатлилик, қалб ёшлиги, серзавқ, темперамент, ақл ва одоблилик намунаси, алоқада назокат ва сиполик, вазминлик ва камтарлик каби фазилатларнинг бўлишини тақозо қилади. Бунда яна тарбиячилик техникаси қўшилса ишда муваффақият таъминланиши табиийдир. Тарбиячилик техникаси синф раҳбарининг асосий қуролидир.

Синф раҳбаридан маданият даражасининг кенглиги, педагогик одоб талабларига риоя қилиш, ҳар бир ўқувчи шахсини инсон сифатида ҳурмат қилиш билан унга нисбатан талабчанликни унутмаслик, ташкилотчилик малакаларига эга бўлиш, ўз малакасини тинимсиз ошириб бориш билан ишга ижодий ёндошиш талаб қилинади. Муҳими шундаки, синф раҳбарининг ўзи болаларда тарбияламоқчи бўлган ғоявий-ахлоқий ғояга мос бўлиши керак. Тарбиядаги ҳатоларнинг кўплигига асосий сабаб ўқувчиларнинг олдига қўйилаётган талаблар тарбиячи ҳарактерда ҳамиша ҳам намоён бўлавермаслигидадир.

Синф раҳбарининг махсус касбий ва ижтимоий вазифаларига одилонга баҳо берувчи ҳолис ҳакам – тарбияланувчилар. Аввало, синф раҳбарининг амалий фаолияти фақат ярими тарбия технологияга асосланганлигини назарда тутиш керак. Унинг иккинчи ярими бу санъат. Шу туфайли синф раҳбарига қўйиладиган дастлабки талаб – унда педагогик қобилият мавжуд бўлиши керак. Синф раҳбарининг қобилияти – бу ўқувчилар билан ишлашга иштиёқ, болаларга нисбатан мухаббат, улар билан бўлган муносабатдан мамнун бўлиш билан ифода бўладиган шахснинг сифатлари. Қобилият фаолият жараёнида пайдо бўлади ва ривожланади. Қобилият уддабуронликдан фарқ қилади. Малака ва уддабуронлик машқ, ўқиш натижаси ҳисобланса. Қобилиятнинг ривожланиши учун эса яна истеъдод, лаёқат ва зеҳн, яъни инсон асаб тизимида анатомо-физиологик хусусият бўлиши ҳам зарур.

Тарбиявий фаолиятнинг самарали бўлиши учун синф раҳбарига қобилиятнинг қуйидаги турлари мавжуд бўлмоғи ва тарбиялаб етиштирилмоғи лозим:

- ташкилий – синф раҳбарининг ўқувчиларни жипслаштириш, уларни банд қилиш, вазифалар бўлиб бериш, ишни режалаштириш, қилинган ишларни жамлаш маҳоратига намоён бўлади;
- дидактика оид – ўрганишга бўлган қизиқиш ҳамда маънавий, ҳиссий истакларни рағбатлантириш, ўқув билимини орттириш, фаоллаштириш маҳоратида намоён бўлади;
- перцептив – тарбияланувчиларнинг маънавий дунёсига сингиб, уларнинг эмоционал ҳолатини баҳолаш, руҳий хусусиятларини аниқлаш маҳоратида намоён бўлади;
- суггестив – ўқувчиларга эмоционал таъсир кўрсатишда намоён бўлади;

- келажакни кўра билиш - ўз ҳаракатларнинг оқибатини кўра билишда, ўқувчиларда қандай фазилатларни рўёбга чиқариш лозимлигини олдиндан айта олиш маҳоратида намоён бўлади;

- тадқиқий - педагогик вазиятлар ва жараёнларни ўрганиш ва обхектив баҳолаш маҳоратида намоён бўлади.

Синф раҳбарининг фаол жамоатчи сифатида ҳамиша намуна кўрсатиши муҳим аҳамиятга эга. Айни вақтда у коммуникатив (катталар билан ҳам, кичиклар билан ҳам тез алоқа ўрната олиш) қобилиятга эга бўлиши, рўй бераётган факт ва ҳодисаларни фақат педагогик қоидаларга боғлаб баҳолашгина эмас, балки рўй бериш сабабига қараб ҳукм ҳам чиқариши педагогик оптимизмга, ижод қилиш қобилиятига эга бўлиш керак. Синф раҳбарининг энг муҳим фазилати – одамлар билан тезда тил топа олиши, кўпчиликка ўшила билиш, улфатжонлик, дилкашлик бўлиб, бу ундаги муомала маданиятининг юксаклигини ифодалайди. Чунки унга ҳамиша одамлар билан алоқа қилишга, улар билан ишлашга тўғри келади. Ҳозирги шароитдан келиб чиққан ҳолда ўқув-тарбия жараёнида қулай муносабатлар яратиш учун касбий жиҳатдан аҳамиятли асослар бўлувчи синф раҳбарининг инсоний хислатлари муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Синф раҳбари учун жуда муҳим хислат – инсонпарварлик, яъни ўсаётган инсонга олий кадрият каби муносабат қилиш лозим. Инсоний муносабатлар ўқувчига нисбатан хайрихоҳлик, унга ёрдам бериш, уларнинг фикрига қулоқ солмоқ, унинг ўқувчилик фаолиятига юксак талабчанликдан иборат.

Синф раҳбари доимо фаол, ижодкор шахсдир. У ўқувчиларнинг кундалик ҳаётини уюштирувчи ҳамдир. Ўқувчиларда қизиқиш уйғотиш, уларни ўзи билан етаклаш фақат юксак иродали инсоннинг қўлидан келади. Аудитория, ўқувчилар жамоаси каби мураккаб организмларга педагогик раҳбарлик қилиши синф раҳбаридан топқир, зеҳни ўтқир, ҳар қандай вазиятни мустақил ечишга доим тайёр бўлишлигини талаб қилади. Унга касбий жиҳатдан керакли хислатлардан бири – сабр-тоқат ва дадилликдир. Ўқитувчининг бирдан саросимага тушгани, ўз ночорлигини ўқувчилар сезмаслиги лозим. Шунинг ҳамини эсда тутиш керакки, синф раҳбари ўз ҳаракати ва ахлоқини назорат қилиш, ҳеч қачон арзимаган нарсаларга асабийлашмаслиги керак.

Муваффақиятли фаолият юритишнинг биринчи шarti - бу синф раҳбарининг талабчанлиги. Дастлаб талабни у ўзига қўйиши керак, чунки ўзингда бўлмаганни ўзгача талаб қила олмайсан. Талабчанлиги билан бирга оқилона тарбиячи ҳам бўлиши лозим. Педагогик жараёнларда юз бериб турадиган кескинликларни бартараф этиш учун тарбиячига ҳазил-мутойиба туйғуси ёрдам беради. Унинг кўламида тайёр ҳазил, мақол, яхши, дўстона пичинг – ижобий эмоционал ҳолат яратишга имкон бериб, ўқувчиларни ўзига жалб қилдиради.

Шахс ахлоқини ҳарактерлайдиган белгилардан бири – маъсулиятдир. Синф раҳбарининг маъсулияти - тарбиячининг фаолияти ва таълим-тарбия жараёнининг аниқ вазифаларини ҳам ўз ичига олади. Тарбиячи зиммасига боланинг шахс сифатида ҳар томонлама камол топтириш маъсулияти юкланади. У ўқувчига чуқур назарий билим бериши, уни ҳаётга, меҳнатга тайёрлаши лозим. Шу билан бирга у ўқувчидаги мавжуд лаёқат ва қобилиятни ўз вақтида пайқаб, индивидуал муносабатда бўлиши, унда мавжуд бўлган ижобий ахлоқий сифатларни авайлаб ўстириши даркор.

Синф раҳбари мактабдаги энг универсал педагогик ҳисобланиб у бажарадиган меҳнатнинг ўлчови, чегараси йўқ. Унинг билмаган иши уддасидан чиқа олмайдиган соҳаси бўлмайди. Шу билан бир қаторда, у беғараз, холис ва таъмасиз шахс бўлиб, жамоачилик асосида ишлайди. Синф раҳбари педагоглар, ота-оналар ва ўқувчиларни ўзаро боғловчи шахс сифатида барча томонларнинг нуқтаи назарини ҳисобга олиши, ҳаракатларни бир марказга бирлаштириши, ўзаро алоқаларнинг тўғри бўлишига таъсир ўтказиши ва айнаи вақтда ўзининг позициясини аниқ таъминлай олиши керак. Бу эса доноликдир.

Шундай қилиб, педагогик одобга эга бўлган синф раҳбари ўқувчилар орасида обрў қозонади. Устоз қанчалик обрў қозонса, таълим ва тарбия моҳиятан шунчалик муваффақиятли бўлади ва аксинча, тарбиячининг шахни қанчалик паст бўлса, унинг таъсири шунча бўш ва ўқувчиларни вояга етказиш жараёни ҳам шунча заиф бўлади.

Юқори айтиб утилган фазилатлар синф раҳбарининг тарбиявий ишлари самарасини оширишда ва унинг муваффақиятини таъминлашга гаров бўлади.

Синф раҳбари ниҳоятда маъсулиятли ва мураккаб вазифани бажаради. У синфдаги тарбиявий ишлар ташкилотчиси, ўқувчиларнинг мураббийси, синфни ташкил этади ҳамда камолот ташкилотчилари, ўқитувчилар, оила, кенг жамоатчилик аҳли билан бирга иш олиб боради.

Сўнгги йилларда синф раҳбарининг фаолияти турли шакл ва методлар билан бойитилди. Тарбиявий ишларни ташкил этиш ва ўтказишда мактаб жамоат ташкилотларининг роли тобора оширилди. Идеологик муассасалар сифатида мактаб олдида муҳим тарбиявий вазифалар қўйилган, бу эса айнаи вақтда ҳар бир синф раҳбарининг асосий вазифалари ҳисобланади, шундай қилиб, алоҳида синф бирлашиб мактабни ташкил этадилар. Алоҳида синф жамоалари қўлга киритган таълим ва тарбия борасидаги муваффақиятлар бутун мактаб жамоасининг муваффақиятини минлайди. Шу нуқтаи назардан синф раҳбарининг маъсулияти жамият олдида раҳбарлик маъсулиятидан кам эмас. Шунинг учун мактаб директорлари синф раҳбари вазифасига тажрибали, ташкилотчи, меҳнатсевар, маҳоратли, ёш авлодни севадиган ўқитувчиларни тайинлаб, улар билан мунтазам иш олиб борадилар.

Синф раҳбарининг муҳим вазифаларидан бири – бу ўқувчининг ўқишга бўлган ҳаваси, эътиқоди ва билим, қобилиятини ривожлантириш, каб-ҳунарга бўлган лаёқатини, ёш ва руҳий хусусиятлар асосида ривожлантириш, ҳар бир ўқувчининг бўлғуси ҳаёти режаларини амалга ошириш, ўқувчиларнинг саломатлигини муҳофаза қилишдан иборат. Фаолларга ишониш, уларнинг синф жамоаси орасида обрўсини кўтариш, з вақтида уларга тегишли ёрдам кўрсатиш синф раҳбарининг бевосита асосий вазифасидир.

Синф жамоасини ташкил этиш ва тарбиялаш жараёнида синф раҳбарининг ташкилотчилик функцияси жуда катта аҳамиятга эгадир. “Ташкилотчилик” тушунчасининг ўзи кенг махнога эга. Махсус бир мақсадни кўзлаб у ёки бу ишни, тадбирийд чораларни ташкил этиш синф раҳбаридан катта малака ва махсус маҳоратни талаб қилади. Ташкилотчилик функцияси бир нечта элементларга боғлиқдир.

А. Ўтган ишларни таҳлил қилиш, унинг муваффақияти ёки муваффақиятсизлиги сабабларини белгилаб олиш.

Б. Синфда ўтказиладиган барча ишлар тарбиявий ҳарактерга эга бўлиб, маълум мақсадни кўзлаб ўтказилиши ва синф раҳбари турли тарбиявий ишларни ўтказишда олдин шу ишнинг моделини туза билиш лозим.

В. Синф раҳбари олдиға қўйилган мақсадға эришиш учун ўз олдиға аниқ вазифа қўя билиш лозим.

Г. Синф раҳбари ҳар бир тарбиявий чораларни амалға оширишда ўқитувчи ва ўқувчиларнинг қобилиятларига қараб, вазифаларни тақсимлаш, маълум режа асосида тарбиявий тадбирларнинг ўтказиш ўрни, вақти, соати, жавобгар шахслар ва тизимлилигини аниқлаш лозим.

Д. Маълум тарбиявий иш бажаришда бажарувчи кишиларни иш участкаларидаги жой-жойига қўйиш, вазифаларни тўғри тақсимлаш, ишға бошқа ўқитувчиларни, ота-оналар, ўқувчилар, оталик ташкилотлари ва иш обхектини аниқлаш лозим.

Синф раҳбарининг жамоани ташкил қилиш бўйича асосий фаолияти.

1. Ҳар бир ўқувчини шахс сифатида ўрганиш.
2. Ўқувчиларни синфда тарбиялашни ташкил этиш.
3. Ўқувчиларнинг билим-тарбиясини ошириш ва уларнинг тартиб интизомини мустаҳкамлаш.
4. Синфда дарсдан ташқари ишларни ташкил этиш ва ўтказиш.
5. Фан ўқитувчиларининг тарбиявий ишларини бирлаштириш (координациялаш).
6. Ўқувчиларнинг ота-оналари билан ишлаш.

Синф раҳбари фан ўқитув ишларига нисбатан тарбиянинг кўп қиррали муҳим вазифаларини бажаради. Шунинг учун унинг олдиға жуда катта педагогик ва психологик талаблар қўйилган, бу талаблар тарбиявий ишларни юкори даражаға кўтаришда муҳим роль ўйнайди.

Синф раҳбарига нисбатан кўйиладиган талаблар : юқори ғоявийлик ва онглилик; синф раҳбари катта обрўга, эҳтиромга ва ҳурматга эга бўлиши; педагогик маҳорат; маданий қобилятининг мавжудлиги; педагогик одобга эга бўлиш; ёш авлодга нисбатан ҳурмат ва эҳтиромли бўлиш; ташкилотчилик малакаси ва маҳоратига эга бўлиш; тарбиявий ишларга нисбатан ижодий муносабатда бўлиш; синф раҳбари касбини юқори кўтариш ва мустақил билим олиш қобилятига эга бўлиш.

Расмий ҳужжатларга синф раҳбарининг вазифалари қисман баён қилинган бўлса ҳам биз куйида синф раҳбарининг жамоани бирлаштириш бўйича вазифаларни аниқ тарзда кўрсатишни зарур деб билдик.

Синф раҳбарининг вазифалари:

1. Ўқувчиларнинг анатомик, физиологик ва психологик хусусиятларини ўрганиш;
2. Ўқувчиларнинг кундалик давомати, одоб ҳулки ва жамоат ишларига қатнашишини текшириб бориш;
3. Ўқувчиларнинг режига риоя қилишлари ва уйга берилган вазифаларни тайёрлаб боришларини кузатиш;
4. Синфда ишлайдиган фан ўқитувчилари билан мажлислар ўтказиш;
5. Дарсда ўқувчилар давоматини таъминлаш, синфдаги ва юқув юртида навбатчиликни ташкил этиш, хонани жиҳозлаш, ҳонадаги ўқув асбобларини сақлашга ўргатиш, ўқувчилар билан суҳбатлар ўтказиш;
6. Синф мажлисларини тизимли ўтказиш;
7. “Қамолот” ташкилоти билан иш режаларига мувофиқ дарсдан ташқари ишларни ташкил этиш;
8. Ўқувчилар билан дарсдан ташқари ўқишлари ва анжуманларини ўтказиш;
9. Синф ўқувчилари билан спорт , ҳарбий ватанпарварлик тарбияси борасида тадбирий чоралар кўриш, ўқувчилар соғлигини мунтазам назорат қилиш, жисмоний тарбия ўқитувчилари, ҳарбий таълим ўқитувчилари билан доимий алоқада бўлиш;
10. Ўқувчиларни рағбатлантириш ва зарур вақтларда уларга нисбатан чора кўриш;
11. Ўқувчиларнинг ота-оналари билан тарбия борасида доимий алоқада бўлиш ва улар билан индивидуал суҳбатлар ўтказиш;
12. Ўқувчиларнинг шахсий ва синф раҳбарига оид ҳужжатларини тартибли олиб бориш.

Синфда тарбиявий ишларга доир масалаларни ҳар томонлама ҳал қилиш мақсадида синф раҳбари ўқувчиларининг таълим олишлари, синфни уюштиришининг таъминий режасини тузадики, бу режа ўқувчилар билан тизимли иш олиб боришга катта имкониятлар яратиб беради.

Хозирги даврда мактаб , академик лицей, коллеж ва ундаги укув- тарбия жараёни жамоа олдига жуда катта ижтимоий аҳамиятга молик вазифалар куймокда.

Мактаб ёш авлоднинг дунёкарашини таркиб топтириши, гоёвий ва сиёсий жихатдан чиниктириши, юксак ахлокий фазилатга эга килиши , меҳнатга ва онгли касб танлашга тайёрлаши лозим.

Бу вазифаларни хал килишда синф раҳбари муҳим рол уйнайди. Чунки у бир синф шароитида тарбиявий вазифаларни амалга оширишга қаратилган ишларни ташкил этади ва бошқаради. Синф раҳбарнинг кўп қиррали вазифаси «Таълим тугрисида» ги Конун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий Дастури»да. «Мактаб ички низомлари» да баён килинган бўлиб, унда академик лицей, коллеж директориға, тарбиявий ишларнинг ташкилотчиларига, уқитувчиларға, ота-оналарға ва синф раҳбарларига тавсиялар берилган; ақлий, ахлокий, меҳнат, эстетик ва жисмоний тарбиянинг вазифаси ва мазмуни синфларға нисбатан мослаштирилган.

Ана шунга кура синф раҳбари куйидаги вазифаларни бажаради:

Ўзига юклатилган синфда тарбиявий ишларни амалга оширади.

Бу вазифан бажаришда у ёлғиз эмас. Шу синфда дарс дарс бераётган турли фан уқитувчилари билан яқин ҳамкорликда ва уларға суянган ҳолда уқувчиларда дунёкараш асосларини шакллантиради, ахлоқ тарбиясини амалга оширади. Камолот ташкилоти ҳамкорлигида, мунтазам суратда уларға таяниб ва кундалик ишда ёрдам уюштириб ўқувчилар билан дарсдан ташқаридаги хилма-хил ишларни ташкил этади ва синф жамоасини мустаҳкамлайди.

Уқувчиларнинг билимға булган кизиқишини ва қобилятини устириш, ҳар бир уқувчининг индивидуал –рухий хусусиятини ҳисобға олган ҳолда касбға йуналтириш – синф раҳбарининг алоҳида вазифасидир. Айни пайтда у ҳар бир уқувчининг соғлигини мустаҳкамлашға ҳам эътибор беради.

Синф раҳбарининг диққат марказида ўқувчиларнинг юқори даражада узлаштиришини таъминлаш масаласи туради. Бунинг учун у ҳар бир ўқувчининг кундалик узлаштиришидан воқиф бўлиб туради, орқада қолаётганларға уз вақтида кечиктирмай ёрдам уюштиради.

Синфдаги ўқувчиларнинг уз-узини бошқариш ишларини йуналтиради, улар иштирокида синф жамоасининг ижтимоий фойдали ишлардаги иштирокини таъмин этади, мактаб микёсида уюштирилаётган муҳим тадбирларда уз синфининг фаол катнашишини таъминлайди.

Синф ўқувчиларининг ота-оналари, қорхоналар ва муассасалардаги, турар жойлардаги оила ва мактабға ёрдам берувчи ҳомий маҳаллалар билан яқин алоқа урнатади.

Синф раҳбари шу синфда дарс бераётган барча фан уқитувчилари уртасида, мактаб билан оила уртасида ўқувчиларға нисбатан ягона

талаблар ўрнатилишига эришади, ота-оналарга педагогик билимлар тарқатиб, оила билан мактаб уртасидаги алокани мустаҳкамлайди.

Синф раҳбари ўз синфидаги турли ҳужжатларни: синф журнали, шахсий ҳужжатлари, турли хил режа ва ҳисоботларни юритади.

Кўриниб турибдики, вазифа кенг ва мураккаб, уларни муваффақиятли хал қилиш синф раҳбарининг шахсий сифатларига ҳам боғлиқдир. Синф раҳбарларининг шахсий сифатларига қўйиладиган талаблар ўқитувчига қўйиладиган талаблардан фарқ қилмайди. Лекин синф раҳбари асосий тарбиячи, болалар маънавий жиҳатидан андоза оладиган шахс бўлганлиги учун ҳам бу талаблар унинг шахсий фазилатига айланиб кетиши билан тарбияда алоҳида урин эгаллайди.

Тарбиявий ш ишларнинг сифат ва самарадорлиги, аввало тарбиячининг гоёвий ишончига ва сиёсий онгининг даражасига боғлиқ.

Синф раҳбари ўзининг гоёвий-сиёсий онгини оширади. Бу синф раҳбарига болаларни онглилик руҳида тарбиялашга, улар орасига ёт идеология ва ёмон хулқнинг кириб боришига қарши кураша олиш имкониятини бера олади. Синф раҳбарининг ахлокий обриси гоё даражада юқори бўлиши ҳам бу уринда муҳимдир. Синф раҳбари ана шундагина тарбиявий таъсир кучига эга бўлади. Тарбиячининг шахсий фазилатлари, маънавий киёфаси укувчилар онгининг ва хулқининг шаклланишига катта таъсир курсатади. Синф раҳбари учун касбий малака ва куникмаларга эга бўлишнинг узи етарли эмас. У ўз тарбиявий фаолиятида юксак даражадаги фуқаролик фазилатлари, интизоми ва одамийлиги, ахлокий сифатлари билан ҳам таъсир ўтказади. Чунки тарбиячилик таланти жуда куп сифатларни чуқур билиш, кенг фикр доираси, ишга жон дилдан кунги қўйиш, болаларга бўлган чексиз муҳаббат, муомалада назокатлилик, қалб ёшлиги, серзавқ, темперамент, ақл ва одоблилик намунаси, алоқада назокат ва сиполик, вазминлик ва камтарлик каби фазилатларнинг бўлишини такозо қилади. Бунга яна тарбиячилик техникаси кушилса ишда муваффақият таъминланиши табиийдир. Тарбиячилик техникаси синф раҳбарининг асосий қуролидир.

Синф раҳбаридан маданият даражасининг кенглиги, педагогик одоб талабларига риоя қилиш, ҳар бир ўқувчи шахсини инсон сифатида ҳурмат қилиш билан унга нисбатан талабчанликни унутмаслик, ташкилотчилик малакаларига эга бўлиш, уз малакасини тинимсиз ошириб бориш билан ишга ижодий ёндошиш талаб қилинади. Муҳими шундаки, синф раҳбарининг уз болаларда тарбияламокчи бўлган гоёвий-ахлокий гоёга мос бўлиши керак. Тарбиядаги олдига қуйиладиган талаблар тарбиячи характерда ҳамиша ҳам намоён бўлавермаслигидадир.

Синф раҳбарининг фаол жамоатчи сифатида ҳамиша намуна курсатиши муҳим аҳамиятга эга. Айни вақтда у коммуникатив (катталар билан ҳам, кичиклар билан ҳам тез алоқа урата олиш обилиятига эга бўлиши, руй бераётган ҳодисаларни факат педгогик қоидаларга боғлаб

баҳолашгина эмас, балки руй бериш сабабига караб хукм ҳам чикариши педагогик оптимизмга, ижод килиш қобилиятига эга булиши керак.

Синф раҳбарининг таълим муассасасининг бажарадиган меҳнатнинг уллови, чегараси йук. Унинг билмаган иши, уддасидан чика олмайдиган соҳаси булмайди. Шу билан бир қаторда у бегараз, холис ва таъмасиз шахс булиб, жамоатчилик асосида ишлайди. Синф раҳбари педагоглар, ота-оналар ва укувчиларни узаро боғлови шахс сифатида барча томонларнинг нукаи назарини ҳисобга олиши, ҳаракатларни бир марказга бирлаштириши, узаро алоқаларнинг тугри булишига таъсир утказиши ва айтилиш вақтида унинг позициясини аниқ таъминлай олиши керак. Бу эса доноликдир.

Мана шу фазилятлар синф раҳбарининг тарбиявий ишлари самарасини оширишга ва унинг муваффақиятини таъминлашга гаров булади.

Синф раҳбарининг фаолияти кўп қиррали ва сермазмундир. У ўзи раҳбарлик қилаётган синф ўқувчиларини тарбиялаш билан бир қаторда ўқув йили давомида нималар қилиш кераклиги, ўқувчилар ҳаётининг нима билан банд қилиш ва танланган иш турини амалга оширишини беҳато аниқлаш каби анча мураккаб муаммони уечади. Бу борада синф раҳбарига турли хил манбалар ёрдам беради. Синф раҳбарининг иш столида «Ўқувчиларни тарбиялаш ишининг мазмуни» бўлиши керак. Чунинчи,

- дунёқараш асосларини таркиб топтириш;
- сиёсий онглиликни тарбиялаш ва ижтимоий фаолиятни ривожлантириш,
- ахлоқли, онгли интизомни ва ҳуққ маданиятини тарбиялаш;
- ўқишга онгли муносабатни тарбиялаш, билиш фаоллигини ва ақлий меҳнат маданиятини ривожлантириш
- меҳнатга ва ижтимоий мулкка муносабатни тарбиялаш, политехника билим доирасини кенгайтириш, касбни онгли танлашга тайёрлаш;
- ўз ҳуқуқини англаб етишга ўргатиш, фуқаролик масъулиятини тарбиялаш;
- эстетик маданият асосларини тарбиялаш ва бадиий қобилиятни ривожлантириш;
- жисмоний баркамоллик, саломатликни, мустаҳкамлаш ва санитария-гигиёна маданияти каби муҳим масалалар алоҳида қайд этилади.

Синф раҳбарининг педагогик фаолияти ва маҳорати ўқув фаолиятида ҳам, ўқишдан ташқари фаолиятда ҳам зарур бўлган умумий педагогик малакалар мажмуидан ташкил топади.

Хўш, тарбиячининг педагогик маҳорати, техникаси қандай малакаларни ўз ичига олади? Уларнинг педагогик таъсир кўрсатишдаги роли қандай?

Аввало, педагогик техниканинг таркибий қисми сифатида педагогнинг нутқ малакаларини, яъни саводли гапириш, ўз фикр ва ҳис туйғуларини сўзда аниқ ифодалаш малакаларини айтиб ўтиш мумкин.

Педагогик техниканинг бошқа таркибий қисми синф раҳбарининг мимик ва пантомимик ифодалилигидир. Аниқ имо – ишора, махноли қараш, рағбатлантирувчи ёки истехзоли табассум педагогик таъсир кўрсатишда кўп сўзли тушунтириш ёки эътироз билдиришга қараганда анча самарали муомала воситалари бўлади.

Педагогик ўзаро таъсир кўрсатишда синф раҳбарининг ўз ҳиссий ҳолатини бошқариш, ўзида энг қулай ҳиссий жиддийлик даражасини ва умидбахшлик, хайрихоҳлик кайфиятини сақлаш, ўзининг ҳиссий дам олишини ташкил этиш маҳорати муҳим роль ўйнайди. Бу маҳорат педагогнинг касбий жиҳатдан ўз – ўзини назорат қилишни таъминлайди. Кўп йиллар давомида соғлом асаб системасини сақлаб қолиш, асабий бузилишлардан, ҳиссий ва ақлий зўриқишдан ўзини тийишга ёрдам беради.

Самарали ўзаро таъсир кўрсатишни ташкил тиш учун педагог актёрлик ва режиссёрлик маҳорати таркибий қисмларини эгаллаши зарур, улар педагогга тарбияланувчилар билан муомала қилишда тарбияланувчиларнинг ақл – идоркигагина эмас, балки уларнинг ҳис туйғуларига ҳам таъсир кўрсатишга ёрдамлашади.

Шундай қилиб, синф раҳбарининг педагогик техникаси – бу шундай бир малакалар йиғиндисидирки, у синф раҳбарига тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали улага ўз фикрлари ва қалбини етказиш имконини беради. А.С.Макаренко шуларни назарда тутиб, «Тарбиячи ташкил этишни, юришни, ҳазиллаштиришни, қувноқ, жаҳлдор бўлишни билиши лозим, у ўзини шундай тутиши керакки, унинг ҳар бири ҳаракати тарбияласин», деб ёзган эди. Педагогик техникани эгаллашнинг асосий йўллари педагог раҳбарлигидаги машғулотлар (педагогик техникани ўрганиш) ва мустақил ишлаш (касбий жиҳатдан ўз – ўзини тарбиялаш) дир.

Педагогик техника малакаларининг индивидуал – шахсий тусда эканлигини ҳисобга олиб, педагогик техникани эгаллашда ва уни такомиллаштиришда касбий жиҳатдан ўз – ўзини тарбиялаш, яъни ўқитувчининг ўзида моҳир педагогик шахсий фазилатларини ва касбий малакаларини шакллантиришга қаратилган фаолият етакчи роль ўйнайди деб айтиш мумкин.

Синф шахсининг ўз – ўзини билиш ва ўз – ўзини тарбиялаш лабораторияси, педагогик вазифаларни ҳал қилишнинг Янги усуллари текшириб кўриладиган, назарий масалалар муҳокама қилинадиган тажриба майдони бўлиб қолиши мумкин.¹

Шу нарса муҳимки, синф қатнашчилари, бўлажак педагоглар касбий жиҳатдан бирга ишлаш малакаларини ишлаш малакаларни эгаллашга фаол

¹ Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқат маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. Т., 2005.

интилишлари, ўз – ўзини билиш ва касбий жиҳатдан ўз –ўзини тарбиялаш бўйича чуқур иш олиб боришга психологик жиҳатдан тайёр бўлишлари керак.

Барча ҳолларда ҳам индивидуал, ҳам синфий машғулотлар бошланишидан олдин педагогик техникани эгаллашнинг индивидуал дастури тузиб чиқиши лозим. Бундай дастурни тузиш учун аввало педагогик техника малакалари шаклланишининг бошланғич даражасини аниқлаб олиш зарур. Бироқ тажрибанинг кўрсатишича, одатда, мазкур босқичда фақат малакалар ҳақидагина эмас, шу билан бирга дастлаб автоматлаштирилган (таълимни бошлаш вақтига келиб) кўникмалар ҳақида ҳам бориши мумкин экан. Булар масалан, нафас олиш ва овознинг табиий йўлга қўйилиши, тўғри талаффуз, бундан олдинги тарбиянинг натижаси бўлган саводли, ифодали нутқ, мимик ва пантомимик аниқлик ва бошқалар бўлиши мумкин. Бундай кўникмаларнинг мавжудлиги педагогик техника малакаларини шакллантиришни анча осонлаштиради.

Олий ўқув юртларидаги касбий тайёргарлик жараёнида педагогик техникани эгаллаш синф раҳбарига ўзининг касб йўналишининг бошланишидаёқ кўпгина хатолардан ҳоли бўлишда, ўқувчиларга таълим тарбия беришнинг юксак самарадорлигига эришишда ёрдам беради.

Синф раҳбари вазиятларнинг ҳаддан ташқари хилма – хиллиги педагогдан ижодий хулқ – атворни талаб қилади. Педагогик техника педагог малакаларининг энг яхши ижодий хулқ атворига, бошқача қилиб айтганда, ҳар қандай педагогик вазиятда тарбияланувчиларга самарали таъсир кўрсатишга ёрдам беради.

Педагогик техника малакалари тарбиячининг индивидуал – шахсий хусусиятлари билан чамбарчас боғлиқлиги фақат бу малакаларнинг индивидуал тусда бўлиши эмас, балки уларнинг шаклланиши ва ривожланиши педагог шахсига таъсир кўрсатишда ҳам номоён бўлади.¹

Педагогик техниканинг яна муҳим хусусиятларидан бири педагогнинг маънавий ва эстетик нуқтаи назарлари тарбияланувчиларга янада тўлароқ очиқ берилади. Агар педагогнинг нутқи қашшоқ ва тартибсиз бўлса, агар у бўлар бўлмас сабаблар билан ўз ҳиссиётларига эрк берса, диди паст, эстетик жиҳатдан оми бўлса, у ҳолда “энг тўғри” сўзлар ҳам, энг “керакли” тадбирлар ҳам тарбияланувчиларнинг на ақл – идрокига, на ҳиссиётига таъсир қилади.

Педагогик техника тўғрисида айтилганларнинг ҳаммаси ҳар бир синф раҳбари учун бу техникани ташкил этувчи малакаларни эгаллаш ниҳоятда зарурлигини очик – ойдин кўрсатиб турибди ва бу педагогик вазият ҳамда санъат билан боғлиқ. Чунки инсон ўзининг ҳар бир қадамини олдиндан кўриши, режалаштириши амалда мумкин бўлмайди. Синф раҳбари нинг меҳнати – бу беҳад изланиш ва азоб – укубатли кечинмалар,

¹ Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқат маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. Т., 2005.

илҳом ва бетакрор нурланиш они, кўпдан кўп кундалик ишлар, ҳафсаласи пир бўлиш ва шахслар биргаликда бошдан кечирилган қувончдан қаноат ҳосил қилишдир. Педагогк санъат – бу қандайдир қул билан тутиб бўлмайдиган, фаҳм – фаросат билан амалга ошириладиган маҳорат маҳсулиди.

Хўш, педагогик маҳорат нима ва у нималардан ташкил топади?

Педагогик маҳорат фаҳм – фаросат ва билимларнинг, чинакам илмий, тарбиядаги қийинчиликларни ёнгишга қодир бўлган нуфузли раҳбарликнинг, шахслар қалбининг қандайлигини ҳис қилиш маҳорати, ички дунёси нозик ва заиф бўлган шахс шахсига моҳирлик билан авайлаб ёндошиши, донолик ва ижодий даллилик, илмий таҳлил, ҳаёл ва фантазияга бўлган қобилият мажмуасидир. Педагогик маҳоратга педагогик билимлар, фаҳм – фаросат билан бир қаторда педагогик техника соҳасидаги малакалар ҳам қирадики, улар тарбияга озроқ куч сарфлаб, кўпроқ натижаларга эришиш имконини беради.

Педагогик маҳорат назарияси ва методикасининг ишлаб чиқилмаганлиги шунга олиб келадики, педагогларнинг ҳар бири ўзича, пайпслаб ижодий изланиш олиб боади, Айни бир хил саволларни: шахслар билан, педагоглар жамоаси билан қандай қилиб тил топиш мумкин? Қандай қилиб қисқа муддат ичида тарбияланувчилар ўртасидаги муносабатларнинг ҳаққоний манзарасига эришмоқ керак? Тарбияланувчиларни педагогик талабларни бажаришга қандай қилиб мажбур этиш мумкин? Қандай қилиб яхши педагогик руҳиятни сақлаб қолиш ва ўз куч – қўвватини оқилона сарфлаш мумкин? Деган саволларни муттасил такрорлайди ва ҳакоза.

Бу каби саволларга жавоб бериш учун педагогдан одатдан ташқари куч – ғайратни, қатъиятни, тиришқоқликни, тадқиқотлар олиб боиришга интилишни, янги вазиятга, янги жамоага кириш қобилиятини, самимиятни, тўғрилиқ ва ҳалолликни, ўткир ақл идрокни, ўз топилмаларининг қимматини аниқлаш қобилиятини талаб қилади. Педагогика фани билан тарбия санъатининг ўзвий алоқадорлиги зарурки, у юксак касб маҳоратини таъминлайди.

Педагогика фикрлашга ўргатади, мураккаб педагогик муаммоларни ҳал қилиш учун тўғри йўл йўриқ ва илмий асосланган йўللарни кўрсатади, педагогнинг педагогик таъсир кўрсатиш методикаси ва техникаси билан қуроллантиради. Бироқ техниканинг таркибий қисмлари билан маҳорат ўртасидаги нисбатнинг диалектик муаммоларини тўғри ҳал қилиш учун тайёр андазалар, мутлоқо аниқ тавсиялар қаерда бўлиши мумкин, қаерда бўлиши мумкин эмас, деган саволга жавоб бериши мумкин.

Тарбиянинг мақсадлари, воситалари ва натижалари ўртасида, шунингдек, тарбияланувчи ва тарбиячи тафаккури, мотивлари ўртасида ғоят мураккаб боғлиқлик бор. Катталарнинг мақсади, одатда, ёшларнинг мақсадлари (ҳатто стратегик мақсадлари) бор. Ўқувчининг ривожланиш

мантиқи, унинг тафаккури, ҳаракатлари битта нуқтаи назарда, тарбиячининг мантиқи бошқа нуқтаи назарда туриши мумкин. Бундай вариантда ҳеч қандай тарбиявий таъсир кўрсатиш бўлмайди.

Педагогик фаолиятда воситалар, мақсадлар ва натижаларнинг нисбатини доимо таҳлил қилиб бориш зарур. Улар узвий бирликни ташкил этади, бир – бирига боғлиқ бўлади ва алоҳида тарзди амалга оширилмайди. Мақсадни амалга ошириш усули – бўлажак натижадир. Натижа янги воситаларни танлаш, янги мақсадларни қўйиш учун амалий асос ҳисобланади. Тажрибада маълум даражада қўлланилган ҳар қандай восита натижа беради, ҳатто бирор сабабга кўра мақсад аниқ ифодаланмаган бўлса ҳам натижа бервермайди.

Тажрибада мавжуд бўлган педагогик воситаларнинг иккитасини кўриб чиқамиз.

Биринчиси: ҳар қандай педагогик восита ҳамиша бир қатор бошқа воситалар, усуллар, шартлар билан боғлиқ бўлади, улар педагогик жараёнинг муайян босқичида таъсир кўрсатиш натижасини белгилаб беради. Масалан рағбатлантириш бир хил жараёнларни тезлаштириш ва бошқаришга тўсиқлик қилиш, турли салбий ва ижобий ҳиссиётларнинг турли – туман кўиринишларини вужудга келтириши мумкин.

Иккинчи: айрим воситаларни қўлланиш педагогнинг улар таъсирини, мумкин бўлган ўзгаришини англаш қобилиятларига бутунлай боғлиқ бўлади. җамоа муомала шароитида воситаларни қўллаш минут сайин ўзгариб турадиган вазиятни ҳисобга олиш зарурлигини тақозо қилади.

Ҳозирча биз кўпроқ мавҳум категориялардан фойдаланамиз. Амалий фаолиятда эса воситалар, мақсадлар ва натижалар диалектикаси овозлар шовқини, ғоят турли – туман эҳтиёжлар ва дахволарнинг авж олиши билан тўла бўладик, бу барча жонли манзара доимо бир кишининг – педагог тарбиячининг диққат марказида бўлиши лозим.

Агар педагогик санъат ҳақида гапирганда, чамаси, унинг асосий кўиринишлари – ўқувчиларга умидбахш фараз билан ёндошиш, талаб ва ишончнинг бирлиги, унинг шахсга авайла муносабатда бўлиш, уни ҳурмат қилишдан иборат бўлиши мумкин.

Педагогик умидбахшлик ҳатто энг қаровсиз ўқувчи ҳам ўзида кўпгина ижобий нарсаларга эгадир, деган ишончга асосланган.

Педагогик маҳорат ўзига ўқувчилар ҳақидаги, уларнинг психологияси тўғрисидаги, таълим муассасаси ҳақидаги, таълим – тарбия жараёнини ташкил этиш ва унинг мазмуни, методлари ҳақидаги кенг билимларни қамраб олади. Бу билимлар умумий педагогик маданияни ташкил этади, педагог, тарбиячи бу маданиятни эгалламаса, ҳеч вақт ўз ишининг чинакам устаси бўла олмайди, эски усулдан, бир қолипдаги тайёр андазаларни ишлатишдан нарига ўтмайди.

Бироқ замонавий синф раҳбарига биргина умумий маданиятнинг ўзи кифоя қилмайди – махсус билимлар ва малакалар: ўқувчиларни кузатиш, уларнинг ўсишидаги муҳим нарсаларни аниқлай олиш, бу муҳим нарсаларни жамиятда вужудга келган асосий ижтимоий ғоялар билан таққослаш, уларни ривожлантириш йўллари ва усулларини аниқлаш, турли воситалар, тарбиявий таъсир кўрсатиш усулларининг ўзаро бир – бирига ўтиш диалектикасини чуқур таҳлил қилиш, педагогик изланишлар ва ютуқларни илмий жиҳатдан бир системага солиш малакалари зарур бўлади.

Синф раҳбари янги тажрибаларни ўрганар экан, ўзининг ҳаётий билмини, ҳис этган ва англаган нарсаларини, ўз тажрибасини асло камситмаслиги керак. Синф раҳбарни кенг ва дадил тажрибачилик ишларига йўллаш зарур.

Синф раҳбари ноҳоятда махсулятли ва мураккаб вазифани бажаради. У синфдаги тарбиявий ишлар ташкилотчиси, ўқувчиларнинг мураббийси, синфни ташкил этади ҳамда камолот ташкилотчилари, ўқитувчилар, оила, кенг жамоатчилик аҳли билан бирга иш олиб боради.

Сўнгги йилларда синф раҳбарининг фаолияти турли шакл ва методлар билан бойитилди. Тарбиявий ишларни ташкил этиш ва ўтказишда ўқув юрти жамоат ташкилотларининг роли тобора оширилди.

Ушбу ишни тайёрлашдан мақсад ўқув юртининг синф раҳбарига ҳозирги вақтда мамлакатда узлуксиз таълимнинг ягона тизимини яратиш борасидаги иш услубларини ҳар томонлама кенг жорий қилиш ва методик ёрдам кўрсатишдан иборатдир. Идеологик муассасалар сифатида ўқув юрти олдига муҳим тарбиявий вазифалар кўйилган, бу эса айни вақтда ҳар бир синф раҳбарининг асосий вазифаларни ҳисобланади, шундай қилиб. Алоҳида синф бирлашиб ўқув юртини ташкил этадилар. Алоҳида синф жамоалари кўлга киритган таълим ва тарбия борасидаги муваффақиятлар бутун ўқув юрти жамоасининг муваффақиятини таъминлайди. Шу нуқтаи назардан синф раҳбарининг маъсулияти жамият олдида раҳбарлик маъсулиятдан кам эмас. Шунинг учун мактаб директорлари синф раҳбари вазифасига тажрибали, ташкилотчи, меҳнатсевар, маҳоратли, ёш авлодни севадиган ўқитувчиларни тайинлаб, улар билан мунтазам иш олиб борадилар.

Синф раҳбарининг муҳим вазифаларидан бири-бу ўқувчининг ўқишга бўлган ҳаваси, эътиқоди ва билим, қобилиятини ривожлантириш, касб-хунарга бўлган лаёқатини, ёш ва рухий хусусиятлар асосида ривожлантириш, ҳар бир ўқувчининг бўлғуси ҳаёти режаларини амалга ошириш, ўқувчиларнинг саломатлигини муҳофаза қилишдан иборат. Фаолларга ишониш, уларнинг синф жамоаси

орасида обрўсини кўтариш, ўз вақтида уларга тегишли ёрдам кўрсатиш синф раҳбарининг бевосита асосий вазифасидир.

Шунингдек, синф раҳбарининг ташкилотчилик функцияси тарбия жараёнида муҳим восита саналади. Чунки, ташкилотчилик тушунчасининг ўзи кенг махнога эга. Махсус бир мақсадни кўзлаб у ёки бу ишни тадбирийд чораларни ташкил этиш синф раҳбаридан катта малака ва махсус маҳоратни талаб қилади.

Ташкилотчилик функцияси бир неча элементларга боғлиқдир:

А. Ўтган ишларни ташкил қилиш, унинг муваффақияти ёки муваффақиятсизлиги сабабларини белгилаб олиш.

Б. Синфда ўтказиладиган барча ишлар тарбиявий хактерга эга бўлиб, маълум мақсадни кўзлаб ўтказилиши ва синф раҳбари турли тарбий ишларни ўтказишда олдин шу ишнинг моделини туза билиш лозим.

Д. Синф раҳбари олдида қўйилган мақсадга етишиш учун ўз олдида аниқ вазифа қўя билиш лозим.

Е. Синф раҳбари ҳар бир тарбирийд чораларни амалга оширишда ўқитувчи ва ўқувчиларнинг қобилиятларига қараб, вазифаларни тақсимлаш, маълум режа асосида тарбиявий тадбирларнинг ўтазиш ўрни, вақти, соати, жавобгар шахслар ва тизимлигини аниқлаш лозим.

Ф. Маълумки тарбиявий иш бажаришда бажарувчи кишиларни тўғри тақсимлаш, ишга бошқа ўқитувчиларни, ота-оналар, ўқувчилар, оталик ташкилотлари ва иш обектини аниқлаш лозим.

Синф раҳбарининг асосий фаолияти эса қуйидагиларни билишни талаб этади.

1. ҳар бир ўқувчини шахс сифатида ўрганиш.
2. Ўқувчиларнинг синфда тарбиялашни ташкил этиш.
3. Талабларнинг билим-тарбиясини ошириш ва уларнинг тартиб интизомини мустаҳкамлаш.

4. Синфда дарсдан ташқари ишларни ташкил этиш ва ўтказиш.

5. Фан ўқитувчиларининг тарбиявий ишларини (координациялаш) бирлаштириш.

6. Ўқувчиларнинг ота-оналари билан ишлаш.

7. Синф раҳбари фан ўқитув ишларига нисбатан тарбиянинг кўп қиррали муҳим вазифаларини бажаради. Шунинг учун унинг олдида жуда катта педагогик ва психологик талаблар қўйган, бу талаблар тарбиявий ишларни юқори даражага кўтаришда муҳим рол ўйнайди.

8. Демак юқоридагиларга таянган ҳолда синф раҳбарининг фаолиятига нисбатан қўйилган талаблар қуйидагилардан иборат..

1. Юқори ғояфийлик ва онглилик.

- 2 Синф раҳбари катта обрўга эҳтиромга ва ҳурматга эга бўлиши

- 3 Педагогик маҳорат

- 4 Маданий қобилиятнинг мавдудлиги

- 5 Педагогик одобга эга бўлиш

- 6 Ёш авлодга нисбатан ҳурмат ва эҳтиромда бўлиш
- 7 Ташкилотчилик малакаси ва маҳоратига эга булиш
- 8 Тарбия ишларига нисбатан ижодий муносабатда бўлиш
- 9 Синф раҳбари касбини юқорига кўтариш ва мустақил билим олиш қобилиятига эга бўлиш.

Расмий ҳужжатларга синф раҳбарининг вазифалари қисман баён қилинган бўлса ҳам биз қуйида синф раҳбарининг вазифаларини аниқ тарзда кўрсатишни зарур деб билдик.

Синф раҳбарининг вазифалари:

- 1.Анатомик, физиологик ва психологик хусусиятларини ўрганиш.
- 2.Ўқувчиларнинг кундалик давомати одоб, ҳулқи ва жамоат ишларига қатнашишини текшириб бориш.
- 3.Ўқувчиларнинг режимга риоя қилишлари ва уйга берилган вазифаларни тайёрлаб боришларини кузатиш.
- 4.Синфда ишлайдиган фан ўқитувчилари билан мажлис ўтказиш
- 5.Дарсда ўқувчиларнинг давоматини таъминлаш, синфда ва мактабда навбатчиликни ташкил этиш , хонани жиҳозлаш, хонадаги ўқув асбобларини сақлашга ўртгатиш, ўқувчиларнинг қийинчиликларини назорат қилиб улар билан суҳбат ўтказиш
- 6.Синф мажлисларини тизимли ва тартибли ўтказиш
- 7.«Камолот» ташкилоти билан иш режаларига мувофиқ дарсдан ташқари ишларини ташкил этиш.
- 8.Ўқувчиларнинг дарсдан ашқари ўқишлари ва анжуманларини ўйлаштириш
- 9.Синф ўқувчилари билан спорт, ҳарбий ватанпарлик тарбияси борасида тадбирий чоралар кўриш, ўқувчилар соғлиғини мунтазам назорат қилиш, жисмоний тарбия ўқитувчилари, ҳарбий таълим ўқитувчилари билан доимий алоқада бўлиш
- 10.Ўқувчиларни рағбатлантириш ва зарур вақтларда уларга нисбатан чора кўриш.
- 11.Ўқувчиларнинг ота-оналари билан тарбия борасида доимий алоқада бўлиш ва улар билан индивидуал суҳбатда бўлиш.
- 12.Ўқувчиларнинг шахсий ва синфга оид ҳужжатларни тартибли олиб бориш.

Синфда тарбиявий ишларга доир масалаларни ҳар томонлама ҳал қилиш мақсадида синф раҳбари талабларнинг таълим олишлари синфнинг уюштиришнинг таҳминий режасини туздики бу режа ўқувчилар билан тизимли иш олиб боришга катта имкониятлар яратиб беради.

2.Ўқувчининг ўрганишнинг таҳминий дастури

1. ўқувчилари тўғрисида умумий маълумот.

1. Ўқувчи қаерда яшайди?
2. Ота-онасининг касби ва иш жойи.
3. Оила ахзоларининг ва уларнинг моддий таъминланганлиги
4. Оилада ота-ананинг ўзаро муносабатлари

5. Оилада ўқувчинини тарбиялаш характери
6. Ўқувчининг режими
7. Оиланинг хўжалик ишларида ўқувчининг иштироки
8. Ўқувчининг ҳаётида энг муҳим воқеалар
9. Ўқувчининг соғлиги тўғрисида маълумот

II. Ёшлар тараққиётининг умумий ҳолати

1. умумий тараққиёт (нунқ маданияти дунёқараши характери кино , театр,музей, спорт мажмуаларига бориш)
2. ўқувчининг ўқишга бўлган муносабати
3. Ўқувчининг давомати
4. Ўқувчининг жисмоний меҳнага муносабати
5. Ўқувчининг интизоми , хулқи тиришқоқлиги
6. Ўқувчининг қизиқиши (ўқишга, спортга)

III. Ўқувчининг жамоат ишларида иштироки

1. Синфнинг жамоат ишларида иштирок этиш
2. Жамоат ишларини бажариши
3. Ўқувчининг синфдаги обрўи ва мавқеи

IV. Ўқувчи шахсининг асосий хусусиятлари

- 1.Жамоатчилик дунё қараши
- 2.Ўқувчининг маънавий сифатлари, ватанни севиш, дўстлик, инсонийлик, байналминаллик.
- 3.Иродалилик характери ва хусусиятлари. (мақсадли бўлиш, фаоллик, ботирлик ташкилотчилик мустақиллик интизомлик, бандлик, камтарлик ва хоказо)
4. Ўқувчи мижозининг хусусиятлари ва унинг руҳий жараёни (нутқ, диққат , хотира ҳаёл руҳий ҳолатлар)

V. Ўқувчини ўрганиш асосида синф раҳбари қуйидаги чора-тадбирларни тузади.

1. Ўқувчининг қайси сифатларини тарбиялаб ривожлантириш лозим.
2. Ўқувчи ахлоқдаги камчиликларни бартараф қилиш учун нималар қилиш керак?

Б. Синфни ўрганишининг дастури.

I. Синф ҳаёти.

1. Синфдаги ўқувчиларнинг ёши, руҳий, физиологик ва гигиёник ҳолатлари.
2. Ўқувчиларнинг шахсий тараққиёти, Маърифатчилик жихатлари.
3. Синфдаги жамоатчилик ишлари.

II. Синфнинг ҳамжихатлиги ва уюшқоқлиги

1. Ўқувчиларнинг ўзаро муносабати.
2. Ўқувчиларнинг биргаликда меҳнат қилишлари ва унинг вақти.

3. Қизлар ва ўғил болаларнинг дўстлиги ҳамда ҳамфикрлиги.
4. Жамоа аъзоларини химоя қилиш.

Синфда дўстлик алоқаларини характери

1. ўқувчиларнинг мактаб ва ундан ташқарида ўзаро дўстлик муносабатлари қандай?
2. Ўқувчиларнинг бир-бирига нисбатан сезгирлик, кузатувчанлик хусусиятларига эгами?
3. Ўртоқларига нисбатан талабчанлиги
4. Ўртоқларнинг камчиликларини кўра биладими, йўқми?
5. Синфнинг аълочилар, зукко, ишбилармон ўқувчиларнинг дарсдан кетиб қолгадиган, ўзлаштирмовчи ўқувчиларга муносабатлари қандай?
6. Жисмоний жиҳатдан заиф бўлган болаларга қандай ёрдамлар берилади?

Синф фаоллари.

1. Фаоллар ҳайати
2. Уларнинг синфдаги обрўлари.
3. Фаолларнинг ўртоқларига нисбатан муносабатлари.
4. Фаоллар синфдан ажралиб турадиларми, синфдагилар уларни ҳурмат қиладиларми ёки йўқми?

Синфнинг мактаб билан алоқаси

Мактабда ходисалардан, бошқа синфлардан синфнинг хабари борми?

Мактаб ишининг яхши йўлга қўйилиши учун синф ўқувчилари таклифлар киритиб турадиларми ёки йўқми?

Синфнинг бошқа синф ўқувчилари билан қандай алоқаси бор?

Мактаб тадбири чораларни режалаштиришда синф ўқувчилари қандай иштирок этадилар?

Ўқувчилар жамоасининг юқори кўрсатилган усуллар билан ҳолатини ўрганиш ўқтувчига кўа имкониятлар беради.

Тажрибали ўқитувчилар ҳамма вақт бирор синфнинг раҳбарлигини олишдан аввал олдин синфни батафсил ўрганадилар, бу эса қийинчилик синф раҳбарига вақти тежашда, аниқ иш режаларини тузишда ва ўз фаолиятини ўқув йили давомида белгиланган тарзда амалга оширишга ёрдам беради.

Педагогларда биз албатта олийжаноблик ҳиссини тарбиялашимиз шарт. Олийжаноблик қалбнинг ўзига ҳос ҳолатидир. Бу ҳолат инсонда сокинлик, ҳурмат, меҳр, ғурур ҳисларининг қўшилишидан ҳосил бўлади. Олийжаноблик ҳисси ҳар бир инсонда ёшлигидан тарбияланиб ўзига тўғри баҳо беришга ёрдам беради. Бу ҳислат ҳар бир инсон учун лозим, аммо педагог учун бу заруратдир. Чунки фақат олийжаноб одамгина талабларда

бу ҳислатни уйғотиши ва ривожлантириши мумкин. Қандай қилиб ўзини ҳурмат қилмаган инсон бошқаларга ўзини ҳурмат қилишни ўргатиш мумкин.

Фақат ички уйғокликка эга бўлган инсонгина бошқалар ҳаётга ҳам уйғунлақ киритиши мумкин. Олийжаноб инсон бошқаларнинг мувафақиятидан ҳурсанд бўлади ва мағлубитидан азият чекади. Педагог эса ўқувчиларнинг ютуқларида ҳурсанд бўлиб қолмасдан балки лаззат ҳам олади. Чунки бу ютуғда педагогнинг ҳам кичкина улуши бор. Мағлубият бу педагогнинг ҳам мағлубиятидир.

Педагогга қўйиладиган биринчи ахлоқий талаб, бу ўқувчига ҳурмат билан, меҳр билан қараш. Маънавий шаклланиш ўқувчидан кўп куч вақт талаб этади. Ички қрама – қаршилиқлар ўқувчини ҳулқида салбий кўринишлар вужудга келиши мумкин. Бундай ҳолларда мураббий этекет чегараси доирасида иш олиб бориши меҳр ва тоқат Билан иш юритиши шарт. Мураббий ҳар бир шахсни баҳолашда унинг жамоадаги ўрнига, ўқишдаги мувафақиятларига, ота – онасининг насл насабига қараб эмас, балки шу ўқувчининг ички дунёсини шаклланиши даражасига, одамийлигига қараб баҳо бериши лозим. Бу камситмаслик уларнинг тарбияси устида иш олиб бораётган даврда нуқсонларни йўқотишга ҳаракат қилиш ва ҳурмат Билан қараш зарур.

Педагогнинг ўқувчиларга бўлган нисбатан бўлган муносабати меҳр, ҳайри ҳо ҳлик ва ёрдамида иборат бўлиши керак. Маълумки ривожланиш учун ёрдам бериш мураккаб жараён бўлиб, ўқувчилар олидаг қўйиб ўзи четда қараб туриши ва фақат шу талаблар қандай бажарилаётганлигини кузатиб бориши етарли деган ҳулосага келган педагоглар катта ҳатога йўл қўядилар. Талабни қўйиш қийин эмас, лекин уни бажарарилишига эришиш қийин шунинг учун талабларига тўлиқ жавоб олган педагоггина ўз касбининг устасидир деб тан олиш керак. Яхши педагог ҳар бир талабга индивидуал ёндошиб, унинг талабларига жавоб беришида қандай қийинчиликлар вужудга келаётганини, уни нима қийнаётганини синчиклаб ўрганиши лозим. Ўқувчига бу жараёнда ҳайри ҳо ҳлик билан ёрдам қўлини чўзиши керак.¹

Педагогнинг ишида муомаланинг турли босқичларида унинг эмоционал кайфияти: фаолиятга ҳозирлик кўриш жараёнида, уни амалга ошириш даврида, муносабат амалга ошгандан кейинги ҳис қиланадиган сезгиларда ва кечинмаларда муҳим роль ўйнайди. Шу тариқа биз касбий педагогик муносабатни амалга ошириш учун жуда муҳим бўлган педагогнинг пси ҳик ҳолатлари ва уларни фаолияти ҳамда муносабати жараёнида бошқариш муоммасыга яқинлашиб келаяпмиз.

¹ Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқат маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. Т., 2005.

Касбий педагогик муносабат жараёнида ижобий кайфиятни бошқариш муаммолари ниҳоятда муҳимдир. Дарсага бўлган пси хологик рағбат, синф билан бўладиган муносабатга рағбат, ўзаро фикр алмашиш илҳоми деган илҳомнинг вужудга келиши ва амалга оширилиши мураккаб жараёндир. Дастлаб педагогнинг мустақил пси хологик йўл тутиши асосида, унинг педагогик ишга муносабати уни жалб қиладиган бўлажак фаолияти материалига муносабати натижасида, ўқувчилар билан бўладиган муносабатидан қониқишини олдиндан ҳис қилиш асосида вужудга келадиган илҳом синф Билан бевосита ўзаро ҳамкорлик қилиш пайтида ҳудди ана шу бевосита алоқага муҳтож бўлади, бевосита муомала асосида ривожланади ва мустаҳкамланади.

Педагогнинг ўқувчилар билан муносабати ижодий кайфияти педагогнинг ижодий индивидуаллигининг ўзига ҳослиги, ўқувчилар жамоасининг хусусиятлари, фаолият шароитлари ва шу кабилар билан боғлиқ бўлган кўп қиррали жараёндир. Педагогнинг муносабатидаги кайфияти педагогик таъсир кўрастишнинг обхектлари – субхектлари бўлган ўқувчиларнинг ижодий кайфияти билан кўп жиҳатдан боғлиқдир. Бунинг устига педагогчининг мустақил пси хологик йўл тутиши асосида вужудга келадиган ижодий кайфият унинг синф Билан ўзвий ҳамкорлиги пайтида айнан ўқувчилар билан бўладиган муносабатга боғлиқдир.

Ўқувчилар билан бўладиган муносабат олдида педагогнинг ижодий кайфиятини ҳосил қилишда унинг ўқув материалига ўз ҳиссий муносабатини ифодалашнинг ташқи шакллари олдиндан топишга интилиши муҳим роль ўйнайди: булар тегишли имо – ишоралар, юз ҳаракатлари, гапириш оҳангидир. Ўқув материалига ўз муносабатини ифодалашнинг ташқи шакллари ўйлаб олиш, табиийки, дарсга, тадбирга шундай пси хологик тайёргарлик кўришга таянадики, унинг таркибий қисимлари санаб ўтилган. Дарсда тадбирларда ўз фикрлари, ҳис – туйғуларини қандай қилиб я ҳшироқ ва ёрқинроқ гавдалантириш устида мулоҳаза юритар экан, педагог бўлажак фаолият вазиятга кириб боради, унга чоғланади, унинг шакллари ҳис қилади, фаолиятга бўлган ўзининг ҳиссий муносабатини етказиш воситаларини излайди.

Тарбияланувчилар билан муомалада киши ўзини бошқара билиши ниҳоятда зарурдир. Педагогнинг дарсдаги ёмон, ноижодий кайфияти дарҳол умуман синфнинг ижодий кайфиятига таъсир қилади, бирагаликдаги фаолиятининг самарадорлигини пасайтиради. Ижодий кайфиятини бошқаришининг таклиф этилган тизими индивидуал ўзлаштиришни, ўз устида мунтазам ўйналтирилган иш олиб боришни талаб қилади.

Тарбияланувчилар билан муомала жараёнида ва бевосита ундан олдин ижодий кайфиятни бошқариш – педагог меҳнатининг энг муҳим касбкорлик талаби бўлиб, у педагогнинг синфда, тарбияланувчилар Билан муомалада ва шу кабиларда эркин бўлишни, ҳулқ – атворнинг самарли

бўлишни таъминлайди. Педагогик ижодкорликнинг асосий босқичларига нисбатан педагогнинг ижодий кайфиятига муомала таъсирининг қўйдаги жихатларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

педагогнинг синфдаги муомаласини олдиндан пайқашни унинг ижодий кайфиятини сафарбар қилувчи омил эканлиги;

синф билан дастлабки алоқа бевосита муомала пайтида педагог ижодий кайфиятининг рағбатлантирувчи омили сифатида;

педагогнинг синф билан муомаласи тизими: у фаолият жараёнида педагогнинг ижодий кайфиятини ривожлантиришни қўллаб – қувватлайди ва рағбатлантиради;

муомаладан қаноат ҳосил қилиш шундан кейинги фаолиятда педагогнинг ижодий кайфиятини рағбатлантирувчи омил сифатида.

Педагог муомала жараёни ўзида кечадиган бир қанча шарт – шароитлар билан мураккабланиб боради. Муомала шарт – шароитлари муомала характерида анча таъсир қилади, аслида улар муомаланинг касбий йўналишини кўп жихатидан белгилаб беради. Муомаланинг ошкоралик вазият кўпгина қийинчиликлар тўғрисида. Тадқиқотчилар қайд этиб ўтганларидек, кишилар олдида, катта аудитория олдида муомала қилиш аудиториянинг гапирувчига диққат қилишга мулжалланган бўлиб бошловчилар учун ниҳоятда мураккабдир ва махсустайёргарлик кўрмасдан ўтказилиши мумкин эмас. Фақат ўзаро фикр алмашиш малака ва усуллари эгаллашгани муомала жараёнида педагогнинг ҳиссий кайфиятини таъминлайди.¹

Педагогнинг ижодий кайфиятини бошқаришнинг алоҳида муҳим муомаласи бундай кайфиятни бевосита фаолият олдида чиқариш ва сафарбар қилиш ноижодий кайфиятни ёнгиш ҳисобланади ва ҳақозо.

Педагогнинг ижодкорлигида «жисмоний ҳаракатлар» усулини рўёбга чиқаришнинг ўзига хослиги шундан иборатки, у педагогга фақат бевосита ижодкорлик бошланишидан олдин ўзининг ижодий табиъатини сафарбар қилишнинг воситаси сифатидагина зарурдир, кейин эса «борди – ю» ҳолатидаги “жисмоний ҳаракатлар” мантиқий ижодкорлик вазияти билан чинаккамига маънавий мойилликка секин – аста ўсиб ўтади, энди “борди – ю” ҳолатида эмас, балки синф билан ҳақиқий муомалада бўлади.

Муомалада ижодий кайфиятни шакллантириш мураккаб жараёндир. Бу ерда кўпинча педагог зўриқиш туйғусини бошидан кечириб, буни педагог ижодкорлигининг омма ўртасидаги фаолият, ўзгариб борадиган ижодкорлик ҳолати, ўзининг психик ҳолатларини оператив равишда бошқариш зарурлиги, меҳнатнинг ўзаро фикр алмашиш жихатдан бойлиги каби хусусиятлари тақозо қилади.

Педагог ўқувчилар билан ҳамкорликда яшар экан ўқитувчининг этикетига қатъий риоя қилиши керак. Унга ишониб айтилган ўқувчининг

¹ А.Алиева «Бўлажак педагогга муомала маданиятини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари» Т., 2001, магистирлик диссертацияси

(секеретини) сирини ҳеч кимга айтмаслиги, унинг устидан кулмаслиги ва албатта у билан самимий бўлиши шарт.

Хулоса.

Педагогларда биз албатта олийжаноблик ҳиссини тарбиялашимиш шарт. Олийжаноблик қалбнинг ўзига ҳос ҳолатидир. Бу ҳолат инсонда сокинлик, ҳурмат, меҳр, ғурур ҳисларининг қўшилишидан ҳосил бўлади.

Педагогнинг ўқувчиларга бўлган нисбатан бўлган муносабати меҳр, хайри хо ҳлик ва ёрдамида иборат бўлиши керак. Маълумки ривожланиш учун ёрдам бериш мураккаб жараён бўлиб, ўқувчилар олидаг қўйиб ўзи четда қараб туриши ва фақат шу талаблар қандай бажарилаётганлигини кузатиб бориши етарли деган хулосага келган педагоглар катта ҳатога йўл қўядилар.

Таянч иборалар.

Педагогик олийжаноблик, олийжаноблик ҳиссини шакллантириш, касбга нисбатан муносабати, ўқувчининг муносабати, нуқсонларни йўқотишга ёрдам бериш, ўқувчилрнинг ютуқларидан хурсанд бўлиш.

Назорат учун саволлар.

1. Олийжаноблик деганда нимани тушунаси?
2. Педагог ва ўқувчи ўртасидаги муносабатни шакллантиришда нималарга эътибор бериш керак?
3. Муносабатлар самимий бўлиши учун нима қилиш керак?
4. Ўқувчи ва педагог ўртасидаги ижобий муносабатларни қандай юзага келтириш мумкин?
5. Ҳозирги кунда педагог билан ўқувчи ўртасида “девор” бўлиши керак деб ўйлайсизми?
6. Педагогик муомалада бир қолипдаги усуллар ҳамиша ҳам ижобий роль ўйнайдими?
7. Ўқувчининг ша ҳсида шаклланишида муомаланинг ўни қандай?
8. Индивидуал муомала услубига қўйиладиган методик талаблар нималардан иборат?

Адабиётлар:

- 1.И.А.Каримов. “Юксак маънавият - енгилмас куч” .Т.Маънавият-2008.
2. О.Хасанбоева: Тарбиявий ишлар методикаси.Т.2001.
3. З.Исмаилова.Тарбиявий ишларни ташкил этиш методикаси.Т.2006.
4. Ғайбуллаев Н. ва бошқалар. Педагогика. Т., 2000.
5. Зиёмухаммедов Б., Абдуллаева Ш. «Педагогика». Т., 2000.
- 8.О.Хасанбоева: Тарбиявий ишлар методикаси.Т.2001.

Мавзу : Тарбиявий ишларни амалга оширишда педагогик маҳорат ва унинг асосий тамойиллари.

Режа:

- 1. Педагогик техника ва маҳорат.**
- 2. Педагог муносабатининг маҳорати.**
- 3. Педагог учун зарурий малака ва сифатлар.**
- 4. Педагог шахсини хусусиятлари.**

Мустакил Ўзбекистонимизда узлуксиз таълим тизимини ислох қилишни янги таълим стандартлари асосида таълим ва тарбия жараёнини қайта ташкил этишга қиришилган ҳозирги кунда ўқитувчи фаолиятиги унинг педагогик техникасига, педагогик маҳоратига алоҳида эътибор берилмоқда

Ўқитувчилик - тарбиячилик касби барча ижтимоий тузумларда ҳам шарафли ва масъулиятли , шу билан бирга мураккаб касб ҳисобланади.

Мамлакатимизда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”ни босқичма – босқич муваффақиятли амалга ошириш қўп жихатдан ўқитувчи фаолиятига, унинг касбий нуфузини оширишга боғлиқдир.Шундай экан,соғлом,хар томонлама баркамол авлодни етиштириш узлуксиз таълим тизимида меҳнат қилаётган педагог савиясига,техникасига, Маҳоратига,тайёргарлигига ва фидоийлигига ,ёш авлодни ўқитиш ва тарбиялаш ишига бўлган муносабатига боғлиқдир.

Президентимиз Ислоҳ Абдуганиевич Қаримов таъкидлаганидек, ”Тарбиячиларнинг ўзига замонавий билим бериш,ўларнинг маълумотини.малакасини ошириш каби пайсалга солиб бўлмайдиган долзарб масалага дўч келмоқдамиз.Менинг фикримча таълим тарбия тизимини ўзлаштиришдаги асосий муаммо ҳам мана шу ерда.Ўқитувчи болаларимизга замонавий билим берсин деб талаб қиламиз.Аммо замонавий билим бериш ўқун,аввало мураббийнинг ўзи ана шундай билим эга бўлиши керак.”

Шундай экан,ўқитувчи мустақиллик гоёсига эътиқоди, хар томонлама ривожланган илмий тафаккури,касбига тегишли маълумоти,яъни ўз фанининг чуқур билимдони,педагогик мулоқот ўстаси,педагогик –психологик ва услубий билим ва малакаларни эгаллаган бўлиши ҳамда турли педагогик вазиятларни тезда сезиши,урганиши ва баҳолай олиши зарур.

Педагогик техника- уkitувчига укув фаолиятида ҳам,укишдан ташкари фаолиятида ҳам зарур булган умумий педагогик малакалар мажмуидан ташкил топади.

Педагогик техниканинг таркибий қисмлари-

1. Нутқ маданияти-саводли гапириш,уз нутқини чиройли ва тушунарли,таъсирчан қилиб баён этиш,уз фикр-хис ва туйғуларини сузда аниқ ифодалаш.
2. Мимик пантомима – аниқ имо-ишора, махноли қараш,рағбатлантирувчи ёки илиқ табассум.
3. Укитувчининг хиссий ҳолати-жиддийлик даражаси,умидбахшлиқ,хайрихошлиқ қайфиятини сақлаш, узининг хиссий дам олишини ташкил қилиш.

Укитувчининг педагогик техникаси - шундай бир малакалар йигиндисики, у педагогга тарбияланувчилар қуриб ва эшитиб турган нарсалар орқали уларга уз фикри ва қалбини етказиш имконини беради.Болалар билан бевосита муомала қилишда педагогнинг худди шу малакалари унинг ҳулқ-атворида намоён бўлади.Педагогик техника укитувчилар малакаларининг шундай йигиндисидирки,у укитувчининг энг яхши ижодий ҳулқ-атвориға,бошқача қилиб айтганда,хар қандай педагогик вазиятда тарбияланувчиларига самарали таъсир қурсатишға ёрдам беради. Мукамал педагогик техника укитувчининг вақти ва қучларини ижодий иш учун бушатиб беради,педагогик узаро таъсир қурсатиш жараёнида укувчилар билан муомала қилишда зарур сузни топиш ёки муваффақиятли чиқмаган гап оҳангини тушунтиришға уз фикрини қалғитмаслик имконини беради.

Демак, педагогик техникани эгаллаш укитувчининг уз қасб фаолиятидан қаноатланиш даражасининг усишиға олиб қелиши мумкин.Ривожланган педагогик техника укитувчига укувчи билан ишлаганда муомала қилиш зарурлигини, қерақли суз,гап,оҳанг,қараш,имо-ишора,тез ва аниқ топиш, энг утки рва қутилмаган педагогик вазиятларда осойишталикни ва таълил қилиш қобилиятини сақлаб қилиш ҳамда аниқ фикр қуришиш имконини беради.Агар педагогнинг нутқи паст,билими қасёз,тартибсиз булса,агар у булар-булмас сабаблар билан уз хиссийётларига эрк берса,эстетик онқи булмаса .у қолда “энг тугри ” сузлар ҳам, қерақли тадбирлар ҳам тарбияланувчиларни на ақл идроқиға ва на хиссийётига таъсир қурсатади.

Узлуксиз таълим тизимини амалға ошириш жараёнида ёш авлодни қунғилдағидек укитиш ва тарбиялаш ҳақида гап борар экан, қоят мураккаб ва қуп қиррали вазифани қакат малақали педагогик маҳоратға эға булган укитувчи қадрлар билан амалға ошириш мумкин.

Шундай экан укитувчилик- қатта саҳнатдир. Бунға эса осонлик билан эришиб булмайди. Бунинг учун укитувчилик қасбига, яъни соғлом авлоднинг қинақам мураббийси бўлишға ҳаваси, иштиёқи зур, қамон

талабларин тез ва чуқур тушунадиган, уз илмий, ижтимоий - сиёсий савиясини, педагогик махоратини изчиллик билан ошириб боровчи, мустакиллик гоёси ва мафкураси билан пухта қуролланган ҳақиқий ватанпарвар ва меҳнатсевар кишиларгина эришиб оладилар.

Педагогик маҳорат тугма ёки наслдан-насилга утувчи хусусият эмас, балки у ҳар бир ўқитувчининг уз устида ишлаши, ижодий меҳнати жараёнида ташкил топада ва ривожланади. Илгор ўқитувчининг педагогик маҳорати тажрибаларидан бошқа ўқитувчи урганиши, ундан ижодий фойдаланиши ва уз фаолиятини илгор тажрибалар билан бойитиши зарур. Ўқитувчининг педагогик маҳорати асосан машғулотлар жараёнида яққол қурини. Ўқув машғулотлари илмий, гоёвий ва оммабоб бўлиши, турмуш билан, ўқувчиларни тайёргарлик даражаси билан узвий боғланиши зарур. Таълим жараёнида ўқитувчи билан ўқувчилар уртасида жонли тил, фикр алмашув, самимий муносабат, ҳурмат ва мақсадга эришишда узаро ҳамкорлик лозим.

Таълим ва тарбия жараёни тасирчанлигининг янада юксак бўлиши аввало ўқитувчининг илмий салоҳиятига, ёшлар олдидаги обрусига, шахсий сифатларига, илмий истидодида, таълим соҳасидаги тажриба ва маҳорати ҳамда ўқувчилар билан урнатилган дустона муносабатига боғлиқдир.

Давлатимиз раҳбари И.А.Каримов Давлат ва жамият қурилиш академиясининг очилиш маросимида сузлаган нутқида: “Бировни ўқитадиган. Тарбия қиладиган инсон аввало, ўзи ҳар томонлама баркамол бўлиши шарт” деб таъкидлайдилар. Педагогик маҳорат ўқитувчида осонликча шаклланмайди. Бу касбни танлаган киши ўқиши, изланиши урганиши, ижодий меҳнат қилиши, мустақил юртимизда бўлаётган воқеликни тез англаши, уз меҳнатининг мамлакат учун қанчалик зарур чуқур ҳис қилмоғи зарур. Педагогик маҳоратда ўқитувчининг фикр доираси кенг бўлиши зарурлигини алоҳида сихобга олиш зарур, чунки кишида билим ва фикр мукамал бўлмаса қамолотга эриша олмайди.

Ўқитувчининг фаолият маҳорати.

1. Ўқитувчининг меҳнати-беҳад изланиш ва азоб-ўқубатли кечирмалар, қундалик ишлар, ҳафсаласи пир бўлиш, илҳом ва бетакрор гурурланиш оми, бошдан кечирилган қувончдан қаноат ҳосил қилиш.
2. Ўқитувчининг санъати. — бу қандайдир қул билан ушлаб бўлмайдиган фаҳм фаросат билан амалга ошириладиган нарсалар.

Маҳорат- бу юксак ва доим мукамал тарбия ва таълим санъати. Уз ишининг устаси. Педагог — бу юксак маданият мутаассиси, уз фанини чуқур қиладиган, фан ва санъатнинг муносиб тармоқларини, умумий болалар психологияси масалаларини яхши тушунадиган, таълим ва тарбия усуллари мукамал эгаллаган кишидир.

А.С.Макарёнок педагогик махорат тарбиячи овозини хар хил узгартира олиши ва узининг имо-ишораси билан бошқаришига боглик деб айтади. Уз мимикасига эга булиши ва керак булганда, узига турли ифодадар бера олиши лозим. Яъни уз кайфиятига эга булиши.кувониш ва газабланиш, хазил килиш,харакатли юришларни ташкил этишни хам билиши зарур.

Шундай килиб,укитувчининг махорати аввало,укув жараёнини шундай ташкил этиш махоратидирки, хар кандай нокулай шароитда хам укувчилар тарбияси,билимли ривожланиш савиясига эришиш мумкиндир. Махоратли укитувчи булиш учун мохир укитувчилар ишини кузатиш,мустакил укиш, махсус адабиётлар ни урганиб, уз ишига махсус янги усулларни киритиш зарур.

Педагог махоратининг яна бир таркибий кисми таълим жараёнида самарали тарбиявий ишларни ташкил килиш,укувчиларда юксак ахлокий,ватанпарварлик.мехнатсеварлик,мустакиллик хислатларини шакллантириш булиб,педагогик махорат тарбия жараёнида.болалар билан узаро муомалада тарбияланиб боради.

Педагогик махоратга эга педагогда фахм-фаросат.билим.чинакам илмий таълил кила олиш кобилияти,болалар калбини хис кила олиш махорати,бола шахсига мохирлик билан авайлаб ёндаша олиш,донолик.ижодий дадиллик,хаёл ва фантазия кобилияти кучли булиши шарт.Педагог учун яна бир мухим нарса бу укувчининг ташки куринишидан уни нг рухий холатини аниклашдир.

Педагог муносабати-педагогнинг укувчилар билан тарбия максадида алока урнатишдир.Педагогик муносабат учун гапириш маданиятига (талаффуз тарзи.нутк оханги) тугри нафас олишга,овозни куя билишга урганиш мухим ахамиятга эга..Педагог уз овозини,юзини бошқаришга ,пауза тутишга, имо-ишорани,мимикани тутишга урганиши керак.

Буюк рус педагоги А.С.Макарёнконинг куйидаги фикрларини эсга олиш жоиздир.” Бу ерга кел.” Дейишни 15-20

Хил охангда гапиришга ва юзимни,гавдам ва овозимга 20 хил тус беришга урганганимдан сунг, мен узимни хакикий устоз була олишимни хис килдим.

Америкалик педагоглар хам педагогик муносабатлар муаммосига катта эътибор берадилар.Ж.Брофи ва Т.Гуднинг “Укитувчи ва укувчи муносабатлари” китобида укитувчининг укувчиларни ажратиб муносабат килишга асосланган “субхектив” муносабатлар хусусиятлари таълил килинади.Яъни купинча холатларда педагоглар ёкимтой укувчиларга яхши муносабатда буладилар.улар учун бепарво укувчилар эътибордан четда колиб, акл-заковатли,интизомли,харакатчан укувчиларга нисбатан яхшироқ муомалада буладилар.

Педагогик муносабат усулларини уч турга ажратса булади- актив-фаол,реактив-тезкор,сверхактив-ута фаол.

Биринчи тур муносабатни куришда ташаббускор,укувчилар билан буладиган мулоқотларни индивидуал тарзда утказади.Куядиган вазифаларни тажрибага муносиб тарзда узгартириб боради.нима кераклигини билиб, муомаласи мақсадга эришишида ёрдам беришлигини англаб етади.

Иккинчи тури ҳам –вазифалар куйишда эгилувчан,аммо дилдан бушроқ,У узи эмас,балки укувчилар билан буладиган муносабатга амрини утказади,мақсадлари аниқ эмас,феъл-атвори яккол мунофикона.

Учинчи турдаги уқитувчи укувчиларга хаддан ортик баҳолар куяди ва ҳаёлий муносабат моделларини куради.Агар укувчи фаолроқ булса,у исёнчи ва безори,агар сусткаш булса,у дангаса ва бефаҳм.Бундай баҳолар уқитувчиларни муносиб тарзда ҳаракат қилишга мажбур қилади ва у доим хадан ошиб кетиб,укувчиларни уз қоллипларига киритади

Шунингдек ,уқитувчининг нутқсиз муносабати ҳам педагогик фаолиятда муҳим урин тутади ва у уз ичига куйидагиларни олади:

1. Хис –ҳаяжонни ифодалайдиган ҳаракатлар - гавдани тутиш,ишора,мимика,қадам ташлаш,кузма-куз алоқа.Бу ерда ахборот етказувчилар юқоридагилар булиб,улар катта рол уйнайди.Тадқиқотларга кура уқитувчининг юзи кимирламаса, ёки кузга куринмаса,10- 15 фоиз ахборот етказилмайди.Уқитувчи нигоҳидан, гавда тутишидан укувчилар жуда таъсирланадилар.
2. Просадика ва экстралингвистик руй беришлар каторига овоз хусусиятлари киради.Иштиёқ,кувонч,ишончсизлик –баланд овоз билан билдирилади, газаб,қурқиш - анча баланд овоз билан, кайгу,гам-алам, хоргинлик одатда юмшоқ,пасайтирилган овозда билдирилади.

Нутқнинг тезлиги ҳам уқитувчининг туйғуларини акс эттиради, тез нутқ-ҳаяжон ва ташвишни,паст нутқ гамгин ҳолат,манманлик,хориганликни билдиради.

Педагогик техника – бу шундай бир малакалар йиғиндисидирки, у педагогга тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали уларга ўз фикрлари ва қалбини етказиш имконини беради. Ўқувчилар билан бевосита муомала қилишда педагогнинг худди ана шу малакалари (ёки уларнинг йўқлиги) унинг ҳулқ атворида намоён бўлади.

Педагогик маҳорат бу фаҳм – фаросат ва билимларнинг, чинакам илмий, тарбиядаги қийинчиликларни ёнгишга қодир бўлган нуфузли раҳбарликнинг, ўқувчилар қалбининг қандайлигини ҳис қилиш маҳорати, ички дунёси нозик ва заиф бўлган ўқувчи шахсига моҳирлик билан авайлаб ёндошиши, донолик ва ижодий даллилик, илмий таҳлил, ҳаёл ва фантазияга бўлган қобилият мажмуасидир.

Педагогик техникани эгаллашнинг асосий йўллари педагог раҳбарлигидаги машғулотлар (педагогик техникани ўрганиш) ва мустақил ишлаш (касбий жиҳатдан ўз – ўзини тарбиялаш) дир. Педагогик техника

малакаларининг индивидуал – шахсий тусда эканлигини ҳисобга олиб, педагогик техникани эгаллашда ва уни такомиллаштиришда касбий жихатдан ўз – ўзини тарбиялаш, яъни ўқувчининг ўзида моҳир педагог шахсий фазилатларини ва касбий малакаларини шакллантиришга қаратилган фаолият етакчи роль ўйнайди. Педагогик техника – бу шундай бир малакалар йиғиндисидирки, у педагогга тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали уларга ўз фикрлари ва қалбини етказиш имконини беради. Ўқувчилар билан бевосита муомала қилишда педагогнинг худди ана шу малакалари (ёки уларнинг йўқлиги) унинг хулқ атворида намоён бўлади.

“Таълим тугрисида”ги Конун , “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” да уқитувчи педагогларга уларнинг касбий маҳоратига алоҳида эътибор берилган.

Ўзбекистон келажаги буюк давлат эканлигига ишониш, болаларни халқ педагогикаси дурдоналаридан, миллий кадриятларимиз асосида тарбиялаш, нутқи равшан, тили бой бўлиши каби сифатлар бугунги кун уқитувчисидан талаб этилади.

Ташкilotчилик малакалари:

Ўқувчилар жамоасидаги фаол болаларни аниқлай билиш, синф фаолларини ташкил қилиш ва уларни бошқара олиш*

Ўқувчиларнинг жамоатчилик фаолиятини уюштира билиш, уларнинг ижтимоий фаоллигини ривожлантириш*

Ўқувчиларга берилган жамоа топшириқларининг бажарилиши устидан назорат урнатиш ва уларга зарур вақтда амалий ёрдам бера олиш*

Синф раҳбарлиги ишларини фаол амалга ошира билиш*

Жамоатчилик ва ота-ўналар уртасидаги ишларни ташкил эта билиш.

Коммуникатив малакалар-

1. Ўқувчилар, ота-оналар, уқитувчилар, жамоатчилик вакиллари билан педагогик жихатдан мақсадга мувофиқ келадиган муносабат ва алоқалар урната олиши ;

2. Ўқувчилар жамоасининг кизикишларини, ички муносабатларини идора қила билиши;

3. Ўқувчилар фикрини тушуниш ва ўз фикрини тушунтира билиш;

4. Ўқувчилар билан яқиндан муносабатда бўлиш ва уларда узига нисбатан меҳр, ишонч ва ҳурмат уйғота билиш.

Амалий малакалар:

1. Расм солиш, ашула айтиш, спорт билан шугулланиш, саёҳат қилдириш, уйинлар ташкил қилиш, пастандалик, тикувчилик ва ҳоказолар.

Касбий сифатлар:

Билимдонлик, касбга эътиқод, фуқаролик бурчини англаш (масъулиятлилик), адолатлилик, талабчанлик, узини тута билиш . педагогик

назокат. Вазминлик ва сабр-токатлилик, кузатувчанлик, зийраклик, нутк маданияти, аник, ифодали укиш, ижодий хаёл-келажакни кура олиш ёки педагогик тасаввур, педагогик таъсир эта олиш, касбий лаёкатлилик.

Шахсий сифатлар:

Болаларни севиш, меҳнатсеварлик, ижтимоий гайрат, кузатувчанлик, меҳрибонлик, камтарлик, кувноклик, катъийлик, дадиллик, интилувчанлик, дикат-эътиборлилик.

Ижодий сифатлар:

Таъим-тарбияга оид ишларни амалга ошириш жараёнида педагогик маҳоратни мукаммаллаштиришга доимий интилиш, тарбиявий таъсир натижасини олдиндан кура билишга интилиш, булиб утган воқеа-ходисаларга, тарбияланувчиларга нисбатан янгича қараш қобилияти, узини тарбияланувчи ҳолатига қуя билиш, атроф-муҳитга нисбатан унинг қарашини кура билишга интилиш.

Қобилиятлар:

Дидактик қобилият, нутк маданияти, ташкилотчилик қобилияти, авторитар қобилияти, коммуникатив қобилият, педагогик хаёл, диққатни тақсимлай олиш, умуминсоний ва миллий қадриятларни билиш ва тарғиб қила олиш қобилияти.

Шу уринда **Сукротнинг** моҳир педагогларга “фикр доялари” номини берганлигини таъкидлаб утиш жоиздир. Демак, педагог меҳнатининг моҳияти бу инсон шаклланишига ҳамроҳ бўладиган барча жараёнларни бошқаришдир.

Шунингдек уқитувчининг педагогик маҳоратига **Хусайн Воиз Қошифийнинг** қуйидаги фикрларини келтириш уринлидир. “Хар кишида мулоимлик, хушмуомалалик бор бўлса, файз, қамол топишидан узга эҳтимол йукдир. Хушфеъллик, мулоимлик ҳамма неъматларнинг яхшироғидир”.

Р.Эмерсон “Муваффақиятли тарбиянинг сирини- уқувчига ҳурматда” деб бежиз айтмаган.

Таянч иборалар: маҳорат, малака, сифат, лаёкат, қобилият, техника, нутк, болаларни севиш.

Назорат саволлари .

1. Педагогик маҳорат ва техника деганда нимани тушунасиш.
2. Педагогик техника ва маҳоратнинг қандай таркибий қисмлари мавжуд.
3. Нутк маданияти нима.
4. Педагог муносабатининг маҳорати деганда нимани тушунасиш.

Мавзу: Синф раҳбарининг шахс ва жамоани ўрганиш методикаси

Режа:

1. Синф жамоасини ташкил этиш ва тарбиялашга қўйилган талаблар.
2. Синф жамоасини тарбиялаш ишини режалаштириш.

3. Синф жамоаси билан ишлаш ва унга раҳбарлик қилиш.

Жамоа назарияси қоидаларига мувофиқ, уни яратиш методикаси ишлаб чиқилган. Унинг умумий асослари қуйидагилардан иборат: талаблар қуйиш, фаолларни тарбиялаш, укув, меҳнат, ижтимоий-сиёсий ва оммавий-маданий фаолиятдаги истиқболларни ташкил этиш, соғлом жамоатчилик фикрини шакллантириш, ижобий анъаналарни яратиш ва қупайтириш.

Таърифланган бу қоидалар ҳар қандай жамоа (таълим муассасаси, синф жамоаси, таълим муассасасидан ташқари ўқувчилар бирлашмаси ва хоказолар)ни шакллантириш ва ривожлантириш учун қўлланма ҳисобланади. Мазкур бобда гап синф жамоасини барпо этиш ва ривожлантириш, синф раҳбарининг шу йўналишдаги иши ҳақида боради.

Тарбия методларини танлашда уларнинг жамоанинг ривожланиш даражасига мослиги муваффақиятнинг муҳим шарти ҳисобланади. Шунинг учун ҳар бир педагог тарбиявий ишни синфдаги жамоа муносабатларининг ривожланиши даражаси (босқичи, даври)ни аниқлашдан бошлайди. Педагогнинг эса янги синф билан қўп марта иш бошлашига туғри келади: ўз меҳнат фаолиятининг дастлабки йилида, синфни навбатдаги битириб чиқиш мавсумидан кейин, бахзан эса таълим муассасасида вужудга келган вазият тақозоси билан. Синф раҳбари узининг методлари жамоанинг ривожланишига тўсқинлик қилмаслиги учун шундай кейинги ишлари давомида вақти вақти билан жамоанинг ривожланиш даражасини англаб туради.

Назарияда жамоа ривожланишининг уч ёки тўртта даражаси ажратиб қўйилади («Педагогика» дарслигининг тегишли бобига қаранг). Бошланғич **даража** педагогнинг қўп-гайрати натижасида синфда ўрнатилган муайян даражадаги тартиб, интизом билан, тарбияланувчиларнинг унча катта бўлмаган қисми синф раҳбарининг ҳаракатларини қўллаб-қувватлаши билан изоҳланади. Тарбия жараёни ўз – ўзини тарбиялаш жараёнига ўтганда юксак даражага эришилади. Айрим ўқувчилар ва умуман жамоа ўз фаолиятини мустақил режалаштиради ва ташкил этади, ўзига ва бир-бирига талаблар қўяди ва ўз-ўзини назорат қилади. Синф раҳбари ва ўқувчилар жамоаси ўй-ниятлари ва ишларида биргадирлар.

Паст даражадан юқори даражагача борадиган йўл узоқ бўлиб, муайян қийинчиликларни бартараф этиш билан кечади. Айни пайтда жамоани шакллантириш юзасидан олиб бориладиган ишлар жуда қизиқарлидир. Бу синф раҳбарининг асосий ишидир. Умуман таълим муассасаси тарбиячисининг асосий натижалари бу иш қанчалик муваффақиятли ўтишига борлиқ бўлади. Агар ўқувчилар жамоаси барпо этилмаган бўлса, ўқувчи таълим муассасасини ҳеч афсусланмай тарқ этади, **ҳатто** кейинчалик ўқиган йилларини эсламайди ҳам. Ўқувчилар жамоасини иноқ жамоага бирлаштираган моҳир синф раҳбари қўлида

тарбияланган одам бахтлидир. Улғаяётган киши, фукаронинг хаётдаги мавқеини шакллантиришда, унинг хаёт йулини белгилашда ўз вазифасини англаш синф раҳбарининг тарбияланувчилар жамоасини барпо этиш юзасидан олиб борадиган фаол ва қатъий фаолиятининг зарур шarti хисобланади.

Жамоа шаклланиш босқичлари. Жамоанинг ривожланиш даражасини белгилаш методикаси кўп. Унинг мохияти у ёки бу ривожланиш даражасидаги жамоа норматив таърифини аниқ жамоа таърифи билан таққослашдан иборатдир ижтимоий аҳамиятга эга бўлган мақсаднинг, педагоглар билан ўқувчиларнинг биргаликдаги ҳар томонлама собитқадам фаолиятининг, ўзаро масъулиятли муносабатларнинг мавжудлиги; ўз-ўзини бошқариш органларининг фаолияти ва хоказо.

Ўқувчиларнинг жамоа турмуш нормалари ва қоидаларининг, интизомнинг бузилишига муносабатларини кузатиб, жамоанинг ташкилий тузилиши таъсирчанлигига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Жамоа ривожланишининг дастлабки босқичида ўқувчилар тарқоқ бўлиб, уларда яқдил фикр ва синф раҳбари таяниши мумкин бўлган таъсирчан фаоллар бўлмайди. Шунинг учун бундай жамоада салбий ходисалар очик муҳокама қилинмайди, мустақил жамоа қарори қабул қилинмайди ва хоказо. Агар жамоа ривожлашишнинг иккинчи босқичида бўлса, номигагина эмас, балки педагогнинг ҳаракатларни қўллаб-қувватлайдиган ҳққиқий ҳаракат қилувчи фаоллар бўлса, унинг айрим ўқувчилар ва жамоа олдиға муайян талаблар қуйишини кузатиш мумкин.

Жамоанинг ривожланиш даражасидан далолат берадиган муҳим белгилардан бири — ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолиятга иштиёқи чиқинди қоғоз ёки металлом туплаш, кечаға тайёргарлик куриш каби таълим муассасалари тажрибасида мунтазам учраб турадиган ишларда кузға ташланади. Синф раҳбари жамоанинг ривожланиш даражасини белгилаш учун ўқувчиларда уларнинг ҳозирги ва бўлажак хаётларида ижтимоий аҳамиятға молик мақсадлари мавжудлигини билиши муҳим, яъни жамоанинг хаётий фаолияти истиқболларини барча ёки айрим ўқувчилар қабул қилишини ва бу истиқболларнинг хусусияти кандайлигини билиб олиш зарур. Агар булажак шанбалик ёки байрам кечаси ўқувчилар учун фаолиятға ундовчи воқеа бўлса ва бу яқин истиқбол фақат айрим ўқувчилар ва фаоллар учун аҳамиятли бўлса, жамоа ривожланишининг иккинчи босқичи хақида гапириш мумкин.¹

Жамоанинг ривожланиш даражасини аниқлашда ўқувчиларнинг фақат синфдан ташқари фаолиятида намоён буладиган муносабатларни таълил этиш билангина чекланиб булмайди. Синф раҳбари ишининг узига хос хусусияти шундан иборатки, у оддий ўқувчилар жамоасини эмас, балки ўқувчилар жамоасини шакллантиради. ўқувчиларнинг асосий

¹ Ражабова С. «Касб - ҳунар коллежи ўқитувчисининг касбий маҳоратини оширишнинг ташкилий педагогик асослари» номзодлик диссертацияси.Т., 2004.

вазифаси укишдан иборат. Шунинг учун синф раҳбари даставвал ўқувчиларнинг укишга қандай муносабатда эканликларини, узларини дарсда қандай тутишларини, уй вазифаларини сидқидилдан бажаришлари ёки бажармасликларини аниқлайди. Ва, нихоят, энг муҳими — уларнинг укишдаги мулжаллари нималардан иборат, бу мулжаллар ижтимоий мохиятга молик ёки молик эмаслиги ҳисобланади.

5- синфда шпаргалкалар, айтиб туришлар, кучириб ёзишлар авж олган эди, ўқувчилар буни тан олишдан ҳам уялишмас, бундай ҳолни узига хос дустлик, жамоатчилик деб ҳисоблашарди. Анкета саволларига жавоб олишда «Сен шпаргалкага қандай муносабатдасан?» деган саволга факат бир ўқувчи — Мадина бундай деб ёзди: «Айтиб туришни ва айтиб туришдан фойдаланишни узимга эп қурмайман». Анкета саволларга жавоб қайтариш натижаларини муҳокама қилиш чоғида купчилик Мадинанинг тутган катъий йулидан газабланишди: «Қаранглар, қандай мағрурланиб кетиб-ди! Қадр-қиммат бизда ҳам бор, лекин у алгебра бўйича контрол ишга нисбатан анча муҳимроқ, ишларда намоён бўлади».

Синф раҳбарига бу синфда ишлаш жуда қийин эди. Бу ерда купгина қобилиятли ва яхши ўзлаштирадиган, айти пайтда қолоқ укишда жуда катта қийинчиликларга дуч келаётган ўқувчилар ҳам бор эди. Дарсдан ташқари пайтларда турли тадбирлар — кечалар, учрашувлар, экскурсиялар утказиларди. Лекин буларнинг ҳаммаси энг муҳим нарсага — ўқувчиларнинг таълим жараёнига муносабатига ва бу жараёндаги узаро муносабатига таъсир қурсатмасди. Купчилик ўқувчилар ўқиш — ҳар бир кишининг шахсий иши, деган принципга амал қиларди. Юқорида 'баён этилган вазият синф жамоаси ривожланиш даражасининг пастлигидан далолат беради.

Жамоанинг тарбиявий таъсири. Педагог синф билан ишлашнинг дастлабки босқичида турли вазиятларга дуч қелиши мумкин. Синфда ҳақиқий жамоа муносабатлари бўлмаслиги мумкин, бунда педагог ишни бошидан бошлашига тугри келади. Купинча бундай ҳолат янги шаклланиган, «йигма» синфларда, янги қурилган таълим муассасаларида бўлиши мумкин. Тугри, бошқа ҳолларда ҳам шундай бўлиши, аввалги синф раҳбарининг қуч-қайрати муваффақият қелтирмаган бўлиши, таркиби ўзгармаган жамоа юқори қурсдаги синфларда ҳам шаклланимаслиги мумкин.

Иккинчи томондан, синф раҳбари синф билан иш бошлар экан, ҳар доим жамоа ривожланишининг бошланғич даври билан иш қуради, деб мулжаллаб бўлмайди. Бошланғич ўқиш дарвларида купинча яхши синф жамоалари шаклланади. Педагог бундай ҳолда жамоа фаолиятининг аввалги тажрибасини таълил этади ва унинг анча юқори ривожланиш даражасига мос келадиган тарбия методларини қуллайди.

Қуйидагиларни таъкидлаш зарур. Жамоанинг ривожланиш даражасини аниқлашнинг энг ишончли усули — ўқувчиларни улар билан

дарсда, дарсдан ташкарида, таълим муассасаларида, таълим муассасаларидан ташкарида узаро фаол ҳамкорлик қилиш жараёнида кузатишдан иборатдир. Махсус диагностик усуллар, масалан, анкета таркатиш, педагогии вазиятларни вужудга келтириш ва бошқалардан ҳам фойдаланиш мумкин. Лекин бу усуллар синфини жуда эҳтиёткорлик билан, катта педагогик одоби билан куллаш лозим. Ўқувчиларни урганишнинг ҳар бир усули айни вақтда тарбия усули ҳам эканлиги педагоглар учун конун бўлиб қолиши керак. Эҳтиётсизлик билан утказилган анкета таркатиш, айниқса унинг натижаларини муҳокама қилиш ўқувчиларни жипслаштириш урнига уларнинг ораси бўзилиб кетишига олиб қилиши мумкин. Келтирилган мисолда анкеталарни муҳокама қилиш педагог томонидан пухта тайёрланган, уқдан «портлаш» усули сифатида фойдаланилди ва бошқа чоралар билан мустаъкамландики, улар тагида куйроқда суз юритилади. шахслар, айниқса катта усмирлар узларини «урганишларини» хуш курмайдилар. Шунинг учун турли хил анкеталарни ошкора ва самимий жавоблар олишга умид қилгандагина куллаш тавсия этилади.

Педагог жамоанинг кучли ва заиф томонларини англаш учун педагогик вазиятлар вужудга келтиришни қўллаиди. Лекин бунда шуни эсда тутиш керакки, ўқувчи камчиликларини ҳамманинг уртасида ёрқин намоиш этиш уни маънавий халок этиши, калбини жароҳатлаши мумкин. Шундай вазиятларни вужудга келтириш керакки, улар салбий томонларни эмас, ҳар бир шахсда одатдаги шароитда бошқалардан яширинган ижобий томонларни ҳам очиқ берсин.¹

Синф раҳбари жамоа ривожланишининг аниқланган даражасига қараб тарбия усулларини танлайди. Бунда педагогларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олиш қушимча шарт ҳисобланади. Бу ҳақда гапирмаса ҳам буларди, чунки бу шарт педагогик принциплардан биридир. Шу билан бирга, ишни энди бошлаган педагог, айниқса синф раҳбари тарбия усулларини эмас, балки шакллари танлашда уз тарбияланувчилари ёшини ҳисобга олиши муҳимдир. Бунда бир хил усуллар — талаблар, топшириқлар ва ҳоказолар турлича изоҳланади. Куйи синфларда купгина талаблар, коидаларни тушунтириш, ҳатто айрим «зерикарли» вазифаларни бажаришга ургатиш купинча уйин шаклида утказилади. кичик синфларда тарбия шакллари анча жиддий, амалий тус олади, лекин имкони борида уларга усмирларда иштиёқ уйғотишга кодир булган романтик тус бериладн. Юкори синфларда чукур тушунтириш ишлари олиб бориш, ҳатто маънавий талабларни фалсафий асослаб бериш талаб этилади.

Жамоани шакллантиришнинг дастлабки боскичида синф раҳбаридан айниқса куп шахсий куч-гайрат сарф этиш талаб этилади. Бунда, юкорида

¹ А.Б.Исимова “Дарсдан ташқари таълим – тарбия жараёнида ўқувчиларда соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг педагогик шарт шароитлари” номзодлик диссертацияси. Т., 2004.

таъкидлаб ўтилганидек, вазият шундай бўлиши ҳам мумкин, яъни синф янги эмас, ўқувчилар бир неча йилдан буён бирга уқишлари, жамоа эса таркиб топмаган ёки «сочилиб кетган» бўлиши мумкин. Педагог ҳар қандай ҳолда ҳам уз утмишдошларининг ҳатоларини такрорламаслик учун вужудга келган вазиятни таълил этади ва бунинг педагогик сабабларини аниқлайди.

Куйилган вазифаларни ҳал этиш истикболларни олга суришдан бошланади. Жамоа қандай босқичда турмасин, унинг олдида бир вақтнинг ўзида яқин, урта ва узоқ истикболлар бўлиши керак. Таҷрибанинг курсатишича, ўқувчиларнинг шахслараро муносабатлари жамоа тусини олмаган бошланғич босқичларда синф раҳбари ўқувчиларнинг шахсий манфаатларига даҳл қиладиган яқин истикболларни уртага қуйиш ва руёбга чиқариш тугрисида уйлашига тугри келади. Яқин истикбол сифатида одатда қўп тайерқарликни талаб қилмайдиган, лекин шу билан бирга қисқа муддатли амалий муомала: экскурсия, маданий юриш, шаҳар ташқарисига сайрдан хурсандчилик етказадиган қизиқарли ишлар танланади. Бу қичик тадбирларни тайёрлаш ўқувчиларнинг фаол педагогик ердан остида муайян қуч-райрат сарфлашларини ва ташкилотчилик фазилатларини намоён этишларини талаб қиладди. Бундай жамоа тадбирларини утқизиш чоғида фаол ўқувчилар аниқланади.

Шуни ёдда тутиш муҳимки, истикболлар (яқин, урта, узоқ истикболлар) жамоа ҳаёт фаолиятининг барча: қув, ижтимоий-сиёсий, меҳнат ва оммавий-маданий соҳаларини қамраб олган бўлиши керак. Бундай ёндашув қакат «қунгилоқар» истикболларни олга суриш йулидан бориш ҳавфидан ҳалос бўлишга ёрдан беради.

3.2. Синф жамоасини ўрганиш ва уни дастурини ишлаб чиқиш

1. Ўқувчилар тўғрисида умумий маълумот

- * ўқувчи қерда яшайди;
- * ота-онасини қасби ва иш жойи;
- * оила аҳзолари ва уларнинг моддий таъминланганлиги;
- * оилада ота-онасининг ўзаро муносабати;
- * ўқувчи режими;
- * оиланинг ҳўжалик ишларида ўқувчининг иштироки;
- * ўқувчининг ҳаётида энг муҳим воқеалар;
- * ўқувчи соғлиги тўғрисида маълумот

2. Ёшлар тараққиётининг умумий ҳолати

- * умумий тараққиёт (нутқ маданияти, дунёқараш, ҳарактери, кино, театр, музей, стадионларга бориш);
- * ўқишга бўлган муносабати;
- * ўқувчининг давомати;
- * ўқувчининг жисмоний меҳнатга муносабати;
- * ўқувчининг интизoми, ҳулқи, тиришқoқлиги;

- * ўқувчининг қизиқиши (ўқишга, спортга).
- 3. Ўқувчининг жамоат ишларига иштироки
 - * синфнинг жамоат ҳаётида иштирок қилиш;
 - * жамоат ишларининг бажарилиши характери;
 - * ўқувчининг синфда обрўи ва мавқеи.
- 4. Ўқувчи шахсининг асосий хусусиятлари
 - * жамоатчилик, дунёқараш;
 - * ўқувчининг маданий сифатлари, Ватанни севиш, дўстлик, инсонийлик, байналминаллик;
 - * иродалик характери ва хусусиятлари (мақсади бўлиш, фаоллик, ботирлик, ташкилотчилик, мустақиллик, интизомлилик, мардлик, камтарлик ва ҳоказо);
 - * ўқувчи мижозининг хусусиятлари ва унинг руҳий жараёни (нутқ, диққат,хотира, ҳаёл, руҳий ҳолатлар).
- 5. Ўқувчини ўрганиш асосида синф раҳбари қуйидаги чора-тадбирларни тузади.
 - * ўқувчиларни қайси сифатларини тарбиялаб ривожлантириш лозим;
 - * ўқувчи ахлоқидаги камчиликларни бартараф қилиш учун нималар қилиш керак;

В. Синф жамоасини ўрганишининг намунавий дастури

1. Синф ҳаёти.
 - * синфдаги ўқувчиларнинг ёши, руҳий, физиологик ва гигиеник ҳолатлари;
 - * ўқувчиларнинг шахсий тараққиёти, Маърифатлилик жиҳатлари;
 - * синфдаги жамоатчилик ишлари.
2. Синфнинг ҳамжиҳатлилиги ва уюшқоқлиги.
 - * ўқувчиларнинг ўзаро муносабати;
 - * ўқувчиларнинг биргаликда меҳнат қилишлари ва унинг вақти;
 - * қизлар ва уғил болаларнинг дўстлиги ҳамда ҳамфикрлиги;
 - * жамоа ахзоларини ҳимоя қилиш;
 - * ютуқ ва муваффақиятсизлигини англай билиш;
 - * мактаб томонидан кўрилган чора-тадбирларда синф ўқувчиларининг иштироки;
 - * миллатлараро муносабат.
3. Синфнинг ташкилотчилиги.
 - * жамоа бўлиб қиладиган ишларни ўқувчилар ўзлари мустақил равишда қила оладиларми ёки йўқми;
 - * вазифа топшириқларни ўқувчилар ўзаро тақсимлай оладиларми, йўқми;
 - * ўқувчиларнинг синф мажлисида қабул қилинган қарорларга итоат қиладиларми ёки йўқми.
4. Синфда ҳамкорлик.

* ўқувчилар ўз ўртоқларининг қайси одатларини махқул кўрадилар ва қайси номахқул деб ҳисоблайдилар;

* рағбатлантириш ва чора кўришни ўқувчилар қандай тушунадилар;

* синфда қабул қилинган чора-тадбирларни амалиётда қўллаш орасида фарқ борми;

* синфда танқид ва ўз-ўзини танқид қилиш мавжудми.

5. Синфда дўстлик алоқаларининг характери.

* ўқувчиларнинг мактаб ва ундан ташқарида ўзаро дўстлик муносабатлари қандай;

* ўқувчилар бир-бирига нисбатан сезгирлик, кузатувчанлик хусусиятларига эгами;

* ўртоқларига нисбатан ўқувчичанлиги;

* ўртоқларининг камчиликларини кўра биладими, йўқми;

* синфнинг аълочилар, зукко, ишбилармон ўқувчиларнинг дарсдан кетиб қоладиган, ўзлаштирмақчи ўқувчиларга муносабатлари қандай;

* жисмоний жиҳатдан заиф бўлган болаларга қандай ёрдамлар берилади,

6. Синф фаоллари.

* фаоллар ҳайати;

* уларнинг синфдаги обрўлари;

* фаолларнинг ўртоқларига нисбатан муносабатлари;

* фаоллар синфдан ажратиб турадиларми, синфдагилар уларни ҳурмат қиладиларми ёки йўқми.

7. Синфнинг мактаб билан алоқаси.

* мактабда бўлган ҳодисалардан, бошқа синфлардан синфнинг хабари борми;

* мактабнинг яхши йўлга қўйилиши учун синф ўқувчилари таклифлар киритиб турадиларми;

* мактаб талабларини синф қандай бажаради;

* синфнинг бошқа синф ўқувчилари билан қандай алоқаси бор;

* мактаб тадбири чораларини режалаштиришда синф ўқувчилари қандай иштирок этадилар.

Ўқувчилар жамоасининг юқорида кўрсатилган усуллар билан ҳолатини ўрганиш ўқитувчига кўп имкониятлар беради. Таҷрибали ўқитувчилар ҳамма вақт бирор синфнинг раҳбарлигини олишдан аввал, олдин синфни батафсил ўрганадилар, бу эса кейинчалик синф раҳбарига вақтни тежашга, аниқ иш режаларини тузишда ва ўз фаолиятини ўқув йили давомида белгиланган тарзда амалга оширишга ёрдам беради.

Синф жамоасини ташкил этиш ва тарбиялаш ишини режалаштириш.

Синф раҳбари ишини режалаштиришда мактаб умумий иш режасидан келиб чиқиб аниқ синф режасини тузишда параллел синфларда кўриладиган чора-тадбирларни ҳисобга олиш жуда муҳимдир.

Мактабнинг тарбиявий иш режасининг ўқув йилининг бошида педагогик жамоа мажлисида тасдиқланиб олинади. Ҳар бир синф раҳбари ўз синфи тарбиявий иш режасини мактаб тарбиявий иш режасида кўрсатилган чора-тадбирларни ўз синфида таалукли бўлган қисмларини киритиб режа тузади.

Ўқувчиларни тарбиявий ишни мактабнинг таъминий тарбиявий ишлар мазмунига мувофиқ бир синф ёки параллел синфнинг раҳбарлари мажлисида ўқувчини ёшига, руҳий, физиологик хусусиятларига мос келадиган тарбиявий чора-тадбирлар бажарилиши режага киритилиб, тасдиқланиб олинади.

1. Синф тавсияномаси. синф раҳбари тарбиявий иш режасининг асоси ҳисобланади. Амалда синф раҳбарининг киритиладиган тарбиявий ишлари хилма-хилдир. Мамлакатимизнинг турли туманларида, шаҳар ва қишлоқларда жойлашган ўқув юртлирининг ўзига хос тарбиявий анъаналарини ҳисобга олмасак, тарбиявий иш режаларига киритиладиган масалалар бир-бирига жуда ўхшаб кетади.

Синфнинг муфассал педагогик тавсияномасида аниқ кўрсатилган тадбири чоралар қайси тартибда берилишида қарамасдан тарбиявий ишларнинг мақсад ва вазифалари доимийлигича қолади. Масалан, синф раҳбарининг иш режасига қуйидаги бобларни тавсия этиш мумкин: ғоявий-сиёсий дунёқарашни шакллантириш; ўрта махсус таълимни амалга ошириш; ахлоқий тарбия, жамоани ташкил этиш; ўқувчиларнинг таҳлилига ёрдам кўрсатиш; ижтимоий фойдали меҳнат ва касб танлаш; экологик ва тежамкорлик руҳида тарбиялаш; ижтимоий камолот, дарсдан ташқари тарбиявий ишлар; ота-оналар билан ишлаш ва ҳоказолар киради.

Юқорида кўрсатилган тавсиялар қатор йиллар давомида иш жараёнида амалда синалган бўлиб, синф раҳбарининг иш доирасида муҳим ўринни эгаллайди.

Режага киритилган чора-тадбирларнинг аниқлиги, ҳар бир бажарадиган тарбиявий ишнинг аниқ ва тушунарли ташкил этилиши, режадаги ҳар бир бажарадиган ишларнинг аниқ ва равшан кўрсатилиши, чора-тадбирларни тайёрлаш. Уларни ўтказиш натижаларини яқунлаш ва шунга ўхшашлар тарбиявий ишлар режасининг асосий моҳиятини ташкил этади.

Синф раҳбарининг иш режаси одатда бир ўқув йили учун ярим йиллик ёки чоралик муддатларига мўлжалланиб, мактаб раҳбари томонидан тасдиқланади. Тарбиявий иш режаларини эса қисқа муддатларга тузиш мақсадга мувофиқдир.

Синф раҳбари тарбиявий иш режасини тузишда синф фаоллари, ўқувчилар, ота-оналарни жалб қилади. Синф тарбиявий иш режасида кўрсатилган чора-тадбирлар такрор бўлмаслиги учун мактаб, жамоатчилигининг иш режалари билан солиштирилиши лозим.

Тарбиявий ишларни режалаштиришда ўқувчиларнинг ёши, кундалик режими, йил фаслларининг кунлари, об-ҳаво назарда тутилади ва белгиланганидан ортиқ дарсдан ташқари ишлар, ортиқча жамоат ишларини режага киритилишига йўл қўйилмайди.

Синф раҳбарининг тарбиявий иш режаси мактабнинг муҳим ҳужжати ҳисобланади. Синф тарбиявий иш режасини тузиш ва уни амалга оширишда синф раҳбари махмурият ва мактаб органлари олдида жавобгар шахсдир.

Синф раҳбарининг низомида уқтириб кўрсатилганидек, синф раҳбари, албатта, ярим йиллик, бир чоралик тарбиявий режа асосида иш олиб бориши керак. Тажрибалар шуни кўрсатмоқдаки, тарбиявий иш режалари чоралик ёки ярим йилликни тартибли олиб бориш маъсулиятли иш бўлиб, у синф ўқувчилари ва фаолларнинг орасида муҳокама қилиниши лозим.

2. Тарбиявий режаларни тузишда қўйиладиган асосий талаблар. Синф раҳбарининг тарбиявий иш режаси ҳақиқий ҳужжат бўлиши учун у бир қатор педагогик психологик талабларга жавоб бериши лозим. Бу талаблар қуйидагилардан иборатдир:

А. Режанинг маълум мақсадли бўлиши лозим. Тарбиявий иш режаси агар ўз ғоявийлиги жиҳатидан мақсадли ва мукаммал бўлса, асосли ва тўғри деб ҳисобланади. Режанинг қисмида ғоявий-сиёсий ишларга ва ижтимоий фойдали меҳнатга ўқувчиларни жалб қилиш диққат марказида бўлиши лозим.

Б. Синф раҳбарининг тарбиявий иш режалари шакли, методлари ва мундарижалари аксарият бир хил мазмунга эга. Бу ўхшашликлар кўпинча қуйидагилардир: семинарлар, сиёсий ахборотлар, юқори курсларга сиртдан саёҳат ва бошқалар тарбиявий иш режаларида кенг акс эттирилади.

В. Ўқувчиларни кетма-кет тизимли тарбиялашини таъминлаш. Синф тарбиявий иш режасига киритилган чора-тадбирлар тарбия жараёнининг асосий қисми ҳисобланади. Ҳар бир ижро этилган чора-тадбирлар олдиндан режалаштирилган чора-тадбирлар билан узвий боғланган бўлиши лозим. Ўқув чоракларида тузилган режалар, қишки ва ёзги таътиллarda амалга оширилиши лозим бўлган ишлар акс еттирилади. Иккинчи ярим йилда ўқувчиларнинг ёзги дам олиш вақтларида бажарадиган тарбиявий ишларини олдиндан қайд этиш лозим.

Г. Режанинг реал бўлиши. Режани тартибга солишда унга ижро этилиши қийин бўладиган масалалар киритилмаслиги лозим. Режа аниқ ва ижро қилиб бўладиган бўлсин. Масалан, синф раҳбаридан бири, биринчи ярим йиллик учун тарбиявий иш режасида қуйидаги чора-тадбирларни ўтказиш: ўқувчилар орасида дўстлик ва ўртоқлик тарбиясини амалга ошириш учун ижтимоий фойдали меҳнатни биргаликда ўтказиш, жамоа бўлиб саёҳатлар уюштириш; синф деворий газетасини биргаликда сиқариб ўзаро уюштириш, санъат ҳаваскорларнинг кечаларини ўтказиш, дўстлик ва

ўртоқлик мавзусидаги давра суҳбатлари ўтказиш кабиларни амалга ошириш ўқувчиларни бир-бирига яқинлаштиради, ўз навбатида улар ўртасида дўстлик ва ўртоқликни мустаҳкамлайди.

Д. Синф тарбиявий иш режасининг мактаб тарбиявий иш режаси билан мувофиқлиги. Синф тарбиявий иш режасини тузишдан олдин синф раҳбари синфнинг тарбиявий иш режаси билан танишиб чиқиш лозим.

Е. Тажрибалар шуни кўрсатадики, синф тарбиявий иш режаларитурли тартибда тузилгандир, чунки ҳар бир синф турли хил шароитларда ишлайдилар. Мактаб иш тажрибаларини ўрганиб, уларни умумлаштириш асосида синф раҳбарини тарбиявий иш режаларининг таъминий чизмасини тавсия қилишни лозим топдик. Тавсия этаётган синф раҳбарининг тарбиявий иш режаси республикамизнинг олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан тавсия этилган буйруқлар ва тавсиялар асосида тузилгандир.

Синф жамоаси билан ишлаш ва унга раҳбарлик қилиш.

Синф раҳбари ўз синфидаги ўқувчиларнинг бевосита таълим тарбия жараёни, яъни дарслар давомида ҳамда дарсдан кейинги фаолиятини назорат қилишга масъулдирлар. Синфдаги барча ўқувчиларни қобилятига қараб тугаракларга жалб этиш керак. Синфдаги ўқувчиларнинг сони нечта бўлишидан қатъий назар уларга маънавият дафтариини туттириш керак. Ҳафтада бир марта ўтказиладиган маънавият соатларини тўғри ташкил этиб, унга ҳаққоний ёндошиш шартдир. Тарбиячи қандай шароитда ишламасин, у қандай синфда ишлашидан қатъий назар, ўқувчи шахсини камол топтириши керак. Синф раҳбарлиги одатда синфни ва алоҳида ҳар қайси ўқувчини ўрганишда бошланади. Маънавияти бой бўлган синф раҳбари ўқувчилар билан алоҳида – алоҳида ишлашни амалга ошириши, ўқувчиларга ўз таъсири, методларини моҳирлик билан қўллаш керак.

Агар синф раҳбари ўқувчилар фаоллигини янада оширишга ҳаракат қилса ота – оналар билан алоқани мустаҳкамлаши лозим бўлади. Қайсики синф раҳбари ота – она билан яқиндан алоқада бўлса, унинг синфидаги ўқувчиларининг фаоллиги ошади.

Ўзбекистонимизнинг «Таълим тўғрисида»ги Қонунини ўқувчилар, ота – оналар ўртасида ўраниб ишлаб чиқиши керак. Ўқув масканида таълим мазмунини такомиллаштириш, таълим методларини ягилаш борасида кўп ишлар қилинди ва қилинмоқда. Тарбиячи ўқувчиларда билим олишга бўлган иштиёқ ва эҳтиёжини уйғотишга ҳаракат қилади. Агар синф раҳбари ўз синфидаги ўқувчилар ўртасида ҳурмат қозона олса, ўқувчини фикрлашга ўргатсин.

Ўқув масканида олиб бориладиган тарбиявий ишлар системасини тўғри ва бевосита синфда ўзлаштиришни кўтаришга таъсир этади. Синф раҳбари ўқувчилар билан ҳамкорликда тарбияланувчиларни ўқишга онгли муносабатда бўлишга ўргатади., ўқувчиларнинг ўқишга назорат қилади.

Дарсларга киради, кузатади ва ўз синфидаги ўқувчилар билан биргаликда синфда ўқув ишлари сифатини ошириш чора – тадбирларини белгилайди. Синф хонасининг жихози ва кўриниши ўқувчиларнинг эстетик тарбиясига жиддий таъсир кўрсатади. Шунинг учун ўқувчиларга синф бурчагини қандай жихозлаш кераклигини айтиб бериш керак. Синф раҳбари кўргазмали қуроллардан самарали фойдаланиш, ўқувчиларнинг дарсдан бўш вақтларидан фойдаланиш тарбияланувчилар ижодий қобилиятларини ўстришда, уларни ҳар томонлама камол топтиришга ёрдам беради. Дарсдан бўш вақтларида ўқувчиларнинг жамоат топшириқларни, тугаракларда иштирок этишини назорат қилиш керак.

Тарбияланувчиларни севиш ва ҳурмат қилиш тарбиявий иш самарадорлигини оширишнинг зарур шартидир. Агар педагог тарбияланувчиларни севмаса у тарбияланувчиларнинг ҳақиқий тарбиячиси, мураббийи бўла олмайди.

Ҳозирги кунда тарбиявий ишлар усулubiёти фанининг энг муҳим вазифаси бу – келажагимиз пойдеворини қурувчи ва юксалтирувчи, бозор иктисодиёти шароитида мустақил ишлаш – маънавий кадриятларимизни ва умумбашарий кадриятларни ўзида мужассамлаштирган мутаассис кадрларни тайёрлашдир. Бунинг учун эса замонавий ва жаҳоннинг илгор таълим технологиялари билан таъминланган ўқув – услубий адабиётлар мажмуаларини яратиш, таълим тизимини тубдан ўзгартириш унинг мазмунига миллий руҳ сингдириш, самарали анъанавий услубларни сақлаб қолган ҳолда илгор услубларни яратиш ва уларни амалиётда қўллаш лозим.

Шу мақсадда сўнги йилларда педогогик олим ва амалиётчилар томонидан илмий асосланган ҳамда Ўзбекистоннинг ижтимоий-педогогик шароитига мослашган таълим технологияларини яратиш ва уларни таълим – тарбия амалиётида қўллаш йўлга қўйилмоқда. Ўқитишнинг замонавий методларини қўллаш ўқитиш жараёнида юқори самарадорликка эришишга олиб келади. Дарс жараёнида юқори самарадорликка эришиш учун қуйдаги метод ва услублардан фойдаланиш мумкин: баҳслар, тадқиқот, музёра, ишбилармонлик ўйинлари, лойҳалаш, китоб билан ишлаш, суҳбатлар, пинборд, бошқаларни ўқитиш, давра суҳбатларидир. Ушбу методларни дарс жараёнига қўллаш учун эса таълимнинг кичик синфлар билан ишлаш шаклидан фойдаланилса мақсадга мувофиқ бўлади. Бу эса ўз навбатида «Таълим берувчи – таълим олувчи» диалогидан воз кечишни ва «таълим берувчи – синф – таълим олувчи» кўринишидаги уч томонлама ўзаро муносабатга ўтишни тақозо этади. Шу туфайли педагог билан ўқувчи ўртасида мустаҳкам контакт ўрнатади, шахсий ва бир вақтнинг ўзида таълим жараёнида жамоавий руҳий ҳолат кучаяди.¹

¹ Б.Чориев “Таълим самарадорлигини оширишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш йўллари” Т., 2005. (Б.М.И.)

Қуйида “Мен қандай жамоа тузишни хоҳлайман” номли мавзудаги ролли ўйинни кўриб чиқамиз.

Мавзу: «Мен қандай жамоа тузишни хоҳлайман» ролли ўйини .

I. Машғулот мақсади: Ўқувчиларни қандай жамоа тузишга ўргатиш, жамоани ташкил этишда нималарга аҳамият қилиш, Жамоанинг тарбиявий таъсири ҳақида тушунча ва тассавурларини шакллантириш.

II. Машғулот натижалари:

- ўқувчиларда дарсга бўлган қизиқишни ўстириш;
- роли ўйин орқали ўқувчиларнинг мавзунини ўзлаштириши;
- жамоа бўлиб мулоҳаза юритиш;
- ўқувчиларни қандайдир реал вазиятларни ижро этиш орқали

ҳаётга тайёрлаш:

III. Талаб этиладиган вақт 1 соат 15 минут.

IV. Зарур бўладиган материаллар:

- техник воситалар: Кодоскоп
- Тарқатма материаллар: табличка 4 дона, қоғоз 20 дона
- кўргазмали материаллар: слайдлар 2 дона.

V. Машғулот тафсилоти:

Машғулот босқичлари	Таълим берувчи фаолияти	Таълим олувчи фаолияти
I. босқич. Тайёрлов	Ўқув машғулотининг мақсад ва натижалари аниқланади, таълим олувчининг баҳолаш мезонлари аниқланади. Технологик ҳаритасини тузади, зарурий ўқув материаллар тайёрланади.	
II. босқич. Ўйинга кириш	Ўқувчиларга “Мен қандай жамоа тузушни хоҳлайман” ролли ўйин қатнашчилари бўлишларини эълон қилинади. Ушбу таълим усулининг маҳносини тушунтирилади. Мақсад ва натижаларини айтиб берилади. Таълим олувчиларни 4 – синфга бўлиб чиқилади. Ҳар бир синфнинг сардори бўлади. Ҳар бир сардорнинг олдида исми ва лавозими ёзилган	Ўқувчилар мавзунинг номини ва ўқув машғулотининг мақсад ва натижаларини слайдлар орқали кўриб турадилар. Ўқувчилар синфларга синф сардорлари томонидан бўлинади.

	табличкалар қўйиб чиқилади.	
III. босқич Асосий	Энди ҳар бир синф ўзи тузган жамоа нима билан шуғилланишини, синф сардори ушбу синфни тузишда нималарга аҳамият қилганлигини, синфдаги ишни нимадан бошлаб нимада якунлаши кераклиги тушунтирилади. Бунинг учун вақт ажратилади. Ушбу вақт ичида синфнинг ҳар бир ахзосига вазифа берилиш керак бўлади. Яъни ҳар бир ўқувчи қайси вазифада бўлишига қараб жамоанинг ўша қисмини ҳимоя қилиш керак бўлади.	Таълим оловчи ўқитувчиси бераган вазифаларни бажариш учун синфларга бўлинади. Синф сардорига бўйсинган ҳолда синфдаги ўз вазифасини бажаришга киришади. Ўзининг таклифларини киритади. Сўнгра бутун бир жамоа бўлиб ўзининг груҳи шахнини ҳимоя қилади.
IV босқич Таклиф ўзи – ўзини баҳолаш	Билим оловчиларга Жамоани ташкил қилиш фаолиятини таҳлил қилиш ва ўз-ўзини баҳолашни амалга оширишни таклиф қилиш.	Ўз – ўзини баҳолашни амалга оширади.
V. Муҳокам Хулосалаш	Таълим оловчиларга савол бериш. 1 – савол. Жамоа тузишда нималарга эътибор бериш керак? 2 – савол. Жамоани шакллантириш учун қандай омиллар таъсир кўрсатади? 3 – савол. Сизларда ушбу дарс қандай таъсурот қолдирди?	Таълим оловчилар берилган саволларга жавоб берадилар. Таълим берувчининг якунини эшитади ва ўзлари учун хулосалар чиқарадилар.

Хулоса.

Жамоа – бу одамларнинг бирор бир муайян ижтимоий аҳамияти бўлган фаолият асосида бирлашувларининг ташкилий формасидир.

Тарбияловчи жамоа педагоглар учун тарбия обхекти бўлиб, педагогик ишларнинг бутун моҳияти жамоаларнинг ташкилий жихатдан шакллантириш, тарбияланувчиларни тегишли интизом доирасида

сақлашдан иборат бўлмай, балки ўқувчиларнинг мазмунли ҳаётини ташкил этишдан, чинакам бой ижтимоий ва жамоа муносабатларини шакллантиришдан иборатдир.

Жамоа ахзолари ўртасида ўзаро боғлиқлик, ўзаро назорат, ўзаро маъсулиятдан иборат муайян муносабатлар таркиб топади.

Синф раҳбари ўз синфидаги ўқувчиларнинг бевосита таълим тарбия жараёни, яъни дарслар давомида ҳамда дарсдан кейинги фаолиятини назорат қилишга масъулдирлар.

Таянч иборалар.

Жамоа, жамоа орқали тарбиялаш, педагогик раҳбарлик, инсонпарварлик, баналминаллик, меҳир – оқибат, шакллантириш, ривожлантириш, ибрат, шахсий намуна, синф раҳбари, ўзаро ҳурмат, оқибат, маъсулият.

Назорат учун саволлар.

1. Жамоада шахсни тарбиялашнинг қандай шакллари биласиз?
2. Шахснинг шаклланишида синф раҳбарининг роли қандай?
3. Ҳозирги кунда синф раҳбарларининг олдига қўйилаётган вазифалар нималардан иборат?
4. Синф раҳбарларининг ота-оналари билан қилган ҳамкорликлари натижасида нималарга эришиш мумкин?
5. Жамоада тарбия индивидуал шаклда олиб боришнинг қандай афзалликлари бор?
6. Ижобий ҳарактерга эга бўлган чора тадбирларнинг амалий аҳамияти қандай?
7. Синф билан ишлаш ва унга раҳбарлик қилишда нималарга аҳамият қилиш керак?
8. Синф раҳбари маънавиятининг бойлиги ўқувчилар тарбиясига таъсир кўрсатадими?

Мавзу: Ахлоқ-одоб тарбиясининг манбалари ва методологик асослари.

РЕЖА:

1. Ахлоқ-одоб тарбияси ҳақида тушунча. Ахлоқ-одобнинг таълим-тарбия тизимида тутган ўрни.
 2. Ахлоқ-одоб тарбиясининг манбаалри.
 3. Президентимиз И.А.Каримовнинг асарлари ва нутқларида ахлоқ-одоб тарбияси муаммолари.
 4. Бошланғич таълим туғрисидаги меъёрий хужжатларда ўқувчилар ахлоқ-одоб тарбиясини такомиллаштириш масалари.
- АХЛОҚ ОДОБ ТАРБИЯСИ ҲАҚИДА ТУШУНЧА. АХЛОҚ-ОДОБНИНГ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТИЗИМИДА ТУТГАН ЎРНИ.

Одоб-ахлоқ, хулқ, атвор сузлари аорабча бўлиб, улар ўзбек тилида ҳам ўз махносида ишлатилади. Айрим адабиётларда ахлоқ-одоб кишиларнинг ҳар бир жамиятга хос хулқ нормалари мавжуд, дейилса, бошқалариданэса, ахлоқ ижтимоий онг шаклларидан бири, ижтимоий тартиб-қоида бўлиб, бу тарбия-қоида ижтимоий ҳаётнинг истисносиз ҳамма сохаларида кишиларнинг хатти-харакатини тартибга солиш функциясини бажаради.

Одоб-ахлоқ бизнинг ҳаётимизга ва онгимизга фаол таъсир этади, кишилик жамият номидан яхшилик билан ёмонлик, адолат билан адолатсизлик, меҳр билан зулм уртасидаги ва инсоний муносабатларидаги макбул ва номақул, ман этилмайдиган ва ман этиладиган ишлари, хатти-харакатларни белгилаб беради. Шарқ мутаффакирлари одоб-ахлоқни иккига ажратиб тавсиф этадилар.

Атоқли педагогик ва шоир Абдулла Авлоний одамларни «яхши хулқли ва ёмон хулқли» тоифага бўлади, одоб-ахлоқ, тарбиясини такомиллаштириш учун курашилади.

Одоб-инсонни маънавий камолотга етказувчи жараёндир. Одоб болаликдан шаклланади. Ёш улғайгани билан одоб даражаси кенгайиб боради.

Одоб деганда биз тарбияли деган тушунчани англаймиз. Одобли киши эл орасида эзозлидир. Одобли киши эл орасида эзозликдир. Одоб инсоний фазилат, киши кадрили баланд қилувчи қимматли сифатдир. У таълим тарбияни асл мевасидир, ақлининг муянчиғи ҳисобланган одоб барча фазилатларнинг шани ва ҳикматидир. Доно халқимизнинг одоб бозорда сотилмас, «одоб ақли учун улуглик ва фазилатдир» одобсиз ақл-ақлсиз одоб йуқ вакиллари бежиз айтилмаган. Шундай экан, ақл ва одоб бир-бирига боғлиқ. Инсонда ҳар икови мавжуд бўлсагина камол топади. «адаб икки хилдир, ҳикмат ва хизмат адаби».

Ахлоқ-одоб муносабатлари даставвал оилади шаклланади. Ундан кейин болалар боғчаларида, мактаб ўрта ва олий ўқув юртларида, ярмида, жамоа жойларида такомиллашади.

Бошланғич синфларда нафақат таълимнинг мазмуни, миллий ва умум инсоний қадриятларни, халқимизнинг анъаналари, маданиятни, куп асрлик тажрибаларини ўргатишни ҳам кузлаб ташкил этади.

Мактаб болаларни одоб-ахлоқ, борасида тарбиялашда, дарс жараёнида синфдан ва мактабдан ташқари турли-туман ишларда олиб борилади. Ўқувчиларга билим (тасаввурлар-ҳиссий, образли билимлар, ахборот-оғзаки маълумот, тушунча-умумлашган билим), малака ва одатлар берилади.

Ўқувчи-ёшлар болалигидан одоб ва одобсизлик ҳақида тушунча олдаи. Улар ахлоқий тушунчаларни бадий ва илимий адабиётлар, ҳаёт, кинофилм ва спектаклар орқали англайдилар. Ёшларни ахлоқий руҳда тарбиялаш характер хусусиятларини таркиб топтиради. Уларга мақсадга

интилувчанлик, ўқиш ва ишда методлик, катъиян, ташаббускорлик, уюшқоқлик, кийнчиликлардан қўқмасдан киради.

Шундай қилиб халқ таълими тизимида ўқувчиларни ўқитиш уларга ахлоқий муаммаллаштириш билан бирга олиб борилади. Уларда онг билан хулқ бирлиги тарбияланади. Шахснинг жамияти ва Ватанга, меҳнатга, кишиларга, ўз хулқига бўлган муносабатларни текширилади.

АХЛОҚ-ОДОБ ТАРБИЯСИНИНГ МАНБАЛАРИ.

Замонавий ахлоқ-одоб тарбияси куп асирлик тажрибасида асосланади. Шунинг учун унинг асосий манбаи-халқимизнинг миллий-моддий меросидир, жумладан халқимизнинг оғзаки ижод урф-одатлари, анъаналари ва бошқалар.

Халқ оғзаки ижод намуналаридаги одоб-ахлоқ таълим-тарбия борасидаги пандномалар беғоят ҳаётий ҳақчил ва иборатли. Халқ оғзаки ижоднинг инсон маънавий устиворлиги иймон этикодининг бутунлиги ватанпарварлик, дуст биродарлик, яхшилик, ахиллик ва қадр-қимматини улуғловчи саҳифалари ранг баранг.

Ота-боболаримиз ахлоқ-одоб ҳақидаги ҳикоятлари, насл ва ривоятлари фарзандларимизнинг маънавий қадриятларини шакиллантиришда муҳим касб этмоқда. Айниқса, одоблилик ва ахлоқий, эзгулик, инсонийлик ва маънавий қадриятлар шахс камолотида дастур амал бўлиб келмоқда.

«Бола бошидан, унинг тарбияси бешигадан бошланади», дейди, доно халқимиз. Шунинг учун халқимиз болаларни гудаклигиданоқ, бешикда ётган чоғиданоқ салом беришга ўргатади. Инсон дустига, кексаларга, устозларга, меҳмонларга бериладиган салом халқимизнинг энг яхши ҳислатлари ҳурмат-этиромини билдирадиган дилни-дилга улайдиган меҳр-оқибат куприк бўлиб, ахлоқ-одобнинг асоси ҳисобланади.

Ахлоқ-одоб тарбиясининг яна бир муъим манбаларидан буюк шарқ мутафаккирларнинг ва олимларнинг қарашлардир.

Маълумки 7-16 асрлар давомида хусусан Шарқ уйғониш даврида Ўрта Осиё инсон муаммоси маънавият соҳасидаги асосий масалан бўлган, шунинг учун ҳам таълим-тарбия, жумладан, ахлоқий тарбия масалаларига катта эътибор берилган. Инсонпарварлик ғоясини амалга оширишнинг асосий воситалри сифатида юксак ахлоқий одатлар, инсоний муносабатлар ва ҳислатларни таркиб топтиришга олиб келувчи таълим - тарбияни амалга ошириш муҳим масала қилиб қўшилган.

Шарқ уйғониш дарида соф педагогик асарлар яратиб, таълим ва тарбияда етуклигининг хусусий ва умумий йуллари ҳақида улмас таълимоти билан ном қолдирган тарбияшунослар ҳам майдонга келди.

Улардан бирлари ал-Хоразмий. Фаробий. Ал-Фарғоний, ал-Беруний. Ибн Сино. А.Навоий, Бобур, ва бошқалар.

Масалан, Абу Носир Фаробий «Бахт-саодатга эришув тўғрисида» асарида инсонда гузал фазилятлар икки йул-таълим ва тарбия йули билан

хосил қилинди. Фаробий таълимда барча фанларнинг назарий асослари ўрганлиса, тарбияда маънавий-ахлоқий қоидалар, одоб меъёрлари ўрганилади, деб ўқитиради.

Буюк олим Ибн Синонинг хикматлари ҳам ҳозирги давр ахлоқ-одоб тамойиларига мос келиши билан қимматлидир. Масалан, унга хикматлардан бири - «Яхши ва ёмон хулқнинг ҳаммаси шароит, тарбия, одатланиш натижасидаги вужулга келади. Яхши хулққа ҳам одат туфайли эришилади» хикматидир.

Буюк мутафаккир Абу Али Ибн Синонинг ахлоқ-одобга оид фикрлари унинг сарларида ёритилади, ҳаётида ҳам амалда қўлланилади-масалан, ҳаммага маълум қуйидаги ривоят - Навоисӣ дустӣ Хусайин Байқаро билан ишқорга чиққан эдилар. Йулда бир ёш болани учраб, Навоий отдан тушиб, болага салом берди ва ўз дустига шунақа деб гапирди: «Бу бола мани илк бор саводимни чиқарган устозимнинг фарзанди эрур. Мен бу устозимнинг етти пуштилан ҳам қарздорман». Бу рифоъатдан қуриниб турибдики, Навоий ахлоқ-одобга ҳам ягона шахс бўлган.

XI асрдан то бугунги кунгача сақланиб қолган «Қобуснома»сиёсий ахлоқий панд-насихатномаси сифатида ишонч ҳосил қилади. Унда жуда қўп одоб-ахлоқ ҳақида фикрлар мавжуд, жумлада: ота-онани иззат ва ҳурмат қилишга...; киши сухундон, сухангуй (нотик) бўлишига, лекин дурубий (ёлғончи) бўлмаслиги фикрлар.

Халлас, халқимизнинг асрлар давомида шаклланиб келаётган одатлари, анъаналари, улуғ алломаларимизнинг қолдирган бой меросларини катталар ўқиб-ўрганиш зарур ва болалар ахлоқ-одоб тарбиясида унинг ягоналари сифатида ишлатиш даркор.

ПРЕЗИДЕНТМИЗ И.А.КАРИМОВНИНГ АСАРЛАРИ ВА НУТҚЛАРИДА АХЛОҚ-ОДОБ ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ.

Президентимиз И.А.Каримов барча асрлар ва нутқларида албатта таълим - тарбия. Тизимини замон даражасига кутариш, келажак авлодлар ҳақида қайғуриш, соғлом баркамол насли тарбиялай етиштиришга интилиш муаммоларига алоҳида эътибор бермоқда.

Яқиндагина чоп этилган “**Юксак маънавият –ёнгиламас куч**” номли асарида Президентимиз И.А.Каримов шундай деб таъкидлайдилар: “Ватанимизнинг келажаги, халқимизнинг эртанги қуни,мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятидаги обрў-эътибори, авваламбор фарзандларимизнинг униб-ўсиб, улгайиб, қандай инсон бўлиб ҳаётга кириб боришига боғлиқдир.Биз бундай ўтқир ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслигимиз керак”.

Президентимиз И.А.Каримов Олий Мажлиснинг XII сессиясидаги «Буюк мақсад йулидан оғишмайлик» деган нутқида шундай деган: «Халқимизнинг таянч -аждодларимиз қолдирган маънавий мероси ўзи бир катта ҳазина. Бу ҳазинадан оқилона фойдаланиш лозим» (1998 й, 6 май)

Президентимиз кейинги сессиясида сузлаганидек, «Тарбиядан ҳеч нарсани аямаймиз. Маънавий ва ахлоқий покланиш, имон, инсоф, орномус, меҳр оқибат ва чинакам инсоний фазилатлари ўз-ўзидан келмайди. ҳаммасининг заминида тарбия, одоб, ахлоқ ётади»

«Биздан озод ва обод Ватан қолсин» асарларида И.А.Каримов ахлоқ-одоб тарбиясига оид қуйидаги масалалар ёритилади:

1. Ўзбекистон халқининг миллий анъаналари, маданияти ва инсоний шахс сифатида маънавий-ахлоқий камол топиш.
2. Хар томонлама ахлоқий билимларга эга булган шахсни тарбиялашда соғлиқни сақлаш тизмининг роли.
3. Ахлоқ-одоб борасида буюк аждодларимизнинг бизга қолдирган меросидан унумли фойдаланиш.

И.А.Каримов Олий Мажлис IX сессиясида «Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» (1997 й 29 август) нутқида бошланғич таълим нимадан иборат булиши керак, 1-4 синфдаги болаларнинг тарбияси қандай бўлиши керак, болаларимизга қандай қилиб миллий қадриятларимиз, урф-одатларимизни зарур деган масалаларни кутариб берди.

Президентимиз олий Мажлиси IX сессиясидаги (1997й, 17 апрел куни) «Ўзбекистон XXI асрга интилоқда» деган махрузасида шундай дейилади. «Биз фарзандларимизнинг баркамол рухий дунёси учун, уларнинг маънавий-ахлоқий жихатдан етук, жисмона соғлом булиши учун доимо қайғуришимиз, курашмоғимиз зару».

Хуллас, мана шу ва бошқа асрлари ва нутқлари Президентимиз И.А.Каримов таълим - тарбияга ўз муносабатини билдиради ва муаммоли вазилатлардан чиқишимиз учун амалий жихатдан реал йулларини курсатилади.

Бу нуқтаи назардан И.А.Каримовнинг қарашлари ва фикрлари ахлоқ-одоб тарбиясининг методологик асослари сифатида ишлатиш мумкин.

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ТУҒРИСИДАГИ МЕЪЁРИЙ ХУЖЖАТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАР АХЛОҚ-ОДОБ ТАРБИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.

Ўзбекистон Республикаси Хукумат. Вазирлар Маҳкамаси таълим соҳасидаги фаолиятида ёш авлодларга таълим - тарбия бериш, уларни баркамол, хар томонлама ривожланган комил инсон даражасига етказиш мақсадига мувофиқ охириги йилларда бир неча муҳим меъёрий хужжатларни қабул қилинди.

Бу хужжатларда бошланғич мактаб ўқувчиларни ахлоқий - маънавий жихатдан тарбиялаш масаласига ҳам алоҳида эътибор берилади.

1997 йил 29 август куни «таълим туғрисида» Ўзбекистон Республикасининг қонуни чиқди. Ушбу қонунинг 5 моддада тасдиқлаганидек, педагогик фаолият билан фақат тегишли маълумот касб тайёргарлиги бор ва юксак ахлоқий фазилатларга эг булган шахслар шуғулланиш ҳуқуқига эга, чунки Президентимиз И.А.Каримов айтганидек,

боланинг дунёқараши, диди, салохияти, ҳуқ атворини энг етук тарбияланган мураббий шакиллантириш керак.

Бу фикр «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да ҳам такрорланади. Унниг 4.4 моддасида «Ёш авлодни маънавий - ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий маданий - тарихий анъаналарга, урф одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситалари ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилади» деб ёзилган.

«Бошланғич таълим концепцияси» да «Бошланғич таълимнинг бош йуналишини шахс қилойти, унинг баркамол шакилланиши ва ривожланишини белгилайди» деган фикр ёритилади ва болаларга миллий ахлоқ ҳамда нафосат меъёрларини сингдириш вазифаси аниқланади.

Хуллас купгина меъёрий ҳужжатларда ахлоқ-одоб тарбиясини зарурияти, аҳамияти, унинг амалда қулланиши принциплари аниқ курсатилган. Буларни амалда ошириш вазифалари - педагоглар, ота-оналар ҳамда ўжамоатчиликнинг ҳамкорлик фаолиятига боғлиқдир.

ТАЯНЧ ИБОРАЛАР.

Ахлоқ-одоб, мерос, халқ оғзаки ижоди, Президентимиз И.Каримовнинг асарларида ва меъёрий ҳужжатларда ахлоқий тарбия масалалари, шарқ мутаффиқларининг қарашлари.

Назорат саволлари:

1. Ахлоқ-одоб тарбияси ҳақидаги тушунчаларингиз ва ахлоқ-одобнинг таълим-тарбия тизимида тутган ўрни ҳақида гапиринг.
2. Ахлоқ-одоб тарбиясининг манбаалари нималар.
3. Президентимиз И.А.Каримовнинг асарлари ва нутқларида ахлоқ-одоб тарбияси муаммолари.
4. Бошланғич таълим туғрисидаги меъёрий ҳужжатларда ўқувчилар ахлоқ-одоб тарбиясини такомиллаштириш масалари.

Мавзу: Синф раҳбари фаолиятида ғоявий- сиёсий ва маънавий - ахлоқий тарбиянинг тутган урни.

Режа:

1. Тарбиявий жараёнда ғоявий –сиёсий ва ахлоқий тарбияни ташкил этиш.
2. Синф раҳбари ишини режалаштириш.
3. Тарбиявий иш режаларига киритиладиган таъминий ишлар..

Ғоявий ахлоқий тарбиянинг асосий мақсади ғоявий ахлоқий жихатидан етук ва фаол ёшларни тайёрлашдир. Энг муҳим вазифалардан эса, бу ўқувчиларни ахлоқ талабларига мувофиқ такомиллаштиришга томон йўналтиришдир. Хар бир ўқувчи ўзини-ўзи тарбиялашнинг мақсадини аниқлаб олишга ёрдамлашмоқ керак. Бунинг учун хар бир ўқувчининг эҳтиёж ва қизиқиш даражасини ўрганиш уларга ўз эҳтиёжларини жамият манфаатларига, халқ этилаётган ижтимоий вазифаларга бўйсинтиришга, ўз жамоаси шароитида вужудга келаётган эҳтиёжларни кўра олишга ва ниҳоят уларнинг халқ қилишнинг аниқ шарт-шароити ва ҳақиқий имкониятларни топа олишга ўргатиш синф раҳбарининг бурчидир.

Ғоявий ахлоқий тарбия вазифаларини амалга ошириш, ўқувчиларни ғоявийлик, байналмилаллик, ватанпарварлик руҳида тарбиялаш; шахснинг фаол пазитциясини таркиб топтириш; ахборотлар оқимида ўзига тўғри йўналиш оола билишга ўргатиш; миллий ғоя учун кураш жараёнида ўзининг фаол фаолияти билан иштирок этишга тайёргарлик; меҳнат фаолиятида ғоявий-ахлоқий жихатдан тарбиялашнинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Ўқувчиларни ғоявий-сиёсий, ахлоқий жихатдан тарбиялаш, уларда дунёқарашни шакллантириш асосан дарсда хал қилинади, лекин бу иш синф раҳбари фаолиятида алоҳида ўрин тутиш керак. Лекин бу муҳим масалани хал этишда синф раҳбари қуйидаги вазифаларни мажмуали хал қилиш керак:

1. Ўқувчиларни маълум бир даражадаги сиёсий билимлар, дунёқарашга доир ғоя ва тушунчалар билан қуроллантириш;

2. Ўқувчиларда фуқаролик хисларини ҳосил қилиш, яъни ўзининг мамлакатдаги, халқи ҳаётидаги воқеаларга алоқадор эканлигини англашига эришиш, ватанпарварлик, байналмилаллик сифатларини тарбиялаш;

3. Ўқувчиларни ижтимоий-сиёсий амалиётга, ижтимоий фойдали ишларга меҳнат фаолиятига фаол жалб қилиш йўли билан уларда ижтимоий-сиёсий тажрибани барпо этиш.

Синф раҳбари ўқувчиларнинг дарсда эгаллаган ғоявий-сиёсий билимларни дарсдан ташқаридаги турли тарбиявий ишлар воситасида кенгайтирилди. Бу ишлар вақт ўлчовининг чегараланмаганлиги, эмотсионал таъсир имкониятининг кенглиги шахсий эҳтиёжга мувофиқлиги туфайли ўқувчилар томонидан дарсдагидан кўра бошқачароқ қабул қилинади. Бу нарса яъни миллий ғоялар ҳар бир кишининг ҳуқ-атворида, ҳар бир жамоа ва ҳар бир ташкилотнинг фаолиятидаги ишлар билан ўзвий боғлаб олиб борилиши лозим. Ана шунга амал қилган синф раҳбари ҳар бир ўқувчини ва бутун синф жамоасини фаол ижтимоий ишларга жалб қилади, уларда ижтимоий аҳамиятга эга бўлган фаолиятда қатнашиш эҳтиёжини уйғотади, бу эса ғоявий-сиёсий тарбиянинг натижасидир.

Ўқувчиларнинг ўзлари газета ва журналлардан мақолалар тўплами синф бурчагида кўргамалар тайёрлаши, махсус газеталар чиқариши, ахборотларни ўзлари мустақил ўтказишлари фойдалдир. Юқори курсларда бу ишларнинг мазмуни, шакли ва методлари янада мураккаблашади, манбалар ҳажми кўпаяди ва улар халқаро воқеаларга доир маҳрузалар ўқувчилар анжуманлари, жамоатчилик муҳокамалари, мунозаралар шаклида ўтади.

Сиёсий ахборотлар ўқувчиларда сиёсий билимларга чуқур қизиқиш уйғотиш, газета ўқиш, ички ва ташқи воқеаларга доир радио эшиттиришларни ва телекўрсатувларни тинглаш ва қуриш эҳтиёжини

тарбиялаш керак. Синф раҳбари болаларнинг турли хил воқеалар ҳақидаги ўзаро мулохазалардаги нотўғри фикрларни тузатиши, ижтимоий ҳаётнинг муҳим воқеаларини илмий асосда шарҳлаб бериши ғоят муҳимдир.

Айни вақтда синф раҳбари ўқувчиларнинг ахлоқий шаклланиши, маънавий дунёсининг таркиб топиши учун ҳам ғамхўрлик қилади. Халқимиз моддий фаровонлигининг, маданий даражасининг, маънавий дунёсининг ўсиб бориши, мамлакатимиз маънавий ҳаётида энг илғор ва энг инсонпарвар ижтимоий муносабатлар тизимининг қарор топганлиги синф раҳбари амалга оширадиган ахлоқ тарбиясининг мувоффақиятини таъминлаш учун гаровдир.

Ўқувчиларнинг ахлоқий шаклланиши фаолият жараёнида рўй беради. Фаолиятни ташкил этиш билан синф раҳбари ҳар бир ўқувчи шахсини ғоявий–ахлоқий жиҳатдан таркиб топишни таъминлайди. Ўқувчиларни фаолиятнинг маълум бир турига жалб қилиш аниқ мақсадга қаратилиши керак.

Ўқувчиларни ахлоқ назариясига доир билимлар билан қуроллантириш ва уларни ижтимоий ҳаёт воқеаларидан ахлоқий томонларни ажрата олишга, ахлоқ меъёрларига мувофиқ баҳолашга ўргатиш билан синф раҳбари йигит-қизларнинг ўз хулқини ахлоқ меъёр ва қоидалари нуктаи назаридан идора қила олишларига эришади.

Ёшлар билан ўтказиладиган одоб ва ахлоққа оид суҳбатлар улаар иштирок этадиган ижтимоий фойдали ва унумли меҳнат, турли хил ижод ишлари «Камолот» ташкилоти фаолияти билан узвий боғлиқ тарзда борсагина, ижобий натижа беради.

Ахлоққа оид суҳбатлар самарадорлигини таъминловчи муҳим шартлардан бири ўқувчиларнинг онги билан хулқи ўртасидаги бирликни таъминлаш ҳисобланади. Ахлоқий билим беришдан мақад, ташқи таъсирни онгли ҳаракат билан боғловчи ички истакка айлантиришни таъминлашдир. Бунда у ўзига маълум бўлган ахлоқ меъёрига риоя қилган ҳолда тўғри ҳаракат қилиш йўлини танлаб олишга ўрганади. Масалан, синф раҳбари ўз суҳбатини шундай бошлайди. «Автобусда кетаётган бир неча ёшлар қўлларидаги радиоплейрни баланд қўйиб, аллақайси синф ижросидаги сершовқин куй тинглаб борардилар. Кекса айол улардан овозни пасайтиришни илтимос қилиб қолди. Бунга жавобан «Эшитгингиз келмаса қулоғингизни беркитиб олинг» деди ёшлардан бири. Иккинчиси эса вазиятни юмшатиш учунми, ёки ноқулай аҳволдан чиқиш учунми ҳар ҳолда «Холажон, сиз замонавий куйларни ёмон кўраркансиз-да»-- деди, учинчиси эса, «Сиз биргинасиз, биз эса кўпчиликмиз. Кўпчиликни истагини ҳурмат қилиш керак бувижон!»-- деб қўшиб қўйди. Синф

рахбари ўқувчилар билан вужудга келган ушбу вазиятни муҳокама қилиб, ўз фикрларини билдиришни таклиф қилади.

Ахлоқий билим беришда синф раҳбари билан оилавий ҳамжихатлик ҳолат муҳим омилдир. Шунинг учун ёшлар билан бир қаторда ота-оналар ўртасида ҳам ахлоқий тарбияга доир билимлар тарқатиш керак. Ахлоққа оид суҳбатларни бир ойда бир марта ўтказган маъқул. Ҳар бир суҳбатга 7-10 кун тайёрланилади. Суҳбат вақти 40-45 минутдан ошмаслиги керак. Навбатдаги суҳбатга тайёролик даврида синф раҳбари ҳамда ёшлар турли хил фаолиятда иштирок этадилар. Мавзу танлашда синф раҳбари мамлакатнинг ижтимоий ҳаётида рўй бераётган воқеаларга, ўқув материалининг мазмунига, ўқувчиларнинг ахлоқ меъёрига доир билимлари даражасига асосланади.

Ахлоқий онгни шакллантиришда синф раҳбари суҳбатлар билан бир қаторда тушунтириш, маҳруза, намуна-ибрат қабилардан ҳам кенг фойдаланилади. Ана шу жараёнда у ўқувчининг ахлоқий мулоҳазасини ўстиришга ўзининг ва бошқаларнинг ҳулқини ахлоқ меъёрлари асосида баҳолай олишга қаратилган ишларга, уларни жалб қилишга алоҳида эътибор бериш лозим. Одатда ўқувчилар ўртоқларининг, атрофдаги кишиларнинг ҳулқидаги ижобий, салбий томонларни баҳолай олганлари ҳолда ўз ҳулқидаги томонларга у қадар эътибор беришмайди ва уларда ўз ҳулқини баҳолаш анча кеч кўрина бошлайди. Мана шунинг учун синф раҳбари ўқувчиларни ўз ҳулқини баҳолаш анча кеч кўрина бошлайди. Мана шунинг учун синф раҳбари ўқувчиларни ўз ҳулқини ахлоқ меъёр ва талаблари асосида қуйи курслардан бошлабқ баҳолашга ўргата бошлаши мақсадга мувофиқдир.

Синф раҳбари ахлоқ тарбиясини амалга оширишда ҳар бир ўқувчининг ҳулқига, характер хислатларига алоҳида эътибор бериб бориши керак. Синфда педагогик қаровсиз қолган, тарбияси қийин болаларга ҳам учрайди. Агар бу хил болаларнинг ҳулқи ўз вақтида тузатилмаса, у жамиятдаги ахлоқ меъёрларига ҳилоф йўналиш касб этиши ҳам мумкин. Шунинг учун ҳам синф раҳбари бу хил ёшнинг ҳулқидаги салбий йўналишни қанча тез аниқласа, уни тузатишга қанчалик тез ва фаол аралашса, шунча яхши иш қилган бўлади.

Синф раҳбарининг ахлоқий тарбияни амалга ошириши методик асосга эга бўлсагина самара беради. Бунинг моҳияти синф раҳбарининг ўқувчиларни ахлоқий ривожлантиришга қай даражада таъсир қила олишидандир, яъни ўқувчининг ёши, синфи, шахсий хусусияти ҳисобга олиниши керак.

Ахлоқий мавзулар юзасидан мунозаралар ўтказиш ўқувчиларда ахлоқий эътиқод, қараш ва нуқтаи назарни шакллантиришнинг муҳим вазифаси ҳисобланади.

Мунозара вақтида синф раҳбари бетараф туриши фойдалидир. Мунозара охирида синф раҳбари якун чиқаради. Мунозара учун ёшларни тўлқилантираётган масалалар мавзу бўлади, масалан: «Хаётда ўз ўрнини топишнинг махноси қандай англайсиз?», «Яшашнинг махноси ва хаётдан мақсад», «Инсон қачон бахтли бўла олади?», «Замонавий бўлишнинг махноси нимада?».

Синф раҳбари ҳар бир мавзунинг мазмунига кирадиган масалаларни аниқлашда ўқувчиларга ёрдам беради.

Масалан: «Хаётда ўз ўрнини топишнинг махноси қандай англайсиз?» мавзуси учун асос қилиб қуйидаги масалаларни олиш мумкин:

«Хаётда ўз ўрнини топиш» иборасини қандай тушинасиз?

Қандай орзуни эскирган дейиш мумкин?

Бахт ва хаётдан лаззатланиш, улар ўртасида фарқ борми?

Шахсий эркинликни қандай тушунасиз?

Сизнинг ғоянгиз каби масалаларни тавсия қилиш мумкин. «Яшашнинг махноси ва хаётдаги мақсад» мавзусига.

1. Хаётнинг «махноси» ва «мақсади» бир хил тушунчами?

2. Хаётимиз қўйган қадамимизга қанчалик ва қай жихатдан боғлиқ бўлиш мумкин?

3. «Қандай яшаш керак», «Нима учун яшаш керак», бу масалаларнинг ҳар бирини қандай англаш керак?

4. «Яшашнинг маъноси» ва «Бахт» тушунчалари ўртасида ўзаро ўхшашлик борми? Бўлса нимада, каби масалалар асос қилиб олиниши мақсадга мувофиқдир.

Мунозара учун тавсия этилаётган бу мавзулар ёшларнинг фикрини банд қиладиган асосий мавзулар бўлиб, улардан қайси бирини танлаш, қандай уюштириш синф ўқувчиларнинг эҳтиёжига, жамоадаги кайфият ва қизиқишга боғлиқ. Бу мавзулар мазмунига кирадиган масалалар ҳаммаси ахлоқ, маънавий хаёт билан боғлиқ бўлган бўлиб, улар юзасидан юритиладиган бахслар ёрдамида ўқувчилар ахлоқий билимга жамиятдаги одамлар муносабати билан боғлиқ меҳйор ва қоидаларга оид тушунчаларга эга бўладилар, аста-секин уларда ишонч ва қарашлар таркиб топа боради.

Синф раҳбари фаолиятининг мазмунига кирадиган ахлоқ тарбияси фақат юқоридагилар билангина ҳал бўла қолмайди. Ахлоқий тарбияни амалга ошириш мураккаб жараён бўлиб, асосий эътибор талабларда ахлоқий онг, ахлоқий хис, тушунча, мулоҳаза кабиларга мувофиқ ахлоқий малака ва одатларни шакллантиришга қаратилиши керак.

Тарбия жараёни ва унинг натижаси ишнинг қай даражада ташкил этилганлиги ва ундан келадиган самарага боғлиқ. Синф раҳбари тарбия ишини синф миқёсида ҳал этишда истиқболни

тасаввур эта олса, келажакни кўра билиш махоратига эга бўлсагина у мувофақият билан ишлай олади.

Ҳозирги кунда меҳнатни илмий асосда ташкил этиш даврнинг муҳим талаби бўлиб қолди. Шу боисдан ҳам, синф раҳбари ишини илмий асосда ташкил этишда қуйидаги талабларга риоя қилиш керак: ўз ишида тарбиянинг умумий мақсадини ҳисобга олган ҳолда шу кун учун муҳим бўлган аниқ мақсадни белгилаш; болалар жамоасининг хусусиятидан келиб чиқадиган вазифаларни тушунтириш; тарбиянинг умумий қонуниятлари ва принципларини, ўқувчиларга таъсир этишнинг шакли, методи, воситаларини яхши билиш; болалар синфини идора қилиш қоидалари ва жамоани ривожлантириш қонунларини билиш кабилар.

Тарбияда ижод қилмай ишлаш мумкин эмас. Агар синф раҳбари ўз ишидаги ҳар бир қадамнинг педагогик маҳносини яхши билса, у ўқувчилар қалбининг муҳандисига айланади, акс ҳолда эса оддий бир хунараманд бўлиб, қолади ҳолос.

Сўнгги йилларда ўқувчиларнинг эҳтиёжи ва ўқувчилар доираси бекиёс даражада ўсиб, ўзгаради. Фан-техника янгиликлари, илмий оммабоп китоблар, ёшларнинг техник ва бадиий журналлари, кино ва ўқувчиларни бой манбаалар билан таништирмоқда. Агар синф раҳбарининг синфдаги ишлари ўқувчиларнинг ана шу ахборотлардан келиб чиқаётган эҳтиёжлари даражасига лойиқ бўлмас экан, унда ишлашда кўчирмачилик, шаклбозлик вужудга келади ва синф раҳбари ташкил этаётган иш ўқувчилардан ўсишдан орқада қолганлиги учун унга қизиқиш сусаяди. Шунинг учун синф раҳбари ўз ишини режалаштиришда, ўқувчиларнинг ривожланиш даражасини, эҳтиёжларини, жамоа тараққиёти босқичлари, камолот ташкилоти фаоллигини ва имкониятларини ҳисобга олиши керак.

Бунинг учун синф раҳбарининг режаси:

Биринчидан, ўз мазмунига кўра ғоявий-сиёсий, ижтимоий фойдали йўналишга қаратилган бўлиши, яъни жамиятнинг ва бошқаларнинг фойдасига қаратилган ишларга алоҳида эътибор бериш;

Иккинчидан, тарбиянинг йўналишини, ўқувчиларга таъсир этиш воситаларини мақсадга мувофиқ танлаш, яъни режа мўлжалланаётган ишлар нимага ва кимга қаратилганлигини аниқлаш;

Учинчидан, режадаги ишлар аниқ - умумий мақсадга бўйсунтирилган, бажарувчилари, вақти, иш шакли кўрсатилган бўлиши;

Тўртинчидан, режадаги ишлар ўқувчилар кучига ва ёшига мос келиши;

Бешинчидан, ўқувчилар қизиқишига асосланиши ва эҳтиёжларидан келиб чиқиши;

Олтинчидан, мўлжалдаги ишларни бажаришда бутун жамоанинг ва яқка шахсларнинг иштирокини ҳисобга олиш;

Еттинчидан, бажарилиши лозим бўлган барча ишлар олдиндан ҳаммага маълум қилиниши каби талабларга жавоб бериши лозим.

Тажрибада синф раҳбарининг ич хил режаси ўзини оқлади, булар истиқболли режалар (узоқ муддатли мўлжаллаб тузилади ва у айни пайтда синф, ундаги ҳар бир шахсни тарбиялашнинг умумий дастури ҳам бўлиб хизмат қилади), тақвим режа (одатда бир ой учун тузилиб, шу ойнинг ҳар бир куни учун мўлжалланадиган аниқ ишларни ўзида акс эттиради), алоҳида тарбиявий тадбир учун тузиладиган режа конспект (баҳзан у тарбиявий тадбирнинг сценарийси деб ҳам юритилади).

Режа қандай бўлишдан қатъий назар тарбиявий фаолият мазмунини, синф ўқувчилари жамоасининг ривожланиш истиқболини акс эттириш керак.

Энг яхши синф раҳбарларнинг илғор тажрибаси асосида ўзида қуйидаги бўлимларни акс эттирувчи таъминий режа чизмасини тавсия қиламиз:

1. Синф раҳбарининг синф билан олиб борадиган ишларнинг асосий йўналишлари бўлими. Бу бўлим: «Синфни ташкил этиш», «Ғоявий ахлоқий табия», «Меҳнат тарбияси ва касб танлашга йўллаш», «Оила ва жамоатчилик билан ҳамкорлик» каби мосламаларни ўз ичига олади.

Энди шу масалаларнинг ҳар бирининг мазмунини кўриб чиқайлик. Синфни ташкил этиш-бунда ўқувчиларнинг ўзини-ўзи бошқариш ўргонлари ишига педагогик раҳбарликнинг таъминланиши кўзда тутилади. Шу мақсадда синф мажлисларининг кун тартиби, уларни тайёрлаш ва ўтказиш ишлари, фаоллар билан ишлаш кўзда тутилади. Шу мақсадда синф мажлисларининг кун тартиби, уларни тайёрлаш ва ўтказиш ишлари, фаоллар билан ишлаш кўзда тутилади.

Меҳнат тарбияси ва касб танлашга йўллашда ўқувчилар учун ўқиш ва ўқув ишини оқилона ташкил этиш, шунингдек ўзига-ўзи хизмат, ижтимоий фойдали меҳнат, техник ихтирочилик, касб танлаш ишларини ташкил этиш билан боғлиқ тадбирлар кўрсатилади.

Кечалар, эртаклар, китобхонлар анжумани, суҳбатлар ўтказиш, кўрилган кинофилм ва спектаклни муҳокама қилиш, хаваскорлар тўғараги қўшиқ ва бадий ўқиш танлови, расмлар кўриги, музей ва кўргазмаларга бориш, «Ўқувчилар ва ёшлар мусиқаси» ҳафталиги, кино, театрларга бориш—буларнинг ҳаммаси эстетик тарбия масаласининг мазмунини ташкил этади.

2. Педагогик жамоа билан алоқа бўлимида синфда дарс бераётган ўқитувчиларни синф тарбиявий ишларига жалб қилиш йўллари ўқувчилар учун қўшимча машғулотлар, фан ва ижодий тўғараклар, мунозаралар, илмий анжуманлар, қизиқарли учрашувлар, фан ҳафталиклари билан боғлиқ ишлар ёритилади.

Оила ва жамоатчилик билан ишлаш бўлимида эса оила ва ўқув юртининг ўқувчиларга кўядиган ахлоқий талабларни ишлаб чиқишга қаратилган тадбирлар кўрсатилади, ота-оналар ва жамоатчиликнинг синф ҳаётини ва фаолиятини ташкил этишда қандай ёрдамлар беришлари белгилаб чиқилади, ота-оналар мажлислари ва ота-оналар учун ташкил этиладиган суҳбат, махруза анжуманларнинг мавзулари, кимнинг оиласига бориши ва бошқа бир қатор ишлар аниқлаштирилади. Айниқса, бу ўринда жамоатчилик билан ҳамкорлик, чунончи, ишлаб чиқариш корхоналарида, турар жойларнинг оила ва ўқув юртига ёрдам берувчи комиссиялари билан алоқалар, уларни синф ҳаётига жалб қилиш йўллари ва шаклини белгилашда алоҳида эътибор бериш лозим.

Режалаштиришда ҳар бир бўлимда кўплаб тадбирларни кўрсатиш шарт эмас. Чунки ҳар бир тадбир ҳамиша бир неча тарбиявий вазифани ҳал қилади. Ишнинг муваффақиятини тадбирларнинг миқдори эмас балки ўқувчиларга тарбиявий таъсир этишнинг даражаси сифати ва тизимини белгилашни ҳаётий тажрибалар ҳам кўрсатмоқда.

Режа бир ойлик, чораклик, ярим йиллик қилиб тузилиши мумкин.

Синф раҳбари учун эса қайси бир қулай бўлса, у шунисини қўллаши фойдалидир. Синф раҳбари режаси бир нусхада қилиб директор тасдиғидан ўтгач унинг (синф раҳбарининг)ўзида сақланади.

Режа ҳаракат дастури бўлиб, амалга оширилишини таъминлаш учун тақвим режа тузилади. Тақвим бир чоракка, кўпинча бир ойга мўлжалланади. Унинг аниқ бўлиши ва режаларнинг амалга оширилишини таъминланиши учун синф раҳбари шу муддат ичида ўқув юрти миқёсида ўтиши мумкин бўлган анъанавий ишларни тўла ҳисобга олиш керак. Масалан, сентябрда ўқув йилининг бошланиши билан боғлиқ «Билимлар куни, сўнгги кўнғироқ куни», «Ўқувчи ёшлар куни», «Ўқитувчилар куни» анъанавий ишлардир. Шунингдек, ўқув юртида ҳар ойнинг охириги жума куни «Маънавият ва Маърифат куни» деб эълон қилинган ва у анъанага айланган. Шу куни синфлар ўртасида суҳбатлар, беллашувлар, кўшиқ—шеърийат кечалари, учрашувлар ва бошқалар ўтказилади. Бунда алоҳида ҳафта ёки ўн кунликлар маълум бир соҳага бағишланади, чунончи сахнат ҳафтаси, техник ижод ва фан ҳафталиги, меҳнат ҳафталиги, спорт ўн кунлиги ва ҳаказолар. Ҳафта кунларини ҳам психологик имкониятга қараб банд қилиш яхши ва фойдали бўлади, масалан, душанба анча қийин ўтади, шу кунга ёрқин, эмоционал таъсири кучли ишларни(байрам учрашувлари, танлов натижаларини чиқариш ва бошқалар), шанба анча ланж ўтади, чунки ҳафта охирида қолганлиги туфайли толиқиш кучаяди, шу боисдан ҳам бунга тетиклик, қувноқлик бахш этадиган

ишларни якшанбага эса хордиқ чиқариб, куч тўплашга таъсир этадиган ишларни мўлжаллаш фойдали бўлади. Таквим режага мавсум ҳам таъсир этади: илиқ куз, қуёшли баҳор кунлари очик хавода ўйин, меҳнат билан боғлиқ ишларни ташкил этиш; ёмғирли ва аёзли кунларда оғзаки иш шаклларида кўпроқ фойдаланиш(улар бино ичида ўтади) мақсадга мувофиқдир.

Тўғарак ишлари, йиғин ва мажлислар, суҳбат ва махрузалар мунозара ва сиёсий ўқиш –ахборот каби иш шаклларида хавфанинг ўрта кунларида фойдаланиш айти муддаодир. Таквим режада анъана бўлиб қолган ишларга кенг ўрин берилади. Одатда эса уларнинг хамиша бир хилда ўтавериши холларига ду келамиз. Бу тадбирлар шу даражада оммалашиб кетганки, улар кўпинча болаларда хавфсизлик кайфиятини уйғотади ва қизиқишларни совилади. Масалан, «Мустақиллик куни» байрам қилиниши, «Билимлар куни» ўтказилиши буларнинг барчаси тантанали, бадиий ва оммавий қисмдан ташкил топади. Аммо бу ишларни уюштириш шакли бир хиллиги туфайли ҳам унинг таъсири кам бўлиб қолади ва кўзланган мақсадга эришилмайди. Шунинг учун синф раҳбари, айтилик, армия куни учун ўтадиган ишларни хар йили янги мазмунда уюштира ва йилдан, йилга ўзгартириб борса, у холда ўқувчиларнинг фаоллиги ортади, улардан ташаббус кўрсатиш, манфаатдорлик ўсади. Масалан, айтилик, биринчи йили «Ватан химоячилар куни»га атаб байрам кечаси, иккинчи йили «Мотамсаро она» хайкалига гулчамбар қўйиш, кейинги йили отиш, мўлжалга олиш, тўсиқни ёнгиш бўйича мусобақа уюштириш режага киритилса ва ўтказилса бу мазмуний жихатидан ранг-баранг бўлади. Бу ишларга таййоргарлик даврида армиямиз тарихига оид бадиий ва оммабоп кинофилмларни томоша қилиш ва муҳокама этиш, мўйқалам ихлосмандлари танловини эълон қилиш кабилар ҳам режадан ўрин олиш керак. Агар хар йили ана шу ишлардан бири танланиб таквим режага киритилса, натижа яхши бўлади.

Синф раҳбарининг режасидаги синфнинг фаолиятига оид ишлар бир неча параллел синф катнашувида кучларнинг бирлаштириб ўтказилиши вақтни ва кучни тэжайди. Синф раҳбари танлайдиган синф фаолияти маълум бир аниқ мақсадга бўйсиндирилса, самарали бўлади. Масалан, «Камолот» ташкилотининг ташкил топиши синф раҳбарининг янги ахзоларининг етакчилиқ, ташкилотчилик имкониятини таъминлашга, умумжамоа ташкилотида ёшларнинг бирор ишни бажариш ва бошқаларга эришишни уюштиришга ҳамда уларни синфнинг анъаналарини яратишга ғамхўрлик қилиш махоратига боғлиқ. Режада ана шу мақсадга хизмат этадиган аниқ иш шакллари акс эттирилиши зарур.

Синф раҳбарининг тақвим режаси қўйидаги чизмада бўлиши мумкин. Биз келтирган бу иш таъминийдир. Аммо ҳар бир синф раҳбарига ўз синф шароити ва имкониятига қараб ишини режалаштириш ва таълил қилишда у намуна бўла олади.

Синф раҳбари ўзи учун бир ҳафтага мўлжаллаб режа тузиб олса яхши бўлади. Бунга кундалик иш мазмуни, бажарувчилар кўрсатилади, ҳафталик режа қисқа вақтга мўлжалланганлиги учун ҳам у синф ҳаётида, ўқув юртида, ижтимоий ҳаётда рўй берадиган воқеа ва ҳодисаларга тасодифий вужудга келган эҳтиёж ва заруриятларга мувофиқ ишларни белгилаш ва тегишли ўзгартиришлар киритиш учун қулайлик туғдиради

Бу режани қўйидаги чизмада тузиш мумкин.

1-жадвал

Хафта кунининг йўналиши ва санаси	Тадбир ва уни бажарувчилар	Тадбирнинг таълили ва педагогик хулоса.

Бу ерда ҳафта кунинг йўналишлари деганда ҳафтанинг ҳар бир кунини маълум фаолиятга ажратиш кўзда тутилади. Масалан, душанбани сиёсий маориф учун; сешанбани матбуот, саноат саройлари иши учун, чоршанбани механик кун, йиғилишлар учун пайшанбани сахнат байрамлари ва тадбирлари, назорат ишлари ўтказиш учун, жумани тўғараклар ва турлимашғулотлар учун, шанбани синф соати, ота-оналар йиғилишлари, саёҳат, учрашув, беллашувлар ўтказиш учун, якшанбани эса дам олиш кун, қувноқлар старт, спорт мусобақалари ўтказиш билан боғлиқ фаолиятга ажратиш анча мақсадга мувофиқ бўлади. Булардан баъзолари синфда, баъзолари ўқув юрти миқёсида ўтади.

Синф раҳбари ўз ўқувчилари билан ўтказиладиган ҳар бир тадбири учун алоҳида режа тузиш ҳам тавсия этилади. Қатъий дастур ва дарсликлари бўлган ҳар бир минутлик дарс ўзининг барча бўлимлари ва минутларигача ҳисобга олиниб дастурлаштирилади-ю, лекин негадир тарбиявий ишлар тажрибасида маълум мавзудаги тарбиявий соат, бахслар, мажлис, сиёсий ахборот кабилар кўпинча ҳеч қандай дастурсиз, режасиз ўтказилади ва бундай ҳолларни ҳар қадамда ичратишимиз мумкин. Аслида эса тарбиявий тадбирнинг режасини ишлаб чиқиш дарс режасидан ҳам кўра мураккаброқдир. Бу ҳилдаги режа учун қўйиладиган талаблар олдиндан батафсил аниқланиб, унинг режа учун қўйиладиган талаблар олдиндан батафсил

аниқланиб, унинг мазмуни ўйлаб чиқилсагина самарадор тарбиявий томони юқори бўлади.

Бу режа ва конспектда қуйидаги бўлимлар бўлиши ва ҳар бир бўлимлар юзасидан тегишли тайёргарлик ишлари олиб борилиши керак.

1. Ишнинг шакли ва мазмуни.
2. Тарбиявий мақсад, шу ишда хал қилинадиган вазифа.
3. Ўтказиш вақти-куни, соати.
4. Танлаб олинган тадбир шакли ўтадиган жойи.
5. Тадбирнинг дастури.
6. Тайёргарлик даврида қилинадиган ишларнинг тури, йўналиши.
7. Керак бўладиган жихозларни, безакларни тайёрлаш.
8. Синф раҳбарининг ушбу ишдаги иштироки ва мавқеи.
9. Ишнинг натижасини таълил қилиб, камчиликларни белгилаш.

2-жадвал

Ўқув хафтаси	Тарбиявий ишнинг асосий мазмуни	Кундалик ишлар	Иш натижаси ва кузатишлар таълили
1-21 март	Шанбаликда қатнашиш ва чорак якунларига бағишланган мажлисда иштирок этиш	6.Ш.ўз-ўзига хизмат этишни текшириш 7.Ш. сиёсий ахборотлар билан учрашув. 9.Ш сиёсий ахборотда қатнашиш. 10.Ш синф йиғилида қатнашиш 11.Ш синф билан ҳақида маслаҳатлашиш.	Ахборот суст, сиёсий ахборотчилар фактларни шархлашга қийналишди. Мажлис фаол ва жонли ўтди, фаолларда маъсулият хисси ортиб борапти.

Республикаимиз истиқлолга эришгандан сўнг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий соҳаларда, мустақиллик шарофати туфайли жуда катта ижобий ўзгаришлар вужудга келди.

Жумладан:

-сиёсий мустақиллик туфайли ички ва ташқи сиёсатдан Республикаимиз ўз қадриятлари асосида жаҳоннинг кўпгина мамлакатлари билан боғланди, нуфузли ташкилотларга тўғр хуқуқли ахзо бўлди, дипломатик алоқалар ўрнатилди;

-иқтисодий мустақиллик туфайли табиий захираларга бой гиосиёсий нуқтаи назардан анча қулай ҳудудда жойлашган юртимиз

хўжаликни юритиш ҳуқуқи қўлга киритилди ва халқимиз фаровонлиги йўлида улардан фойдаланишга шарт-шароитлар яратилди;

-маънавий мустақиллик туфайли халқимизнинг истиқлолга, озодликка ўз давлатига эга бўлишига, адолатли жамият қуришга бўлган азалий орзу-умидлари рўйобга чиқди. Мустақиллик туфайли биз бугунги кунда барқарор бозор иқтисодиётига, ички ва ташқи сиёсатга, демократияга асосланган ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуришга киришдик.

Бугунги кунда миллий мафкурани тўғри ва аниқ англаб етиш ҳаётий эҳтиёж даражасига кўтарилди. Чунки XX асрнинг охири ва XXI асрнинг бошларида қудратли давлатлар ва баъзо бир сиёсий марказлар ўз мақсадларини амалга ошириш учун ўз таъсир доирасига олмоқчи бўлган мамлакатнинг аҳолисини онгини ўзига қарам қилишга қаратилган «Илғор»ғояларни илгари сурадилар, аҳоли орасида тарқатдилар. Баъзо бир кимсалар, яъни минглаб истиқлол мафкурасини тушиниб етмаганлар, шошқалоқлик қилиб уларнинг хийла – найранг билан ишлатган тўрига тушиб қоладилар. Хозирги пайтда содир бўлаётган айрим салбий ҳолатлар, ножўя хатти-ҳаракатлар, йовуз ишлар аввало мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлмоқда. Шунинг учун ҳам олий ва ўрта махсус ҳамда умумий ўрта таълим мактабларида олиб борилаётган турли таълим йўналишлари мазмунида, шу жумладан, география таълими мазмунига миллий истиқлол мафкурасининг асосини, унинг хусусиятларини сингдириш ҳозирги куннинг энг долзарб масаласи деб қараш лозим. Мустақиллик туфайли республикаимиз ҳозирги ижтимоий-иқтисодий тараққиёт жараёнида иккита тарихий вазифани ҳал этмоқда:

Биринчидан, кучли давлатчилик барпо этилаётир, республикаимиз ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий жихатдан мустақилликни мустаъкамлайди;

Иккинчидан, бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтаётир.

Миллий истиқлол мафкураси халқимиз азалий анъаналарига, удумларига, тилига, динига, рухиятига асосланиб, келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсон, сабр-тоқат, адолат, Маърифат туйғуларини онгимизга сингдиради, кишиларда яхшиликка интилиш ҳиссини тарбиялайди. Шунинг учун ҳам география таълими мазмунига миллий истиқлол мафкурасининг асл моҳияти ва мақсадини англаб етиш, жамиятимизнинг бугунги ўзгаришларига одамларнинг онгли муносабатини уйғотиш, ватанимиз манфаатларини ҳар нарсадан устун қўйувчи чинакам ватанпарварлар, келажаги буюк давлатни барпо этишга қодир ва содиқ кадрларни тайёрлашга қаратилган миллий истиқлол мафкурасини сингдириш муҳимдир. Албатта миллий истиқлол мафкурасини ёшлар онгига сингдиришга фалсафа, сиёсатшунослик, диншунослик, иқтисодиёт назарияси курслари ва айниқса, тарих фанининг ҳиссаси катта. Чунки мафкуранинг

фалсафий асослари ўз даврида тарихий йиллар давомидаги географик шарт-шароитларнинг таъсир доирасини унутмаслигимиз керак.

Шунингдек, географиянинг мазмунини унинг мажмуалиги, худудийлиги, бир бутунлиги билан боғлиқлиги ҳам мафкурани шаклланиши ва такомиллашувига ўз таъсирини кўрсатади. Географик мавзулар мазмунини қиёслаш, таққослаш ва аниқ таълил қилиш ҳам мафкурадаги фарқларни тўғри англашга ёрдам беради, уни такомиллаштиради. Географиядаги географик ўрин, табиий шароит, мавзуларида маълумотларни аниқ ёритиш ишонч хиссини уйғотади.

Тарбиявий ишларнинг таъминий режаси қуйидаги боб ва қисмлардан иборатдир:

Синф тавсияномаси. Режанинг бу қисмида синф тўғрисида маълумот, ўқувчининг кимлиги, характери, саводхонлиги, тарбияланганлиги бутун синфни олдинга қараб юксалиб бориши, ёрдамга мухтож ўқувчилар, тўғараклар факултатив машғулотлар, дарсдан ташқари ташкилотларда қатнашиш, жамоада қизлар билан ўғил болалар, фаоллар ўртасидаги муносабат, тарбияси қийин ўқувчилар, янги жамоат топшириқлари, ёзги оромгоҳларда қатнашиш ҳақида умумий маълумотлар берилади.

Тарбиявий масалалар. Режанинг бу қисмида таълим ва тарбиянинг энг долзарб масалалари, тарбиявий ишларнинг стратегия ва тактикаси, синфда тарбиянинг қайси турига кўпроқ эҳтиёж борлиги, синф билан биргаликда ўқувчиларнинг ёши, мактаб муҳити ҳақидаги фикрлар жой олади. Режа тузишда тарбиявий масалаларни танлаш, тарбиявий чоратadbирларни белгилашда мактабнинг муаммолари, албатта, ҳисобга олиниши лозим.

Синфнинг фаолияти турлари ва асосий вазифалари. Дунёқараш асосларини шакллантириб тарбиялаш. Режанинг бу қисмида ўқувчиларга дунёқараш асосларини шакллантиришга оид ишлар сиёсатни тушунтириш, оламнинг бир бутун материя эканлиги, табиат қонунлари ва ҳодисаларни шарҳлаш, тарихий ёдгорликларни томоша қилиш ва уларни асраш асосий ўрин эгаллайди.

Бу қисмда тарихий кунларни нишонлаш миллий анъаналарни (Навраз, меҳрижон байрамлари) ўтказиш ҳам киритилади. Тарбиянинг турини тўла амалга ошириш учун синф раҳбари ўз синфи ўқувчиларини тўғараклар ва клубларга ахзо қилиши лозим. Булар орқали эса синфда миллий ғоя асосида, ватанпарварлик ва байналминаллик, пок виждонлик, душманларга нафрат, сиёсий хушёрлик руҳида тарбиялаш лозим.

Сиёсий сезгирлик тарбияси ва жамоат фаолиятининг тараққиёти. Иш режасининг бу қисмида ғоявий, сиёсий, ватанпарварлик, ватан, дўстлик, байналмиллий тарбияга ўрин берилади. Тарбиявий иш режасининг бу қисмини тартибга келтиришда синф раҳбари ўқувчиларнинг фидокорлик хиссини такомиллаштириш, жамоат

фаолиятини ва унинг жамиятдаги мавқеи, Ватан мадҳияси. Герби, Конституция ва байроғимиз, миллатлараро дўстлик, туристик ишлар. Ўлкашунослик, иқтисодий, экологик, сиёсий-маҳориф ишларини режалаштиришни лозим.

Сиёсий сезгирликни шакллантириш ва ривожлантиришда қуйидаги мавзуларни: “Ўзбекистон”, “Ҳарбий ватанпарварлик”ни дастлабки иш мавзуси қилиб олиш лозим. Бу нарсага илова қилиб сиёсий рўзнома ва ойномаларга обуна қилиш, уларни байналмиллий, дўстлик клубига ахзо этиш, сиёсий мактаб радиоканалининг шарҳловчилар синфига жалб қилиш, ҳарбий спорт уйинларга жалб қилиш ҳам зарур. Ўқувчиларни бу нарсага жалб этиш уларнинг сиёсий савиясини кўтариди, Ватанга бўлган меҳрини оширади.

Синф раҳбари аввал бошданок шакллантирилаётган ўқувчилар жамоаси фақат синф доирасида қолиб кетмасин. Ўй – ниятлари ва ишлари билан таълим муассасаси, шаҳар ҳаёти билан ҳам боғланиши учун чоралар кўради. У металл парчалари тўплаш, территорияларини йиғиштириш, дарахт кўчатлари ўтқазиш каби мусобақаларда ўқувчилар шахсий қувончи ёки ўз мағлубияти аламини бошдан кечирмасдан, умумий ҳулосани ва умумий ишга ўзлари қўшган ҳиссани таҳлил этишлари тўғрисида ғамхўрлик қилади. Афсуски ҳамма педагоглар ҳам бу қоидага риоя этишмайди. Улар асосий эътиборни синфнинг ички ишларига қаратадилар. Мусобақа, агар ундан жамоанинг ривожланиш даражаси ва ўқувчиларнинг ёш ҳисобга олинган тарзда фойдаланилса, жамоани шакллантиришнинг самарали воситаси ҳисобланади.

Синф ўз навбатида умутаълим муассасаси мусобақасига қўшилиши мумкин. Бу анча маъсулиятли иш. Унинг муваффақияти кўп жиҳатдан фаолларнинг уюшқоқлиги, ташаббускорлиги ва мустақиллигига боғлиқ бўлади.

Синф раҳбарлари ўқувчиларнинг ота-оналари билан ҳам хилма-хил машгулотларни бирга кушиб олиб боришса янада мақсадга мувофиқ бўлади. Бунинг учун ўқиш мобайнида иккита умумтаълим машгулотини ва ҳар бир синф ота-оналари учун 6 тадан 9 тагача машгулот утказиш кузда тутилган. Машгулотлар шундай тарзда қуриладики, ота-оналар педагогика, психология ва физиология асослари изчил курсини узлаштириб, фарзандлари билан курсдан -курсга утгандек булишади. Курс ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мувофиқ ва таълимнинг ҳар бир йилидаги таълим-тарбия вазифаларини ҳисобга олиб қурилган.

Ота-оналарга педагогик билим беришни амалга оширишда фақат билим бериб қолмасдан, уларни тарбия соҳасидаги амалий малака ва қуникмалар билан қуроллантириш, уларнинг педагогик фикрини уйғотиш,

мустакил шугулланишга ундаш, мақсадга мувофиқ (тарбия нуктаи назаридан) оила ички муносабатларини йулга қуйиш гоят муҳимдир.¹

Педагогик, маҳруза — педагогик билим беришнинг энг машхур шаклларида бири. Кейинги пайтларда ота-оналарга педагогик билим бериш кенг миқёс касб этиб, корхоналардаги, клублар, маданият уйлари хузуридаги, турар жойлардаги ва ҳоказолардаги ота-оналар педагогика университетлари ва лекторийлари орқали турли шаклларда амалга оширилмоқда.

Ота-оналар учун лекцияларни аниқ материал, ижобий намуналар асосида, адабий манбалар, диапозитивлар ва бошқа курғазмали кулланмалардан фойдаланиб утқизиш мақсадга мувофиқдир. Ота-оналарнинг оилавий тарбия тажрибалари ҳақидаги шикоятлари гоят қизиқарли ва тушунарли бўлади.

Ота-оналарга педагогик билимларни маълум қилибгина қолмасдан, уларни уз фарзандлари шахсини мулжаллай олишларига, ота-оналар ундан нима чиқишини олдиндан билишлари ва уни тарбиялаш режасини туза олишларига ургатиш яхши натижа беради.

Ота-оналаримизнинг юксак таълимий ва маданий даражаси педагогик ва психологик таъсир этиш сифатини оширишни талаб этади. Ҳуш, буни қаерда урганиш мумкин? Энг яхшиси — ота-оналар билан бевосита муомалада, педагогларнинг бу йуналишдаги ижодий жамоа ишида урганиш мумкин.

Ўқилаётган маҳруза самарадорлигини ошириш мақсадида ҳар бир маҳрузада қаида уч мақсад: қизиқтириш, тушунтириш, ишонтириш мақсадининг амалга оширилишига эришиш муҳимдир. Агар бу мақсадларнинг биронтаси бажарилмаса, лекцияни муваффақиятли деб бўлмайди. Айтиб уталган ҳар бир мақсадга узиға ҳос усуллар билан эришилади. Масалан, тингловчиларни сийқаси қикмаган муқаддима билан қизиқарли ҳикоя, парча ва ҳоказо), лекцияға янгилик жихатини қиритиш бунда маълум бўлган ҳодисада тингловчилар эътибор бермаган қандайдир янги нарса очилади), тингловчиларнинг қизиқишларини қноатлантириш ва ҳоказолар билан қизиқтириб олиш мумкин. Лекторнинг эҳтирослилиги, унинг ота-оналар қечинмаларига шерик бўлиши, уларнинг ҳис-туйғуларига таъсир қурсатиши, ёркин, ҳаётий мисоллар ва ҳоказолар тингловчинини ишонтиришға ёрдам беради. Ота-оналарда педагогик билимларни тулдириш, эгалланган билимларни фаол англаб этиш, улардан оилавий тарбияда фойдаланиш эҳтиёжининг қучайиши утқазилган лекция самарадорлигининг муҳим мезони бўлади.

Биринчи ҳолда қонференция анча аниқ тусда бўлади, шундан кейинги ҳолларда умумий тусда бўлиб, қупрок ота-оналарни қамраб олади. Уларнинг қайсинисини танлашни синф раҳбарининг узи этилган

¹ Раҳимжонов Н. “Ёшлар иқтисодий тафакқурини шакллантиришда оиланинг роли” Т., 2005 (Б.М.И.)

муаммоларни, унинг бундай конференцияларни утказиш юзасидан шахсий тажрибасини, ўқув муассасасида қарор топган анъаналарни, ота-оналарнинг фаоллигини ва хоказоларни эътиборга олиб танлайди. Одатда конференция мавзуи синфда, таълим муассасасида, микрорайонда, жумхуриятда, мамлакатда етилган муаммолар билан белгиланади. Шу муносабат билан конференция мавзуини ота-оналарнинг узлари, синф раҳбари, таълим муассасаси, район раҳбарияти ва хоказолар таклиф этишлари мумкин.

Ҳам назарий жиҳатдан, ҳам оилавий тажрибани танлаш ва умумлаштириш жиҳатидан пухта тайёрлаш ҳар қандай конференцияни утказишнинг сузсиз шартидир. Асосий тайёргарлик ишлари синф раҳбари раҳбарлигида амалга оширилади, у ота-оналар комитети билан биргаликда конференцияни тайёрлаш ва ташкил этиш режасини тузади.

ХУЛОСА.

Ушбу бўлимда Тарбиявий ишлар методикаси фанининг ҳозирги кундаги аҳамияти, мақсади ва вазифалари унинг тармоқлар каби мавзулари ёритиб берилди. Демак бу фанни ўқитишдан мақсад келажакда талабларимизга таълим муассасаларида таълим – тарбияга давр талабларидан келиб чиққан ҳолда янгича ёндошишни, ишни сифат, мазмун жиҳатдан тўғри ташкил этишни ўргатишдан иборатдир.

Назорат учун саволлар.

1. Тарбиявий ишлар методикаси фанининг мақсад нималардан иборат?
2. Тарбиявий ишлар методикаси фанининг олдига қандай вазифалар қўйилмоқда?
3. Тарбиявий ишлар методикаси фанининг қандай йўналишлари мавжуд?
4. Тарбиявий ишларни тўғри йўлга қўйиш учун нималарга аҳамият қилиш керак?
5. Тарбиявий ишларни узлуксиз олиб боришдан мақсад нима?
6. Ҳозирги кунда “Тарбиявий ишлар методикаси” фанининг олдида қандай муаммолар мавжуд?
7. Бу муаммоларни бартараф этиш учун қандай чора – тадбирларни қўллаш лозим деб ўйлайсиз?
8. Ёшларни тарбиялашда “Одобнома” фанининг ўрни қандай деб ўйлайсиз?

Адабиётлар:

1. “Таълим тўғрисида”ги Қонун. Т., 1997.
2. “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” Т., 1997.
3. Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси. Т., 1999.
4. Тарбиявий ишлар методикаси. П.И.Рувинский. – Т. 1991 й.
5. Ўқувчи маънавиятини шакллантириш (қўлланма) – Тошкент – 2000. Ж.Ғ.Йўлдошев.

Мавзу: Уқувчиларни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялашда синф раҳбарининг роли.

Режа:

- 1. Меҳнат тарбиясининг мазмуни.**
- 2. Меҳнат тарбиясини сингдиришда синф раҳбарининг тутган урни.**
- 3. Уқувчиларнинг уқув меҳнاتини ташкил этиш усуллари.**

Меҳнат тарбиясининг мазмуни ҳилма- ҳилдир. У таълим муассасаларининг бутун ўқув-тарбиявий ишларини ўз ичига олади. Умумий тарзда айтганда, умумий таълим ва ҳунар ўқув муассасасидаги, меҳнат тарбияси фан асослари юзасидан уқув меҳнатини ва меҳнат таълимини уз ичига оладик, уларнинг вазифаси ўқувчиларда ақлий ва жисмоний меҳнатга ижобий муносабатни шакллантиришдан ва уларни умумий политехник билимлар, меҳнат малакалари ва куникмалари билан қуроллантиришдан иборатдир. Лекин фан асослари юзасидан ўқув меҳнати ва меҳнат таълими фақат ўқув мақсадлари билан чекланмайди. Улар меҳнат тарбияси билан қўшилиб, ўқувчиларни маънавий, ақлий, жисмоний ва эстетик ривожлантиришнинг муҳим асоси бўлиб майдонга чиқади. Ўқиш билан қўшилган ижодий меҳнатда ўқувчиларнинг барча қобилиятлари ривожланади ва такомиллашади, улар шунинг ҳақиқий маънавий сифатлари шаклланади.

Ўқувчиларнинг ижтимоий фойдали меҳнати меҳнат тарбияси бутун системасининг асоси ҳисобланади. Бундай меҳнат деганда ўқувчиларнинг таълим муассасаси, район ва бутун мамлакат турмушида бевосита фаол иштироки шаклида амалга ошириладиган, умумий фойдаси учун қилинадиган баҳоли – қудрат мақсадга мувофиқ меҳнат фаолияти тушунилади. Бу меҳнат кунгилли бўлиб, аксарият ҳолларда унга ҳақ тўланмайди.

Ижтимоий фойдали меҳнатга қуйидагилар киради:

- жамоат иши - ўқувчилар жамоасини уюштириш, уни ҳақиқий-сиёсий тарбиялаш, аҳолига оммавий-маданий хизмат кўрсатиш мақсадларига хизмат қиладиган фаолият;

- ўз-ўзига хизмат қилиш - ўқув муассасаси жамоаси оила фойдасига қилинадиган ижтимоий фойдали меҳнат;

- унумли меҳнат - ўқувчиларнинг ўқув билим юрти шароитида (ўқув уста ҳонаси, ўқув билим юрти ҳузуридаги уста ҳоналарда) бўлганидек, ишлаб чиқариш соҳасида (фабрикалар ва заводларда, қол ҳозлар ва совхозларда ва ҳоказо) ҳам моддий бойликларни яратиш билан боғлиқ ижтимоий фойдали меҳнат фаолияти.

Бироқ айрим меҳнат турларининг тарбиявий аҳамияти бир ҳил эмас, уларнинг ҳар бири ўз хусусиятларига, афзалликларига ва қийинчиликларига эга. Улардан фақат энг муҳимларини кўриб чиқамиз.

Оилада ва таълим муассасасида ўз-ўзига хизмат қилгиш – бу энг

кулай ва кундалик меҳнат туридир. шахсда меҳнатсеварликни тарбиялаш, уни тобора муршккаблашиб орадиган меҳнат фаолияти турлари билан ошно этиш шундан бошланади. Куп йиллик тажрибанинг кўрсатишича, тарбия умумий системасида бу меҳнатни педагогик жиҳатдан тўғри ташкил этиш ўз-ўзига хизмат қилишга доир бу меҳнат я ҳши одатга айланади, фақат мажбурият эмас, ўқувчиларнинг эҳтиёжи булиб қолишга ёрдам беради.

Тарбияланувчини ўз-ўзига хизмат қилишга ўргатиш оиладан башланади. У меҳнат тарбияси вазифаларини ҳал этишга энг кўп даражада самарали кўмаклашиши учун уни қандай ташкил этиш керак?

Меҳнат тарбиясининг биринчи босқичи шахсларни кичик ва мазкур ёш учун мос келадиган меҳнат топшириқларига аста-секин ўргатиш ҳисобланади. Ота-оналар шахсларнинг уз-узига хизмат кўрсатиш меҳнати мажбуран эканлигини, мустақил бажариш мумкин булган нарсаларни катталар қилишга мажбур этиш я ҳши эмаслиғни тушунишларига ёрдам беришлари керак.

Иккинчи босқич меҳнат турларини уз-узига хизмат курсатишдан умуман оилага хизмат кўрсатишгача кенгайтириш ҳисобланади. Кичик ёшдаги тарбияланувчилар укаси ёки синглисининг палғтосидаги узилиб кетган тугмасини қадаб, сочиқ ва даструмолларни дазмаллаб, отасининг кастюмини тозалаб қўйишга қодирдир. Даставвал бу ишлар ота-онанинг ташаббуси билан бажарилиши мумкин, лекин кейинчалик оиланинг бошқа ахзоларига уз ташаббуси билан ёрдам бериш эҳтиёжини аста-секин тарбиялаб бориш керак. Бунинг сабаблари ҳар қил булиши мумкин. Масалан, бугун ота чарчаган, шунинг учун уни уй ишларидан озод қилишга ҳаракат қилиш керак бугун она нимадандир ранжиган, уни қувонтириш - ҳонани тозалаб чиқиш, металл идиш-товоқларни яраклатиб қўйиш керак.

Оилага хизмат кўрсатишга доир меҳнат кўникмалари ривожланиши билан ўқувчиларнинг меҳнат фаолияти соҳасини аста-секин кенгайтириш, муҳтож бўлган бошқа кишиларга меҳнат ёрдаи курсатишга жалб этиш муҳимдир. Бу ўзига ҳос ҳудбинликни, фақат узига яқинлари учун иш бажаришга тайёрликни бартараф этишга кумаклашади.

Меҳнат тарбиясини сингдиришда синф раҳбарининг тутган ўрни.

Меҳнат тарбиясида тарбияланувчиларнинг ўзига ҳос хусусиятларини ҳисобга олиш ҳам муҳим ҳисобланади. Жумладан, жисмоний заиф шахсларга уларни меҳнатдан озод қилмаган ҳолда кичик ишни топшириш ва уни очик ҳавода бажариладиган қилиб танлашга ҳаракат қилиш, шу билан улар саломатлигини мустаҳкамлашга интилиш керак. Асабий шахслар учун уларни тинчлантирадиган, вазмин ҳолатга туширадиган меҳнатни излаб топиш керак. Қизларнинг кашта кашта тикиши, тўкиши, ўгил шахсларнинг ишлаб чиқариш- техника соҳасидаги қўл меҳнати

билан шўғулланишлари фойдалидир. Китоб ўқиш ва бошқа ўтириб бажариладиган, меҳнат турларига қизиқадиган шахслар учун ҳаракт қилиш ва мускулларни машқ қилдиришни талаб этадиган ишларни танлаш мақсадга мувофиқдир. Ва аксинча, агар шахс кўп югурса, турли ҳарактли ўйинларни ўйнаса, унга ўтириб бажарадиган ишни бериш керак.¹

Ҳаёли паришон тарбияланувчига диққат-эътибарни жамлашни талаб этадиган меҳнатни: сутни қайнатишни, ту хум пиширишни, ювиб кўйилган чойшаб ва курпа-ёстик жилдлари қуриб кетмаслигини кузатишни, уз вақтида товукларни боқишни, синчиковлик билан резавор бута ша ҳчаларини қирқишни, белгиланган вақтда магазинга ҳарид қилишга бориб келишни ва ҳоказоларни топшириш мумкин. Иродаси буш шахслар учун улар ҳар бир ишни охиригача етказишлари муҳимдир. Уларга узлари учун қизиқарли бўлиб кўринмаган меҳнатни топшириш ва аста – секин улар иродавий куч – ғайрат кўратишларга эришиш фойдалидир. Дангасаликка мойил бўлган ёки ёнгил-елпи ишлайдиган шахслар учун аксинча, дастлаб уларни қизиқтира оладиган, уларнинг ижодий фикрларни уйғотадиган ишни танлаш керак.

Турмушнинг ҳар бир ҳолати учун тавсия бериш қийин. Лекин бўлажак педагоглар меҳнатдан тарбия воситаси сифатида фойдаланганда энг муҳим нарсаси – меҳнат топшириқларига ёндошиш кераклигини ўз ҳамкасблари, синф раҳбарилари билан тез – тез маслаҳатлашишни ёддан чиқармасликлари керак.

Ўқувчиларнинг ўқув меҳнатини ташкил этиш усуллари.

Ўқувчиларнинг ўқув меҳнатини ташкил этишда меҳнат топшириқларини бажариш жараёнида уларнинг билиш фаолиятини фаоллаштириш муаммоси ғоят муҳим ҳисобланади. Бу ерда гап фан асослари билимларини топа олиш ва меҳнат таълимида қўллашга уларнинг ўзларни қандай ўргатиш, кўр – кўрона эмас, онгли ишлашларини қандай ўргатиш ҳақида бормоқда. Бу муаммони ҳал этиш меҳнат топшириқлари хусусиятларига боғлиқ. Мамлакат таълим муассасалари илғор тажрибасининг кўрсатишича, агар ўқувчиларга саноат меҳнатининг айрим нисбатан жўн турлари (масалан, мазкур жараёнга олдиндан созлаб кўйилган дастгоҳда айрим мураккаб бўлмаган жараёнларни бажариш ёки конвейрда ишлаш ва ҳақозо) топширилса, бундай меҳнат одатда улардан билимни қўллашни талаб этмайди. Ўқувчилар олдида комплекс вазифалар кўйилганда аҳвол кескин ўзгаради.

Бундай топшириқларни бажаришда ўқувчилар ўзлари ҳаракт қила бошлаш олдиндан кўпгина нарсаларни ўйлаб кўришлари керак бўлган реал вазиятларга дуч келидлар. Булар буюмларни конструкция қилиш, деталларга аниқ ишлов бериш, уларнинг те ҳник талабларига мос бўлиши масалалари, материалларни танлаш, операцияларининг те ҳнологик кетма

¹ Р.Сарсёнбаева “Меҳнат таълими негизида ўқув – тарбиявий тадбирлар ўтказишнинг илмий методик асослари” номзодлик диссертацияси, Т., 2004.

– кетлигини ўргатиш, асбобларни танлаш, қатнашчилар ўртасида меҳнатни тақсимлаш, ускуналарни меҳнат унумдорлигини оширадиган, бракни камайтирадиган мосламалар билан жиҳозлаш масалалари ва ҳакозолардир. Бу ва кўгина масалаларни ҳал этиш математика, физика, чизмачилик ва бошқа билимларни қўллашни талаб этарди.

Қишлоқ хўжалик меҳнатида ҳам шунга ўхшаш нарсалар кўзга ташланади. Агар таълим муассасалар ўқувчилардан айрим, анча жўн қишлоқ хўжалик ишларида (масалан экинларни чопиқ қилишда, экинларни суғоришда, ҳосилни йиғиштириб олишда) фойдалансалар, бундай ишлар одатда юзаки, фикрлаш фаолиятсиз ва фан асослари билимларидан фойдаланмасдан бажарилади.

Ҳар қандай қўл меҳнатига ўргатишни ҳунармандчилик деб аташ, токарлик ёки бошқа дастгоҳда, тикув машинасида ҳар қандай ўргатишни политехник меҳнат деб ҳисоблаш нотўғри бўлади. Ишнинг моҳияти уни қаёдай куруллардан фойдаланиб бажаришда эмас, баки меҳнатнинг ўз хусусияти, ақлий мазмуни қандайлигидир.

Жамият фаровонлиги йўлида қилинадиган ижтимоий фойдали, унумли меҳнат – ўқувчиларга тарбиявий таъсир кўрсатиши жиҳатдан энг аҳамиятли меҳнатдир. Бундан ташқари, у энг кўп тарқалган меҳнат бўлиб, шаҳар таълим муассасаларда ҳам қишлоқ таълим муассасаларда ҳам қўлланилади. Унда ўқувчиларнинг иштирок этиш шакллари ҳам хилма – хилдир. Биз ўқув билим юрти ўқувчилари меҳнат бирлашмалари деб ном олган меҳнатнинг фақат айрим шаклларига тўхталиб ўтамиз. Улар фақат меҳнат тарбиясида эмас, шу билан бирга ҳовий – сиёсий, ақлий, ахлоқий, эстетик, жисмоний, иқтисодий, экологик тарбияда ҳам ғоят муҳим аҳамиятга эгадир. Ўқувчиларни жамоат ишлаб чиқаришида онгли ва ижодий иштирок этишига тайёрлашда, шунингдек касб танлашда ҳам уларнинг аҳамияти кам эмас. Меҳнат брлашмаларидаги ишни ташкил этишнинг методик масалалари кўпгина ўқув қўлланмаларида ўз аксини топган. Уларда асосий эътибор даставвал шунга қаратиладики, ўқувчиларнинг меҳнат брлашмалари – бу улар мустақил меҳнат ҳаётининг биринчи ўқув муассасаси, топширилган иш учун юксак маъсулиятни тарбиялаш ўқув муассасасидир.¹

Жисмоний ва ақлий меҳнатга бирдай ҳурматда бўлиш каби ҳислатларни шакллантириш ўсиб келаётган ёш авлоднинг тарбиясидаги энг муҳим вазифалардан биридир.

Республикада бозор иқтисодиёти шароити шаклланаётган бир кезде ўқувчиларда турмушга ва меҳнатга янгича муносабатни, лаёқатни шакллантириш – меҳнат тарбиясининг асосий мақсадларидан биридир. Бунда албатта, ишлаб чиқаришнинг асосий шакллари, айниқса иқтисодий муносабатларнинг Янг – янги омилларини, уларга таниш

¹ М.Мавлянкулов «Баркамол авлодни тарбиялашда меҳнат ва касб тарбиясининг роли» Т., 2005 (Б.М.И.)

хизмат турларини белгилаб олиш даркор. шахсларда ҳунар ва касбга бўлган муҳаббатни уйғотиш жараёнида уларнинг ижобий ҳислатларини шакллантиришга ҳам эътибор қаратиш лозим. Тарбияланувчиларни қуйи синфдан касбга йўналтириб, 9 синфни тугатганларида академик лицей ёки касб ҳунар коллежларига йўлланма бериш мақсадга мувофиқдир.

Тарбияланувчиларни бозор шароитига ўргатишнинг ўзи уларнинг ҳалол ва фидокорона меҳнати туфайли фойда олиш ҳақидаги амалий билимларини бойитади.

Тарбияланувчиларни жамоа бўлиб ҳамкорликдаги меҳнати натижасида маҳсулот сони ва хизмат турларини ошириш мумкинлигига ўргатиш лозим. тарбияланувчиларнинг қурилиш майдончалари, ёрдамчи йғим – терим отрядлари ва биргадалари сафларида ҳунармандчиликлари билан шўғилланишлари, уста шогирд ўқув муассасасиларига қатнашиб ҳалқ амалий санъатида, беморларни парвариш қилишда ва нафақа ҳўрларга хизмат кўрсатиш бўлимларидаги, ҳовлиларни ва кўча куйларни тартибга келтиришдаги, саноат – кор ҳоналарида, ҳисоблаш марказлари, касал ҳоналар ва ўқув муассасасигача таълим муассасаларидаги ишларни алоҳида қўллаб қувватламоқ лозим. Улар бу ишларнинг барчасидан фойда топиш малаксини ошириб бориш керак. бозор муносабатлари бугунги кунда жа ҳонда тан олинган моддий барқарорлик ва одамларнинг иқтисодий фаолиятини рағбатлантириб турадиган бирдан – бир восита эканлигини англамоқ керак.

Бу муносабатларда юқори кўрсаткичларга эришиш учун қатъий интизомга, те ҳник ва иқтисодий билимга, малакали мута ҳассисларга, ишни тўғри ривожлантиришга асосланади. ўқувчи бозор қарама қаршиликларини ва уларни бартараф этиш йўлларини ҳам топа билиш керак.

Бугунги кунда мукамал иқтисодий тарбияни такомиллаштирмасдан иш қилиб бўлмайди. Шу боис педагоглар, синф раҳбари, ўқув муассасасидан ташқари таълим муассасаси ҳодимлари нафақат билим беришлари, балки тарбияланувчиларда иқтисодий фаолият малакасини ҳосил этиш, бозор муносабатлари шароитида мустақил фикрлашга ўрганиш лозим бўлади. шахсларга савдо ва хизмат соҳасидаги Янги иқтисодий термин ва тушунчаларни ўргатиш, уларни қандай қўллаш кўникмаларини шакллантириш лозим.

Ишга ижодий ёндошувининг ривож, топқирлик, и ҳтирочилик, ишбилармонлик, фаоллик ва ташаббус туфайлигина юқори Самара берувчи фойда юзага келиши мумкинлиги тушунтирилса, ўқувчилар иқтисодий фаолиятда мувафқият қозонади.

Ўқув муассасаси бирлашмалари, ширкатлари фаолиятини назорат қилиш, ўқув муассасасининг ўзини- ўзи бошқаруви орқали олиб борилади. шахслар томонидан топилган даромад улар и ҳтиёрида қолдирилади. шахсларнинг розилиги Билан тарбияланувчилар меҳнат

бирлашмалари, ширкат ва корхоналардан даромад фақат иш ҳаққи сифатида туланма, балки ўқув муассасаси вужудига жамоа тузилмалари жамғармасига ҳам ўтказилиши ҳам мумкин.

Таълим муассасаларда кичик бизнесни ташкил этиш, тарбиялаунвчиларни мустақил ҳаётга тайёрлашда муҳим омил ҳисобланади.

Сўзсиз уларда бир – бирини қўллаб қувватлаш, меҳрибонлик, ҳомийлик, ёрдам каби фуқаролик эътиқодлари ва фазилатлари шакллантириб борилади.

Бозорнинг ахлоқий ва ҳуқуқий меъёрлари бу инсоний ахлоқ меъёрларининг ўзгинасидир. Булар:

- ҳалоллик, берилган сўзнинг ишончли ва қатъиятлилиги, батартиблик, ижрочилик, мажбурий меҳнатни ташкил қилиш, кредит ва қарзларни қоплаш, брокер (воситачи)лик ишларини олиб бориш, ҳушмомилалак, шерикка, истеъмолчига бўлган ҳурмат ва ҳақозолар. уларнинг бари и ўқувчига сингдирилиши лозим.

Таълим муассасаларида ривожланган назоратли, бозор муносабатларини ташкил қилиш бўлғуси бизнесмен ва ишбилрамон кишиларни шакллантириш, уддабурон хўжалик юритувчи, иқтисодий фикр ва мушоҳадаси ривожланган одани тайёрлаш имконини беради. Меҳнат тарбиясида шахсларни тизимли иқтисодий билимлар билан қўроллантириш, иқтисодий қонунлар ва қрама – қаршиликлардан оқилона фойдалана оладиган қилиб тарбиялаш жуда муҳимдир.

Бу ишларнинг ҳаммаси самарали касбга йўналтириш ишларини таъминлашга қаратилад бўлиб, касб танлаган ўсмирга ёрдам бериш ва унинг маҳоратини, иқтидорини намоиш этиш лозим.

Тажрибаларни таҳлил этиш шуни кўрсатадики ҳар қандай меҳнатни ташкил этишнинг асосий босқичлари: режалаштириш ва тайёргарлик ишлари, ишнинг бошланишини ташкил этиш ва ўқувчиларни иш жойларига тўғри тақсимлаш, мусобақа ва ўзаро ёрдам элементлари бўлган меҳнат жараёнининг ўзини уюштириш, ишни уюшқоқлик билан тамомлаш ва уни баҳолашдан иборат. Режалаштиришда: ишни тўғри боришини, уюшқоқлик билан тугалланиши, меҳнатни ҳисобга олиш ва баҳолаш шакллари кузда тутиш зарур. Ишни тўғри бошлаш, ўқувчиларни иш жойларига энг мақсадга мувофиқ тарзда тақсамлаш келгуси бутун ишлар учун ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир. Ўқувчилрда меҳнатга доимий пси хологик ва Амалий тайёргарлик ҳар доим ҳам шаклланмаслигини назарда тутиш керак. Айримлар дарҳол ишга киришишни баъзолар эса аксинча ишлашни истамайди. Шунинг учун меҳнатни ташкил қилишда авваломбор мойилликни келтириб чиқариб бажариладиган меҳнат жараёнига йўл йўриқ бериш, қизиқтириш лозим. Бу меҳнатни пси хологик эҳтиёжга айланишида энг керакли шарт ҳисобланади. Меҳнатнинг мақсади аниқлангач уни тақсимлаш бошланади. Якка ҳолдаги топшириқларни

бериш кўпинча я ҳши натижаларга олиб келади. Якка тартибдаги иш ҳар бир ўқувчининг қобилияти ва меҳнати я ҳшироқ ҳисобга олига ёрдам беради . Лекин шу Билан бирга у жамоа иши ва ўқувчининг ўз – ўзини бошқариш аҳамиятини пасайтиради. Синфларга ажралиб умумий синф Билан топширикни нормада бажариш усули ҳам мавжуд. Лекин бу усул ҳам ўзини унчалик оқламайди чунки унда ҳар бир синф ахзосини ва унинг меҳнат натижалари тенглашиб қолади. Кўпчилик тажрибаларда кичик синфлар (5-10 та) кишидан иборат синфларда иш бир оз я ҳшироқ бориши кузатилган бунда ўқувчилрни ўз – ўзини бошқаришини кенг ривожлантириш ишни осон режалаштириш нзоратни я ҳшироқ ўрнатиш, натижаларини ҳисобга олиш имконияти туғилади.

Педагог ўқувчиларнинг бевосита фаолияти давомида меҳнатга муҳаббатни тарбиялашнинг барча усуллари моҳирона қўллаши керак. Бир шахснинг чиройли ва тартибли бажарган иши Билан фаҳрланиш бошқасига одоб билан мулоҳаза қилиш, ўз меҳнати билан ёрдам кўрсатиш, кичикроқ бўлган интилишни қўллаб қувватлаш, рағбатлантириш буларнинг ҳаммаси ўқувчиларнинг маънавий қиёфасини шакллантиради.

Меҳнат қилинаётган пайтда мусобақа ва ўзаро ёрдамни ташкил этиш алоҳида катта тарбиявий қийматга эгадир. Айни пайтда ишнинг бошқа томонини ҳам унитмаслик керак. Бахзан иш суърати кетидан қувиш унинг сифати пасайишига жисмонан заиф ўқувчиларнинг чарчаб қолишига олиб келиши мумкин.

Хулоса.

Республикамизда бозор иқтисодиёти шароити шаклланаётган бир кезде ўқувчиларда турмушга ва меҳнатга янгича муносабатни, лаёқатни шакллантириш – меҳнат тарбиясининг асосий мақсадларидан биридир. Бунда албатта, ишлаб чиқаришнинг асосий шакллари, айниқса иқтисодий муносабатларнинг Янги – янги омилларини, уларга таниш хизмат турларини белгилаб олиш даркор.

Ишга ижодий ёндошувининг ривож, топқирлик, иштироки, ишбилармонлик, фаоллик ва ташаббус туфайлигина юқори Самара берувчи фойда юзага келиши мумкинлиги тушунтирилса, ўқувчилар иқтисодий фаолиятда мувафқият қозонади

Таянч иборалар.

Меҳнатга лаёқат, инсоннинг шаклланишида меҳнатнинг ўрни, аҳамияти, ишга ижодий ёндошиш, ишбилармонлик, меҳнатсеварлик, жисмоний меҳнат, ақлий меҳнат, ишни режалаштириш, меҳнатни уюштириш, ташаббускорлик, фойдали меҳнат, фаоллик, ишлаб чиқариш, лаёқат.

Назорат учун саволлар.

1. Меҳнатнинг мазмуни нималардан иборат?
2. Меҳнатни ташкил қилишда нималарга эътибор бериш керак?
3. Ёшларнинг меҳнатга лаёқатини ўстириш учун нима қилиш керак?
4. Меҳнатга оид мақолларни биласизми?
5. Ёшларнинг меҳнатни кадрлайдиган бўлишларида оиланинг роли қандай?
6. Таълим муассасаларида меҳнат тарбияси қандай йўлга қўйилган?
7. Ҳозирга кунда шанбаликлар керак деб ўйлайсизми?
8. Меҳнат тарбиясини тўғри йўлга қўйиш учун рағбатлантиришнинг ўрни қандай деб ўйлайсиз?

Адабиётлар

1. Котов В. Воспитательная работа в школе: опыт и проблемы. – СПб: Сев.сияние 2003.
2. Ғайбуллаев Н. ва бошқалар. Педагогика. Т., 2000.
3. Зиёмухаммедов Б., Абдуллаева Ш. «Педагогика». Т., 2000.
4. «Педагогика» В.А.Сластёнин, И.Ф.Исаев, А.И.Михёнок, Е.Н.Шиянов. Москва. «Школьная пресса». 2004
5. Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқат маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. Т., 2005.

Мавзу: Укувчилар онгига педагогик таъсир курсатиш методикаси.

РЕЖА:

1. Педагогик таъсир ҳақида тушунча.
2. Педагогик таъсирнинг усуллари.
3. Кичик ёшдаги болалар онгига таъсир этиш методикаси.

1. Педагогик таъсир ҳақида тушунча.

Педагог ўз усуллари йўқ нарсадан яратмайди, уларни ўйлаб топмайди. У болалар ҳаётини педагогик жихатдан мақсадга мувофиқ тарзда ташкил этиш вазифаларига жавоб берадиганларини танлаб олади.

Педагогик таъсир кўрсатиш моҳияти - педагог томонидан болалар онгига ижобий таъсир қилиш, уларни ишонтириш мақсадида таъсир этиш.

Педагогика фанида бу масала энг муъим ва долзарб муаммолардан бири бўлиб ҳисобланади.

Педагогик таъсир тарбия тизимини услубий бўлимнинг таркибий қисмидир (3-мавзу, 2-чи жадвалга қаранг).

Бундан ташқари, педагогик таъсир, хусусан, педагогик талаб, педагогик жараёнини бошқариш заруриятдан келиб чиқади. Педагогик

таъсир барча таълим - тарбия жараёнида кенг тарқалган, чунки ўқитувчи ҳам дарсларда, ҳам дарсдан ташқари вақтларда болаларни бошқаради.

Педагогик таъсирни усуллари.

Педагогик таъсир кўрсатишнинг асосий усуллари: талаб, истиқбол, рағбатлантириш ва жазолаш, жамоатчилик фикридир. Талаб педагогик тажрибада жуда кенг тарқалган усул бўлиб, таълим ва тарбия жараёнида педагогнинг тарбияланувчига шахсий муносабатни намоён бўлиш йўли билан у ёки бу хатти ҳаракатларнинг рағбатлантиришини таъминлайди. Истиқбол - таъсир кўрсатишнинг жуда таъсирчанг усули бўлиб, у болаларнинг хатти-ҳаракатларини улар олдида мароқли мақсадлар қўйиш йўли билан таъминлайди. Рағбатлантириш ва жазолаш тарбиянинг энг анъанавий усули бўлиб,. Болалар ҳуқ-атворида тузатиш киритишда, яъни фойдали хатти-ҳаракатларини қўшимча рағбатлантириш ва тарбияланувчиларнинг номақул хатти-ҳаракатларини тўхтатишни таъминлайди. Жамоатчилик фикри таъсир кўрсатишнинг қудратли усули бўлиб, Болаларнинг ижтимоий фойдали фаолиятини ғоят ҳар томонлама мунтазам рағбатлантириб боришни таъминлайди.

Кичик мактаб ёшидаги болалар онгига педагогик таъсир кўрсатиш методикаси.

Тарбия жараёнида самарали натижаларга эришиш учун педагогик таъсир кўрсатиш усулларида тўғри фойдаланиш зарур. Талаб педагогик таъсир кўрсатишнинг бошланғич усули бўлиб, тарбияланувчиларнинг муайян фаолиятини рағбатлантиришнинг ёки тўхтатишини аниқ, амалий ҳамда, ахлоқий сифатларини намоён қилишни таъминлайди.

Талаб қилиш усули болаларнинг кўпинча ахлоқий сифатларини шакллантиришга ёрдам беради. Лекин тарбияланувчиларда ўзига нисбатан масъулият ва талабчанликни ривожлантиришда алоҳида вазифани бажаради.

Педагогик таъсир кўрсатиш усули бўлган талабнинг аҳамияти катта рол ўйнайди. Ўқитувчи болалар билан ишлар экан, бинобарин уларнинг фаолиятини ташкил этар экан, ўз кўрсатмалари билан ўқувчиларнинг айрим характерида рағбатлантиради.

Ўқитувчи томонидан берилган барча кўрсатмалар ва тушинтиришлар, мулоҳаза ва танбехлар педагогик таъсир кўрсатишнинг энг муҳим усули бўлган талаб қилишнинг тўғри шаклларида айтилади. Шунинг учун педагогнинг талабсиз ўқувчиларнинг ўқув ва ижтимоий фаолиятини ташкил этишни тасаввур этиб бўлмайди.

Талаб мазмун жихатдан ҳам, шакли жихатдан ҳам ривожланиб боради. Педагог тўппа-тўғри талабни қўяр экан, болалар билан муайян муносабатларга киришади ва айни вақтда уларда бажариладиган фаолиятга муносабатини шакллантиради. Тарбиячининг болага ва қилаётган ишларга бўлган муносабати характерида мос келадиган барча бевосита талаблар учун гурӯҳга бўлиши мумкин.

Биринчи группа - педагогнинг тарбияланувчига бўлган ижобий муносабатини ифодалаш учуг боғлиқдир. Булар илтимос, ишонч, мақуллашдир. Уларни ижобий талаблари деб атаймиз.

Бевосита талабларнинг иккинчи группасининг тарбиячиси болаларга бўлган муносабатини яққол ифодалайди, балки тарбияланувчиларнинг рағбатлантирувчи фаолиятга бўлган қарор топган муносабатларига асосланади. Булар: буйруқ, маслаҳат, таъна, шартли талаб, илтимос, ўйин шаклидаги талаблардир. Уларни бетараф талаблар деб атаймиз.

Бевосита талабларнинг учинчи группаси тарбияланувчининг фаолиятига у ёки бу ахлоқий сифатларини намоён қилишга салбий муносабатларни намоёйиш қилади. Булар: фош қилиш, ишончсизлик билдириш ва дўқ қилишдир. Уларни салбий талаблар деб атаймиз. Ишонч билан талаб қилиш энг кучли тарбиявий воситадир.

Педагогнинг талаб қилиш махорати, унинг болалар ишини ташкил этиш, улар меҳнат қилиш махорати билан мустаъкам боғлиқдир. Педагог талабларнинг турли шаклларида қанчалик кўпроқ фойдаланса, таъсир самарали бўлади. Маълумки, ўқувчи осон ва ёқимли иш билан шуғулланишига мажбур қилиш бошқа гап, бажаришга эришиш эса бутунлай бошқа гап.

Педагог вазият билан у тақозо қилган педагогик таъсир кўрсатиш усулининг бирор шакли ўртасидаги боғланиш муъим аҳамиятга эгадир.

Таянч иборалар.

Педагогик таъсир талаб, бевосита ва билвосита талаб, истиқбол, рағбатлантириш,, жазолаш, жамоатчилик фикр, таъсир кўрсатишининг методик асослари.

Назорат саволлари:

1. Педагогик таъсир курсатиш ҳақидаги тушунчангизни изохланг.
2. Уқувчи онгига таъсир курсатиш усуллари қайсилар.

Мавзу: Бошланғич синф уқувчиларини ўз-ўзини бошқаришга ургатишда педагогик рахбарлик.

РЕЖА:

1. Болалар ўз-ўзини тарбиялашда педагогик рахбарлик ўқитувчи фаолиятининг таркибий қисми сифатида.
2. Ўз-ўзини тарбиялашнинг моҳияти ва шахс камолатидаги аҳамияти.
3. Бошланғич синф болаларни ўз-ўзини тарбиялашда педагогик рахбарликларнинг хусусиятлари ва усуллари.
4. Адабиётлар.

Ўқувчиларнинг ўз-ўзини тарбиялашида педагогик раҳбарлик - ўқитувчи фаолиятининг таркибий қисми сифатида.

Педагог касби қизиқарли ва мураккаб касбдир. Бу касб жуда катта ғоявий мазмунга эга, ўқитувчи меҳнатининг ижтимоий аҳамияти ҳам катта. Негаки авлодлар тақдири жамият-келажаги ўқитувчилар қўлида. Ижтимоий онгни аҳоли маданиятини, миллий ғоя ва истиқлол мафкурасини, қизиқишларни ва эътиёжларни таркиб топтириш билан боғлиқ бўлган ўқитувчи фаолиятининг ижтимоий аҳамияти каттадир.

Айни вақтда ўқитувчилик касби энг мураккаб ва қийин касблардан биридир. Тарбияланувчиларнинг тақдири учун масъулиятли жуда катта. Шунинг учун ўқитувчи сифатларига қўйиладиган талаблар жуда катта ва юқори булиши керак. Ўқитувчининг ақл-идроки, билими, хатти-харакати, ҳамма нарсалар ўқувчилар, ота-оналар теварак атрофидаги кишилар томонидан доимо танқидий таълил қилинади. Агар ўқитувчининг маънавий қиёфаси ўқувчилар ёки ота-оналарнинг тасаввурига озгина булсада мос келмаса, орада келишмовчилик бўлиши муқаррар.

Педагог фаолиятининг қийнчилиги яна шундан иборатки, унинг натижалари дарҳол кўринмайди уларни хатолар тузатиш қийин бўлган вақтда аниқланади педагог муомала ва педагог таъсир кўрсатиш ҳам ўзига хос ва мураккаб, ўқитувчилик фаолиятининг махсули бошқа кишининг психик ва жисмоний қиёфасида, унинг билимлари, малакалари, характер ўйслатларида, уйғунликка эришиш-педагогнинг вазифаси.

Шундай бўлса ҳам педагогнинг ўз фаолияти объекти-тарбияланувчи билан ўзаро алоқаси асосий қийнчиликни ташкил этади. Педагогнинг фаолият объекти бўлгани учун ҳам, шундай тарбиянинг муваффақияти фақат тарбияланувчининг педагог, тарбия жараёнига. Ўзига бўлган муносабатига боғлиқ эмас. Тарбия доимо ўз-ўзини тарбиялашни назарда тутди ва у билан чамбарчас бирикиб кетган. Ўқувчини бир ҳолатлан иккинчи ҳолатга ўтказиш зарурати натижасида пайдо бўлган жуда кўп сонли педагог вазифаларни ҳал этиш педагоглик фаолиятининг моҳиятини ташкил этади. Хар бир педагогик вазифа бир неча вариантда ҳал этилиши мумкин, лекин педагог доимо улардан энг яхшисини топиши керак.

Ўқитувчилик фаолиятини тегишли қобилият ва малакалар қанчалик осон ижод қиларди! Лекин хар бир устаннинг ўз табиати ва ўз характери уч услуби ва ниҳоят булажак нарса ҳақидаги ўз тасаввури, ўзинг ахлоқий ва эстетик модели бор.

Кишининг мураккаб камолоти натижасида улар ниманинг махсус эканлигини фикрлаш қийн булади. Унга купрок таъсир курсатади: мазкур педагогик таъсирни, бошқа ижтимоий таъсирларни ёки табиий истхедод куртакларими?

Бунда шахсга кўрсатиладиган барча таъсирларни мувофиқлаштириш, уларни кординациялаш. Хар доим педагог зиммасига тушади.

2. Ўз-ўзини тарбиялашнинг моҳияти ва камолатидаги аҳамияти.

Ўз-ўзини мувофиқлаштириш ва ўз-ўзини бошқариш шахсининг таркибий элементларидан биридир. Улар шахснинг хусусиятлари таркибига киритилади, бироқ ўз-ўзини бошқаришнинг турли хусусиятлари у ўзини намоён қилиш бир хил кўринишда бўлмайди, баъзо ҳолларда бундай хусусиятлар ортиқ даражада купайиб кетган бўлади.

Ўз-ўзини бошқаришнинг олий даражаси ўз-ўзини тарбиялашдир, ўз-ўзини тарбиялаш бўйича педагогика ва психология фан олимлари қизиқ ва оригинал тадқиқотларни ўтказмоқдалар.

Шулардан бири И.Ротининг «Бошқалар орасида ва ўзи ёлғиз» китобидир. Болалар ҳаётини туғри ташкил этиш, уларни бутун тарзда тарбиялашни ташкил этиш мақсадларида у болаларни турмуш меҳнатига, ўз-ўзини бошқаришга жалб қилади.

Бошланғич синф ўқувчиларининг мустақил-ликларини умумий сурхатда ҳаракат қилади, билимларини айнан ўз-ўзини бошқариш белгилайди. Бошланғич синфларда ўз-ўзини хизматларини ташкил этиш тарбиячидаги доимий эътиборни ва турли методлардан фойдаланишни талаб қилади. Болаларга режим бўйича яшаш, бир режим жараёнида иккинчисига осойишда утиш одатлантирилган экан, ўққитувчи болаларнинг мустақилликларини, ҳаракатларини кўрсатиш ва тушунтириш орқали рағбатлантиради, ўз-ўзига хизматни уюштиради. У болаларга меҳнатни ўйиндан фарқлашларига ўргатади.

Педагог энг аввало ўқувчиларда меҳнатнинг мақсадини болаларга ўқиб оладиган тарзда тушунтирилади, уларнинг мақсадга мувофиқ, иш тутишларига эришишга ҳаракат қилади. Шундай қилиб, тарбиячилар болаларга ўз-ўзига хизматни ҳар куни машқ қилдириб, ҳар бир ўқувчида меҳнатнинг бу турдаги мустақилигини таркиб топтиради. Ўз-ўзига хизмат қилиш борасида ўқувчилар синфни тоза ва сарамжон тутишада, узларни синфи, коридори ва мактабни йиғиштиради, тозалашади. Ўқувчи ва ўқувчи бажарадиган ишлар болаларнинг кучли ва ёшига мос бўлишига, ўқувчилар меҳнатига бўлган санитария-гигиёна талабларининг бузилмаслигига эътибор беради.

Ўз-ўзини бошқариш ҳаётда зарур бўлган меҳнат кўникмасини шаклланишида бошланғич босқич ҳисобланади. Шу билан бирга у болаларда мустақиллик, ташаббускорлик ва тежамкорлик каби сифатларнинг шаклланишида ижобий шароит ҳисобланади.

Ўз-ўзини тарбиялаш боши муҳитга қаршилиқдир. Ноқулай шароитга муъитга қарши туриш, тўсқинликларини ёнғил уриш ўз-ўзидан ҳаракатланиш, ўз-ўзини бошқариш демакдир. Ўз-ўзини тарбиялаш вазибалари конкретлаши, ўз-ўзини назорат қилишга, ўз-ўзига буйруқ

бериш усулларини ўрганиб олишга, ўз фазилатларини ва камчиликларини объектив баҳолашга мустақилик суратда маълумот олади.

ЎЗ-ЎЗИНИ БОШҚАРИШ:

1. Мустақил билим олишга интилишга намоён бўлади
2. Намунага, идеал тақлид қилишда намоён бўлади.
3. Ўзидан талаб қила билишда, ёмон одатлар (ялқовлик, ўзига бин қуйишлик)дан курила билишда, дадил олдинга интилишда, яхшиликка ҳаракат қилишда бўлади.
4. Шахсий ва ўзаро назоратда бўлишда намоён бўлади.
5. Кишилар ўртасидаги муносабатлар характерини пайқай билишда ва бу муносабатларга тўғри баҳо беришда.
6. Жамият учун фойдали фаолиятда намоён бўлади.

Ўз-ўзини бошқариш усуллари доим такомиллашиб боради, талаблар қуйишининг муайян тизими вужудга келади, характернинг зарур хислатлари машқлар тизимида таркиб топади.

3. Бошланғич синф болаларни ўз-ўзини тарбиялашда раҳбарликнинг хусусиятлари ва усуллари.

Бошланғич синф болаларни тарбиялашда уларни ўз-ўзини такомиллаштиришга жалб қилиш ва бу жараён уларга амалий ёрдам бериш бу ўқитувчининг муъим вазифалардан биридир. Шу билан биргаликда бу ишларда ўзига хос хусусиятлари бор.

Биринчидан: 6-7 ёшдаги болалар мактабга кириб, психологик нуқтаи назардан ўз-ўзини бошқаришига ҳали тайёр эмас. Демак, уларни онгига шунақа таъсир керакка, улар ўз хохиши билан ўз устида ишлага ўқитувчига ёрдам беришади.

Иккинчидан: Ўзирги бошланғич синф болаларни учун мос бўлган наҳмуна, идеал бошқача, улар ўзирги ижтимоий ва иқтисодий шарт шароитларга мослаштирилган бўлиб, катталарнинг тушинмовчилигига олиб келиши мумкин.

Учинчидан: кичик мактаб ёшидаги болалар учун эртаги, яқин мақсад, аниқ намуна тушунчалари, лекин ўзоқ вақтига режалаштирилган ишлар уларни қизиқтирмайди.

Туртинчидан: 7-10 ёшдаги болалар учун катталарнинг муносабати, синфдошларни муносабати, жамоадаги фикр жуда муъим бўлиб ҳисобланади.

Ўз-ўзини тарбиялаш жараёни ҳам, юқорида айтганидек, мураккаб ва ўзига хосдир. В.А. Сухомлинский педагог меҳнатини ҳайкалтарош меҳнатига образли таққослайди.

«Педагогика ва психология» дарсларида сиз инсон ўз-ўзини тарбиялаш усуллари ўрганиб олгансиз. Улардан қайси бирларидан бошланғич синф ўқувчиларига нисбатан фойдаланиш мумкин.

1. Уларни ўз-ўзини таълил қилишга ўргатиш, унда уларни «Мен қанақа ?» саволига ўғил-қиз сифатида, ака-ука, опа-сингил сифатида, ўқувчи сифатида жавоб беришга ўргатиш;
2. Болаларни ўз ютуқлари ва камчиликларини топишга ўргатиш, масалан уларни атрофдаги одамларга ўз муносабатларини, ўз хатти-харакатларини баҳолашга ўргатиш;
3. Топган камчиликларни йўқотиш учун ҳар қайси бола катталар ёрдамида ўз олдига аниқ вазифа қўйиши: керак масалан, «ўқишда дарсларни қолдириш, ёки дарсларга тайёргарлик кўрсатмаслигини йўқ қилиш учун мен қуйидаги чора кўришим керак»,
4. Ўз-ўзини назорат қилиш мураккаблиги сабабли болаларга ота-оналар, синфдошлар, ўртоқлар, ўқувчилар назорат ишларини иштирок этишади.
5. Болаларни ўз имкониятларини тўғри ҳисоблаш ва режалаштирилган ишлари бор шароитларига мослаштиришга ўргатиш.

Юқорида айтганини ҳисобга олган ёлда қўйидаги хулоса чиқариш мумкин:

Тарбия ўз-ўзини тарбиялашни назарда тутди ва у билан ҳамбарчас бирикб кетган ёлда, унда бошланғич синф болаларга нисбатан педагогик раҳбарлик махсус шарт-шароитлар ва усулларни талаб қилади.

Таянч иборалар:

Тарбиялаш ва ўз-ўзини тарбиялаш, субъект ва объект тарбиячи ва тарбияланувчи; бошланғич мактаб ёшидаги болалар ўз-ўзини тарбиялашда педагогик раҳбарлик, унинг хусусиятлари ва йўллари.

Таянч иборалар: уз-узига хизмат, узини англаш, уз-узини намоён қилиш, уз-узини назорат қилиш, уз-узини ҳис қилиш, уз-узига таъсир курсатиш, ургатиш, раҳбарлик қилиш.

Назорат саволлари:

1. Уз-узини бошқариш ва унга ургатиш деганда нимани тушунасиш.
2. Уз-узини бошқаришнинг шахс камолотидаги аҳамияти.
3. Уз-узини бошқаришга ургатиш усуллари.

МАВЗУ: Кичик мактаб ёшидаги болаларни рағбатлантириш ва жазолаш методикаси.

РЕЖА:

1. Болаларни тарбиялашда рағбатлантиришнинг аҳамияти.
2. Рағбатлантириш ва жазолаш усуллари.
3. Бошланғич мактаб ўқувчиларини тарбиялашда рағбатлантириш ва жазолаш методикаси.

Болаларни тарбиялашда рағбатлантиришнинг ахамияти.

Мустақил Ўзбекистон Республикасида мафкуранинг ғоявий маҳноси сифатида шахсларда умум инсоний қадриятларни шакллантириш мақсад қилиб қўйилган. Шунинг учун ҳам тарбиядаги рағбатлантириш ва жазолаш усули ўқувчилардаги ижобий хислатларни ривожлантиришда, уларнинг ижобий фазилатларини такомиллаштиришда восита бўлмоғи лозим. Чунки рағбатлантириш болага ишонишга, унда бўлган ижобий қобилият ва фазилатларни кучини эътироф этишга асосланган. Рағбатлантириш ўқувчининг кўнглини кўтаради, унга қувонч келтиради. Ўқувчи янада яхшироқ бўлишга интилишга ёрдам беради.

Рағбатлантириш бу болани хатти-харакати ва фаолиятига ижобий баҳо беришдир.

Жазолаш эса-тарбияланувининг хатти-харакати ва фаолиятига салбий баҳо беришдир. Рағбатлантириш ва жазолаш усуллари қўшимча усуллари бўлиб ҳисобланади, чунки уларни мустақил қилиб фойдаланиш мумкин эмас, уларни фақат бошқа усул гуруҳлари билан уйғунлаштириш мумкин.. Масалан, ўқувчи педагог томонидан берган топшириқни яхши, тўлиқ ва тўғри қилиб бажариб қўйилса, уни рағбатлантириш мумкин, агар бола бу топшириқни бутунлай бажаралмаса уни жазолаш керак.

Рағбатлантириш ва жазолаш усуллариининг тарбиявий ахамияти жуда каттадир, улар орқали тарбиячилар (ўқитувчи, ота-оналар ва б.к.) тарбияланувчиларни ҳуққ тажриба, ижтимоий ҳуққ атвор мезонлари билан танишиб қўймоқдалар ва шу билан биргаликда ўқувчиларни мустақил ҳаётга тайёрлабниб бормоқдалар.

Рағбатлантириш ва жазолаш усуллари

Рағбатлантириш деган-стимул бериш рағбат кўрсатиш, кузатишдир. Ўқитувчи болаларни рағбатлантиришда бу усулнинг психологик асосларини билиши шарт. Рағбат сифатида энг тарқалган нарс-педагогик талаб экандир.

Педагогик таълим энг муҳим усул бўлиб ҳисобланади. Талаб бу тарбияланувчининг турли вазифаларни бажариш; ижтимоий-ҳуққ атвор мезонларини ифодалаши; у ёки бу фаолиятини бажарилиши зарур бўлган аниқ бир вазифа сифатида намоён бўлиш; турли кўрсатма сифатида намоён бўлиши, у ёки бу характерда рағбатлантирувчи ёки уни тўхтатувчи бўлиши; оқилона ҳаракатларга ундовчи бўлиши мумкин.

Педагогик талаб педагогик таъсирнинг таркибий қисми бўлиб у рағбатлантиришнинг асоси сифатида ишлатилмоқда.

Болаларни рағбатлантириш мақсадида уларга аниқ ва реал истиқбол кўрсатиш усули бор. Истиқбол кўрсатиш ҳам яқка болага, ҳам жамиятга зарур. «Эртаги қувонч» сифатида қизиқарли жойга болаларни олиб бориш, цирк кўрсатиш, ажойиб совға билан рағбатлантириш ва бошқа чора кўрсатиш мумкин.

Бошланғич синфларда мусобақа усули хам тарқалган усулларида биридик. Уни нфақат спорт сохада, бошқа фаолиятларда хам фойдаланиш мумкин, хусусан меҳнатда ким чиройлироқ расм чизади, папремашедан чойнак пиёла ясати беради, ижтимоий фаолиятда (ким фаолроқ), кўрик-танловда (ким яхшироқ кўшиқ, шхер айтиб беради.) ва бошқа ишларда.

Бошланғич синф болаларининг фаолиятини тўғри йўлга солиш ва ижтимоий талабларига мослаштириш мақсадида кўргазма куроллар тизими куйидаги усуллардан иборат:

Рағбатлантириш ва жазолаш усуллари:

1. Ишонч билдириш	1. Танбех бериш
2. Истиқбол кўрсатиш	2. Оғохлантириш
3. Совға бериш	3. Хайфсан бериш
4. Мақтов ёрлиғи бериш	4. Уялтириш
5. Қўллаб қувватлаш	5. Мажбурлаш
6. Маъсулият ва жамоанинг миннатдорчилиқ курсатиш	

Бу усуллардан фойдаланиш хусусиятларига алоҳида эътибор бериши лозим.

3. Бошланғич мактаб ўқувчиларини тарбиялашда рағбатлантириш ва жазолаш методикаси.

Ўқувчи болаларнинг хар бири ўсиб, улғайиб, камол топиб бораётганидан хурсанд бўлаётганини сезиш керак. Фақат шундагина бола ўзининг олға силжиб бораётганини сезиши керак. Бораётганини кўра билади, ўз кучига ишонади, унга кулоқ солишади, у жамоага керак, ўқитувчини қизиқтиради. Бунга эришиши учун рағбатлантириш усулидан фойдаланиш лозим.

Рағбатлантириш ва жазолаш усулида ўқувчи шахси эмас, балки айна вақтдаги хатти-харкати, қизиқишлар, боланинг индивидуал хусусияти, ходиса юз бераётган вазият, сабаб-оқибатлар назарда тутилади. Рағбатлантириш хам, жазолаш хам қанча тез қулланилса, шунча таъсир камайиб кетади. Рағбатлантириш ва жазолаш ёлғиз ўқувчига ёки синфга ёхуд мактаб жамоасига қўлланиши мумкин. Айрим олинган ўқувчиларга қўлланилганда салбий томонларининг ўзига ва жамоага келтирадиган зарари хисобга олинади.

Рағбатлантиришнинг ёзма, оғзаки имо-ишоравий шакиллари қўлланилади. Имо-ишоралар билан бошни қимирлатиб, табассум ва юз-кул харакатлари билан мақуллаш, «баракалло», «кўп яша», «рахмат», «азамат» сўзлари билан мақуллаш ёки ёзма равишда мақуллаш шакиллари мавжуд.

Мукофотлар хам турли туман бўлиши мумкин.

Мукофотнинг моддий шакиллари, ўқув куроллари, театр, цирк ёки кинога билет, дам олиш лагерига, спорт ўйин куроллари (тўп, шашка ва шахмат) ракета ва бошқа, саёхатларга йўлланмалар, пул мукофот, мақтов

қоғози ва бошқалар. Мукофотлар ўқувчиларга ўқитувчилар ва ота-она иштирокида тантанали вазиятда берилади.

Мукофотлаш жуда маъсулиятли иш, бу ерда ночорлик, холисоналик, атрофлича фикр тўплангалик, вақтини билишлик талаб этилади.

Тарбия жараёнида мажбурлаш ва жазолаш ҳам катта аҳамиятга эга.

Машхур шарқ муттафакири ал-Фаробий ўқувчиларни уч синфга бўлади. Бир қисми топшириқни мустақил ўзлаштириб кетадиганлар, иккинчи синф турли кўрганзмали қилиб ўқитиш талаб қиланадиган ўқувчилар, учунчи синфни эса мажбурлаб ўқитиш кераклигини уқтиради. Жазо ўқувчиларни ёмон салбий қилиқлар салбий ҳаракатлар, одбсизликлардан сақлайдиган усуллардан ҳисобланади. Шу билан бирга, йўл қўйган баҳоси учун текшириш, бақириш, қоралаш, ўқувчини асабийлаштиради. Ўқувчилар асабийлашиб турганда насихат ҳам пайш, мах таъсир қилмай қолади. Шунинг учун ҳам ўқувчлар тинчланган пайтда насихат қилган махқул.

Мақтаб жазо чоралари ўқитувчилар ва махмуриятининг оғзаки танбеҳи, синф ўқувчиларинининг ўртасида огохлантириш чораларини кўрсатиш мумкин.

Ўқувчиларнинг уялиши, қизиқиши, унинг йўл қўйган хатони такрорламаслигига сабаб бўлиши лозим. Аммо уялиш ҳамма вақт ҳам тавба қилишга келавермайди. Ўқувчи бошқалар олдида уялмаслик учун ножўя ҳарактларни яширо бошлайди, пинхон, писмиқ иш тутати. Бу ҳол эса ўз навбатида икки юзламачиликка олиб келади. Уялтиришни тадбир сифатида тишлатилганда иложи борича ўқувчилар ҳаракатини ёш хусусиятларини ҳисобга олиган махқул.

Ҳар қандай рағбатлантириш ва жазолаш педагогик талабларини ҳисобга олган ҳолда, қўлланиши лозим. Яъни, бу сусуллар ҳақиқий хизматга мувофиқ бўлиши, кетма-кет бўлмаслигига, хаддан ошириб мақташ (огохлантириш), бошқа ўқувчиларга таққослаб, уларни камчилигига йўл қўймаслик, рағбатлантиришга бўлган талабчанликни бўшаштирмаслик (оширтирмаслик) ваҳаказо. Жазо чораларини қўллашда жисмоний жазо уруш, калтаклаш мумкин эмас, болани кўрқитиш, ғазаблантириш ҳма яхши натида бермайди, ўқувчи кўрққанидан ёлғон гапиришга уринади, икки юзламачи булиб қолади.

Жазо яхши ўйлаб қўлланиши лозим, қизиқ устида тинимсиз жазолаш ҳам мумкин эмас, жазолар якка характерли ва яъни битта бўлсин, ўқувчиларнинг айбига мос, мувофиқ бўлсин, тез-тез қўлланилмасин ва улар ўз айбларини сезсинлар.

Жамоада муҳокама қилиш ва у томондан қўллаб қувватланган жазо берилса, унинг таъсир кучи яна ошади. Барча ҳолларда ҳам жазо тарбияланувчининг жисмоний ва рухий азоб оқибатларга, солмаслигини уни таръсирламаслиги, танини бузмаслиги керак.

Тарбиянинг мувоффақиятли қўлланишига, бу восита мазкур синф жамоасининг тарбия тизимидан қанчалик ўрин олганига, қўлланилаётган тарбия воситалари ва усуллари, тарбия вазифалари ва **мақсадларига** қанчалик жавоб беришига боғлиқдир.

Таянч иборалари.

Тарбиялашда рағбатлантириш ва жазолаш, уларнинг моҳияти; рағбатлантириш усуллари, жазолаш усуллари, уларни қўллаш хусусиятлари.

Назорат саволлари:

1. Укувчи тарбиясида жазолаш ва рағбатлантиришнинг аҳамияти нимада .
2. Рағбатлантириш ва жазолаш усуллари ва уларнинг моҳияти.

Мавзу. Укувчилар тарбиясида индивидуал ишлар методикаси.

РЕЖА:

1. Тарбиялашда болаларга индивидуал ёндашишнинг аҳамияти.
2. Бошланғич синфда индивидуал ишларнинг ўзига хос хусусиятлари ва асосий йуналишлари:
3. Индивидуал ишларни такомиллаштиришнинг педагогик ва психологик шарт-шароитлар.

Тарбия назариси- педагогика фанинг бир қисми бўлиб, тарбиявий жараённинг мазмуни, усул ва ташкил этилиши масалаларини ўрганади. Тарбия жараёнининг моҳияти шу жараён учун характерли бўлган ва муайян қонуниятларда намоён буладиган ички алоқа ва муносабатларни акс эттиради.

Тарбия жараёнида кишининг турли қобилиятлари ривожланади, ғоявий, ахлоқий, иродавий, эстетик хислатлари шаклланади, табиатга, жамиятга илмий қарашлар тизими таркиб топади, жисмоний куч-қувватлари мустаъкамланади.

Тарбиявий жараёни яхшилаш, уни давр талабига жавоб берадиган ҳолда келтириш учун деярли барча қоидаларни, усулларни, ғояларни қайтадан кутариб чиқишимиз, бола шахсига эътиборимизни қаратишимиз, йиллар давомида тупланган ижобий тажрибаламизни унимли фйдаланишимиз зарур.

Ўқитувчи тарбиявий фаолиятида янгича ёндашув каш қилмғи лозим. Бунда тарбиячининг ўзи замонавий педагогиктехнологияларнинг яратишда, шахсни тарбиялашнинг анъанавий, самарали усулари танлашда ижодкор бўлиши шарт. Наҳанавий ёндашув натижа сифатида бола фаолиятининг муайян ижтимоий андазасини тарбиялаш назарда тутилган.

Тарбиячи тарбиялаш жараёнида болаларга индивидуал ёндашиши ҳам катта аҳамиятга эга. Чнуки болалар ўзларининг талаб ва қизиқишлари, одат ва сезгилари, тасаввур ва тушунчалари, хаёлий фаолиятлари, диққат

эътиборлари, тиришқоқликлари ва бошқалар билан бир-бирлари билан фарқ қиладилар. Улар орасида турли куринишдаги камчиликлар; дудук, кузи яхши курмайдиган, кулоғи яхши эшитмайдиган, овози хаста, хотираси паст, шунингдек тарбияси оғир, улгурмовчи бундан ташқари иқтидорли болалар ҳам учрайдилар.

Ўқитувчи-тарбиячиларнинг вазифаси-болалардаги хамма ижобий майл ва интилишлари ўз вақтида англаш, уларни камол топтириш; салбий сифатларини йукотиш; истеъдод ва қобилиятларини ривожлантириш, камчилик ва нуқсонларини тиббиёт ходимлари ёрдамида йукотиш, таълим тарбия ишига тусиқлик қиладиган томонларини бартараф этишдан иборатдир.

Бошланғич синфларда индивидуал ишларнинг хусусиятлари ва асосий йуналишлари.

Индивидуал ёндашув -бу яккама-якка, алохида ёндашувлар. Ўқувчиларнинг хулқ атвори, шахсий фазилатларидан келиб чиқиб, ўз кучларига қараб топшириқ бериш, оилада олган тарбиясига асосланган холда педагогик таъсир курсатиш даркор.

Тарбияси оғри ва улгурмовчи болалар билан дасдан кейин олиб қолиб ишлаш, уйга бориш, ота-онаси билан сухбатлашиш, оилавий шароитларини урганиш ва уларга ёрдам бериш керак.

Бундан ташқари синфда иқтидорли болалар ҳам булади. Бунинг учун ута зехнли, қобилиятли махсус психологик тестлар ёрдамида синалади. Улрага имтиёзли шароитлар яртатиб бериш керак.

Тажрибалирдан маълумки, бошланғич синф ёшидаги болаларнинг талаб ва қизиқишлари одат ва сезгилар, тасаввур ва тушунчалари, хаёлий фаолиятлари, диққат эътиборлари, тиришқоқликлари ва бошқа жихатлари борасида бир-бирларидан фарқ қиладилар.

Кичик мактаб ёшида бош мия анатомик структурасининг янада шаклланиши кузатилади. Ўқиш унинг функцияларини ривожланишига кучли омил бағишлайди. Жумладан предмет-образли тафаккурдан секин - аста мавхум, изохли-мантикий сари утиш учун шароит туғилади. Лекин, барибир ўқитвчи ёш ўқувчи хамма нарсдан ўзининг шахсий хиссий тажрибасига, хусусий тассуротларига, билимларига, хаётга яқинроқ таянч изланишни унитмаслиги керак. Шу сабали боланинг фикрини нарсалар ва ходисаларнинг қонуниятли тарзда боғлиқлигини идрок этишга йуналтириш мақсадида бевосита таъсир қиладиган обхектларни танлаш жуда мухимдир.

Юқори курсатилган хусусиятларни хисобга олган холда бошланғич синф болалари билан олиб бориладиган индивидуал ишлар қуйидаги асосий йуналишлардан иборат бўлиши мумкин:

1. Улгурмовчи болалар билан ишлаш;
2. Тарбияси оғир болалар билан ишлаш;
3. Қтидорли болалар билан ишлаш;

4. Барча синф ўқувчиларига индивидуал ёрдам бериш;
а) Улгурмовчи болалар билан ишлаш методикаси;

Синф жамоада нафақат «ахло» ва «яхши» баҳога ўқиганлар албатта, улгурмовчи болалар ҳам булади. Уларни, аввало, ажратиб олиш керак. Бу ишларда ўқувчининг биринчи босқичда:

1. Дарсларда ва дарслардан бўш вақтларда кузатишларни олиб бориш;
2. Ёзма назорат ишларнинг натижаларини таъли қилиш;
3. Улгурмовчи болалар ва ота-оналар, бошқа ўқитувчилар билан суҳбатларни ўтказиш каби усуллардан фойдаланилади.
4. Кейинги босқич-бу болаларнинг улгурмас сабабларини аниқлаш, чунки фақат туғри келинган диагноз самарали натижа бериши мумкин. Бу мақсадга мувофиқ ўқитувчи улгурмовчи болалар оиланинг моддий шарт-шароитларни, психологик муҳитни ва ота-оналарнинг болаларга муносабатларини ўрганади ва махсус анкета саволлари ҳамда педагогик ва психологик диагностик тестлар орқали олдинги натижалари аниқлаб беради.
5. Бундай кейин ўқитувчи ҳар қайси улгурмовчи бола билан индивидуал ишларни алоҳида ишлаб чиққан режага асосланиб олиб беради. Бу режа бўйича улгурмовчи болалар бироқ синфдошини боғлаб қўйиш; қўшимча уларнинг шахсий психологик жараён (хотира, диққат, ҳаёл, қабул қилиш ва сезгилар, фикрлаш ва ҳ.к.) ларни ривожлантириш машқларини ўтказиш; зарур мавзулардан маслаҳат (консултация) ўтказиш зарур.

Вақти-вақти билан улгурмовчи болаларнинг ўқув фаолияти ва унинг натижаларини таълил қилиб, улар учун тузилган режаларни ўзгартириш (коррекция қилиш) керак.

Улгурмовчи болалар билан ишлашда бошланғич синф ўқитувчига албатта бу болаларнинг ота-оналари, опа-акалари, ўртоқларининг ёрдами зарур, чунки бу ишларнинг муваффақияти энг аввало атрофдаги муҳидга боғлиқдир.

Бундан ташқариш ўқитувчи улгурмовчи болаларда ўқишга ижобий муносабати шакллантириш шарт, булмаса ҳамма ишлар бекорга айланади.

Синф жамоасига улгурмовчи болаларга қандай муносабат, қанақа ижтимоий фикр-катта аҳамиятгаша эга экандир.

Шунингдек ўқитувчи психолог ёрдамида жамоатдаги фикр туғри йулга йуналтириб бориш керак, ва улгурмовчи болаларнинг ютуқларни мустаҳкамлаш мақсадида тез-тез уларни барча болалар оилада рағбатлантириш зарур.

б) Тарбияси оғир болалар билан ишлаш методикаси.

Болалар, айниқса кичик мактаб ёшининг бошида, улар учун қизиқарли булмаган ишдан ҳам тез зерикади, бевосита таъсир булмаган материалга диққат қилишни қийин булади.

Кичик ёшдаги ўқувчига жадвал ҳаракат активлиги хос бўлиб, бу активлик унинг ўз хулқий атворни етарли даражада идора қила булмаслиги билан қушилиб, купинча таъсирга берилувчанликни, ўзига тута билмасликни келтириб чиқаради.

Бундан ташқари баъзо та-оналар томонидан эътиборсиз қолиб, салбий таъсир қиладиган кичик синфга ахзо бўлиб, шу билан тарбияси оғир болалар қаторига киритилади. Бундай болаларнинг тарбияси оғирлигини сабабини аниқлаш -энг биринчи вазифасидир. Бу вазифани бажаришда ўқитувчи оилага бориш, унинг психологик муҳид ва оилавий муносабатларни, оиланинг турмуш (ҳаёт) тарзини ўрганиш бундай психологик тест, анкета, суҳбат усуларидан фойдаланишнинг аҳамият касб этади. (Мисон учун С.Т. Шатскийнинг «Сиз фарзандингизни яхши биласизми?» анкетаси, социометрия ва бошқалар).

Тарбияси оғир болалар билан индивидуал ишлар куйидаги йуналишлардан иборат булади; а)болар билан яккама-якка ишлаб, унинг ўқув ўйин, меҳнат ва ижтимоий фаолиятини ташкил этиш; б) унинг атрофини микросоци-умумини яхшилаш мақсадида энг аввало ота-оналари билан ишлаш керак, ҳамда бу болаларинг ўртоғлари билан албатта алоқада булиши шарт; в) бола жамоадаги ишларга (мусобақа, эрталиқлар саёҳат ва бошқалар) жалб қилиш, шу ишлар орқлаи уларнинг хулқ атворини коррекция қилиш зарур.

Лекин бирорта бола ҳам ўз тарбияси оғирлигини билмаслики даркор, чунки ша ёшларда болалар тарбиявий таъсирни нафақат ижобий, салбий ҳам қабул қилиш мумкин.

Ундан ташқари, унақа болалардан нафақат салбй ижобий сифатлари ҳам бор, уларни излаб топиш ва уларга асосланиб тарбия ишларини олиб бориш керак.

Ўқитувчи доимо-ота-оналарига уларнинг боласи туғрисида ёмон гапирса, ҳамкорликда иш олиб бориш қийин булад.масалан, битта 4-синфдаги В деган ўқувчи ёмон ўкиган, дарсларни қолдирган, қизларни ўрган эди. Бу ҳақда ўқитувчи ҳар ҳафтада отаж-онасига айтиб борар эди. Бундан кейин отаси ўз боласини жазоллаб ўрган эди. Бола эса тез-тез ҳар ойда 1-2 марта уйлан қочиб кетган эди.

Шунингдек ўқитувчи тарбияси оғир болалар билан ишлашда уларнинг ота-оналари шерик булиши керак, синфдошларини ҳам ўзига

шерик қилиш, уларнинг ёрдамида шу болаларга туғри муносабатини ва мухитни шакллантириш зарур.

В) Иқтидорли болалар билан ишлаш методикаси.

Бугунги вақтларда бошланғич синфларда иқтидорли болаларни излаш, уларни ривожлантириш ўқитувчининг муҳим вазифасидир, чунки улар кейинги синфларда жамоанинг таянчи булади. Хаммага маълумки, ҳар қайси ўқувчи қобилиятга эгадир, лекин қобилиятлар ҳаммада бир хил эмас экан. Шунинг учун биринчи босқичда ўқитувчи синф ўқувчиларининг умумий ўрганишнинг натижаларини таълил қилиб улардан қобилиятли, иқтидорли, истеъдодли болаларни ажратиб боради. Бу ишнинг усуллари қуйидагича:

1. Дарсда кузатиб бориш;
2. Ўқув меҳнат ва ижтимоий фаолиятининг натижаларини ўрганиш;
3. Махсус топшириқ ва вазифа бериб, уни бажаришда боланинг кузда тутилган қобилиятларини ўрганиш;
4. Педагогик ва психологик анкета ва тестлардан фойдаланиб (масалан, «Мен афзал кураман», социометрия ва) ўқувчиларнинг талаб ва қизиқишлари, эҳтиёж ва қобилиятларини ўрганиш:

Буларнинг натижаларини таъли қилиб, ўқитувчи ўқувчиларнинг қизиқишларин, имкониятларини, психологик жараёнларининг хусусиятларини, мустақил фикрлар олишнинг даражасини аниқлаш керак.

5. Кейинги босқич-иқтидорли болаларнинг қобилиятларини ривожлантириш мақсадига мувофиқ улар билан махсус мақсадга қаратилган ишларни ташкил қилиш:

а) тугарака, спорт секцияси, еш мичуринси ёкиёш шоирлар, ишбилармон ва иқтисодчилар ва бошқа турли хил уюшмаларнинг ҳамда мактабдан ташқари таълим-тарбия муассалар фаолиятига жалб қилиш:

б) вақти-вақти билан уларни кузатиб бори ва диагностика ўтказиш:

в) иқтидорли болаларга ота-оналар ёрдамида яхши шароитларни яратиб бериш.

Бундан ташқари, иқтидорли болалар билан ишлашда ўқитувчи мактабдан ташқари, муассасалар ходимлари билан ҳамкорлигида бўлиши керак, чунки мактабнинг имкониятлари чексиз эмас, аммо дарсадан бўш пайтларда болалар бемалол болалар ва ўқувчилар уйларга, маданий марказларга, кутубхоналарга, мусиқа ва спорт мактабларига бемалол қатнашишлари, майли ва интилишлари, эҳтимол ва ақл заковатларини ривожлантирадилар.

Имконият топилса, иқтидорли болаларни махсу таълим муассасаларига йуналтириш зару. Масалан, ҳар қайси туман - шаҳарларда янғ типдаги муассасалар ташкил топган: боғча-гимназия, лицей, коллеж, махсус синфлар, қанчалик ўқитувчи ўз синфдаги болаларни чуқур ўрганилса, шнчалик тезда ҳар қайси боланинг шахий хусусиятлари ва қобилиятлари ривожланади.

Шу билан биргаликда, юқоридаги кўрсатилган ўқувчилар билан олиб борилган индивидуал ишларнинг учта йўналишларидан ташқари, ҳар қайси болада ўқишда ёки меҳнатда, ўз-ўзини тарбиялашда, мулоқотда ёки йуинларда, оилада ва маҳаллада муммо тубилиши мумкин. Бунда индивидуал суҳбат қуйи мавзудаги жуда ўринли булар эди. Дарсларга қандай тайёргарлик қуриш мумкин?» «Ота-оналар билан, ёки катталар билан қандай мулоқот туғри булади?» «Синфдошлар билан тўғри мулоқот қлиш ҳақида, қобилиятларини аниқлаш мумкинми?» «Мен афзал кураман! » ва хоқазо.

3.Индивидуал ишларнинг такомиллаштиришнинг педагогик ва психолгик шарт шароилари.

Бошланғич синф болаларни тарбиялашда уларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш қоидасини амалда қуллаш мақсадида ўқитувчи бу ишларни такомиллаштиришнинг умумий шарт-шароитларини билиши шарт.

1. Барча ўқучилар билан индивидуал ишлашда педагогик ва психолгик диагностикада коррекция ишларини ташкил этиш, унда психолог ёрдамида фойдаланиш (масалан, мактаб психологи Республика ташхис марказидан олган методикалардан фойдаланиб, ёрдам бериш мумкин.)
2. Диагностика натижаларини чуқур ўрганиш, тузилган режаларни вақти-вақти билан янғитдан қуриб чиқиш ва вазиятларга мослаштириш лозим:
3. Коррекция ишларида нафақат болани, унниг атроф муҳитни ҳам ўзгартириш керак:
4. Индивидуал ишларни болага сездирмаган ҳолда яъни табиий ҳолда бажариш керак, шунинг учун бола шахсига нафақат ўқитувчи ўзи, жамоа орқали ижобий таъсир кўрстиш зарур:
5. Индивидуал ишлари доимий узлуксиз булиши учун ўқитувчи синфда ишлайдиган барча педагоглар, ота-оналар, маҳалла жамоатчилиқ билан жамқорликда ишлаш керак.

Фақат юқорида кўрсатилган шароитларга асосланиб, ўқитувчи индивидуал ишларида самарали натижа қуриш мумкин бўлади.

Таянч иборалар.

Тарбияда индивидуал ёндашиш, ёш хусусиятлар ва индивидуал хусусиятлар, улғурмовчи болалар, тарбияси оғир болалар, иқтидорли болалар, шарт-шароитлари ва методик асолари.

Мавзу: Бошланғич синфларда тарбиявий ишларни режалаштириш методикаси. Тарбия натижаларни ўрганиш ва таълил қилиш

РЕЖА:

1. Тарбиявий ишларни режалаштиришнинг ахамияти.
2. Режалаштириш турлари ва қоидалари.
3. Бошланғич синф ўқитувчиларининг тарбиявий ишини ривожлантириш ва ҳисобла олиш.
4. Бошланғич синфда тарбиявий тадбирни тайёрлаш методикаси.
5. Тарбия натижаларини ўрганиш ва таълил қилиш, уларнинг ахамияти.

ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ АХАМИЯТИ.

Тарбиядан кўзланган мақсад, ҳар томонлама маънавий ривожланган ақлий ва ахлоқий баркамол шахсни шакиллантиришдан иборат. Шунга кўра фаолиятнинг мазмуни, ташкилий шакллари ва усуллари шу мақсадга эришишни кўзда тутди.

Бошланғич таълим мактабининг асосий вазифаси-шахснинг ақлий, ахлоқий ва жисмоиний ривожланиши, қобилиятларини ҳар томонлама камол топтириш, имкони борича қулай шароитлар яратишдан иборатдир. Шунингдек ўқувчиларда миллий ғурур ва миллий ахлоқ-одобни шакиллантиришни кўзда тутди.

Тарбиявий иш маълум мақсадни кўзловчи ва узлуксиз давом этадиган жараёндир.

Шахсни шакиллантириш манфаатлари ҳар бир педагог тадбирини тарбиянинг умумий мақсадлари билан боғлаш, уни режали тарзда ва қатъий суръатда умумий мақсадлари билан боғланишни талаб этади.

Тарбияга яхлит тизимли ёндашиш тарбияда педагог ҳаракатининг пировард натижасига йўналтирилганлигини белгилаб беради. Бунда педагогик мақсад ва вазифалар, унинг мазмуни ва қоидалари тарбиявий жараённинг барча қатнашчилари томонидан тан олиниши шарт.

Мактабда, аввало, тарбия жараёни доимий назоратда бўлиши керак, ўқитувчининг тарбия таъсирлари тизими эса узлуксиз бўлиши шарт.

Шу нуқтаий назардан режалаштиришнинг ахамияти муҳимдир.

РЕЖАЛАШТИРИШ ТУРЛАРИ ВА ҚОИДАЛАРИ.

Тўғри тузилган иш режаси ҳар қандай хатонинг олдини олишга, илгари йўл қўйилган хато ва камчиликларни тугатишга ёрдам беради. Шунингдек, у мактабда тартиб интизомни тўғри йўлга қўйишда алоҳида аҳамият касб этади.

Бошланғич таълим мактаблари шартли равишда қабул қилинган иш режалари мавжуд.

Улар қуйидагилар:

1. Мактабнинг маълум истиқболи даврига мувожаблаб тузиладиган иш режаси. Буни мактабнинг истиқбол иш режаси деб аталади

Бу иш режаси умуммактаб режаси асосида тузилади. Бунда мактабнинг маълум давридаги ривож турли рақамлар асосида кўрсатилади.

2. Мактабнинг бир ўқув йилига мувожаблаб тузиладиган келендар иш режаси.

Мазкур режа мактабнинг истиқбол иш режасининг жорий ўқув йилига тегишли бўлган қисми ҳамда олдида турган вазифаларни ҳисобга олган ҳолда тузилади. Мактабнинг бир ўқув йилига мувожалланган иш режаси мактаб иш турлари асосида ишланади.

3. мактабнинг жорий иш режаси. Мазкур режа мактабнинг бир ўқув йилига мувожаблаб тузилган иш режаси асосида ишланади. Бу режа туркумига:

- Мактаб директори бошланғич синф бўйича ўринбосарининг бир ўқув йилига мувожаблаб тузиладиган иш режаси;
- Бошланғич мактаб бўйича ташкил этилган методик, бирлашманинг иш режаси;
- Синф ўқитувчиларининг фанлари бўйича ва тарбиявий иш режаси.

Режани тўғри тузиш билан иш битмайди. Ишнинг муваффақияти иш режани қандай усулда амалга оширишга, унда белгиланган тадбирларни ҳаётга тадбиқ этиш маҳоратига кўп жихатдан боғлиқдир.

Бошланғич мактаб режаларини амалга ошириш қуйидагилар муҳим аҳамият касб этади:

1. Юқори ташкилотлар, халқ таълими бўлимлари ва мактабга яқин бўлган турли муассасалари билан муштакам алоқа ўрнатилганлиги:

2. Бошқариш ва раҳбарлик қилиш ишга ўта ҳалол билимдон, ишбилармон, яхши маҳмурий қобилиятга эга бўлган педагог одимлар жалб этилганлиги;

3. Кадарлар ўртасида иш тақсимотини тўғри тақсим, ташкил этилганлиги:

4. Раҳбар ходимлардан тартиб энг қуйи ижрочиға умуман режадан келиб чиқадиган шахсий иш режани тузиб, шу асосида иш юритиш;

5. Бошланғич мактаб завучининг иш режаларини бажарилиши юзасидан самарали ҳамда узлуксиз назоратни ўрнатганлиги.

Ўқитувчи-мактабдаги бош сиймо. Бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади. Шунинг учун ҳам бошланғич мактабнинг иш режасида ўқитувчилар жамоасидаги кучларни шундай тақсимлаш қракки, уларнинг ҳар бир топшириқларини бажаришга бутун куч ва ғайратини сафарбар этиш имкониятига эга бўлсин. Худди шу жихатдан мактабнинг тарбиявий

иш режалаштиришда куйидаги учта шартга риоя қилиш мақсадга мувофиқдир:

1. Ишнинг бошланғич ахволини чуқур педагогик таълил қилиш йўли билан, яъни иш режалаштирилаётган пайтда педагогик жараён тавсифини аниқ билиш.
2. Ишнинг режалаштириш охирида ўқувчиларга берган тарбиянинг даражасини аниқ тасаввур қилиш.
3. Бошланғич мактаб ишини ҳозирги кун талаблари даражасига кутармоқ учун шунга имкон берадиган педагогик воситаларни энг мақбул.

Бундан ташқари, бошланғич мактаб ишини режалаштиришда ахдларга риоя қилишнинг аҳамияти каттадир. Режалаштириш қоидалари қуйидагича изоҳланади.

Илмийлик қоидаси бу хал қилувчи омилдир. Режалар мавжуд ахволни чуқур илмий таълил қилиш, рўй бераётган жараёнларни тушуниш асосида, педагогика, психология ва социология фанлари соҳасида эришилган ютуқларни ҳисобга олган ҳолда тузилиши лозим.

Демократик қоидаси. Халқ таълими тизими юзасидан тузилган режа режа бошланғич мактабни ривожлантириш, унга раҳбарлик қилиш юзасидан тузилган режаларнинг ҳаммаси илмий-методик ва умумий педагогик йўналишда бўлиб, режалаштиришдаги демократию эса, режанинг дидуктив асосида тузилишгина эмас, балки шу билан бирга уни педагоглар жамоаси иштирокида ишлаб чиқиш ва муҳокама қилишда мазкур мактабпедагоглар жамоасининг фаол қатнашувини ҳам назарда тутди.

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, бошланғич мактабни ғошқариш пухта тузилган режа билан боғлиқдир. Режа эса мактаб жамоаси билан ҳамкорликда тузилади ва мактаб таълим-тарбия ишларни йўлга қўйишга, ривожлантиришга ёрдам беради. Зотан бу мустақил давлатимизнинг халқ таълим тизими олига қўйиладиган талабларни тўла-тўқис амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Бошланғич синф ўқитувчисининг тарбиявий ишини режалаштириш ва ҳисобга олиш.

Синф билан қиррали тарбиявий ишни муваффақияти кўп томондан уни режалаштиришнинг сифати билан боғлиқ.

Синфий мурабийнинг иши келажакка интилиш фаолияти. Унинг иш режаси фақат-ўқувчилар ривожланишининг асосий даврларини кўзда тутди, унинг моҳияти эса жамоа ҳар бир ўқувчининг шаклланиши ва ривожланиши олдиндан мўлжалланган синф раҳбарлар мактабнинг мақсад ва вазифаларини аниқ тасаввур қилишини, шахснинг психик ривожланишининг қонуниятларини билишни, болаларни тарбиялашнинг усул, шал ва воситаларини эгаллашни талаб қилади.

Олдиндан кўра билиш-тарбия фаолиятининг натижаларини ўзига равшан ва аниқ тасаввур қилиш, тарбиянинг самарадорлиги мезонларни яхши билиш керакдир. Шунинг учун ҳам синф билан ишларни режалаштиришга киришар экан, синф мураббийси фақатгина ўзининг тактикасини ўйламасдан балки тарбия стратегиясини ҳам чуқур англаб этади.

Режани тузишда унга қўйиладиган асосий талабларни ҳисобга олиш лозим:

- Тарбиявий мақсад-вазифаларнинг тўғри ва аниқлиги;
- Режани деталлаштирилган ва қисқалиги тадбирлари, ўқувчи фаолиятини билим ва уюштиришни оптимал қўшиб юбориш;
- Ишнинг белгиланган турларидаги истиқболлик ва долзарбликни қўшиб юбориш;
- Педагогик раҳбарлик ва ўқувчилар фаолликнинг бирилиги;
- Синфдаги ишларнинг мактабдан ташқари ишлар билан алоқаси;
- Ўқувчиларнинг ёш ва индивидуал хусусиятларини, болаларнинг тарбияланганлик даражаси ва уларнинг ҳаёт шароитларини ҳисобга олиш;
- Режанинг бошланғич мактабнинг бошқа режалари билан мутаносиблиги;
- Тарбиявий ишларни ўқув чорагина режалаштирилган мақул.

Ўқитувчи мактабдаги бош сиймо бўлиб, ўз ишини янада такомиллаштириш мақсадида доимо уни тизими равишда режалаштириш ва таъил қилиш керак.

Бошланғич синф ўқитувчиси ўз функциялари нафақат дарслар жараёнида, дарсдан бўш вақтда бажаришади. Хусусан, ўқитувчининг синф раҳбари сифатида ишдаги муваффақияти кўп жихатдан унинг режалиги ва мунтазамлигига боғлиқ.

Педагог муносабатининг маҳорати деганда нимани тушунасиш.

Иккинчидан бу тадбир шаклда ташкил этилади(учрашув ёки кўрик танлов, йиғилиш ёки эрталабки байрам ва ʔ.к.).

Учинчидан тадбирнинг режаси ва дастури (сценарийси) тузилади.

Режада тадбирнинг бориши ҳақида қисқа маълумот берилади, бундан ташқари тадбирнинг тайёргарлиги ҳақида кимга, қайси топшириқлар берилади, ким нимага масъул бўлади, қачон репетиция ўтилади ва бошқа маълумотлар ёритилади.

Дастурда эса тадбирнинг номи, шакли, мақсад вазифалари кўрсатилади ва тадбирни тўлиқ сценарийси ёритилади: олиб борувчиларнинг сўзлари, шеърлар, ашуллалар, рақслар ва ʔ.к. тадбирни тайёрлаш жараёнида режа ва дастур ўзгариши мумкин, чунки бу жараён кўп омилларга ва ҳолларга боғлиқдир: сахнанинг безатишга, мусика, свет, плакатлар, гуллар, қатнашчиларнинг имкониятларига ва б.

Тадбирнинг самарадорлиги уни ўтказишдан сўнг таълилда аниқланади.

ТАРБИЯ НАТИЖАЛАРНИ ЎРГАНИШ ВА ТАЪЛИЛ ҚИЛИШ.

Тарбия узоқ муддатли, мураккаб, узлуксиз жараён бўлиб, тарбиячи-ўқитувчидан изчиллик ва давомийлик, ўқувчиларнинг тарбияланганлик даражасини, тарбия усуллари ва шакллари тўғри тайинлашни талаб қилади.

Бу қоида эса, ўз навбатида ўқитувчидан тарбия натижаларини ўрганиш ва таълил қилиши ҳам талаб қилади.

Тарбия натижаларини, энг аввало, тарбия ишлари бўйича директор муовини ва бошланғич синфлар бўйича директор муовинлари томонидан ўрганишлари шарт.

Иккинчидан, бу ишлари бирга ишлаётган ўқитувчилар ўрганишлари зарур.

Учинчидан, шаҳар, туман, халқ махориф бўлимининг методистлари ва инспекторлари томонидан мактабларда тарбиявий ишлар натижаларини ўрганиш муъим вазифасидир. Тарбия натижалари ўқувчилар ахлоқ-одобига ўқишга ва меҳнатга муносабатига жамоада шахслараро алоқаларига боғлиқдир. Уларни ўрганиш ва ғисобга олиш усуллари:

1. Тарбиявий тадбирларга қатнашиши ва таълил қилиши.
2. Метод бирлашма йиғилишларида тарбия, дастурлари, сценарийларини муҳокама қилиши
3. Ўқитувчи синф раҳбарларининг мактаб педагогик Кенгашининг йиғилишларида вақти-вақти билан ўз тарбиявий фаолият ҳақида ҳисобот бериши ва бошқалар.

Бошланғич синф ўқитувчисининг тарбиявий ишларини натижаларини ўрганишида ва баҳо беришида биз нимага аҳмият беришимиз лозим?

- 1.-ўқувчиларнинг ахлоқ-одобига, уларнинг заро муносабатларига;
- 2-уларнинг фаоллигига, барча синф ва мактаб миқёсида ўтказилган, тадбирларда қатнашишилиги;

3-тарбиячи ва тарбияланувчи ўртасидаги ўзаро ишонч ҳамкорлик асосида шакллантирилган муносабатларига;

4-болаларнинг ижтимоий ишларида мустақиллик даражасидаги ва ҳоказо. Буларни биз семинар ва амлий машғулотда алоҳида куриб чиқамиз.

Бошланғич синфда тарбиявий ишнинг асосий таъкилий шакл-тарбиявий соат (дарс)лар, лекин унинг турлари хилма-хил бўлиши мумкин, эртақлар учрашув, курик – танлов, суҳбат, ўйин, сиртқи саёҳат, оғзаки журнал ва мавзудаги кечалар, туристлик саёҳат ва бошқалар.

Тарбиявий ишини самарадорлигин янада ошириш мақсадида ўқитувчилар ўзини ишини ва бошқаларнинг тадбирини расмийлаштириши ва таълил қилиши зарур. Тарбиявий тадбирни педагогик таълили таркиби қуйидаги бўлиши мумкин:

1. Умумий марлумотлар: сана, мактаб, синф, ўқитувчилар ва тадбир мавзуси:
2. Таъкил этиш шакли (сухбат, тематик кеча, давра сухбат, курик танлов ва бошқалар)
3. Мақсад ва вазифалар.
4. Тарбиявий тадбир режасининг сифати.
5. Ўқитувчининг тадбирга тайёргарлиги, унинг роли, ўз-ўзини тутиши, нутқ техникаси.
6. Ўқувчиларнинг тадбирга тайёргарлиги.
7. Болаларни активлаштириш усуллари ва воситалари.
8. Тадбир давомида қайси тарбия принципларида амалда қўлланилади.
9. Тадбир болалар шахсининг қайси фазилатларининг шаклланишига ёрдам беради.
10. Хулоса: ижобий ва салбий томонлари, камчиликларини йўқотиш йўллари. Умумий баҳо.

Шундай қилиб, тарбиявий таъсирларнинг уйғунлиги узлуксизлиги ва давомийлиги қондаси режа орқали амалга оширилади. Тарбиянинг натижаларини ўрганиш ва таълил қилиниши эса тарбиянинг истиқболига асоси бўлади.

Таянч иборалар

Режа, унинг турлари (жорий. истиқбол). Тарбия натижалари, уларни ўрганиш ва баҳолаш мезонлари, таълил қилиш схемаси.

Мавзу.Синф раҳбарининг оила ва жамоатчилик билан ҳамкорликда олиб борадиган педагогик фаолияти.

Режа:

1. Тарбиявий ишларни амалга оширишда "Оила, маҳалла, мактаб ҳамкорлиги" Концепциясининг ўрни ва аҳамияти.
2. Синф раҳбарининг оила ва жамоа билан олиб борадиган фаолияти.
3. Уқувчиларни тарбиялашда оила, маҳалла ва таълим муассасаси ҳамкорлигини амалга ошириш тамойиллари ва боскичлари.

Тарбия жараёни иштирокчилари сахй- ҳаракатларини бирлаштириш мақсадида 1993 йилда ишлаб чиқилган "Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлиги" Концепцияси ёшларни истиқлол ғояларига садоқатли, маънавий баркамол, ватанпарвар этиб тарбиялашда кенг жамоатчилик фаолиятини мувофиқлаштириш борасида маълум дастуриламал булди.

Мамлакатимизда кейинги йилларда қабул қилинган таълим ва тарбия тўғрисидаги қатор меъёрий ҳужжатлар, жумладан Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги қонуни, "Кадрлар тайёрлаш

миллий дастури" бозор иқтисодиёти шароитларида муваффақиятли ишлай оладиган, мустақил фикрловчи кадрларни тайёрлашда оила, маҳалла ва ўқув билим юрти нуфузини янада юқори поғонага кутаришни тақзо этади.

Зеро, таълим-тарбияни такомиллаштиришда ҳам давлат бош ислохотчидир, Президентимиз таъкидлаганидек, биринчидан, ёш авлодга ўзлигимизни, муқаддас анъаналаримизни англаш туйғуларини, халқимизнинг кўп асрлар давомида шаклланган эзгу орзуларини, жамиятимиз олдига бугун қўйилган олий мақсад ва вазифаларни сингдириш;

иккинчидан, жамиятимизда бугун мавжуд бўлган ҳурфикрликдан катъий назар ёшларни жипслаштирадиган, халқимиз ва давлатимиз дахлсизлигини асрайдиган, эл-юртимизни энг юксак мақсадлар сари чорлайдиган ягона ғоя — миллий мафкурага садоқат руҳида тарбиялаш;

учинчидан, ёшларни байналмилал жаҳон ҳамжамиятида, халқаро майдонда Ўзбекистонга муносиб ҳурмат туғдириш учун интилиш руҳида тарбиялаш;

тўртинчидан, ёш авлодни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат, юксак одамийлик ва инсоний фазилатлар руҳида тарбиялаш;

бешинчидан, ёш авлодни улуғ аجدодларимизнинг муносиб ворислари эканликлари, айтилиши ва вақтда жаҳон ва замоннинг умумбашарий ютуқларини эгаллаш руҳида тарбиялаш Ўзбекистонда ўқувчи-ёшларни тарбиялашнинг энг долзарб масаласидир.

Давлатимиз раҳбари кўрсатиб берганидек, таълим-тарбия соҳасидаги ислохотлар:

биринчидан, ижтимоий-сиёсий иқлимга ижобий таъсир кўрсатишга, умуман мамлакатдаги мавжуд муҳитни бутунлай ўзгартиришга;

иккинчидан, инсоннинг ҳаётда ўз ўрнини топишини тезлаштиришга;

учинчидан, жамиятда мустақил фикрловчи эркин Шахсни шакллантиришга;

тўртинчидан, инсондаги мавжуд салоҳиятни тўла рўёбга чиқаришга;

бешинчидан, умумий ва махсус билимларга эга, онгли, тафаккури озод, замонавий дунёқараш, миллий ва умуминсоний қадриятларга ворис бўлган, кучли фуқаролик жамиятини барпо этадиган комил инсонларни тарбиялашга қаратилган.

Мазкур Концепцияда тарақиётимизнинг маънавий-ахлокий негизи миллий ва умуман инсоний қадриятлар уйғунлиги эканлиги эътироф этилди, миллий ва умуминсоний тарбиянинг қуйидаги ўзаро алоқалари, уйғун йўналишлари белгилаб олинди.

Миллий тарбия йўналиши орқали ёшларда ўзликни англаш, ватанпарварлик, миллий Ғурур, миллатлараро мулоқот маданияти, миллий

мафкуравий онглилик, миллий одоб, фидойилик фазилатлари шакллантирилади.

Умуминсоний йўналишда ҳуқуқий, иқтисодий, жисмоний, ақлий, эстетик, экологик, гигиёник ва бошқа тарбия йўналишлари амалга оширилади. Бу Концепция миллий давлатчилик ва жамият қурилиши талаблари асослилигини таъминлайди.

Концепцияда оилага алоҳида эътибор қаратилди. Ўзбекистонда 1998 йил "Оила йили" деб эълон қилиниши оиланинг тарбиявий ролини янада кучайтиради. қайд этилган масалалар жамиятимиз, халқимиз, давлатимиз тақдири ва унинг дунё миқёсидаги сиёсий, иқтисодий, ижтимоий салоҳиятини шакллантиришда ғоят катта аҳамиятга эга эканлигига Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 26 мартда қабул қилинган "Ижтимоий-маънавий муҳитни янада соғломлаштириш, диний ақидапарастликнинг олдини олиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 130-сонли қарори мисол бўла олади.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги қонунининг 30-моддасида "Вояга етмаган шахсларнинг ота-оналари ёки қонуний вакиллари шахснинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишлари шарт ҳамда уларнинг тарбияси, ўқув муассасасигача, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими олишлари учун жавобгардирлар", деб белгилаб қўйилган.

"Кадрлар тайёрлаш миллий дастури"нинг 3.2 бандида эса таълим олувчиларнинг ўқиши, турмуши ва дам олиши учун шарт-шароитлар яратиш борасидаги вазифалар ҳал этилишида жамоатчилик бошқарувини ривожлантиришга алоҳида эътибор берилган. Бу "Оила, ўқув билим юрти, маҳалла ҳамкорлиги" бугунги куннинг маънавий, махрифий, мафкуравий, тарбиявий зарурати эканлигини билдиради. Ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқимизнинг бой миллий, маданий, тарихий анъаналарига, урф-одатларига ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали, замонавий педагогик технологиянинг ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилиши, шахсни тарбиялаш ва уни ҳар томонлама камол топтиришнинг устуворлигини таъминлаш; умумий ҳамда миллий педагогик маданиятни ошириш; мамлакатимиз фуқаролари орасида миллий мафкуравий тарбия ишларини такомиллаштириш "Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлиги" Концепциясининг асосий мақсадидир.

Ўзбекистонда руй бераётган узгаришлар "Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлиги" йўналишидаги шахс тарбиясида оила, ота-она, маҳалла, ўқув билим юртининг асосий вазифаларини мазмунан янгилаб ҳаётга татбиқ этишни тақозо қилади.

Синф раҳбари оила ва жамоа билан олиб борган фаолияти

Мактабнинг оила ва кенг жамоатчилик билан алоқаси синф раҳбари орқали амалга оширилади. Синф раҳбари ота-оналар билан олиб борадиган ишларига қуйидаги вазифаларни ҳал қилади:

1. Ота-оналар билан яқиндан алоқа ўрнатади ва алоқани доимо мустақкамлаб боради;
2. Ўқувчига нисбатан мактабнинг ва оиланинг ягона талаблар қўйишга эришади;
3. Синф ота-оналар жамоасини ташкил этиб, уларнинг синфдаги тарбиявий ишларига фаол қатнашишларини таъминлайди;
4. Ота-оналар ўртасида педагогик билимларни тарқатади ва уларнинг педагогик маданиятини юқори даражага кўтаради;
5. Синфга оталиқ қилаётган ташкилотлар, оила ва мактабга ёрдам берувчи ташкилотлар билан алоқа ўрнатади ва уларни синфдаги тарбиявий ишларга жалб қилади.

Синф раҳбарининг ўқувчини яхши тарбиялашдаги оила ва жамоатчилик билан ҳамкорлигининг муваффақияти уларнинг бола билан қилаётган ишлари ҳақида бир-бирларига қанчалик кўп, аниқ ва мунтазам хабар бериб туришларига боғлиқ. Ана шу мақсадда синф раҳбари оилага бир қатор тизимли ахборотлар бериб туриши керак:

– Ўқувчининг ўқув меҳнатига тавсифнома, ўқишдаги муваффақияти ва муваффақиятсизлиги, уларнинг сабаблари, олаётган баҳолари.

– Ўқувчининг ижтимоий фаоллиги ҳақида ахборотлар, ўқувчининг жамоа ҳаётидаги иштироки нималардан иборат эканлиги, жамоат топшириқлари ва вазифаларнинг бор-йўқлиги, сабаби, уларга ўзининг муносабати.

– Ўқувчининг ўз ўртоқлари, ўқитувчилари билан муносабатда вужудга келган ҳолатларнинг характери, мактабдаги муносабатларнинг доираси.

– Ўқувчининг айрим хатти-ҳаракатларини таҳлил қилиб, уларга педагогик изоҳлар бериш. Оилага ўқувчи тарбиячи ҳақида маслаҳат ва тавсиялар. Оила ҳам ўз навбатида фарзанди ҳақида ўз мулоҳазалари, кўзатишлари юзасидан синф раҳбарига қуйидаги мазмунда маълум ахборотлар бериб бориши мумкин:

– Фарзанди уйга берилган вазифаларни қандай бажаради, унга сарфлайдиган вақти, дарс тайёрлаш тартиби, мустақиллик даражаси.

– Белгиланган кун тартибининг бола томонидан бажарилиши.

– Ўқувчининг мактаб ҳақидаги ҳикоялари, таассуротлари, гаплари, синф ҳаётидаги турли воқеаларга баҳолари.

– Ота-онанинг айрим ўқитувчилардан, синф раҳбаридан, мактаб раҳбарларидан илтимослари ва таклифлари.

Синф раҳбари билан оила ўртасидаги бу хилдаги ўзаро хабарлашувлар ўқувчини тўла ўрганишга, таълим ва тарбияда шу ўқувчи

учун энг мақбул тарбия ва таъсир воситасини топишга ёрдам беради. Синф раҳбари ўз кўзатишлари, оиладан олган ахборотлари натижасини кундаликка ёзиб борса, ундаги тўпланган маълумотларни вақти-вақтида ўрганиш билан шуларга асосланиб тегишли хулосалар чиқарса, бола хулқини ва фазилатларини яхшилаш йўллари, кейинги режаларни белгиласа, эришилган даражани ҳисобга олиб янги педагогик талаблар қўйиб бўлса, тарбия албатта самарали натижа беради.

Синф раҳбарининг ота-оналар билан олиб борадиган ишлари тажрибасида шахсий, синф-синфли ва оммавий каби шакллар кенг тарқалган. Айниқса, унинг ота-оналар билан олиб борадиган оммавий ишлари бу соҳадаги фаолиятнинг асосий йўналишидир. Чунки бу барча ота-оналарни бирлаштиради ҳамда уларни мактаб талаблари билан таништириш, жамиятнинг тарбиядан кўзатадиган мақсадлари, ота-онанинг вазифалари, тарбияни амалга ошириш йўллари, услуб ва шакллари ҳақида билим бериш, синф ҳаётидаги ўзгаришлар, режалар ҳақида маслаҳатлашиш учун педагогик махрузалар ташкил этиш илмий анжуманлар, “очиқ эшик” кунлари, савол-жавоб кечалари, ота-оналар мажлислари ўтказиш оммавий ишнинг турларидир.

Синф раҳбарининг тажрибасида ота-оналар мажлислари кенг тарқалган ва қарор топган иш шаклидир. Бу мажлислар синф ота-оналар жамоасининг юқори органи сифатида ўз қарорлари билан синфдаги, оиладаги ва турар жойлардаги амалга ошириладиган тарбиявий ишларнинг вазифасини ва йўналишини белгилаб беради.

Синф ота-оналар мажлисларининг бир неча хили мавжуд: синфдаги ташкилий ишлар билан боғлиқ мажлислар, ота-оналарга педагогик маълумот беришга бағишланган мажлислар, мунозара шаклидаги мажлислар, ярим йиллик ёки йил якунига бағишланган мажлислар. Бу мажлисларнинг ҳар бири ўз мақсадига тайёрлаш ва ўтказиш тартибига эга.

Ташкилий масалалар билан боғлиқ синф ота-оналари мажлисида одатда ота-оналар синфи сайланади, иш режалари тасдиқланади, ота-оналар ўртасидаги вазифалар тақсимланади.

Кўпгина мактабдаги синф раҳбарининг ота-оналар билан олиб бораётган ишлари тажрибасида савол-жавоб кечалари, маслаҳатлар ва мунозаралар ҳам вужудга келмоқда. Маслаҳатлар кўпроқ шахсий иш шакли бўлиб, унга синф раҳбари ота ёки онага фарзандини тарбиялашдаги қийинчиликларни бартараф этиш ва бошқа масалалар юзасидан аниқ маслаҳатлар беради. Синф раҳбари ўзининг шахсий суҳбатини, оилани ўрганиш ва кўзатиш асосида тўплаган маълумотларни ота-оналар билан ўтказиладиган ишларни ҳисобга олиб борадиган махсус журналига ёзиб бориши ғоятда муҳим. Агар бу хил журнални синф раҳбарлари ҳар йили мунтазам ҳолда юритиб борса, у тарбиявий таъсири яхшилашнинг муҳим воситасига айланади.

Ота-оналар билан ишлашнинг шакл ва методлари.

Синф раҳбари ота-оналар билан иш олиб боришда ишлашнинг хилма-хил шакл ва методларидан фойдаланиши лозим. Ота-оналар билан ишлашга шахсий ишлар жамоа билан биргаликда олиб борилса мақсадга мувофиқ бўлади. Биз қуйида ота-оналар билан ишлашнинг асосий шакллари билан танишиб чиқамиз :

1. Ўқувчиларнинг уйларига бориш – бу оила билан алоқа қилишнинг энг самарали шаклларида биридир. Бунда синф раҳбари ўқувчининг ота-онаси, унинг яшаш шароити, моддий имкониятлари билан танишишга имкон топади.

2. Ота-оналарни мактабга чақириш. Бундан мақсад, фақатгина ўқувчиларнинг хулқи, саводлилиги ва бошқа хусусиятлари билан ота-онани таништириш эмас, балки шу билан биргаликда ота-оналарга педагогик ва руҳий маслаҳатлар бериб, уларга ўқувчини оилада тарбиялашларига ёрдам ҳам қилишдир.

3. Ота-оналар билан ишлаш. Бу эса ўқувчига чақириқлар ёки махсус дахватномалар орқали амалга оширилади.

4. Ота-оналар синф мажлисини ўтказиш. Бу шаклдаги алоқа махсус иш режаси орқали амалга оширилади.

5. Ота-оналарни махсус педагогик ва психологик билимлар билан куроллантириш мақсадида улар билан суҳбат ва махрузалар ўтказилади.

6. Савол-жавоблар кечаси. Ишнинг бу шакли синф ўқувчиларнинг хусусияти, характери яхшироқ ўзлаштириш имконини беради.

7. Ота-оналарнинг тарбия борасидаги илғор тажрибалар билан фикр алмашиш, ўртоқлашиш. Бу нарсга қуйидаги мавзуда бўлиши мумкин:

а) ёшларни қандай қилиб меҳнатга тайёрлаш мумкин?

б) ўқувчининг кундалик режими ҳақида.

в) “Ота-оналарнинг обрўси” ҳақида, “Оилада ёшларга ахлоқий тарбия бериш” ва ҳоказолар тўғрисида анжуманлар ўтказиш.

8. Мактаб қошида ота-оналар университетларини ташкил этиш ва бу университетлардан тизимли иш олиб бориш:

а) ота-оналарни тарбия соҳасидаги адабиётлар билан таништириш.

б) “Ота-оналар, сизлар учун” деган мавзуда оғзаки журнал.

в) фаол ота-оналарнинг тарбиявий иш тажрибалари билан бошқа синф раҳбарларини таништириш каби ишлар олиб борилиши лозим.

Синф раҳбарининг ота-оналар билан олиб борадиган ишлари ғоят кенг, кўп қиррали бўлиб, бу ишлар фақат синф ва мактаб миқёси билан чекланмайди, аксинча турар жойлардаги ва ўқувчининг ота-онаси ишлаб турган корхонадаги жамоатчилик билан ҳам яқин алоқада бўлишни тақозо этади.

Бизнинг ёш авлод халқимизнинг инкилобий, меҳнат, жанговар анъаналарини ўзлаштириб, узига катта авлоднинг энг яхши фазилатларини — гоёвий эътикод ва матонатни, Ватанга муҳаббатни, унинг иқтисодий,

сиёсий ва жанговар кудратини мустаҳкамлашда иштирок этишга интилишни сингдирибгина уз боболари ва оталари ишини давом эттира ва купайтира олади. Бу ишда ота-оналар айникса муҳим урин тутишлари керак.¹

Буни барча синф раҳбарлари назарда тутишлари муҳимдир, Бунда шахснинг ҳуқуқий етуклиги шахс ижтимоийлашувининг махсули эканлигини ҳар бир оилага тушунтириш гоят муҳимдир. Оила шахс учун унинг ижтимоийлашув жараёни руй берадиган, унинг ахлоқи, дуйёкараши асослари ва ҳоказолар таркиб топадиган дастлабки ва ни ҳоятда муҳим аҳамиятга эга булган жамоадир.

Оила бошқа тарбиявий муассасалардан фаркли равишда одамнинг бутун ҳаёти давомида унинг барча томонларига, кирраларига таъсир курсатишга кодирдир ва одатда таъсир курсатади. Оила тарбия вазифасининг бу улкап микёси унинг мафкуравий ва психологик таъсир курсатишининг чуқур узига ҳослиги билан уйғунлашиб кетади. Бу эса уни олий даражада таъсирчан килибгина колмай, шу билан бирга шаҳсни шакллантириш жараёнининг зарур бугинига ҳам айлантиради.

Оиланинг юксак тарбиявий имконияти шахслар ва ота-оналарнинг узига ҳос хусусиятлари: кон-кариндошлиги, муҳаббати, якинлиги, ишончи, бурч ҳисси, обрулилиги ва ҳоказолар билан таъминланади. Уз фарзандининг барча заиф ва кучли томонларини йургакдаги чоғидан биладиган, унинг калбидаги энг кичик ҳаракатни ҳам сезадиган ва тушунадиган, унга таъсир этишни биладиган онадан ва отадан яхшироқ. ким ҳам уларни эзгуликка, меҳнатсеварликка, дустликка, муҳаббатга ургата олади!

Маълумки, ҳилма-ҳил фаолият шароитида шахснинг қобилиятлари энг самарали ривожланади, унинг ижодий имкониятлари очилади, шахсни оиладан бошқа қаерда ҳам фаолиятнинг ҳилма-ҳил турларига жалб этиш мумкин. Оилавий тарбиянинг қимматлилиги ва аҳамияти яна шундаки, кичик шахслик пайтида оилада эгалланган нарсалар бир умр сақланиб қолади. Худди шунинг учун ота-оналарнинг шахсларни ҳар томонлама тарбиялаш мажбурияти қонуний тарзда белгилаб қуйилган.

Синф раҳбарлари ота-оналар билан биргаликда тарбиявий ишни ташкил этар эканлар, энг янги психологик-педагогик тадқиқотлар маълумотларини эътиборга олишлари ҳам муҳимдир, уларга мувофиқ ушиб келаётган киши шаҳсини шакллантиришга оиланинг кушадиган ҳиссаси турли ёш босқичларида турлича булади ва тулқинсимон узгаради. Дастлабки 3 йил ичида у айникса кучли булади, шундан кейин оилавий таъсирнинг муайян даражада барқарорлашуви даври бошланади. **Унинг** навбатдаги чуққисик» одатда маҳтабгача ёш тугайдиган пайтга тугри келади, шундан кейин таҳминан усмирлик давригача у заифлашгандек

¹ Раҳимжонов Н. “Ёшлар иқтисодий тафаккурини шакллантиришда оиланинг роли” Т., 2005 (Б.М.И.)

булади. Яна ота-оналарнинг таъсири ота-она оиласидан ажралиб, уз оиласини узгунча анча кучаяди.

Пси ҳологик-педагогик тадқиқотларнинг маълумотлари бахзан шахснинг имкониятлари тугрисидаги барқарор тасаввурларни узгартириб юборади. Масалан, уч йиллик шахслар олимлар бир неча йил мукаддам таҳмин қилганларига нисбатан анча чуқур идрок этиш қобилиятига эга, уч ёшли шахс ҳозир фақат олти ёшли шахслар қилган ва қилмаган нарсаларни билиши ва қилиши мумкинлиги кичкинтойни юришдан олдин сузишга, она тили билан деярли барабар чет тилида гапиришга урганиш мумкинлиги ва ҳоказолар маълум бўлди.

Ва ҳоланки, тажрибанинг курсатишича, ота-оналар қўпинча ўзларини тарбиявий ишга тула тайёр деб биладилар ва махсус педагогик билимларни эгаллашни зарур деб ҳисобламайдилар. Ота-оналарнинг бу хусусиятини таникли педагог ва психолог К. Д. Ушинский ўз даврида таъкидлаган эди. «Тарбия санъати, — деб деган эди у, — шундай хусусиятга эгаки, деярли барчага таниш ва тушунарли, баъзоларга эса жуда осон иш бўлиб туюлади — одам бу иш билан назарий ва амалий жиҳатдан қанчалик кам таниш бўлса, унга бу шунчалик тушунарли ва осон бўлиб қўринади. Деярли ҳамма тарбия сабр-тоқатни талаб этишини эътироф қилишади, айримлар бунинг учун *туғма қобилият* ва *малака*, яъни қўникма керак, деб ўйлайдилар; **лекин** жуда кам одам сабр-тоқат, туғма қобилият ва малакадан ташқари яна махсус билимлар кераклиги ҳақида ишонч ҳосил қилиш-

Бундай билимларнинг йўқлиги оилавий тарбияда қўплаб ҳатоларга олиб келади, гуруҳ раҳбари ота-оналар билан ишлашда бунинг ҳисобга олмай иложи йўқ. Бу жиҳатдан ота-оналарнинг шахсларни тарбиялашдаги қўйдаги қийинчиликлари ва ҳатоларини ажратиш курсидаги мумкин:

1. Ота-оналарнинг шахслар билан муомаласининг етишмаслиги. Улар ўзлари, ишлари ҳақида кам сузлаб берадилар, ўқув билим юрти ўқувчилар жамоасининг ҳаёти, ўқувчи шахсининг қизиқишлари, унинг жамоат ишлари, бу **ишга** муносабати ва ҳоказолар билан кам қизиқади. Муомаланинг етишмаслиги шахсларнинг ота-онадан ўзлаштиришига олиб келади, катталарни шахсга янада фаолроқ таъсир қўлатиш имкониятидан маҳрум этади.

2. шахсларни меҳнат қўлаётганларига жалб этиш оқоли ўларнинг меҳнат тарбиясини ташкил қила билмаслиги. Она ишга қўмилиб кетган пайтда шахслар оилавий ишлардан, турар жойлардаги ишлардан ва ҳоказолардан озод этилади. Бунинг натижасида меҳнатга меҳсима муносабатда бўлади.

3. Ота-оналар турмушида салбий мисолларнинг мавжудлиги ўқув муассасасининг педагогик қўч-қайратини йўққа қўқаради.

4. Ота-оналар тарбиявий таъсирининг изчил эмаслиги — онда-сонда укишини текшириш, бирор нозуя иш учун жазолаш ва ҳоказолар ахлокий иммунитет ҳосил булишига ёрдам бермайди.

5. Оилавий тарбиянинг асоси сифатида тақиклашлар системаси — ижобий намуна асосида тарбиялай билмаслик, шахс ҳаётини у ҳар доим турли ҳатти-ҳаракатни машқ қиладиган тарзда ташкил эта олмаслик натижасидир. Бу система шахснинг катталар ҳоҳишига салбий муносабатини тугдиради, мустиқликнинг ривожланишини сусайтиради.

6. Ҳаракатларнинг ўқув билим юрти билан мувофиқлаштирилмаганлиги ёки у билан қелишмовчилик. Тарбияланувчида педагогга, ўқув билим юртига ишончсизлик пайдо булади ва усиб боради, бу эса унинг қамчиликларини тузатишни қийин-лаштиради, педагогик жи ҳатдан қаровсизлик ҳолатига олиб қелади.

7. Айрим ота-оналарнинг шахслар улғайиб бориши билан тарбиявий фаолликни сусайтириб юборишлари, бу эса шахсларнинг ота-оналардан узоклашувиға, ўқув билим юртига қизиқиши қасайишиға ва ҳоказоларға олиб қелади.

8. Қарорлар қабул қилишда қечикиш. Шахс қатта бўлгандан қейин ақли қириб, тузалади деб уйлаш одатда узини оқламайди, қупинча қайта тарбиялашни талаб этадиган педагогик жиҳатдан қаровеизлик ҳолатига олиб қелади.

Қурсатиб утилган қамчиликлар қаторига ота-оналарнинг тарбия усулларини бўш қилишларини, шахслар улғайиши билан уларни узғартиришни билмаслик ёки истамаслик ота билан онанинг талаблари қирлигининг, педагогик одоб, қидамнинг йуқлиги, ота-оналарнинг турмушнинг маънавий томонига қид тарзда моддий томонига қизиқиб қетиши ва бошқаларни қушиш мумкин.

Ота-оналар билан иш шакллари ва усулларини танлашни одатда синф ра ҳбари уз шахсий ҳусусиятлари тажрибасини, ўқувчиларнинг оилаларида вуҷудға қелган узига ҳос ҳусусиятларни, ота-оналарнинг билим ва тажрибасини, тарбияланувчиларни тарбиялашда юқорида қурсатиб утилган ҳатолар ва қийнчиликларни, феъл-атвор ҳусусиятларини, ўқув муассасаси педагоглар жамоасидаги муҳитни, ота-оналар билан иш олиб боришда тарқиб топган анъаналарни ва ҳоказоларни ҳисобға олиб белқилайди, Тажрибанинг қурсатишича, синф ра ҳбарининг ота-оналар билан ҳамқорлигининг оммавий, синф. тарзидаги ва яққа тартибдаги иш шаклларини оқилона қирға қушиб олиб бориш, бунда унинг мазмунида изқилликка қиоя этиш орқали эришилади.

Қурсатилган шакллар таърифи ва уларни қуллашнинг энг юқори натижа беришии таъминлаидиган шарт-шароитларға қискача тухталиб утамиз.

Ўқувчиларни тарбиялашда оиланинг қир қанча вазифалари мавҷуд бўлиб улар қуйдагилардир:

—оилада соғлом муҳитни яратиш, миллий руҳ ва турмуш тарзини ҳисобга олиш, фарзандлар учун ота-она ҳар томонлама ўрнатқ бўлиши, фарзандларнинг ота-онасига, Ватанга муҳаббат туйғусини шакллантириш, ўзаро ғамхўр бўлишни таъминлаш;

—оилада ҳуқуқий тарбияни яхшилаш, оила аҳзоларининг ўз ҳуқуқ ва бурчларини англаб етишларини ва уларга риоя қилишларини таъминлаш;

—фарзандларига чуқур дунёвий билим асосларини бериш, Маърифатли ва маънавиятли кишилар бўлиб етишишларини таъминлаш;

—бозор муносабатларига мос бўлган касб-ҳунар ўргатиш, иқтисодий тушунчаларни фарзандлар онгига сингдириш;

шахсларнинг маънавий баркамол ва жисмонан соғлом бўлишлари учун иқтисодий ва ижтимоий муҳитни яратиш;

шахсларни мустақил фикрлашга ўргатиш, истиқлол ғоялари ва миллий мафкурага садоқат руҳида тарбиялаш;

шахсларнинг бўш вақтларини педагогик нуқтаи назардан келиб чиқиб унумли ташкил қилиш, уларга қўшимча таълим бериш;

—фарзандларида мавжуд бўлган истеъдод кўртакларини ривожлантириш учун зарур шароитларни яратиш;

—ўз фарзандларининг ўқув муассасаси, маҳалла, давлат ва жамият олдидаги бурчларини тўла адо этишлари учун оилада масъулиятли бўлиш;

—ота-оналар ўзларининг педагогик ва психологик билим савияларини доимо ошириб бориши;

— шахсларда тежамкорлик ва ишбилармонликнинг маънавий ахлоқий томонларини шакллантириш;

—оилада миллий ва умуминсоний тарбиянинг барча йўналишларини уйғун ҳолда босқичма-босқич амалга оширишга масъулликни таъминлаш;

—санитария-гигиёник, экологик кўникмаларни сингдириш, диний ақидапарастлик, ичкиликбозлик, гиёҳвандликка қарши тарбияни амалга ошириш;

—оила, ўқув билим юрти ва маҳалла олдида ўз фарзандларининг барча ҳатти-ҳаракатлари учун жавобгардир;

—соғлигида ва ақлида нуқсонлари бўлган фарзандларига ҳаёт талабларига мос равишда билим ва касб-кор ўргатишдан иборат.

Ота-онанинг фарзанд олдидаги бурчи, ўзбекона таъбир билан айтганда, фарзандга я ҳши ном қўйиш, я ҳши муаллим қўлига топшириб саводини чиқариш, илмли, касб-ҳунарли қилиш, оилали ва уйли-жойли қилишдан иборатдир.

Ёшларни тарбиялашда оила, маҳалла ва мактабнинг ҳамкорлигини амалга ошириш тамойиллари ва босқичлари.

Ёш авлодни яхши ҳулқли, давлат рамзларига садоқатли қилиб тарбиялашда уларнинг ёш жиҳатларига, характерида алоҳида аҳамият бериш лозим, чунки буларсиз тарбияда кўзланган мақсадга эришиб бўлмайди. Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлигида қуйидаги

тамойилларга ва босқичларга амал қилинганда самарадорлик янада юқори бўлади:

—таълим ва тарбия соҳасида ҳамкорлик жараёни иштирокчилари ҳаракатларининг иш бирлиги;

—тарбияланувчига ҳурмат ва талабнинг уйғунлиги; — ҳамкорлик жараёни субъектларининг тенг ҳуқуқлилиги ва юксак масъулияти;

—фаолият жараёнида миллат ва давлат манфаатлари устуворлиги;

—ҳамкорликнинг илмий асосланганлиги;

Биринчи босқич. Ёш оилалар билан ишлаш. Ёш ота-оналарга фарзанд ва унинг тарбияси ҳақида фалсафий, тиббий тушунчаларни бериш ва бу масалаларга тиббиёт ходимлари, обрули хотин - қизларни, ота-оналарни жалб қилиб, "Ёш оналар ва оталар ўқув муассасасилари" фаолиятини йулга қўйиш муҳим аҳамият касб этади.

Иккинчи босқич. Фарзанднинг ўқув муассасасигача бўлган давридаги жисмоний, ақлий ва маънавий ривожланишини таъминлаш борасида уларга расм чизиш, воқеаларни баён қилиш, ўзига ўзи ҳизмат қилиш, ҳарф таниш, қўшиқ, айтиш ва рақс тушиш, турли ўйинларда онгли қатнашиш тушунчаларини сингдириш ва мустақил равишда билим олиш кўникмаларини шакллантириш юзасидан ўқув муассасасига тайёрлаш синфлари, "Якшанбалик ўқув масканлар" ишини ташкил қилиш.

Учинчи босқич. Кичик ёшдагилар учун мулжалланган (6-11 ёш) ўқув муассасаларида шахсларнинг жисмоний, маънавий ва ижтимоий шаклланишини таъминлаш, унинг илк иқтидори, қизиқиши ва ақлий имкониятларини аниқлаш, ўз ҳатти - ҳаракатларига жавобгарлик ҳиссини тарбиялаш, бўш вақтини туғри ташкил қилишни ўргатиш, атроф-муҳитга онгли муносабатда бўлиб, дўстлик, байналмилаллик, ватанпарварлик ҳислатларини шакллантириш.

Тўртинчи босқич. Ўсмирларнинг (11-16 ёш) қизиқишини, билимга чанқоқлик ва ақл заковатини ҳисобга олган ҳолда ижтимоий фаолиятга тортиш, жисмонан бақувват бўлишини таъминлаш, маиший меҳнат фаолияти орқали турли касбларга йўналтириш, ўсмирлар синфлари ва жамоатчилик орасида ўз ўрнини топа олишига кўмаклашиш, ўз ҳатти-ҳаракатлари учун жамият, қонун ва ота-оналари олдида жавобгарлик туйғусини шакллантириш, ижтимоий фаоллиги ва мустақил дунёқарашини юзага келтириш.

Бешинчи босқич. Ёшларни (16 ёш ва ундан юқори) дунё андозаларига мос билим олишлари, касб танлашлари, мустақил ҳаётга тайёргарликларини таъминлаш. Уларнинг имкониятлари даражасида таълим олишларига, танлаган касблари бўйича иш билан таъминланишларига, иқтисодий мустақил бўлишларига шарт-шароит яратиш. Ватан, Давлат ва жамият олдидаги фуқаролик бурчларини адо этишга жавобгарлик ҳиссини тўла шакллантириш, мустақил оила қуришга тайёрлаш.

Таълим ва тарбия соҳасига эътиборни кучайтириш, бу борада ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган қонун ва ҳужжатларни, директив кўрсатмаларни самарали бажариш учун оила, маҳалла, ўқув муассасаси ҳамкорлиги фаолияти ўзига ҳос педагогик тизим, услуб ва шаклларга эга бўлиши зарур¹.

Ўтказилган тадбирлар ҳар томонлама пухта, шунинг билан қатнашчиларнинг ёшларига мос педагогик ва психологик мужассамлашган, мантиқан теран, қизиқарли ва кўргазмали, таъсирчан, оммабоп, амалий жиҳатдан қисқа ва лўнда, эстетик жиҳатдан кенг қўламли бўлиши керак.

Ҳамкорликда олиб борилаётган ишлар маҳалла ҳудудидаги барча ёшлар ва тоифадаги фуқароларни камраб олиши ҳамда уларнинг кизиқиш ва интилишларига мос бўлиши лозим. Ҳамкорлик тадбирларининг мавзулари "Соғлом авлод учун", "Ота-онангга раҳмат", "Одобинга балли", "Соғ танда соғлом ақл", "Меҳр чашмаси", "Қизлар ибоси", "Бир йигитга қирқ, хунар оз", Ўғлим посбоним", «Ҳаёт—устоз, халқ—муаллим", "Ўзбекистон Ватаним маним!", "Миллий бурч ва масъулият", "Оила сабоқлари", "Оила этикаси", "Оила тинч — маҳалла тинч", "Мустақил ҳаёт бўсағасида", "Аскарлик — йигитлик ўқув муассасаси", "Оила ба ҳти — Ватан ба ҳти", "Спортчи оила", "Оиламиз оҳанглари", "Ватан остонадан бошланади", "Биз киммиз" каби тадбирлардан иборат бўлиши мумкин.

"Баҳслар, беллашувлар, учрашувлар ва турли саналарга бағишланган анжуман ва тантаналардан иборат бўлиши мумкин.

Жорий қилинган жамоатчилик кенгаши ўз фаолияти тўғрисида маҳалла аҳлига ҳар чоракда бир маротаба ҳисобот беради. Зарурат туғилганда ўқув-тарбия муассасалари, маҳалла фаоллари, маҳалла ҳудудида жойлашган ташкилот, кор ҳона ва идораларнинг таълим-тарбия юзасидан олиб борилаётган ишлари тўғрисида ҳисоботларини тинглаб, уларга амалий ва назарий ёрдам бериши иш самарасига ва унинг изчиллигига ижобий таъсир кўрсатади.

Хулоса.

Мамлакатимизда кейинги йилларда қабул қилинган таълим ва тарбия турғрисидаги қатор меъёрий ҳужжатлар, жумладан Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги қонуни, "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" бозор иқтисодиёти шароитларида муваффақиятли ишлай оладиган, мустақил фикрловчи кадрларни тайёрлашда оила, маҳалла ва ўқув билим юрти нуфузини янада юқори поғонага кутаришни тақзо этади.

Оила бошқа тарбиявий муассасалардан фаркли равишда одамнинг бутун ҳаёти давомида унинг барча томонларига, кирраларига таъсир курсатишга кодирдир ва одатда таъсир курсатади. Оила тарбия

¹ Ж.Йўлдошев «Замонавий ўзбек оилаларида ўсмир болалар шахсининг шаклланиши» номзодлик диссертацияси, Т., 2002

вазифасининг бу улкап микёси унинг мафкуравий ва пси ҳологик таъсир курсатишнинг **чукур** узига ҳослиги билан уйғунлашиб кетади. Бу эса уни олий даражада таъсирчан қилибгина қолмай, шу билан бирга ша ҳсни шакллантириш жараёнининг зарур бугинига ҳам айлантиради.

Таянч иборалар

Оила, жамоа ва мактабнинг тарбиявий ишларининг ҳамкорлиги, "Оила, маҳалла, мактаб ва уқув юрти ҳамкорлиги" Концепцияси, ҳамкорлик, оиланинг ўрни, Ота-онанинг фарзанд олдидаги бурчи, фарзандга яхши ном қўйиш, саводини чиқариш, касб-ҳунарли қилиш, услублар.

Назорат учун саволлар.

1. "Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлиги" Концепциясининг ўрни ва аҳамияти?

2. Оила – жамиятнинг асосий бўғинидир деганда нимани тушунаси?

3. Оила, маҳалла ҳамда мактаб ҳамкорлигини қандай йўлга қўйиш мумкин?

4. Оиладаги тарбия жамиятга қандай таъсир кўрсатади?

5. "Бир шахсга етти қўшни ота – она" деган иборани таҳлили қилинг.

6. Оила, маҳалла ҳамда мактаб ҳамкорлигининг ижобий томонларини санаб беринг.

7. Оила, маҳалла ҳамда мактаб ҳамкорликда қандай тадбирлар ташкил қилиш мумкин?

8. Оила, маҳалла, ўқув билим юрти ҳамкорлигини амалга оширишнинг қандай услублари мавжуд?

9. Ёшларни тарбиялашда оила, маҳалла ва мактабнинг ҳамкорлигини амалга оширишнинг қандай тамойиллари ва босқичлари бор?

Мавзу: Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишларни ташкил этиш шакллари

Режа:

- 1. Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишлар мазмуни ва унга қўйиладиган талаблар***
- 2. Дарсдан ташқари тарбиявий ишларнинг шакллари***
- 3. Дарсдан ташқари вақтларда таълим-тарбия муассасаларида байрамларни оммавий тадбирларни утказиш усуллари.***

Шахс соғлом ва ҳар томонлама баркамол шаклланиши учун унда ўқишга интилиш ҳиссини такомиллаштириш билан чекланиб бўлмайди. Улар онгида касб - ҳунар ва меҳнат куникмаларини ҳосил қилиш, умум-

маданий билимларни, миллий ва умумбашарий кадриятларга асосланган юксак маънавий-ахлоқий фазилатларини тарбиялаш билан уз ватани ва халқига нисбатан садоқатни шакллантириш, атроф-муҳитга нисбатан онгли муносабатда булиш туйғусини, ҳуқуқий онгини тарбиялаш лозим. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да маданий - эстетик, илмий, техникавий, спорт ва бошқа йуналишларда ўқув билим юртидан ташқари давлат ва нодавлат таълим муассасаларини ташкил этиш таъкидланган ҳамда таълим сифатини яхшилаш, унинг тузилмаси ва мазмун-мундарижасини такомиллаштириш вазифалари белгилаб берилган.

Ушбу «Дарсдан ташқари таълимни ташкил қилиш давлат талаблари» ўқувчиларнинг бўш вақтини тарбиявий таълим жиҳатдан самарадорли ташкил этишга қаратилган булиб, «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва миллий дастур ғоялари асосида ишлаб чиқилди.

Дарсдан ташқари таълимни урф-одатларимиз, миллий кадриятларимиз, Республика ҳудудлари талаблари асосида ташкил этиб, унинг тармоғини кенгайтириб, ҳозирги замон талаблари даражасида ислоҳ, қилиш кун тартибида турган долзарб масаладир. Ҳозирги пайтда янги педагогик ва ахборот теҳнологияси қонуниятлари асосида педагог олимларимиз таълим муассасаларидан ташқари таълимни ташкил этишнинг турли шакл ва методларини ишлаб чиқиш йўналишида тегишли тадқиқотларни олиб бормокдалар. Шунинг билан бирга бу, бир жойда тўхтаб турувчи жараён эмас. Ушбу «Талаблар» барча ўқув масканларидан ташқари таълим муассасалари ўқув - тарбиявий ишини режалаштиришда дастур ва услубий материаллар, методик қўлланмалар, ўқув адабиётларини тайёрлашда муҳим ҳужжат булиб хизмат қилади.¹

Дарсдан ташқари таълим муассасаларининг тугарак қатнашчилари онгида юксак маънавий ахлоқий фазилатлар мужассамлашган булиши керак.

Дарсдан ташқари таълим муассасалари тугарак қатнашчиларини доимий равишда фан ва маданиятнинг энг сўнгги ютуқларидан хабардор қилиб туриш улар онгини ижобий ишлар ва тарбиявий тадбирлар билан банд қилиш муҳим ўрин тутди. Тугарак қатнашчиларида мустақиллик тушунчаси шаклланган булиши, улар Давлатимиз раҳмларини, мадҳиясини, урф-одатларимизни билиши шарт. Ўқувчилар қайси тугаракка қатнашишидан қатъий назар шу касб ёки ҳунар тўғрисида бошланғич кўникмаларга эга булиши лозим.

Дарсдан ташқари таълим ўқувчилар қизиқшига, ҳоҳишига асосланган ҳолда дарсдан бўш вақтларида ўқув тарбия жараёнини тўлдиради ва қуйидаги йуналишлар буйича тугарак қатнашчиларига талаблар қўйилиши керак:

¹ А.Б.Исимова “Дарсдан ташқари таълим – тарбия жараёнида ўқувчиларда соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг педагогик шарт шароитлари” номзодлик диссертацияси. Т., 2004.

1. Ватанга муҳаббат, комил инсон тарбияси.
2. Эстетик таълим.
3. Сайёҳлик йўналиши бўйича тугаракларга қатнашиш.
4. Экологик таълим йўналиши бўйича.
5. Ўқувчиларни маънавий, ахлоқий йўналиш бўйича.
6. Ҳуқуқий таълим йўналиши бўйича.
7. Техник ижодкорлик йўналиши бўйича.
8. Иқтидорли ва истеъдодли ёшлар.
9. Иқтисодий таълим.

Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишларнинг шакллари.

Дарсдан ташқари таълим муассасалари олдида турган муҳим тарбиявий фаолияти бу ёшларга эстетик, экологик, ахлоқий, ҳуқуқий, иқтисодий ва шунга ў хшаш бошқа турдаги тарбиявий ишларни ўргатишдан иборатдир. Тарбиянинг ушбу турларини ёш авлодга сингдириш учун аввало муассасада утказиладиган ўқувчилар ҳис – туйғусини шакллантиришга асосланган турли тадбирларда, тугараклар фаолиятида миллий маданий-тари ҳий анъаналарга, урф-одатлар ва умумбашарий қадриятларга таянган ҳолда амалга оширилади. Масалан эстетик тарбияни ёшлар онгига сингдириш мақсадда ўқувчилар уйлари, саройлари, шахслар ва усмирлар ижодиёт уйларида доирачилар, рақс, вокал-чолғу, фолклор, мақом, карнай-сурнайчилар, ашула ва рақс, узбек халқ чолғу дасталари, ҳор студияси, кўғирчоқ театри, драма тугараги, санъат севарлар клублари ташкил этади.

Тугарак ахзолари ушбу даста, тугарак ва клубларда санъатни севишга, ардоқлашга, санъат орқали гўзалликни кура билишга, шу гўзаллик орқали уз она юртини улуғлашга, ундаги гўзалликни, чиройни асраб қолишга интилади.

Эстетик йўналиш бўйича таҳсил олган тугарак ахзолари куйидагиларни билиши лозим:

- рақс санъатининг машҳур намояндалари ҳаёти ва ижодини;
- куй тинглаш, унинг мо ҳиятини тушуниб рақс ҳаракатлари орқали ифодалашни;
- турли миллат ва элатлар рақслари ҳаракатларини, уни ижро этишни;
- доиранинг яратилиш тари ҳини, унинг кекса намояндалари ижодий йўлини, доирани ушлаш қоидаларини;

Шунингдек, эстетик таълим тасвирий ва ҳалқ амалий санъати йўналишларидаги тугараклар машғулотлари орқали ҳам ўқувчилар қалбига сингдирилади. Бу ўринда ўқувчилар уйлари, саройларида ташкил этилган «Тасвирий санъат», «ҳайкалтарошлик», «Кулолчилик», «Миллий каштачилик», «Наққошлик», «ёғоч ўймакорлиги», «Ганч ўймакорлиги», «Ёш таъмирловчилар» тугараклари айни мақсадни доимий ва узлуксиз амалга оширади.

Сайёҳлик тугаракларига ўқувчилар уларнинг қизиқишларини

ҳисобга олган ҳолда кенг жалб қилинади.

Тўғаракка қабул қилинаётган ўқувчи ёшлар аввало сайёҳлик тугаракларининг бирор бир йуналишига қизиққан, сайёҳлик экспедицияси тўғрисида тасаввурга эга булган, соғлом бўлиши керак.

Сайёҳлик йўналиши бўйича қатнашадиган ўқувчилар биринчи ўқув йилидан кейин қуйидагиларни билиши лозим:

- юртимиз ҳақида тасаввурга эга булиши;
- юртимизнинг тари ҳини, қадимий обидаларини, улар ҳақидаги афсона ва ривоятларни билиши;
- маълум жой, улкани ўрганиш бўйича режа ва йуналишларни ишлаб чиқиш;
- саёҳат давомида кузатувчанликни билиш, сайёҳликка оид материалларни ўрганиш;
- турли ҳилдаги сайёҳликка оид адабиётлар билан доимий танишиб бориши ва уларни билиш керак.

Экологик табиатшуносликдан ташкил қилинган тугаракларнинг асосий мақсади ёшларда жонли ва жонсиз табиат ҳақида я ҳлит тасаввур ҳосил қилиш, тарбияланувчиларни усимлик ва ҳайвонот олами билан таништириш. Тугарак ахзоларида усимлик ва ҳайвонларни ҳимоя қилиш кераклиги тўғрисида тасаввур ҳосил қилиш, тугарак ахзолари ўқув билим юртиларида ер майдонларида ва тирик табиат бурчагида ўсимлик ва ҳайвонларни парвариш қилгандагина, я ҳши ҳосил олиш мумкинлигига ишонч ҳосил қилишдан иборатдир.

Тугарак ахзоларига биринчи ўқув йили о ҳирида қуйидаги талаблар кўйилиши лозим:

- жонли ва жонсиз табиат ҳақида тасаввурга эга бўлиши;
- жонли ва жонсиз табиатни бир-бири билан ўзаро боғлиқлигини;
- ёз, куз, қиш ва баҳорнинг ҳарактерли белгиларини;
- йилнинг турли фаслларида одамнинг яшаб турган жойидаги меҳнати ва уларнинг турларини;
- усимлик номлари, илдиз, поя, барг, мева ва уруғларини;
- ут усимликлар, дара ҳтлар номини;
- мева ва манзарали дара ҳтларни аа уларнинг бир биридан фарқларини
- учиб кетувчи ва қишловчи қушларнинг ҳаёти ва ҳусусиятларини;
- табиат билан инсон орасидаги қонун-қоидани доимо мувозанатда сақлашни билган, кузатган ишлари юзасидан ҳисобот ёза билишни, маҳруза қилишни билишилари керак.

Таълим муассасаларидан ташқари таълимнинг барча йўналишлари ва тугаракларидаги ўқувчиларнинг маънавий фазилатлари, бой маданий меросимиз, тари ҳий анъаналаримизга, умуминсоний қадриятларга ҳурмат, ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбияланиши билан белгиланади.

Ўқув билим юртлиридан ташқари таълим муассасалари клуб ва тугараклари борадилар. Билимга ташналик ҳам а ҳлоқий тарбиянинг таркибий қисмидир тарбиячи, муассаса ҳодимлари ўқувчи қалбида китобни севиш, уни ўқиш ва ардоқлаш каби фазилатларни доимий равишда шакллантирадилар.

Дарсдан ташқари таълим муассасаларида режалаштирилаётган ҳар бир тадбир мазмунида, клуб ва тугараклар фаолиятида - Ватанга муҳаббат ва қомилинсон тарбияси акс этиши лозим. Ўқувчиларда Ватанга муҳаббат туйғусини тарбиялашда юртимиз маданияти тари ҳи, муайян даврлардаги маъқеи, буюк мутафаккирларимизнинг жаҳон фан ва маданияти соҳасидаги ўрни, мамлакатимизнинг ёркин истиқболига ишонч тўғрисида маълумот берилади. Ватанни севиш, унинг истиқболи ҳақида қайғуриш иймон-этиқод рамзи эканлиги ўқтирилади. Шу нуқтаи назардан асосий мақсад - қомил инсонни тарбиялаш амалга оширилади.

Ўқувчиларнинг ҳуқуқий онгини оширмасдан ҳуқуқий фуқаролик давлатни тасаввур этиб булмайди. ҳуқуқий онг пойдеворида ўқув муассасасиларда асос солинади.

Дарсдан ташқари таълим муассасаларида ўқувчиларга ҳуқуқий билимлар, ижтимоий ҳаёт меъёрлари ва қоидалари тўғрисида қенг маълумотлар бериб борилади. Ҳуқуқий таълимнинг мазмуни мустақил Ўзбекистон давлатининг иқтисодий, маънавий, сиёсий-ҳуқуқий манфаатларини узида мужассамлаштириши керак.¹

Дарсдан ташқари таълим муассасаларида иқтидорли шахслар ва истеъдодли ёшларни узида ҳос психологик жиҳатларини ва фазилатларини ҳисобга олиб турли тугаракларга жалб этиш «Республика истеъдод маркази» ҳодимлари билан ҳамкорликда ва уларнинг илмий амалий тажрибаларидан фойдаланган ҳолда истеъдодларин аниқлашга мулжалланган технологик диагностик тадбирлар асосида амалга оширилади.

Дарсдан ташқари таълим муассасаларида қуйидаги тадбирлар ишлаб чиқилади:

--иқтидорли шахслар ва истеъдодли ёшларни чет элларда қасбий жиҳатдан тайёрғарликдан ўтказишга қаратилган турли тадбирларни амалга ошириш;

--«Қамолот», «Маҳалла», «Улуғбек» , «Олтин мерос», «Умид» , «Устоз» каби жамғармалар билан ҳамкорликда иш олиб бориш;

--ўқув билим юртлиридан ташқари Таълим муассасаларида ёшлар истеъдоди ва иқтидорини намоён қилишга доир шарт шароитлар яратиб бериш;

--уларнинг қизиқишини инобатга олган ҳолда фанлар буйича олимпиадалар, танловлар, курғазмалар, турли байрамлар, ўқувчилар

¹ О.Собиров “Ўқувчи ёшларда ҳуқуқий маданиятни шакллантириш методикаси” Т., 2005. (Б.М.И.)

иждокорлиги каби тадбирларни ўтказиш.

Республиканинг чекка минтакаларидан иқтидорли шахслар ва истеъдодли ёшларни излаш, уларга келгусида уз қобилиятларини такомиллаштиришларига шарт-шароитлар яратиб бериш керак.

Ўқувчиларни ўз-ўзини бошқариши.

Педагог мустакил тайёргарлик даврида ўқувчилар билан ишлашни табакалаштирилган тарзда олиб боради, уларни синфларга таксимлайди, айримлари билан эса якка тартибда иш олиб боради. Педагог фан кабинетларидаги мустакил ишларни ташкил этиб, билимлар эгаллашни таъминловчи топшириқлар системасини ишлаб чиқади, мунтазам равишда ўқувчиларнинг боришини назорат қилади, ўқувчиларнинг китоб, асбоблар, кулланмалар, ўқув телекурсатувлари, қушимча адабиётлар ва бошқалар билан ишлаш малака ва қуникмаларини мунтазам шакллантиришни таъминлайди.

Мустакил машғулотларда ўқувчи билан ўқувчининг ҳамкорлик қилиши зарурлиги бекор қилинмайди, лекин у дарсдагига нисбатан бошқача—асосан бавосита, ўқув материали (схемалар, жадваллар, йул-йуриқлар, махсус тузилган маълумотномалар ва ҳоказолар)ни тегишли тарзда ташкил этиш орқали амалга оширилади.

Келгусида урта бугинда дарсдан ташқари машғулотларни ташкил этишда педагогнинг йуналтирувчи таъсири остидаги ўқувчиларнинг уз-узини тартибга солиш, уз-узини назорат қилиши асосига қурилган ва фан кабинетларида, кутуб хонада ва уйда якка тартибдаги режа асосида ўтказиладиган мустакил машғулотлар етакчи шаклга айланиши керак. Бунда дарсдан ташқари ишда таълимнинг моддий базаси: қушимча ва маълумотнома адабиётлар, лаборатория ускуналари, қурғазмали кулланмалар, дидактик материаллар, техника воситаларидан оқилона фойдаланиш қўзда тутилади.

Ўз ичига:

— дарслик ва қушимча адабиётлар билан ишлашнинг ҳилма-ҳил шакллари оқган, назарий билимларни ўзлаштиришни таъминловчи;

— тажрибалар, иждодий тусдаги ишларни бажаришни, асбобларни лойи ҳалашни, макетлар, моделлар ва ҳоказоларни тайёрлашни, мустакил ишлаш учун топшириқлар системаси мақсадга мувофиқдир.

Юқорида қайд этилган топшириқларни бажариш жараёнида ўқувчилар турли кулланмалар, асбоблар, аппаратлар, дидактик материаллардан фойдаланишни ўрганадилар, уз-узини текшириш учун турли маълумот ва таянч материалларни жалб этиш қуникмаларини эгаллайдилар. Айни пайтда уларда топшириқларни бажариш учун зарур материалларни танлаш, ишнинг кетма-кетлигини белгилаш, вақтни ҳисобга олиш каби ташкилий қуникмалар шаклланади. Бунга у ҳашаш машғулотлар ўқувчиларга улар учун янги бўлган шароитларда ме ҳнат қилиш қуникмасини эгаллашга ёрдам беради, ўқувчига эса ўқувчиларда

таълим-тарбия жараёнига фаол кушилиш учун зарур булган фазилатларни аник, мақсадни кузлаб, изчил шакллантириш имконини беради.

Натижада ўқувчилар учун ўқув машғулотларини ташкил этишнинг янги шаклларни кироат ҳона ва буш аудиторияларда педагогсиз мустиқил машғулотларни аста-секин жорий этиш мумкин булади. Шунини айтиш керакки, бундай иш шаклининг даставвал айрим қисмлари узлаштирилади. Ўқувчилар синфларига тарбиячиси, узлари шугулланишлари учун имконият яратилади. Бундай машғулотлар каттик, тартибга солинади: иш жойи, тарбиячига тақдим этилиши керак булган ҳисобот материаллари ва бу ишларни амалга ошириш вақти аник белгилаб қўйилади. ўқувчиларни гуруҳларга тақсимлаш олдида катта тайёргарлик ишлари олиб борилади: тарбиячилар билан улар меҳнатини ташкил этиш усуллари ҳақида суҳбатлар, кироат ҳонада ва буш аудиторияларда мустиқил машғулотларни ташкил этиш юзасидан дастлабки сеновлар, бу тажрибани муҳама қилиш ва унга зарур тузатиш қиритиш қаб ишлар бажарилади.

Кузатишларнинг курсатишича, ишнинг янги шаклларига утиш бутун педагоглар жамоасининг қуч-ғайратларини бирлаштиришни, буш ҳоналарни тақсимлашда, тартиб ва интизомга риоя этилишини назорат қилишда алоҳида аникликни талаб этади.

Ўқувчиларнинг уз-узини тартибга солиш ва уз-узини назорат қилиш асосига қурилган синф. ва яққа тартибдаги иш шакллари аста-секин асосий иш шакллари бўлиб қолади. Улар ўқувчиларда интизом ва масъулиятни шакллантиришга қумаклашади.

Бир қанча ҳолларда мустиқил тайёргарлик юзасидан айрим машғулотларни тарбиячи иштирокида уюштириш зарурати вуҷудга келади. Бу унчалик мустиқ ҳама булмаган ва янада қучайтирилиши зарур булган малака ва қуникмаларни тиклаш ёки шакллантиришни давом эттириш мақсадида утказилади. Бинобарин, тарбиячи иштирокидаги мустиқил машғулотларни ўқувчилар мустиқиллиги шаклланишининг муайян босқичида тула барҳам топадиган шакл сифатида қарамаслик керак. У ўқув машғулотларидан кейинги дарсларни ташкил этиш шакллари системасида зарур жиҳат сифатида сақланиб қолади, лекин ундан фойдаланиш меъёри узгаради.

Мустиқил тайёргарликни ташкил этиш жараёнида шахсларнинг зуриқишига йул қўймаслик муҳимдир. Шу мақсадда шахсларда ўқув ишининг оқилона усуллари, илмий ва ижтимоий-сиёсий аҳборот оқимида йул топа олиш, мустиқил тажрибалар қилиш ва кузатиш олиб бориш қуникмаларини шакллантириш зарур.

Фанлараро алоқалар гоёларини руёбга қичариш учун: дарс ва дарсдан ташқари ўқув ишлари—мустиқил тайёргарликни уйғун бирлаштириш; мустиқил тайёргарлик даврида турли фан уқитувчиларининг узаро алоқаси; фан уқитувчиси билан тарбиячининг

ҳамжи ҳатлиги; турли режим пайтларида ягона талабларни амалга ошириш каби янги имкониятлар вужудга келади ва ҳоказо.

Ўқувчиларнинг барча фанлар юзасидан мустакил ишлаши факат дарсдан ташқари фаолиятдагина эмас, шу билан бирга дарсда ҳам бошқача сифат касб этади. Дарс ва мустакил тайёргарликнинг бир-бирига сингиб кетиши, укув ва қушимча адабиётлардан, комуслардан, маълумотномалардан ва бошқалардан кенг фойдаланиш имконияти обхектив тарзда укув материалини энг куп даражада узлаштиришга, мустакил ишни жадаллаштириш ҳисобига (уни бирмунча кискартирган ҳолда).укув вақтидан самарали фойдаланишга, энг му ҳими, ўқувчиларда меҳнатсеварлик, мустакиллик, масъулиятни тарбиялашга кумаклашади.

Ўқувчиларнинг мустакиллиги турли даражада булганида мустакил тайёргарлик амалга оширилиши мумкинлигини ҳисобга олиш му ҳимдир, албатта, бу эса улар ша ҳсининг шаклланишига шуб ҳасиз таъсир курсатади. Айрим ўқувчиларнинг ишдаги фаол ва мустакил ҳолати тарбиячининг аралашувини талаб этмайди, чунки ўқувчиларнинг узлари олдиларида турган вазифаларни ва уларни ҳал этиш йулларини анча яхши тушунадилар. тарбияланувчилар тарбиячи ёрдамисиз ишлайдилар. Бу ерда тарбиячининг аралашуви макбул эмас, чунки бундай ҳолат тарбияланувчиларнинг меҳнатсеварлигини, билиш эҳтиёжларини шакллантиришда энг катта имкониятга эгадир.

Ўқувчи мустакил ҳаракат килиб, лекин уз ишини тарбиялашнинг фикри ва ба ҳосига боглик килиб куйган пайтда тобе мустакил ҳолат вужудга келади. Иш кизикиш ва иштиёк билан бажарилса ҳам, мустакил ишни бажараётган шахсинг ҳаракатларида ишончсизлик жи ҳатлари мавжуд булади.

Тарбиячининг тула раҳбарлиги ва назорати остида ҳаракат киладиган ўқувчилар тоифасида мажбурий-ижро этиш ҳолати пайдо булади. Бунда ўқувчилар ишга унчалик кизикиш билдирмайдилар. Улар купинча тар-биячининг ёрдамини сураб мурожаат киладилар, кучли ўқувчиларнинг куллаб-қувватлашидан фойдаланишга интиладилар, агар бундай куллаб-қувватлаш булмаса, ишни давом эттиришда иродаларини ишга солмайдилар. Бундай шахсларда ташқаридан мажбур килиш вақтида ҳаракат килиш одати муста ҳкамланади. Агар бундай ҳолат барқарор булиб колса, у ўқувчининг факат аклий эмас, шу билан бирга маънавий ривожланишига ҳам, тускинлик килиши мумкин.

Мустакил тайёргарликнинг назоратсиз—ижро этиш ҳолати расмий ижрочилик билан, иштиёк. ва ҳавас билан ме ҳнат килишни истамаслигини яширишга интилаётган ўқувчиларда кузатилади. Бундай ҳолатнинг узоқ вақт мавжуд булишига йул куйиб булмайди, акс ҳолда ўқувчиларда ишга нисбатан расмий муносабат жи ҳатлари пайдо булади, бу эса уларнинг ме ҳнатдаги ташки фаолликларини *йукка* чикаради.

Ва, ниҳоят, беихтиёр ҳосил буладиган ҳолат ҳам руй бериши, бундай ҳолат «ҳоҳласам—ўйнайман, ҳоҳламасам—ўйнамайман»; «ёкса—ишлайман, ёкмаса—ишламайман»; «осон булса—бажараман, кийин булса—бажар-майман» деган сузларга риоя этадиган ўқувчилар фаолиятида намоён булади. Бу ўқувчилар синфи тарбиячига юкорида кайд этилган ўқувчилар гуру ҳига нисбатан кам кийинчилик ва ташвиш келтирмайди. шахсларнинг мустикал тайёргарлигидаги беихтиёр ҳолатни бошка ҳолатга айлантириш анча кийин ишдир. Бу шахсларнинг факат уз ша ҳеий истаклари буйича иш бажаришга доир но ҳуш майлларини бартараф этиш учун узок. вақт тер тукиб ме ҳнат килишга тугри келади.

Курсатиб утилган ҳолларнинг ҳар бирида шахсларни билиш жараёнига жалб этиш, уларнинг кизикишларига таяниш, ўқувчиларга укув фаолиятида муваффакиятга эришишни ҳис этиш имконини бериш, уларни рағбат-лантириш ва албатта уқишга ургатиш керак.

Кузатишларнинг курсатишича, тарбиячиларнинг узлари купинча шахсларнинг мустикал тайёргарлиги, уларнинг ишга муносабатидаги ҳолатнинг ҳилма- ҳиллигини билмайдилар. Педагог эса ана шундай ҳолатлар-нинг намоён булишига таяниб, якка тартибда яхшироқ, ёндашишни амалга ошириш мумкин, мустикал тайёргарлик даврида тарбияланувчиларга уз таъсирини мувофиклаштириши ва таккослаши, уни ша ҳсни шаклланти-ришнинг самарали воситасига айлантириши мумкин. Бунда унга ўқувчиларнинг феъл-атворидаги узгаришлар жараёуини ва уз тарбиявий фаолиятининг пировард натижаларини олдиндан кура билиш, ҳар бир ўқувчининг ҳусусиятларини, унинг ша ҳс сифатида меҳнатга муносабатини яхши билиш ёрдам беради.

Ўқувчиларнинг мустикал тайёргарлигини ташкил этганда, шахслар мустикаллигини пасайтирувчи ортикча васийлик килишга йул куйиб булмайди. Кузатишларнинг курсатишича, тарбиячилар мустикал тайёргарликнинг турли боскичлари (булажак ишнинг бориши тушунтирилади, уй иши, унинг мазмунини, ўқувчи фаолиятининг тартибини тула тушунтириб бериш ҳоллари учрайди ва ҳоказо)да ўқувчиларнинг ишига аралашиб, купинча улар мустикаллигини ривожланишига ҳалакит берадилар, мустикал фаолнёт куникмалари шаклланишига тускинлик киладилар. Мустикал тайёргарлик жараёнида ўқувчилар мустикаллиги мунтазам ошиб бориши ва ёрдам бериш мунтазам камайиб боришига эришиш му ҳимдир, албатта.

Уз синфининг имкониятларини, шахсларнинг узига ҳос ҳусусиятларини, улар мустикал ишининг услубини ҳисобга олувчи тарбиячи мустикал тайёргарлик даврида гоят талабчан булади, шахсларни мустикал фаолиятга йуналтиради, мустикал тайёргарликии ўқувчилар билимларини муста ҳкамлашнинг ва уларда ташкилий-амалий малака ва куникмалари ривожлантиришнинг воситаси сифатида караб, уз ёрдами даражасини аста-секин пасайтиради.

Таълим муассасалари ўқувчиларининг мустакиллиги ҳақида гапирар эканмиз, биз бу жараёнининг икки томонини ифодалайдиган тушунчалардан: ўқувчилар фаолиятида-мустакиллик даражасидан, тарбиячи фаолиятида—ёрдам бериш даражасидан фойдаланамиз. Мустакиллик даражаси деганда биз ўқувчиларнинг педагог ёрдамига булган эҳтиёжини назарда тутамиз. Ёрдамга булган эҳтиёж канчалик юкори булса, ўқувчиларнинг мустакиллиги шунчалик паст булади. Шахсларга ёрдам курса,тиш даражасининг мезони сифатида биз ўқув муассасаси чиларининг топширикларни бажариш жараёнига тарбиячининг аралашувини кабул киламиз.

Айни вақтда шуни ҳисобга олиш му ҳимки, мустакил тайёргарлик мустакил фаолият шакли булиб, у шахсни укишга ургатар экан, тулик; равишда тарбиячининг ра ҳбарлигисиз, муайян даражадаги тарбиявий куч-райрат сарфлашисиз утиши мумкин эмас.

Педагогларнинг мустакилликни тарбиялаш вазифаларини ҳал килишга сарфлаган куч-гайрати ўқувчиларнинг руҳий-физиологик кайфиятига мутаносибдир. Агар шахслар мустакил тайёргарликни уз фаолияти занжи-ридаги табиий бугин сифатида кабул килсалар, педагоглар томонидан ҳам, шахслар томонидан ҳам катта куч-гайрат сарфлаш талаб этилмайди. Аксинча, машгулотга ёмон тайёргарлик куриш ҳамма учун кушимча кийинчиликлар тугдиради. Тарбиячининг ўқув муассасаси ўқувчиларига иродавий таъсир курсатиши талаб этилади, уларнинг эса уз организмлари ва руҳиятларининг а ҳволини муайян фаолиятга йуналтириш учун иродавий зурикишларига тугри келади. Ҳар кандай ҳолатда тарбиячи томонидан ҳам, ўқувчилар томонидан ҳам куп ёки оз мидорда куч-гайрат сарф этишни талаб этадиган вазиятлар вужудга келади. Мустакил тайёргарлик давомида таълим муассасаларининг ўқувчилари мустакил фаолиятининг у ёки бу куникмаси шаклланаётганда ҳам худди шундай вазиятлар вужудга келади. Бу вазиятни зарур тарбиявий максадни амалга оширишга ёрдам берадиган педагогик жи ҳатдан максадга мувофик ҳолатга айлантрииш тарбиячининг ма ҳоратини билдиради.

Ўз-ўзини тарбиялаш ўз устида онгли ва режали иш олиб бориш, жамият ва ривожланиш шахсий дастури талабларга жавоб берувчи хусусият ва сифатларни шакллантиришга йўнатирилгандир. Ўз-ўзини тарбиялаш тарбия жараёнида шаклланади.

Бу усулларни шартли равишда 2 синфга бўлиш мумкин.

Ўз-ўзини тарбиялаш шахсининг ўз-ўзини англашдан бошланади. Бунинг учун қуйидаги усуллар қўлланилади. Улар 1-синфга тегишли:

Ўз-ўзини кузатиш ;

Таққослаш;

Ўз-ўзини таҳлил қилиш;

Эмпатия;

Ўз-ўзини баҳолаш.

Бу усулларнинг барчаси ўз-ўзини англаш савиясини ўстиришни маромлаштиради. Бу беш усул ёрдамида шахсни ўз-ўзини баҳолаши амалга оширилади. Қолган усуллар ўз-ўзини тарбиялаш учун қўлланилади:

Ўз-ўзини танқид қилиш;

Ўз-ўзига мажбурият юклаш;

Ўз-ўзини бошқариш;

Ўз-ўзига буйруқ бериш;

Ўз-ўзини жазолаш;

Ўз-ўзига таъсир кўрсатиш;

Ўзига ишонч.

Таълим – тарбия муассасаларида байрамларни, оммавий тадбирларни намунали ўтказиш.

Мамлакатимиз мустақилликка эришгач, юртмизда кўплаб байрамлар нишонлана бошланди. Улар ўз мазмунича халқимизнинг азалий анъаналарини, урф – одатларини ва орзу умидларини олган бўлиб, оммавий тарзда мунтазам нишонланиб келяпти. Албатта, бу байрамлар кишиларга завқу шавқ бағишлаш баробарида, ёшларда ватанпарварлик, анъаналаримизга садоқат, урф – одатларимизга ҳурмат ҳиссини шакллантиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Ушбу дарслар ўқувчилар қалбида иймон – эътиқод ҳиссини мунаввар этиб, она – Ватан, халқига меҳир муҳаббат уйғотиш зарур. Шу боис аввало дарс мавзусини тўғри танлаб олиш, ўқувчининг билимдаражаси, малака ва кўникмаларига мос равишда аниқ белгилай билиши лозим. Дарс ўтиладиган хона ҳам мавзуга мос равишда безатилган бўлиши лозим. Яъни қандай байрам ўтказилишга қараб Ўзбекистон Республикаси Давлат байроғи, Герби, Мадҳияси, Конституцияси, “Таълим тўғрисида” ги Қонун, Мутафаккир олимларнинг ибратли сўзларидан намуналар келтириш мумкин ва ҳақозолар.

Сабоқлар суҳбат, савол–жавоб, баҳс–мунозара, ҳикоя шаклларида саҳналаштирилган лавҳалар ёрдамида ташкил этилса, янада мақсадга мувофиқ бўлади.

Бундай байрам тадбирларига энг асосийларидан мисол тариқасида айтиб ўтишимиз мукин бўлганлари “Мустақиллик – буюк неъмат” умумхалқ байрами – “Ўқитувчилар ва мураббийлар куни”, “ 9 май – Хотира ва Қадрлаш куни”, “Наврўз – гул байрами” кабилардир.

Ушбу байрамларни ташкил этишда Миллий дастур талабларига мувофиқ вужудга келаётган академик лицей ва касб–ҳунар коллежларида, айниқса, беҳад кўтаринки руҳда алоҳида маҳорат ва изланувчанликни талаб қилади.

Таълим муассасаларида, академик-лицей, касб-хунар коллежларида, ўқув юртларида, маҳаллаларда, корхоналарда "1октябрғ—Ўқитувчилар ва мураббийлар куни" байрамини ўтказиш ўсиб келатган ёш авлодни

тарбиялашда халқимизнинг устоз мураббийга бўлган муносабатларининг энг яхши намуналари мисолида ўқувчи ёшлар, умуман инсонлар дунёқарашини шакллантиришда катта аҳамиятга эга.

Байрам тантаналарига ота-оналар, маҳалла фаоллари, халқ таълими ходимлари, ёзувчи, шоирлар, санъат ашли, ҳомий ташкилотлар, фахрий ўқитувчилар, "Умид", "Камолот", "Улуғбек", "Маҳалла" "Нуроний", "Устоз" "Олтин мерос" каби жамғармалар, оммавий ахборот воситалари вакиллари жалб этиш керак.

Байрам доирасида дарс, тарбиявий соат, семинар-адабиёт, адабий-бадий ва илмий кечалар, учрашув ва давра суҳбатлари ўтказилиши мумкин.

Байрам тантаналари "Ўқитувчи—улуғ ном, у Мағрур жаранглайди", "Устоз—отангдан улуғ", "Устоз ва мураббийлар, сизларни шарафлаймиз", "Мен севган устоз", "Агар ҳаёт бўстон бўлса, боғбон муаллим", "Устозлар куни — умумхалқ байрамидир" каби мавзуларда ўтказилиши мумкин.

Шунингдек, ёш мусаввирлар, ёш хунармандлар ёш раққосалар, ёш чеварлар кўрик-танловларини, ёш полвонлар, ёш спортчилар, ўткир зехнлилар, топқирлар мусобақаларини, шеърхонлик ва мушоираларни ўтказиш лозим.

Устоз ва мураббийлар байрамини нишонлашда ўтганлар руҳини шод этишга алоҳида эътибор бериш мақсадга мувофиқдир.

"Ўқитувчилар ва мураббийлар куни" байрамини қуйдагича режа асосида ўтказиш мумкин:

— 1 октябрь — "Ўқитувчи ва мураббийлар куни" байрами — дам олиш куни эканлиги;

— ўқитувчи—улуғ зот эканлиги ҳақида;

— устоз—отангдан улуғлиги;

— ўқитувчи ва мураббийлар меҳнатининг қадр-қиймати ҳақида;

— буюк устозлар ҳақида Ўқитувчилар сулоласи ҳақида;

— устозлар руҳини шод этиш;

— ўқитувчиларни муносиб тақдирлаш, совғалар улашиш;

— ривоят, ҳикоялар, шеър ва куй-қўшиқлар ижро этиш;

— сахна лавҳаларидан, спорт ўйинларидан намойиш этиш;

— санъаткорлар чиқиши;

— сайл-саёҳатга бориш;

— нафақахўр, фахрий ўқитувчилар ҳолидан хабар олиш;

— кўргазма ташкил этиш, кимошди савдосини уюштириш.

Байрамни икки босқичли тадбир асосида ўтказиш ҳам мумкин.

Биринчиси — махрифий, маънавий тадбирлар бўлса, иккинчиси, кўнгил очар, эстетик завқ-шавқ олишга бағишланган ўйин-кулги, томошали тадбирлардир. Саёҳат ва сайлларда, музей ва муқаддас кадамжойларга, "Хотира ва Қадрлаш" майдонларига бориш.

Ўқув юртларида "Ўқитувчи ва мураббийлар" байрами театрлаштирилган режа асосида олиб борилиши байрамнинг эстетик тарбиявий қимматини янада оширади. Бунинг учун, ўқув юртларининг ҳаваскорлик драма театри ахзолари, мусиқа ва чолғу асбоблари тўгаракларининг иштирокчилари билан театрлаштирилган бадиий қисмлар ташкил қилиш мақсадга мувофиқ.

Тошкент, Бухоро, Самарқанд, Фарғона, Шахрисабз, Термиз, Хива шаҳарларига ўқитувчилар саёхатини уюштириш. Бу ишларда халқ таълими бўлими, ҳокимият, маҳалла, ҳомий ташкилотлар, санъат ва адабиёт аҳли ҳамкорликда фаоллик кўрсатишлари лозим.

Томошалар, концертлар, Мусиқали кечалар ва лекторийларга устозу ёш мураббийлар ва ўқувчиларнинг бепул киришини таъминлаш, шунингдек, ижодкор ходимлар синфлари таълим-тарбия муассасаларига ташриф буюришлари лозим. "Ўқитувчи ва мураббийлар куни" байрамини ўтказишни Республика, вилоят, шаҳар, туман оммавий ахборот воситалари орқали ёритиш мақсадга мувофиқдир. Байрам ўтказиладиган жойни безашда қуйидагиларга эътибор бериш тавсия этилади:

— "Ўқитувчи ва мураббийлар куни" байрамини ўтказиш учун, аввало, сахна мавзуга мос қилиб, дид билан безатилиши — ўқитувчи устоз ҳақида Ҳадису Шариф, Қуръони Карим, Юсуф Хос Хожиб, А.Жомий, А.Навоий, А.Авлоний, Усмон Носир, Фитрат, Чўлпон, Мунаввар Қори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов сўзларидан намуналар битилиб, шиор қилиб осиб қўйилиши;

— Давлат Байроғи, Герби, Мадҳияси ўрнига туғри жойлаштирилиши;

— "Қуръони Карим", "Ҳадису Шариф", "Қутадғу билиг", "Қобуснома", "Маҳбуб улқулуб", "Муҳокаматул луғатайн", "Одобнома", "Туркий гулистон ёхуд ахлоқ", "Алифбе", "Устоз-муаллим", "Одоб сабоқлари" ва бошқа қадимий ҳамда замонавий дарслик ва қўлланмалардан намуналар қўйилиши;

— фидойи ўқитувчилар суратлари, энг яхши дарс ва дарсдан ташқари маънавий тарбия ишлари баёнидан лавҳалар, шунингдек, деворий газеталарнинг байрам сонлари кўргазма сифатида намоиш этилиши;

— Ўзбекистонда "Давлат тили", "Таълим тўғрисида", "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури", "Ўқитувчилар ва мураббийлар куни", "Давлат Мустақиллиги тўғрисида"ги Давлат Қонунлари ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ўз аксини топиши;

— катта залда дастурхон байрамона нозу-неъматлар билан тузалиши, ўриндиқлар ҳозирланиши;

— байрамга маҳалла оқсоқоллари, фахрий ўқитувчилар-мураббийлар, халқ таълими, туман, шаҳар ҳокимияти, хайрия жамғармалари, ҳомий ташкилотлар ва матбуот ходимлари вакиллари, ёзувчилар, санъаткорлар тақлиф этилиши;

— ота-оналар, аълочи ўқувчилар ҳам иштирок этишлари;

—байрам зарур техник ва мусикий асбоб-ускуналари, бошловчи, бадий хаваскорлар билан таъминланиши, азалий ўзбекона удумга биноан шодиёна карнай-сурнай садолари билан бошланиши лозим.

Қуйида байрам тантаналарини ўтадиган жойни безатишда фойдаланиш учун буюк алломаларнинг устоз ва мураббийлар ҳақидаги фикр ва мулоҳазаларидан намуналарни илова қиламиз:

1. Ўқув қайда бўлса, улуғлик бўлур,

Билим қайда бўлса, буюклик бўлур.

(Юсуф Хос Ҳожиб)

2. Ҳақ йўлида ким сёнга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила

Айламак бўлмас адо онинг ҳақин юз ганж ила.

(А. Навоий)

3. Жаҳонда бўлмаса муаллим агар

Ҳаёт ҳам бўлмасди гўзал бу қадар.

(А. Жомий)

4. Устоз, муаллимсиз қолганда замон,

Нодонликдан булурди қора жаҳон.

А. Жомий

5. Устозлар—азиз юртнинг энг азиз, энг улуғ ва мўътабар кишилариандир.

И.А. Каримов

6. Ҳаёт йўлида биринчи масала — мактаб масаласидир.

Абдурауф Фитрат

7. Устоз йўли порлоқдир, устоз йўли порлоқдир,

Устоз кўнгли хазина, саҳоватга тўлиқдир.

П. Мумин

3. Инсон чиндан ҳам шу улуғ номга сазовар бўлса, у ўз қадрига етиш билан бирга ўзгалар қадрини ҳам баланд тутиб, одамийлик бурчини тўғри адо этади. Ана шу инсонийлик бурчларидан бири ўтганлар руҳини шод этиб, улар хотираси, кадр – қимматини ўз жойига қўйишдир.

“Ватанимиз мустақиллиги учун жонини, бор куч – қувватини аямаган бирор бир киши унутмаслиги керак. Уларнинг ҳар бирига муносиб ҳурмат – эҳтиром кўрсатилиши шарт”, - деб таъкидлади. Президент И.Каримов.¹

Ўзбек диёри ўзининг фидоий, ватанпарвар, ҳар қандай ёвуз кучларни ёнга оладиган, ўз онаси, рафиқаси, опа – сингиллари – ю, ака – укаларини хор қилиб қўйишдек пасткашликни ўзига ор деб биладиган жасур ўғлонлари билан ғурурлана олади. Фикримизнинг далили сифатида иккинчи жаҳон урушидаги фидойиларни олишимиз, улар Билан ҳақли равишда фахрланишимиз мумкин. Иккинчи жаҳон уруши бутун қардош

¹ И.А.Каримов “Хотира ва кадрлаш муқаддас маънавий туйғу”, 1999 й

республикалар қатори Ўзбекистон аҳолиси учун ҳам оғир кулфатларни келтирди. Ўзбек элидан кўплаб ўғлонлар бориб, бегона ерларда қолиб кетди.

Афсуски, уруш қатнашчилари – ҳозирги кунда ҳаёт бўлганлари кундан – кунга камайиб бормоқда. Бугунги кунда республикада 109 минг уруш қатнашчиси, 159 минг уруш орқасида меҳнат қилган кишилар бор.

Республикада Президентининг “9 май – Хотира ва Қадрлаш куни” деб эълон қилиш ҳақидаги Фармони заминида ушбу кунларимиз нафаси барқ уриб турибди. Хотира, қадрлаш бу киши қалби уйғоқлигининг, ўша қалб тоза ва поклигининг тимсолидир.

Ҳаёт бор экан, демак туғилиш бор, ўлиш бор. Ўтганларнинг хотирасини абадийлаштириш, уларнинг чироғини доимо ёкиб туриш нафақат ўша ормизда йўқ кимсаларнинг иззатини жойига қўйишни, балки кишининг ўз – ўзига бўлган қадр – қимматини ҳам англади.

Ушбу байрамни умумхалқ байрами сифатида нишонлаш бу истиқлол ҳада этган инъомлардан бири эканлигини ва бу куннинг мазмунли, кўтаринки руҳда ўтказилишига эришмоқ лозим.

Академик лицейлар, касб – ҳунар коллежлари, билим юрдаги ўқувчиларга жангоҳларда “Ватан, Ватан, Ватан, она, она, она” - деб жон берганлар кўп бўлганидек, “Феврал воқеалари”дек “Ватан”ни, “Она”ни сариқ чақага алмаштирувчи “Ватанфуруш” бўлиб олмасликни тушунтириш лозим.

Шунингдек, 9 май «Хотира ва Қадрлаш куни» ни умумхалқ байрамини ўтказишда қуйдагиларга эътибор қаратиш тавсия этилади:

- “Хотира ва Қадрлаш куни” умумхалқ байрамини ўтказувчи махсус комиссия тузиш, тадбирлар ишлаб чиқиш;
- “Хотира – қалб чироғи”, “Инсон буюк зот, уни қадрлаш олий ҳикмат” каби мазуларда махсус дарслар, турли – туман кечалар, давра суҳбатлари, савол – жавоб, баҳслар ва тарбиявий соатлар ўтказиш;
- «Осмонимиз мусаффо, еримиз тинч бўлсин», “Юртимиз хусни жамолига кўз тегмасин”, “Тошкент – тинчлик шаҳри”, “Ўтганлар хотираси, тариклар фаровонлигидир”, “Хотира ва Қадрлаш - бурчимиз” каби мавзуларда шерхонлик танловини ўтказиш;
- Иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари билан учрашув ўтказиш, уларнинг хонодонларига бориш, уларни табриклаш, уларга маънавий ва амалий ёрдам бериш;
- “Хотира ва Қадрлаш” кунига бағишлаб адабиётлар кўргазмасини ташкил этиш.

Шуни таъкидлаш лозимки, тадбирлар ўқувчиларнинг билим кўникма ва малакаларга қараб ижодкорлик билан ўтказиш тавсия этилади.

“Хотира ва Қадрлаш куни”да нафақат икинчи жаҳон уруши катнашчилари балки қатоғон йилларида ноҳақ айбланган, камоқхоналарда ҳамда мустабид тузум давридаги афғон урушида ҳалок бўлганларни эслаш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса.

«Дарсдан ташқари таълимга қўйилган давлат талаблари» ёшлар таълим-тарбиясини янада такомиллаштиришга, самарадорлигини оширишга хизмат қилади ҳамда таълим жараёнини ташкил этишда аниқ йўналишларни белгилаб беради. У замон талаблари асосида ташкил этилади. Бу борада педагогик ҳодимларнинг жавобгарлиги ҳам оширилади. Ушбу талаблар асосида синфдан ва таълим муассасаларидан ташқари таълимнинг истиқбол, режаларини, тадбирларини ишлаб чиқиш мумкин.

Таянч иборалар.

Дарсдан ташқари таълим, тарбия, унинг турлари, шакллари, иқтисодий тарбия, ҳуқуқий тарбия, эстетик тарбия, экологик тарбия, уларни режалаштириш, ўз – ўзини тарбиялаш мустақиллик, иқтидорли ёшлар тарбияси.

Назорат учун саволлар.

1. Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишларга қўйиладиган талаблар.
2. Дарсдан ташқари вақтдаги тарбиявий ишларнинг қандай шакллари бор?
3. Тарбияланувчиларнинг ўз – ўзини бошқариши деганда нимани тушунасиш?
4. Дарсдан ташқари таълимнинг ёшлар тарбиясидаги ўрни қандай?
5. Эстетик тарбияни ёшлар онгига сингдириш мақсадида қандай тадбирлар ташкил этиш лозим?

Адабиётлар.

1. Тарбиявий ишлар методикаси. П.И.Рувинский. – Т. 1991 й.
2. Тарбиявий ишлар методикасидаги кўрсатмалар. Баубекова З.Д. – Т. 1991 й.
3. Ўқувчи маънавиятини шакллантириш (қўлланма) – Тошкент – 2000. Ж.Ғ.Йўлдошев.
4. Тарбия назарияси. Н. Хўжаев ва бошқалар. – Тошкент – 2003.
5. Болаларни тарбиялашда ва соғломлаштириш ишларида педагогик технология. Абдуллаев. Д.И., Ишмухамедов Р.Ж. – Тошкент – 2002.
6. «Педагогика» В.А.Сластёнин, И.Ф.Исаев, А.И.Михёнок, Е.Н.Шиянов. Москва. «Школьная пресса». 2004
7. Волжский А. Методика воспитательной работы с молодежью. – М. 2003.
8. Котов В. Воспитательная работа в школе: опёт и проблемў. – СПб: Сев.сияние 2003.
9. e – mail: sales @ piter. ru

Мавзу: «Тарбиявий ишлар методикаси» фанини ўқитишда янги педагогик технология усулларида фойдаланиш.

Режа:

- 1. «Тарбиявий ишлар методикаси» фанини ўқитишда янги педагогик технологияларнинг ўрни.**
- 2. Дарс жараёнида трёнингларни ташкил этиш ва уларни таркибий қисмлари.**
- 3. трёнингларни ўтказишда синфлар билан ишлаш ва уларга раҳбарлик қилиш.**

Бугунги кунда жамиятимизда янги ижтимоий муносабатларнинг шаклланиши, таълимнинг дунё таълим тизимида интеграциялашуви, демократиялаш ва инсонпарварлаштириш жараёнларининг ривожланиши таълим жараёнида замонавий педагогик технологияларга янгича ёндашув зарурлигини таъкидлаётган.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да замонавий педагогик технологияларни жорий қилиш ва ўзлаштириш зарурлиги кўп марта таъкидланиб, уларни ўқув муассасаларига олиб кириш зарурлиги ўқитилган.

Республикаимизнинг таниқли олимлари илмий асосланган, минтақамизнинг ижтимоий-педагогик шароитига мослашган педагогик технологияларни яратиш ва уларни таълим-тарбия амалиётида қўллашга интиломоқда.

Шу ўринда савол туғилади. Педагогик технология атамасининг маъноси нимада? «Технология» юнотча сўз бўлиб, «techne»-маҳорат, санъат, «İygъs»-тушунча, ўрганиш демакдир.

Бугунги кунда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларидан бири таълим жараёнида янги педагогик ва ахборот технологияларини қўллаш, тайёргарликнинг модул тизимидан фойдаланган ҳолда таълим оловчиларни ўқитишни жадаллаштириш саналади.

Республикаимизда таълим жараёнида педагогик ва ахборот технологияларини қўллашга доир кенг қўламда иш олиб борилмоқда. Ушбу муаммонинг илмий-назарий асослари, ҳар бир педагогик технологиянинг ўзига хос жиҳатлари ишлаб чиқилиб, етарли даражада тажрибалар тўпланди. Таълим жараёнига педагогик ва ахборот технологияларни жорий этишда хорижий мамлакатларнинг тегишли ташкилотлари яқиндан ёрдам кўрсатмоқда.

«Педагогик технология» сўз бирикмаси асосида «технология», «технологик жараён» тушунчалари ётади. Ушбу тушунчалар орқали саноатда тайёр маҳсулотни олиш учун бажариладиган ишларнинг кетма-

кетлиги ҳақидаги техник ҳужжат, таълимда эса фан бўйича услубий тадбирлар мажмуаси тушунилади.

Бугунги кунда педагогик технологияни тушуниш учун асосий йўли аниқ белгиланган мақсадларга қаратилганлик, таълим оловчи билан мунтазам ўзаро алоқани ўрнатиш, педагогик технологиянинг фалсафий асоси ҳисобланган таълим оловчининг хатти-ҳаракати орқали ўқитишдир. Ўзаро алоқа педагогик технология асосини ташкил қилиб, ўқув жараёнини тўлиқ қамраб олиши керак.

Педагогик технология атамасига ҳар бир дидакт олим ўз нуқтаи назаридан келиб чиққан ҳолда таъриф берган. Ҳали бу тушунчага тўлиқ ва ягона таъриф қабул қилинмаган. Ушбу таърифлар ичида энг мақсадга мувофиқи ЮНЕСКО томонидан берилган таъриф саналади.

Педагогик технология – таълим шаклларини оптималлаштириш мақсадида ўқитиш ва билимларни ўзлаштириш жараёнининг инсон салоҳияти ва техник ресурсларни қўллаш, уларнинг ўзаро таъсирини аниқлашга имкон берадиган тизимли методлар мажмуасидир.

Шунингдек, технология деганда, субъект томонидан объектга кўрсатилган таъсир натижасида субъектда сифат ўзгаришига олиб келувчи жараён тушунилади. Технология ҳар доим зарурий воситалар ва шароитлардан фойдаланиб, объектга йўналтирилган аниқ мақсадли амалларни муайян кетма-кетликда бажаришни кўзда тутди.

Юқорида келтирилган тушунчаларни ўқув жараёнига кўчирадиган бўлсак, педагогнинг ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчи-ўқувчиларга муайян шароитларда кўрсатган тизимли таъсири натижасида уларда жамият учун зарур бўлган ва олдиндан белгиланган ижтимоий сифатларни интенсив тарзда шакллантирувчи ижтимоий ҳодиса ёки, бошқача айтганда педагог томонидан ўқитиш воситалари ёрдамида ўқувчиларга таъсир кўрсатиш ва бу фаолият маҳсули сифатида уларда олдиндан белгилаб олинган шахс сифатларини шакллантириш жараёни деб таърифлаш мумкин.

«Педагогик технология»нинг таълимдаги амалийлик жиҳати ва ташкилий-услубий имкониятлардан фойдаланишга йўналтирилганлиги, унинг аниқ воситалар ёрдамида ҳаётга татбиқ этилиши жаҳон педагогларининг унга бўлган эътиборини кучайтирмоқда. Технологик йўналишга нисбатан турлича қарашлар мавжуд. Баъзо педагоглар «педагогик технология» тушунчаси мазмунида таълимни дифференциаллаш воситасини кўраётган бўлсалар, бошқалар ундаги кам меҳнат сарфлаб юқори натижаларга эришиш имкониятлари ҳамда барча таълим оловчиларни олдиндан белгиланган билим, кўникма ва малакалар даражасига етказиш мумкинлиги билан қизиқмоқдалар. Айрим педагоглар

таълимни «технология»лаштириш ёрдамида оммавий таълим амалиётида туб бурилиш ясалишига умид боғламоқдалар.

50-йилларнинг ўрталарида таълимда техник воситаларни қўллаш масаласи «педагогик технология» йўналиши билан қўшилиб кетди. Бунда асосий эътибор ўқувчилар аудиториясини кенгайтиришда техник воситалар имкониятларини ошириш, ахборот сиғими ҳамда уларни узатиш сифатлари, шунингдек, таълимни индивидуаллаштиришга қаратилди. Ушбу ёндошув ҳозирга қадар ҳам мавжуд бўлиб, у техник воситаларнинг имкониятларини таянч нуқта сифатида баҳолаб, асосий эътиборни ўқув жараёнини «технология»лаштиришнинг ташқи жиҳатларига қаратади.

60-йилларнинг бошларига келиб дастурлаштирилган таълимни ташкил этиш «технология» тушунчасининг асоси бўлиб қолди. Дастурлаштирилган таълимни амалга оширишда таълим жараёнига алоҳида қисм сифатида эмас, балки изчил жараён тарзида ёндошилади. Дастурлаштирилган таълим ва ўргатувчи машиналар бўйича бирлашган кўмита (АҚШ) тавсияларида яхлит таълим дастурининг «технологик» тушунчаси илгари сурилди. У ўз ичига таълим мақсади, уларни ўзгартириш ва баҳолашнинг мезонлари, таълим муҳитининг аниқ тавсифини қамраб олади. Бу эса ўргатиш мажмуасини тўлалигича қайта ташкил этиш тушунчасига мос келади.

Таълимни «технологик» йўналишда қуришнинг умумий мезони унинг аниқ ва батафсил белгиланган мақсадга йўналтирилганлигидадир. Бу ҳолатда хусусий мақсадларни амалга ошириш учун алоҳида қонуният, жараён, кетма-кетлик ва уларга мос амаллар мажмуининг мавжуд бўлиши асос сифатида олинади. «Педагогик технология»нинг воситавий йўналтирилганлиги унинг турли услублар асосида таълим тизимларини шакллантириш борасидаги имкониятларини белгилаб беради. Бунда таълимнинг ташкилий жиҳатлари, олдиндан, гўёки ташқаридан белгиланган мақсадларга эришиш усули сифатида қаралади. Мос равишда амалга оширилиши талаб этиладиган жараёнлар таҳлили ва уларни саралаш ўқув фаолияти мазмунини ҳисобга олмаган ҳолда олиб борилади. Педагогик технология доирасидагина аниқлаб олинadиган мақсадларнинг эмпирик таҳлили берилади. Таълим мақсадларининг ажратилган таҳлили технологик ишланмаларнинг дидактик жиҳатдан тўлақонлилиги бўлмаган вазиятда эмпирик тавсиф асосида очиб берилади. Умумий дидактик мақсадларнинг техник редукцияси таҳлили педагогик технология дидактик имкониятлари таҳлилининг муҳим жиҳати ҳисобланади. Таълим мақсадларининг таҳлилий баёнидан ташқари ҳар бир ўқув жараёни учун таълим услубларини танлашнинг шарти сифатида билим даражасини олдиндан ташҳислаш, уни муайян кўникма ва малакалари мавжуд бўлган тингловчилар билим даражаси билан таққослаш қабул қилинган. Таълим жараёнининг бориши ўқувчиларнинг белгиланган мақсад сари

ҳаракатланишини узлуксиз назорат қилишни кўзда тутати. Узлуксиз назоратни ташкил қилиш таълим технологик тизими юқори воситали имкониятларининг асоси ҳисобланади.

2. Мустақил шахсни шакллантириш жараёни узоқ ва мураккаб бўлиб, бир томондан, барча давлат тузилмалари ҳамда ижтимоий ташкилотларнинг ва айниқса, таълим тизими мазмунининг такомиллаштирилишини, иккинчи томондан эса, бевосита ушбу масалани амалга оширишни таъминловчи ягона тарбия тизимини барпо этиш лозимлигини тақозо этади. Бу жараёнда кадрлар тайёрлашнинг яқин кунлардаги ва истиқболдаги вазифалари қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, эркин тафаккур қила оладиган шахсни, мустақиллик ва демократия ғояларига содиқ бўлган онгли фуқарони, ўз Ватанининг жонкуяри сифатида ижтимоий-сиёсий ҳаётга онгли иштирок этишга, ижтимоий жараёнга фаол таъсир кўрсатишга, мамлакат тақдири учун зиммасига масъулият ола билишга қодир шахсни камол топтириш учун шарт-шароитлар яратиш;

Иккинчидан, мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётига, туб махнодаги фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат қуриш ишига демократия асосларини жорий этиш жараёнларини жадаллаштириш, тафаккур ва баҳслашиш маданиятини ривожлантириш, шахснинг ички дунёсини бойитиш, бинобарин, янгича ижтимоий қадриятлар ва муносабатларни шакллантиришдир. Бошқача айтганда, ёш авлодда янгича онг шаклланиши учун барча шарт-шароит яратилмоғи керак;

Учинчидан, ёш авлод миллий истиқлол ғоясини англаб олиши, бу ғоянинг ҳар бир фуқаро учун, Ватаннинг обод ва фаровон бўлиши учун ҳаётий зарурат эканлигига ишонч ҳосил қилиш учун аниқ мақсадга йўналтирилган чора-тадбирлар тизимини рўёбга чиқариш лозим.

Дарс жараёнида трёнингларни ташкил қилиш ва унинг таркибий қисмлари.

Трёнингларни ўтказишда синфлар билан ишлаш ва уларга раҳбарлик қилиш. Бугунги кунда педагогикада ўқувчиларнинг таълим жараёнидаги фаоллигини оширишга қаратилган бир нечта ўқитиш услублари ишлаб чиқилган: муаммоли ўқитиш, иш фаолиятини ифодаловчи турли ролли ўйинлар, трёнинглар, баҳс мунозараларни ташкил қилиш ва ҳоказолардир. Тарбиявий ишларни ташкил қилиш жараёнида айниқса трёнингларнинг ўрни бекиёсдир. Сабаби трёнинг ўтказиш жараёнида ўқувчининг нутқи ўсади, тафаккури ривожланади, мулоқатга тез кириша оладиган бўлади. Шу сабабли трёнинг вербал ва новербал кўринишда ташкил этиш мумкин.

Трёнингни новербал (сўзсиз, мимика, пантомимика, қараш ва ҳақозолар) кўринишда ташкил қилган тарбиячи гапираётганида ҳар бир

қатнашувчини кўз остида тутиши, ҳаммага бир хил эътибор бериши ва синфдаги баъзо одамларга хайрихоҳ бўлиб қолмаслиги лозим. Хонада синфнинг диққатини бузмасдан ҳаракат қилиши (тез-тез ва мақсадсиз юришлардан қочиши, шунингдек, синфга ўзи кўринмайдиган жойдан туриб гапириши) керак бўлади. Қатнашувчиларнинг бош қимирлатиши, табассуми ва хатти-ҳаракатлари ниманидир айтмоқчи эканлигига, хоҳиши борлигига эътибор бериши керак бўлади.

Тренингни вербал кўринишда ташкил этилса, педагог саволларни шундай тузиши керакки, асосан қатнашувчилар гапирсин. Бунда тарбиячига очик саволлар ёрдам беради: “Сиз бу ҳақда нима дейсиз? ”, “Нимага?”, “Қандай...?”, “Агар...” ва ҳоказолар. Агар қатнашувчи “Ҳа”, “Йўқ” деб жавоб берса, “Нимага шундай гапиряпсиз?” деб сўраш мақсадга мувофиқ бўлади. Бундан ташқари бошқа қатнашувчилардан ҳам сўраш керак тасдиқланган фикрларга қўшиладими?

Педагог тренинг ўтказиш жараёнида ўз овозининг оҳангига эътибор ҳам эътибор бериши, секин ва аниқ гапириши керак бўлади. қатнашувчиларни кўпроқ гапиришга ундаш керак. Тарбиячи ўзининг ва қатнашувчиларнинг сўзга чиқиши вақтини ҳисоблаши лозим бўлади. Ҳамма саволларга фақат ўзи жавоб бермаслиги, қатнашувчилар бир-бирларининг саволларига жавоб бериши мумкинлигини унутмаслиги лозим. Бахс натижаларини хулоса қилишда ҳар бир машғулот қатнашчисининг муҳокама қилинаётган муаммони моҳиятини тўғри тушунаётганини аниқлаб, кейин умумий хулоса чиқариш керак. Агар тарбиячининг шахсий тажрибаси мазкур бахсга мос келса, қатнашувчилар фикрларини мустаҳкамла “Бу менга ўтган йилги воқеани эслатади” – дейиши мумкин.

Яхши тренинг ўтказишнинг бир нечта таркибий қисмлари мавжуд.

Изюминка. (Болалар билан ишлашнинг ўзига хос ажойиб томо-ни.) Қатнашувчиларнинг тренинга қизиқишини уйғотиш учун қисқа бахс бошланг, саволлар беринг, провокацион таъкидлашларини илгари суринг еки қандайдир фаолият турини фараз қилинг. Ўқиш қатнашчиларининг аввалги билимлари ва уларнинг ҳаётий тажрибаларини боғлашга ҳаракат қилинг. Тренинг нима учун аҳамиятли эканлиги сабабларини тушунтиринг.

Қатнашувчилар учун натижаларини таъкидлаш. Қатнашувчиларга улардан нима кутилаётганлиги тушунтиринг. Қатнашувчилар учун натижалар қуйидаги саволга жавоб бериши керак: “Бу тренингдан кейин қатнашувчилар нималарни билишини ва қилишини хоҳламайман?”.

Трэнернинг ҳиссаси. Тренинг учун керакли бошланғич маълумот ва етарли билимлар (матн, маҳруза, хужжатлар, ўқиш) ва бирор фаолият турини ўтказиш учун Фан мазмунини намоиш қилинг.

Интерфаол.Бу – трёнинг юраги. Интерфаол услубиетда фойдаланадиган иш тартибини қисқача баён қилинг. Интерфаол услуб – бу жамоавий муҳокама ташкил этиш, фикрларни эркин айтиш, муҳокама, таҳлил ва фаолиятни баҳолашдир. Умуман трёнингдаги фаолиятнинг ушбу турида қатнашишнинг барча кадамларини чизиб чиқинг. Айниқса, синфда ишлаш учун аниқ ва қисқа тушунтиришлар олиб боринг. Тушунтиришини текширинг ва тушунтиришлар беринг.

Трёнингни тўлиқ якунлашга вақт етиши учун унинг ҳар бир қисмини диққат билан ташкил қилинг. Трёнингни ўтказиш саволлари бу ерда муҳим аҳамиятга эга (синфни ўлчови, синфга шахсий ердам, тушунишини текшириш). Айнан шу нарсалар трёнингни ўтишига ердам беради. Трёнер машқларни бажариш жараёнида қатнашувчиларни топшириқларни тўғри бажаришини кузатиб боради.

Дебрифинг (хулоса) баҳолаш. Қатнашувчилар ўзлари ёдлаган, ўрганган йўналишлари бўйича хулоса қиладилар, олинган маълумотлар ва малакаларни бошқа ҳолатларда, болалар билан ишлашда қўллашни муҳокама қиладилар.

Бу – трёнингни баҳолаш қисмидир. «Қатнашувчилар нимани ўргандилар?». Трёнинг давомида ўрганганлари еки кўрсатганлари натижалар билан мос келишини текширинг.

“Муаммоли бола” трёнингни ўтказиш технологияси.

трёнингни мақсади:

– Қатнашувчиларга муаммоли болалар билан ўзаро тил топишишнинг ҳамда улар билан бўладиган турли вазиятларда тўғри ечимни топишларга ердамлашиш.

– Муаммонинг моҳиятини аниқлашда малакани шакллантириш.

– Тирбиянинг баъзо усуллари билан таништириш, болалар ва ўсмирлар билан ишлашда ушбу услубларни тўғри танлашни ўргатиш.

– Муаммоли болаларнинг пайдо бўлиш сабаблари ва етакчи тарбиячиларнинг ушбу муаммони ечишдаги хатти-ҳаракатларини тўғри аниқлашни ўргатиш.

Тренингларни ўтказишда синфлар билан ишлаш ва уларга раҳбарлик қилиш.

Энг аввало, таълимнинг синфли шакли “таълим берувчи – таълим олувчи” диалогидан воз кечишни ва “таълим берувчи – синф – таълим олувчи” кўринишидаги уч томонлама ўзаро муносабатга ўтишни назарда тутди. Ўқув синфи, таркиби бўйича ҳаракатчан кичик синфларга бўлинади ва уларнинг ҳар – бири ўзича ўқув материални ўзлаштиради. Тажриба шуни кўрсатадики, шу туфайли сиз билан таълим олувчилар ўртасида анча мустақам контакт ўрнатади, шахсий ва бир вақтнинг ўзида таълим жараёнида жамоавий руҳий ҳолат кучаяди.

Таълим олувчиларнинг ҳамкорликдаги ҳаракти ташкиллашади, бу эса, ўқув – билиш жараёнини фаоллаштиришга, уларда эмпатияни, коммуникативликни шакллантиришга кўмаклашади:

-вазифани ҳамкорликда ўртоқлари томонидан билдирилган фикирларни муҳокама қилишга мотивация пайдо бўлади;

-таълим олувчилар бир- бирига саволлар берадилар, шунинг учун, улар саволларни аниқ шакллантиришни билишлари зарур, жавобларни- аргументлаштиришни, тушунишга эришиш учун эса, улар бир бирларини диққат билан эшитишлари керак;

-синфларда ишлаш пайтида, зарурати бўлганда, таълим олувчилар ёрдам беришларини сўрайдилар ва бошқаларга ёрдам беришни ўрганадилар.

Ҳар бир таълим олувчининг потёнциал имкониятларини ривожланиши ва амалга оширилиши таъминлайди:

-қобилиятли ва иқтидорли болалар, уларни «мақтанганлик» ларида айбашларидан чўчимасдан ўз қобилиятларини кўрсатишлари мумкин. Улар, синфда нафақат таълим берувчи ролида бўлишлари, балки таълим олувчиролида ҳам бўлишлари мумкин ва таълим берувчи ролидаги ўз ўртоқлари томонидан баҳоланиши, рақиб бўлмасдан улардан ўрганиши мумкин;

-ўртача қобилиятга эга ёки характери бўйича кўрқоқ болалар ўз билимлари ва маҳоратларини намоён қилиш имкониятини оладилар.

Кичик синфларда ишлаш, уларни стресс ҳолатлардан халос этади, яъни нотўғри жавоб берганда бутун жамоа олдида изза бўлишдан кўрқидан ҳоли бўлади. Синф ахзолари, жавобни дўстона баҳолаб, уларда ўзига ишонч туйғусини уйғотиш имконини берадилар. 4 -5 кишидан иборат синфда, кўрқоқ киши, 25 кишилик синф олдида ўзини тутишга нисбатан, ўзини анча эркин ҳис этади;

Таълимнинг ушбу шакли, таълим олувчилар билимини ўзаро ҳамкорликдаги бойишини таъминлайди: фақатгина кооперация ва ҳаракатлар (билиш) усуллари билан ўзаро алмашиш умумий маҳсулот олиш – муаммони ечиш имконини беради. Шунинг учун, синфда таълим беришда, биз, жамоавий муҳокама қилишдан, ўзаро консулгтациялар беришда максимал фойдаланамиз.

Синфларда ишлаш, атрофдагиларга бўлган муносабатни ўзгартиради, «мен ва улар»дан «биз»га ўтишни таъминлайди ва ўзини синфнинг бир бўлаги сифатида ҳис қилиш имконини беради.

4. Синфларни шакллантириш тамойиллари. Авваломбор, «тамойил» тушунчаси нимани англатишини аниқлаб олайлик.

Синфларни шакллантириш тамойиллари:

-бу, синфларни шакллантириш бўйича ишларни ташкил қилишга бўлган асосий талаблар ифода қилинган, умумий, бирламчи қоидалардир.

Шу билан бирга, синфларни шакллантириш тамойиллари:

-бу тайёр рецепт ва универсал қоида эмаски, унга риоя қилган ҳолда юқори натижаларга эришишга умид қилсак. Уларни амалда бажариш қуйидаги хусусий омиллар билан белгиланади:

- бизнинг ва таълим олувчиларнинг мотивацияси билан: нафақат бизнинг ўзимиз, балки ҳар бир таълим олувчи ҳам, ушбу таълим шаклини моҳиятини тушуниб етиши жуда муҳимдир;

- билимлар ва тажрибалар билан;

- бизнинг педагогик маҳоратимиз билан.

Шундай қилиб, таълим олувчилар синфларини шакллантиришда, қандай тамойиллардан фойдаланамиз?

1. Таълим олувчиларни синфларга ажратиш пайтида ўқитиш мақсадларини, натижаларини ва усулларини ҳисобга олиш.

Таълим шаклини танлашни белгиловчи асосий омил, таълим мақсадлари ҳисобланишини биз аниқлаб бўлдик.

Ушбу таърифланишдан кўриниб турибдики, таълим мақсадлари деганда, нафақат мақсадларнинг ўзи, балки натижалар ҳам тушинилади. Шунинг учун, биз, синфли билиш фаолиятини амалга ошириш учун синфларни шакллантираемиз, яъни:

- биз қўйган таълим мақсадларидан (ўқитувчи, тарбияловчи, ривожлантирувчи, мотивацион) келиб чиққан ҳолда (2 – жадвалга қаранг);

- таълим технологиялари лойиҳасига киритилган таълим усулини эътиборга олган ҳолда (3 – жадвалга қаранг);

Бунда, таълим олувчиларни синфларга бирлаштиришни, биз қуйдаги белгиларга қараб амалга оширдик:

*биринчидан, тасодифий белги бўйича:

-бунинг учун, таълим олувчиларга 1 дан 5 гача кетма – кет санашларини илтимос қиламиз, кейин эса, «биринчиларни»

«иккинчиларни», «учинчиларни», ва ҳ. к. кичик синфларга бирлаштираемиз;

-ёки таълим олувчиларни, аудиторияда жойлашганликларига қараб, ихтиёрий синфларга бирлаштиришимиз мумкин.

- иккинчидан, уларни ўқишда эришган ютуқлари даражасини белгилаш асосида:

-бараварлаштириш синфи;

-қўллаб – қуватлаш синфи;

-ривожлантириш синфи (Гузеев В. В., 1996).

2. Синфнинг сон таркибини аниқлаш пайтида пайтида вазифанинг характерини ҳисобга олиш.

- кичик вазифаларни бажариш учун синфнинг мақбўл таркиби

3-5 киши (машқлар, ўқув турнири, китоб билан ишлаш ва бошқалар).

- кўп меҳнат талаб қиладиган (чет тиллар бўйича машғулотларда) мураккаб вазифалар учун кўп сонли синф тузиш зарур;

• бир – бирини тушунишни талаб қиладиган (чет тиллар бўйича дарсларда) машқлар учун жуфтликларда ишлаш яхши.

3. Синфларни фаолият кўрсатишда вақт омилини ҳисобга олиш. Ҳар бир синф, унга юклатилган вазифани бажариш учун ажратилган вақт қанча бўлса, шунча вақт фаолият кўрсатади. Албатта, бир нечта ўқув машғулотни пайтида ишлашни талаб қиладиган муаммоли тадқиқотни бажариш вазифаси қўйилган бўлса, унда ушбу синф бир нечта дарсда фаолият кўрсатади.

Вақт тугаши билан, синф ҳисобот беради ва ўз фаолиятини тугалайди.

Синф таркибини алмашувчан ҳарактерини ҳисобга олиш.

Синфлар доимий таркибда фаолият кўрсатса, синфда ишлаш мазмунини бузилишига олиб келиши мумкин. Жамоа учун максимал самара билан синфдаги ҳар бир ахзонинг ўқиш имкониятлари амалга ошириш мақсадида, синфда ишлаш, барча таълим олувчиларни фаоллигини, мутаносиб ривожланишини таъминлаши зарур.

Ўқувчиларнинг дарсга бўлган қизиқишини янада ошириш мақсадида дарс жараёнида турли мавзуларда баҳс – мунозараларнинг ўтказилиб туриши мақсадга мувофиқдир. Заро муносабатларини янада яхшилаш, бир-бирларига тезлик билан кўникишлари учун баъзода болалар синфлари баҳслар ташкил тилиб турилса мақсадга мувофиқ бўлди. Чунки бундай баҳслар ўқувчиларни ўз фикрларни чархлаб олишга, ҳаётга ва турли муаммоларга бўлган муносабатини аниқлаб олишга катта ердам берди. Баҳс мавзуларни ўқувчиларнинг ўзлари айтиб беришлари мумкин. Бу мавзулар ўқувчиларнинг баҳсга чорловчи, муаммоли, қизиқарли бўлиши керак, бўлмасам, баҳс давомида ўз фикрларни баён эта олмайдилар еки баҳсга кўшилиб ўз фикрларни исботлар ҳимоя қила олмайдилар. Баҳслар ўқувчиларни баъзо янглиш фикрларга қарши курашишга ўргатади, атрофдаги бўлаётган воқеаларга тушунган ҳолда қараб уларни тўғри шарҳлашга, ўз позициясида туришга ноўрин фикрларга ўз вақтида қаршилиқ кўрсатишга ҳамда ҳар бир фикрни тўғри ёки нотўғри эканлигини аниқлаб олишга, шу билан бир қаторда ўртоқлари билан суҳбат қилиш, баҳслашиш, ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш, таъсир эта олиш маданиятига ўргатади. Баҳсларни самарали ўтиши, албатта, уларнинг олдиндан қандай тайёрланганлигига боғлиқ. Биз қуйидаги баҳсларга тайёргарлик кўришнинг баъзо бир босқичларини ажратиб кўрсатмоқчимиз:

1. Баҳс мавзусини танлаш ва уни таслиқлаб олиш.
2. Тарбиявий вазифаларни аниқлаб олиш.
3. Олдиндан баҳс мавзусини эълон қилиш ва баҳс давомида муҳокама қилинадиган саволларни белгилаб қўйиш.
4. Ўқувчиларни баҳс давомида муҳокама қиладиган саволларни тўлароқ ёритишга ёрдам берадиган қўшимча материалларни тўплаш.

5. Баҳсни ўтказиш учун масъул ва бошловчиларни тайинлаш.

6. Баҳс ўтказиладиган жойни жиҳозлаш.

Баҳс қатнашчилари баҳсни ўтказиш ва унда ўзини тутиш тўғрисидаги қоидалар билан олдиндан ёки баҳс давомида танишиб олишлари керак. Улар қуйидагилар:

1. Баҳслашишдан олдин, аввал нима демокчилигининг яхшилаб ўйлаб ол.

2. Гапираётганингда фикрларингни аниқ, содда, мантиқан ва кетма-кетлик баён қил.

3. Фақат сёни ҳаяжонга солаётган, ишончинг комил бўлган фикрларни баён этишга ҳаракат қил, ўзинг билмаган, ўзинг ишонмаган фикрлар билан баҳслашма.

4. Кимнингдир фикрига қўшилмасанг, сён уни фикрини масҳараламай, унинг устидан кулмай, хатосини айтмай ҳақгўйлик билан баҳслаш.

5. Сён гапиргунигча айтилган фикрларни қайтарма, янги фикр бўлсагина ўша фикрингни баён эт.

6. Баҳслашув давомида қўлларингни ҳар томонга ўйнатма, овозингни баландлатма, бақириб гапирма, агар бошқаларни ўз фикрингга ишонтирмоқчи бўлсанг, уларни сёнинг фикрингга қўшилишларини истасанг, унда сён ўз фикрларнинг исботига, албатта, аниқ далиллар, мисоллар келтир.

7. Сен билан баҳслашаётган суҳбатдошингни ҳурмат қил, уни хафа қилмасликка, унинг шахсига тегадиган гапларни, қилиқларни қилмасликка ҳаракат қил, агар сён шундай қилсанг сён ўзингни фақат баҳслашувда кучли эканлигинг кўрсатибгина қолмай, балки баҳслашув борасида қандай маданиятга эга эканлигинг ҳам кўрсата олган бўласан.

Юқорида кўрсатилган қонунлар чиройли қилиб безатилган ҳолда узоқдан кўринадиган қилиб ёзилиб баҳс ўтказиладиган жойларга илиб қўйилади.

Баҳсда муҳокама қилинадиган саволлар, муаммолар ўтирганларни ҳаяжонлантирадиган, куюнтирадиган, замонавий ёшларни ва болаларнинг тарзига тегишли бўлгани мақул. Шунда, дарсда ва бошқа жойларда гапиришдан қўрққан, уялган болалар мана шундай баҳслар давомида бемалол ўз фикрларини баён эта оlishлари мумкин.

Ўтказиладиган баҳс мавзуларини тузишга ўқувчиларнинг ўзлари еки ешлар ҳаётидаги муаммолар еки турли ешлар ҳақидаги асарлар, газета ва журналлардаги мақолалар ердам бериши мумкин. Биз қуйидаги баҳслар учун баъзобир мавзуларни эътиборингизга ҳавола этамиз:

1. Ҳозирги замон комил инсон деб кимни айтса бўлади?

2. Маданиятли инсон деб кимни айтса бўлади?

3. Сён қандай яшайпсан? Ҳаётинг қизиқарлими?

4. Ҳақиқий дўст қандай бўлиши керак?

5. Менинг ҳарактерим шундай...
6. Бепарво қайердан келиб чиқади?
7. Мода ва мен.
8. Бепул нарсанинг баҳоси қанча? Ва бошқалар.

Баҳсларни ўтказиш учун ўқувчилардан битта еки иккита баҳс бошқарувчиси белгиланади, улар баҳсни муҳокама қилишлари керак бўлган мавзу ҳақида кириш сўзи билан бошлайдилар. Баҳс давомида эса бошқарувчилар баҳслашувчилар, сўзга чиқувчиларнинг билдираётган фикрларини диққат билан эшитиб фикрлар тўқнашувини ўз ичида ечиб борадилар ҳамда умумий ҳулоса қилишга ҳаракат қилишадилар. Баҳсни олиб боровчиларни танлаш ва тайерлашда тарбиячи ва етакчиларнинг хизмати катта. Баҳсни ўқувчилардан танланган бошқарувчилар олиб борса да, лекин етакчи ва тарбиячилар баҳс давомида уларга ердан беришга тайер туришлари керак, чунки баҳс давомида турли вазиятлар қийинчиликлар туҳилиши мумкин.

Баҳсларни самарали ўтиши танланган мавзунини муҳокамаси олдиндан саволларни тайерланишига бохликдир.

Баъзобир баҳслар учун тахминий саволлар:

МАДАНИЯТЛИ ИНСОН ДЕБ КИМНИ АЙТСА БЎЛАДИ?

1. Инсон маданияти нимани ташкил этади?
2. Маданиятли инсонга тегишли қуйидаги фазилатлардан қайси бирини биринчи ўринга чиқади (хушмуомалалик, топқирлик, маълумотлик, воизлик)
3. Барча маълумотли одамларни маданиятли деб айтса бўлади?
4. Инсоннинг сўзлашуви уларнинг нутқига қараб уларнинг маданияти эканликларини аниқласа бўладими?
5. Маданиятли бўлиш учун нималар қилиш керак?
6. Кимларни маданиятли деса бўлади?
7. Сён ўзингни маданиятли ҳисоблайсанми?

МЕНИНГ ҲАРАКТЕРИМ ШУНДАЙ.

1. Ҳарактер ва характерсиз – нима дейилади?
2. Нима учун характерни тарбиялаш керак?
3. Ҳарактерни тузатса бўладими? Бунинг учун нима қилиш керак?
4. Инсон характерига у яшаётган, ўқийётган жамоанинг таъсири бўлиши мумкинми?
5. «Яхши» ва «Емон» характер. Сён қандай тушунасан.

БЕПУЛ НАРСАНИ БАҲОСИ ҚАНЧА?

1. “Бепул нарса”, сен бу иборани қандай тушунасан?
2. Сён учун бепул нарсани баҳоси борми? Бор бўлса қандай мисол келтир.
3. Бепул нарсани асраш-авайлаш керакми? Сабаби?

4. Нима кўпроқ бепул ҳисобланади. «Меники» ёки «Бизники»?

5. Сён ором олаётган оромгоҳ ўз баҳосига егами? Сизнинг фикрингизча у қанча туради, бу ерда сён ишлатаётган нарсалар бассён, спортинвентарғ, кутубхона, тўғараклар, ўйинлар ўз киматига егами, сёнинг путовканг нархи етарлими?

6. Агар ҳамма сён учун қийналаётган бепул нарсалар ўз киматига эга бўлса, сён уларни қандай асраган бўлардинг?

Социометрия услуги билан синфли ўрганиш.

1. Умумий маълумотлар. Иسمى шарифи ва отасининг исми. Мутаъассислиги. Ёши, соғлиги ва жисмоний ривожланганлиги. Оилавий шароити: ота-оналари кимлар, соғлиғи ва жисмоний ривожланганлиги. Оилавий шароити: ота-оналари кимлар, уларнинг маънавий ривожланганлиги, ижтимоий мавқеи, моддий жихатдан таъминланганлиги, уй шароитининг ўқишга қулайлиги ва етарлилиги, ота-оналарининг ўқувчига муносабати (эътиборли, меҳрибон, дўстона, қаттиққўл ва х.к.), ўқувчининг уй юмушларига ёрдам бериши.

2. Ўқишга бўлган муносабати. Дарсларда ўзини тутиши уй вазифаларини бажариши. Ўқитувчи ва тарбиячиларга муносабати. «Ўқишга қизиқиши. Севган фанлари. Ўқитиш мотивлари. Фанлар бўйича ўзлаштириши.

3. Ақлий ривожланиш даражаси. Кузатувчанлиги ватопқирлиги. Ўқув материални тез тушиниши. Ўзлаштиришининг мустаъкамлиги. Материални эслаб қолиш хусусияти ва усуллари.

Диққатининг хусусиятлари: тўпланиши, барқарорлиги, кўчиши, тақсимланиши ва х.к, уларнинг машғулотлар давомида юзага чиқиши.

Тафаккурининг хусусиятлари; мустақил фикрлаши, мавҳкм тафаккурининг ривожланганлиги, материални умумлаштира олиши, ҳулоса чиқариши ва х.к.

Нутқи, нутқининг тушунарлилиги, сўз бойлиги, маданиятлилиги, илмий атамаларни билиши.

4. Ҳарактери. Маъсулиятлилиги, ўз ишига виждонан муносабатда бўлиши. Тўғри сўзлиги. Камтаринлиги, оддийлиги, ўзига ишониши, ўзига танқидий қарай олиши. Дилкашлиги ёки камгаплиги, ҳамдардлиги ёки тошбағирлиги. Ўжарлиги, талабчанлиги.

Дўстлик хиссининг ривожланганлиги. Ўзини тута билиши. Жасурлиги, қатъийлиги, журхатлилиги. Ўз мақсади учун кураша олиши.

Тасирга берилувчанлиги. Ўзининг ютуқлари ва камчиликларига муносабати.

5. Темпераменти ва хиссиёти. Темпераментининг тури: сангвинник, холерик, флегматик, меланхолик. Хиссиётининг кучи ва турғунлиги. Хурсандчилик ва хафачиликни бошдан кечириши. Хушчақчақлиги,

янгиликка муносабати, янги шароитга, янги одамларга мослашиши. Устунроқ (доимий)кайфияти: кувноқ, ғамгин, рухи тушган, бефарқлик ва х.к. Кайфиятининг ўзгариш динамикаси ва тезлиги.

6. Қизиқишлари ва қобилиятлари. Энг ёрқин кучли қизиқишлари. Қизиқишлари турғунлиги ва давомийлиги, чуқурлиги, кенглиги. Ўқиш ва касб билан боғлиқ қизиқишлари. Ўқув предметлари бўйича қизиқишлари ва қобилиятлари. Махсус қобилиятлиларнинг мавжудлиги (сахнатга, техникага, ижодиётга...). Бўш вақтларида шуғулланидан меҳнат тури. Меҳнат малакаларининг ривожланганлиги (ишнинг кўзини билиш).

7.Жамоада ўзини тутиши. Ўз жамоасига муносабати. Жамоадаги мавқеи (тутган, ўрни, авторитети, обрўси, таъсири ва х.к). Жамоанинг фикрига муносабати. Жамоанинг шон-шухрати ва обрўси учун курашадими? Ўзини жамоага қарама-қарши қўядими? Кимлар билан дўст? Дўстлигининг мотивлари. Инсоннинг қайси хусусиятларини қадрлайди? Идеали борми? Жамоат ишлари ва топшириқларига муносабати. Интизоми, ўзини тутиши: хушмуомала, қўпол, кўп гапли, индамас, бетга чопар, тортинчоқ...

8. Онги. Дунёқараши, динга, жамиятга, сиёсатга, миллий масалаларга, иқтисодий масалаларга ва бошқаларга муносабати. Иши ва сўзининг бирлиги. Жамиятдаги фаоллиги. Хаётда нимага эришиш учун интилади?

9. Хулосалар, таклифлар ва тафсиялар. Ривожлантириши лозим бўлган ижобий хусусиятлар. Бартараф қилиниши лозим бўлган салбий хусусиятлар. Индивидуал ёндошиш учун нималарга эътибор берилиши лозим (ўқитувчи ва тарбиячилар томонидан)? Қандай ёрдамга мухтож? Ўзингиз қандай тадбир ва ёрдам уюштирдигиз?

Демак,тарбиявий ишлар методикасини фанини ўқитишда таълим технологиялари муҳим восита сифатида аҳамият касб этиб, тарбиячи ва тарбияланувчиларни ўзига хос характер ва хусусиятларини атрофлича ўрганишда,мавжуд муаммоларни ўрганиш ва уларни бартараф этишда муҳим омил сифатида хизматқилади.

Назорат учун саволлар.

1. Янги педагогик технологияларнинг ҳозирги кундаги амалий аҳамияти қандай?
2. “Педагогик технология” атамасининг моҳияти нимада?
3. Ноанъанавий таълим жараёнининг афзалликлари ва камчиликлари нимада?
4. Дарс жараёнида трёнингларни ташкил қилишнинг қандай афзалликлари мавжуд?
- 5.Трёнингларни ташкил этишда нималарга эътибор бериш керак?

Адабиётлар.

1. Тарбиявий ишлар методикаси. П.И.Рувинский. – Т. 1991 й.
2. Тарбиявий ишлар методикасидаги кўрсатмалар. Баубекова З.Д. – Т. 1991 й.
3. Ўқувчи маънавиятини шакллантириш (қўлланма) – Тошкент – 2000. Ж.Ғ.Йўлдошев.
4. Тарбия назарияси. Н. Хўжаев ва бошқалар. – Тошкент – 2003.
5. Болаларни тарбиялашда ва соғломлаштириш ишларида педагогик технология. Абдуллаев. Д.И., Ишмухамедов Р.Ж. – Тошкент – 2002.

Мавзу: Ўқув-тарбиявий ишларини амалга оширишнинг ташкилий шакллари ва ўтказиш методикаси.

Режа:

1. *Синф мажлисини тайёрлаш ва ўтказиш*
2. *Умумий қоидалар.*
3. *Синф тугрисида маълумот.*

Инсоният тарихига назар ташлайдиган бўлсак, таълимни ташкил этиш шакллари ижтимоий тузум манфаатларига мос ҳолда пайдо бўлган ва ривожланган. Дастлабки даврларда таълим бериш ишлари одамларнинг меҳнат фаолияти, турмуш тарзи билан узвий боғланган ҳамда билим бериш, ўргатиш ишлари якка тартибда олиб борилган.

Таълимнинг ташкилий масалалари Ал-Фаробийнинг “Фан ва ақл заковат” асарида ўқув фанларини синфларига бўлиб ўқитиш, уларнинг тарбиявий моҳиятини очиш масалаларига эътибор берилган. Синф-дарс тизимини дидактик талаблар асосида яратишда буюк чех педагоги Ян Амос Коменскийнинг хизматлари катта, унинг синф-дарс тизиминининг асосчиси сифатида бутун дунё тан олган. Шарқ мутафаккирларидан Ал-Фаробий, Абу Али ибн Сино, А.Авлоний, Ҳ.Ҳ.Ниёзий синф-дарс тизимда ўқитишнинг аҳамияти ҳақида ўз фикрларини билдириб ўтишган. Бу тарихий жараёнда “педагогика” фани олдида турган муаммолардан бири таълимнинг ташкилий шакллари самарадорлигини ошириш билан боғлиқ илмий назарий, услубий ва амалий муаммоларни ҳал этувчи тадқиқотлар олиб борилаёпти. Бу борада мустақил мамлакатимизда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”ни амалга оширишда таълим тизимига янги педагогик технологиялар татбиқ этиш билан боғлиқ ишлар қилинмоқда.

“Тарбиявий ишлар методикаси” фанини ўрганишда машғулотлар ўтказишнинг махруза, амалий машғулотлар, семинар, муаммоли

масалаларни ҳал этиш, мунозара. Курс ишини бажариш, касбий амалиёт, малкавий битирув ишини бажариш каби ташкилий шакллари мавжуд.

“Тарбиявий ишлар методикаси” фани ўрганиш жараёнида ўқувчилар амалиёт даврида тарбиявий ишларни ташкил этиш ва ўтказишни, дарс ўтишда техник воситаларнинг педагогик-психологик имкониятларидан фойдаланишни, машғулотлар ўтказишда техник воситаларни ишлатиш учун керакли бўлган информацион материалларни тайёрлашни, дастурлаштирилган назорат қурилмаларига тест саволларини тузишни, ўқувчилар билимини рейтинг тизимида баҳолашни билиб оладилар.

Таълим мақсадларини амалга ошириш бўйича таълим олувчилар билан таълим берувчилар ўртасида бўладиган мураккаб жараёнда таълим усули муҳим вазифани бажаради. Усул – изланиш, билиш йўли, таълимот маҳносини билдиради. Таълим усули - ўқитишда белгиланган мақсадга эришиш учун таълим олувчи билан таълим берувчининг ўзаро боғлиқ фаолиятини мужассамлаштириш усулидир.

Дарс ўтиш шаклларида бири – *фаол ўқитиш усули*. Фаол ўқитиш усули таълим олувчиларнинг ўқув материални ўзлаштириш жараёнида фикрлаш ва билиш фаолиятларини ривожлантиради. Фаол ўқитиш усулидан қуйидагича фойдаланилади:

- ўқитувчи қайта сўзлаб бериш ҳамда эсда сақлаш учун тайёр ўқув материални намоён этмайди;

- ўқув материални шундай баён қиладики, ўқувчилар фаол билиш ва амалий ишлар жараёнида мустақил билим ва малакаларни эгаллайдилар.

Фаол ўқитиш усулининг хусусияти шундаки, унинг асосида амалда фикрлаш фаолиятига интилиш ётади. Бу усулдан билимларни дастлабки ўзлаштиришда, мустаҳкамлашда, кўникма ва малакаларни шакллантиришда фойдаланиш мумкин. Фаол ўқитиш усулларида суҳбат ва мунозара усулларида ўқитиш методикасини кўриб чиқамиз

Суҳбат, баҳс – ўқитиш ва ўқишнинг диалогик, савол-жавоб усули. Бу усулнинг асосий мақсади – мотивация қилиш, яъни аниқ мақсадни кўзда тутадиган ва моҳирона қўйилган саволлар ёрдамида ўқувчиларни ўз билимларини берилган мавзу бўйича эсга олиш ва баён этишга, ўқитувчи раҳбарлигида бошқа ўқувчилар билан муҳокама қилишга ундайди. Суҳбатнинг афзаллиги яна шундан иборатки, у фикр юритишни юқори даражада фаоллаштиради. Белгиланган мақсад бўйича суҳбатлар қуйидагиларга бўлинади:

- кириш ёки ташкил қилувчи (дидактик вазифаси : ўқувчиларни машғулотда ишлашга тайёрлаш);

- янги билимлардан хабардор қилиш (дидактик вазифаси : ўқувчиларни янги материал билан таништириш);

- таҳлилловчи ёки мустаҳкамловчи (дидактик вазифаси : таълим олувчилар томонидан билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш, эслаб қолиш ва англаш).

Ташкилий шакли бўйича суҳбат ўқув ва давра суҳбатига бўлинади. Суҳбат эркин вазиятда олиб борилади. Саволларни аниқ ифода этиш ва бериш жуда муҳимдир. Саволлар ўзаро мантиқий боғлиқ бўлиши, билимни тартибли равишда ўзлаштиришга имкон беришлари лозим.

Суҳбат олиб бориш методикаси қуйидаги технологик ҳаритада кўрсатилган.

Суҳбат, баҳсининг технологик ҳаритаси

Иш босқичи ва мазмуни	Фаолият	
	Ўқитувчи	Ўқувчи
Тайёрлов	Суҳбат мавзуси, мақсади, вазифаси ва натижасини аниқлайди; кўргазма куролларни танлайди; ташкил қилиш ва олиб боришни пухта ўйлаб чиқади; савол бериш тартиби. Қайси асосий ҳолатлар бўйича умумлаштириш, хулоса қилиш кераклигини аниқлайди.	
Босқич Суҳбатга кириш	Қисқача маълумот тарзида ўқув суҳбатининг мавзусини, вазифасини эълон қилади, ушбу мавзу бўйича эгаллаган билим ва маҳорат ҳақида эслатади.	
Босқич Суҳбат	Суҳбат давомида ўқувчиларнинг алоҳида мулоҳазаларини умумлаштиради, қўйилган вазифаларга мос равишда уларни тўлдиради. Барча ўқувчиларни суҳбатда фаол қатнашишларига эришишга ҳаракат қилади. Тўғри жавобларни маҳқуллайди, нотўғри ёки тўлиқ бўлмаганларни шарҳлайди, аниқлайди. Нотўғри жавоб берган ўқувчига ўз хатосини ўзи топишни таклиф этади. У ўз хатосини топа олмаганлигина ўртоқларини ёрдамга чақиради.	Саволларни диққат билан тинглайдилар, жавобларни ўйлайдилар, ўртоқларининг жавобларини таҳлил қиладилар, ўз мулоҳазаларини айтадилар.
Босқич Хулоса	Усуллардан бирини танлаб, суҳбат натижасини умумлаштиради:	

	- ўзи якун ясайди; - фаоллиги билан ажралган ўқувчидан суҳбат натижаларини умумлаштириш ва маълумот беришни сўрайди.	
Босқич Якун яшаш, Таҳлил қилиш Баҳолаш	Якун ясайди: ўқувчилар томонидан амалга оширилган фаолиятни таҳлил қилади ва баҳолайди	Ўз-ўзини баҳолашни амалга оширишлари мумкин.

Бу усулда ўқитувчи савол-жавоб техникасини эгаллаши зарур, яъни:

- ҳар бир саволни барча ўқув синфига бериш, ўйлаш учун бироз вақт ўтгандан кейингина ўқувчиларни жавоб бериш учун чақириш;
- саволга жойидан туриб бақариб жавоб берган ўқувчиларни рағбатлантирмаслик;
- бўш ўқувчилардан кўпроқ сўраш, бошқаларга жавобларни тўлдириш имконини бериш;
- жуда узун ёки қўш саволлар қўймаслик;
- агар ўқувчиларнинг биронтаси ҳам саволга жавоб бера олмаса, саволни қайта тузиб, уни бўлакларга бўлиш, йўналтирувчи саволлар бериш.

Мунозара – фаол таълим усули бўлиб, муҳокама, маълум муаммо бўйича фикр алмашинув кўринишида ўтади. Мунозара вақтида ўқувчилар ўзларига ишонган ҳолда саволларини муҳокама қилишади. Мунозара бир ёки бир неча синф билан ўтказилиши мумкин. Мунозара усули кўплаб функцияларни бажаради. Ушбу усулдан қуйидаги мақсадлар учун фойдаланилади.:

- янги билимларни шакллантириш;
- ўқувчиларда саволларни туб махносига етишга мотивацияни таъминлаш;
- ўқувчиларга далил ва далилга асосланган хулоса орасидаги фарқни тушуниб етишни ўргатиш;
- коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, ўқувчиларга ўз фикрида мустақкам туриш ва уни ҳимоя қилишга ёрдам бериш.

Мунозарани ўтказиш талаблари ва қоидалари ўқувчиларга олдиндан айтилиб, қуйидаги тартибда олиб борилади: 1) мавзу танлаб олинади; 2) мавзуга оид режа тузилади; 3) мавзунинг қисқача мазмуни берилади; 4) мавзуга оид мунозарани ўтказишдан кўзланган мақсад белгиланади; 5) фойдаланиш учун адабиётлар ва ўқитишнинг техник воситалари тайёрланади; 6) ҳаётдаги, ўқув-тарбиявий жараёнлардаги ижобий ишла бўйича материаллар тайёрланади; 7) мавзуга оид қўшимча саволлар ишлаб чиқилади.

Мунозара мавзусини ўқувчилар ўзлари танлаб олишади. Мунозара иштирокчилари ўз фикрларини баён қилганда бир-бирига ҳурмат билан

муносабатда бўлиб, шахсий қарашлари тўғри ёки нотўғрилигини исбот қилиб беришади. Мунозарада ҳамма иштирокчилар мавзуга оид ўз фикрларини айтиши шарт. Машғулот охирида мунозара педагог томонидан таҳлил қилинади ва ўқувчилар баҳоланиб, ҳисоботи тўлдирилади.

Мунозара

Фан: “Тарбиявий ишлар методикаси”

Мавзу : “Баркамол авлодни тарбиялашда миллий қадриятлар ва меросимиздан фойдаланишнинг шакл ва усуллари”.

Мунозара мақсади : ўқувчиларда миллий урф-одатлар ва анъаналарга бўлган ҳурмат ва муносабатларни уйғотиш ҳамда уларни ҳурмат қилиш малакаларини шакллантириш, келажакда баркамол ҳар томонлама шаклланган инсонни тарбиялаш.

Дарснинг тури : амалий .Ажратилган вақт – 2 соат.

Дарснинг ўтиш жойи – фанлар бўйича назарий хона.

Дарсни жиҳозлаш – деворий газета, мавзуга оид шиорлар, керакли адабиётлар, кинофилмлар, магнитофон, хоналарни эстетик жиҳатдан таъминлаш учун керакли материаллар.

Машғулотнинг асосий масалалари:

1. Миллий анъаналар деганда нимани тушунасиш?
2. Қандай ўзбек урф-одатларини биласиз?
3. Ўзингиз яшаб турган туман ёки вилоятдаги урф-одатлар ҳақида гапириб беринг

4. Анъана нима?.

Мунозарани тайёрлаш ва ўтказиш методикаси:

1. Мунозарада ҳамма ўқувчи ҳамда таклиф қилинган мутахассислар иштирок этади.
2. Ҳамма иштирокчи мунозара тайёрлашда маълум бир вазият ва топшириқни бажаради. Бажариладиган ишлар ҳамкорликда тузилади.
3. Мавзуга алоқадор адабиётлар ўқиб, мазмунини хулосалаб беради.
4. Ҳаётий мисол ва ҳодисалардан мисол ва унинг хулосасини айтади.

5. Шу мавзу бўйича яна қўшимча саволлар ўртага ташланади.

Ўқитувчи адабиётлар рўйхатини беради. Охирида хулосалайди. Мунозарага марказдан вакил, кафедра ўқитувчилари ҳамда хоҳловчилар таклиф қилинади.

Уйга топшириқ : ўзингиз яшаб турган жойдаги урф-одатлар ва анъаналарни ўтказиш, миллий қадриятларга бўлган ҳурмат, эътиборлик ҳақида реферат ёзиш.

Мавзуга таянч иборалар: мунозара, урф-одатлар, анъаналар, расм-русумлар, миллий қадриятлар.

Диспут (Мунозара) ҳисоботи

Синф _____

Мунозара бошланиш вақти _____

Мунозара тугаган вақти _____

Мунозарада қатнашганлар жадвал кўринишида тўлдирилади.

10

жадвал

Қатнашув чилар (лавозими)	Исми- шарифи	Ўзлаштир иш даражаси натижалари (мунозарадан аввал)	Мунозара тугагандан кейинги натижалар
1	2	3	4

11

жадвал

МУНОЗАРА НАТИЖАЛАРИ.

Мос келган материаллар тўғрисидаги фикрлар	
Қандай фикрлар қабул қилинди	
Қабул қиланган масалаларни муҳокама қилиш	

Хулоса (қатнашувчиларнинг фикри инобатга олинсин).

Кафедра мудири _____

Кафедра мудири муовини _____

Ўқитувчи _____

Қатнашувчилар имзоси _____

Синф МАЖЛИСИНИ ТАЙЁРЛАШ ВА ЎТКАЗИШ

Синф мажлиси ўқув муассасаларида маънавий-маҳрифий, тарбиявий ишларнинг муҳим шаклларида бири бўлиб, синфда ўтказиладиган тадбирларни режалаштириш, ўқувчи-ўқувчиларинингфанлардан ўзлаштириш, тартиб-интизоми, ахлоқ-одоби, бир-бирига ўзаро ёрдами, кийиниши, шунингдек, синфда рўй берган бошқа фавкулотда ҳодисалар муҳокамаси каби масалаларга бағишлаб ўтказилади.

Синф мажлиси доимо синф раҳбари томонидан ўтказилса, ўқувчилар оддий тингловчи бўлиб қоладилар ва бундай синф мажлисининг тарбиявий аҳамияти камроқ бўлади. Синф мажлисида ўқувчи-ўқувчиларнинг фаоллиги таъминланиши лозим. Шундагина ўқувчилар маънавиятида сезиларли ўзгаришларни кузатса бўлади.

Синф мажлисини яхши ўтказиш учун унга яхши тайёргарлик кўриш лозим. Синф раҳбарининг мажлисни тайёрлашда ва уни ўтказишда доир ишлари:

- синф фаолларини йиғилишга тайёрлаши: мажлис мавзуси, мақсади, кўриладиган масалаларни белгилаш ва сўзга чиқувчиларни аниқлаб уларга ёрдам кўрсатиш;

- таҳрир ҳайати ва синф сардорларининг биргаликдаги тайёргарлик ишлари мазмунини белгилашга ёрдам бериш, улар тўплаган далилларни қайта ишлаш, мажлиснинг ташкилий томонларини аниқлаб, уларга маслаҳатлар бериш;

- синф хонасини мажлисга тайёрлаш;

- мажлис қарори лойиҳасини тайёрлашга кўмак бериш;

Мажлисни синф сардори очади. Мажлис раиси ва котибини сайланади. Мажлисда аввал қабул қилинган қарорларнинг бажарилиши ҳақида ахборот берилади. Раис томонидан муҳокама қилинадиган масалалар эълон қилинади ва мажлис иш тартиби белгилаб олинади. Махруза ва ахборотларни тинглаб муҳокама қилинади. Мажлис қарори чиқарилади. Синф раҳбарининг яқунловчи сўзи.

Синф мажлиси баёнини котиб ёзиб боради. Мажлис баёни намунаси куйидагича юритилади.

Синф МАЖЛИСИ БАЁННОМАСИНИНГ НАМУНАСИ

Кукон шаҳар 36 умумий урта таълим мактабининг 4 синф укувчиларининг йиғилиши

Мажлис баёни № 2

2007 йил 12 октябрь

Раис: А.Носирова

Кукон шаҳри

Котиб: З.Жураев

Қатнашди : 25 укувчи. Рўйхати илова қилинади.

Кўрилган масалалар:

1. Синф укувчиларининг кийиниш маданияти ҳақида. (махрузачилар : Д.Комилова, А.Бобоев).

2. Мустақилликнинг 17 йиллигига бағишланган бадиий-адабий кеча уюштириш. (махрузачи : Р.Маҳкамов).

Эшитилди:

1. Биринчи масала бўйича махрузаннинг қисқача баёни берилади.

Сўзга чиқдилар: К.Каримова, Н.Алимардонова . Мазмунини баёни ёзилади.

Қарор қилинди: Қарор баёни ёзилади.

2. Иккинчи масала юзасидан ахборотнинг мазмуни баён қилинади.

Сўзга чиқдилар: Л.Ахмедова. Мазмуни баён қилинади.

Қарор қилинди: қабул қилинган қарор баёни ёзилади.

Раис :

А.Носирова

Котиб:

З.Жураев

Умумий қоидалар.

Ўқув жараёнида синф раҳбари эътибор бериши зарур бўлган жиҳатлар.

- таълим жараёнида рейтинг тизимини қўллашни таъминлаш;
- ўқувчилар билими сифатини ва объектив баҳоланганлигини назорат қилиш, турли хил синовларни ташкил этиш;
- ўқувчиларни дарсларда мунтазам қатнашишини таъминлашф;
- ўқув машғул�лари жадвалига риоя қилишларини таъминлаш;
- паст ўзлаштирувчи ўқувчилар учун қўшимча дарслар, ҳамда улар билан якка тартибда ишлашни ташкил қилиш;
- таълим муассасасида ташкил этиладиган фан ҳафталикларига, тадбирларга синф ўқувчиларини фаол иштирокини таъминлаш;
- ўқувчиларни кутубхона ва ўқув зали хизматларидан фойдаланишга ўргатиш ва назорат қилиш;
- ҳар бир дарсда ўқувчилар билимини баҳоланишини назоратга олиш;
- барча фанлардан якуний балларни рейтинг дафтарчаларига, синф журнаliga ҳамда синф раҳбари журналларига ўз вақтида айд қилинишини таъминлаш;
- ҳар бир семестр якунида синф ота-оналар йиғилишини чақириш;
- таълим ва тарбия жараёнида ўқувчиларга якка тартибда ёндашган ҳолда уларнинг ёш хусусиятларини, қизиқиш ва мойилликларини инобатга олган ҳолда фан тўғаракларида тўла иштирокини таъминлаш;
- синф ўқувчиларини дарсликлардан фойдаланиш, уларни эҳтиёт қилиш, ўқув қуролларини тўлиқ бўлишини ҳамда самарали фойдаланишга ўргатиш;
- ётоқхонада яшовчи ўқувчиларни дарсларда тайёргарлик кўришларини назорат қилиш;
- ўқувчиларни зқув устаёналаридаги фаолияти ва машғул�ларини назорат қилиш, уларнинг қобилиятларини, кўникма ва малакаларини ривожлантиришга кўмаклашиш.

Синф журнаlinи юритиш бўйича тавсиялар

- синф ҳақида маълумотлар тўлиқ ёзилади;
- ўқувчилар рўйхати ва маълумотлар алифбо тартибида тўлиқ ёзилади;
- таълим муассасаси билан ота-оналар ва ўқувчилар ўртасидаги ҳамкорлик шартномаси “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва таълим муассасаларининг ички қонун қоидаларидан келиб чиқиб тузилади ҳамда имзоланади;
- ўқувчи ҳақида батафсил маълумотлар ўқув йилининг бошида тўлдирилади ва йил давомида ўзгартиришлар киритилади;
- қолдирилган дарс соатлари ҳар куни назорат қилиниб, якуний ҳисобот семестр якунида ёзиб борилади;
- синф раҳбари ўқувчилар томонидан дарс қолдириш сабабини билиши зарур;
- кундалик ўзлаштириш назоратқилиб борилади, семестр якунида фанлар бўйича якуний баллар ёзиб қўйилади;

- ҳар бир семестр давомида ўқувчининг хулқ-атвори, йўл қўйган камчиликлари ҳамда ютуқлари “Ўқувчи ҳақида умумий маълумотлар”да қайд қилиб борилади;

- синф журнали юридик ҳужжат бўлиб уч йилга мўлжалланган;

- таълим муассасасини тугатган ўқувчиларнинг синф журнали ўқув бўлимига топширилади;

- ўқув йили давомида ўқувчининг таълим муассасасидан кетиб қолиш сабаблари ёзиб борилади;

- синф раҳбарлари ишини назорат қилиш маънавий-махрифий тарбиявий ишлар бўйича директор муовинига юклатилади.

Синф раҳбарининг бурчи

- синф раҳбари ўқувчиларни ўз фарзандидек кўрмоғи, уларга Ватанни севишга, дўстларига садоқатли ва таълим муассасаси ҳаётида фаолиққа, ўз касбининг моҳир мутаассиси бўлишга ўргатиши зарур;

- синф ўқувчисини ҳар томонлама ўрганиш ва уни ўз жамоасига содиқ этиб тарбиялаш;

- синф ўқувчиларининг фанлар бўйича ўзлаштиришини назорат қилиш ва паст ўзлаштириш сабабларини аниқлаш ҳамда бартараф этишга ёрдам бериш;

- ўқув жараёнида барча фанлар бўйича тўлиқ ўзлаштиришга синф ўқувчиларини диққатини жалб этиш;

- ўқувчиларни ўз касбига содиқ мутаассис, таълим муассасаси мулкани эъзозлаш ва асраш, дўстларига нисбатан меҳр оқибатли бўлишга ўргатиш;

- ўқувчилар онгини ўстириш, мафкуравий дунёқарашини шакллантириш мақсадида маънавий-махрифий, тарбиявий соатлар ўтказиш;

- таълим муассасаси ички қонун-қоидаларини ва ритуалларини ўргатиш;

- ўқувчиларда келажакка, ўзига ва ўртоқларига ишонч, ўз қадрини билиш, меҳнат қувончи, қийин вазиятларда бир-бирига ёрдам кўрсатиш каби хислатларни тарбиялаш;

- маданий ҳордиҳни ташкил этиш;

- фан тўғаракларига, жисмоний тарбия секцияларига жалб этиш ва иштирокни назорат қилиш;

- ўқувчининг тартиб-интизоми ва ўзлаштириши ҳақида ота-онасига маълумот ётказиш;

- ўқувчилар уйи ва ижарада яшовчи ўқувчилар шароитини ўрганиш ва ёрдам бериш;

- ўқувчиларни таълим муассасасини, шаҳарни ободонлаштириш ишларига тўлиқ қатнашишини таъминлаш;

- оммавий байрамларга ўқувчилар иштирокини таъминлаш.

Синф раҳбарининг ҳуқуқлари

Синф раҳбари этиб энг малакали ва намунали ўқитувчилар ўқитиш жараёнининг барча даврида тайёинланади. Синф раҳбари синф ўқувчиларининг ёши, қизиқиши ва психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда мунтазам қатъий жадвал асосида маънавий-махрифий ва тарбиявий машғулотларни ўтказиши лозим.

Ўз синфининг назарий ва амалий дарслар таҳлилида иштирок этади, ўқиш жараёнида ўқувчининг ўқиши ва тарбияси ҳақида суҳбат учун ота-онасини чақиртиради.

Синф мажлисида ўқувчини огохлантириш, ҳайфсан эълон қилиш, зарур бўлганда директор ва директор ўринбосарларига ёзма ёки оғзаки ахборот бериш мумкин. Таълим муассасаси директорининг рухсати билан саёҳатлар ва учрашувлар ташкил этиш умкин.

Синф тўғрисида маълумот

1 синфи
Синфнинг номи ёки тартиб рақами _____
Ўқувчилар _____ сони

Шундан қизлар _____ уғиллар _____

Тугаракларга қатнашувчилар _____ сони

Синфдаги иқтидорли ўқувчилар сони _____
Паст ўзлаштирувчи _____ ўқувчилар _____ сони

Оилавий шароити оғир уқувчилар _____ сони

Боқувчисини йўқотган ўқувчилар _____ сони

Ҳуқуқбузарликка мойил ўқувчилар _____ сони

Синф сардори _____
Синф фаоллари _____
Синф раҳбари _____

Синф ўқувчилар ҳақида маълумот

	Фамилияси, исми, шарифи	Тўғилган кун, ой ва йил	Тўғилган жойи

УМУМӢЙ МАЪЛУМОТ

Тугилганлик хакида гувоҳнома.	Ота-онасининг яшаш жойи, телефон	Ўқувчининг яшаш жойи, телефон	Изоҳ

ИҚТИДОРЛИ уқувчилар ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ

№	Фамилияси, исми. Шарифи	Қайси фанидан

ЖАМОАТЧИ Уқувчилар

№	Фамилияси , исми, шарифи	Жамоат ишининг номи

Оилавий шароити оғир уқувчилар

--	--	--

НАСТ ЎЗЛАШТИРУВЧИ Уқувчилар ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

	Фамилияси, исми, шарифи	Қайси фанлардан

БОҚУВЧИСИНИ ЙУҚОТГАН Уқувчилар

№	Фамилияси, исми, шарифи	Боқувчисидан кимни ёқотган	Ҳозир кимнинг қарамоғига

СИНФ УҚУВЧИЛАРИНИНГ СОҒЛИГИ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

№	Фамилияси, исми	Соғлиги ҳақида хулоса

Уқувчилар ТОМОНИДАН ҚОЛДИРИЛГАН ДАРС СОАТЛАРИ

№	Фамилияси, исми	Жами соат	Сабабли	Сабасиз	Изоҳ

Синф раҳбарининг 2006-2007 ўқув йили _1_____ чорагида ўқувчилар билан олиб борган ишлари ҳақида ҳисоботи

Синф раҳбари _____
Директор _____

Адабиётлар:

- 1.Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқат маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. Т., 2005.
2. Султонова Г.А. Педагогик маҳорат. Т.:ТДПУ.-2005.-149 б.
- 3.«Педагогика» В.А.Сластёнин, И.Ф.Исаев, А.И.Ми хёнка, Е.Н.Шиянов. Москва. «Школьная пресса». 2004
- 4.Волжский А. Методика воспитательной работы с молодежью. – М. 2003.
- 5.Котов В. Воспитательная работа в школе: опыт и проблемь. – СПб: Сев.сияние 2003.
- 6 .Тарбиявий ишлар методикаси. П.И.Рувинский. – Т. 1991 й.

**Мавзу: Бошланғич мактаб ёшидаги болаларда ижтимоий тажрибани шакллантириш методикаси.
РЕЖА:**

1. Болаларни фаолият жараёнида тарбиялашнинг ахамияти.
2. Хулқ тажрибаларини шакллантириш усуллари.
3. Бошланғич синф болалари да фаолият жараёнида ижтимоий тажрибаларни шакллантириш методикаси.

1.Болаларни фаолият жараёнида тарбиялашнинг ахамияти.

«Тарбия санъати шундай хусусиятга эгаки деярли барча-га таниш ва тушунарли, баъзоларга жуда осон иш бўлиб туюлади-одам шу иш билан назарий ва амалий жихатдан қанчалик кам таниш бўлса, унга бу шунчалик тушунарли ва осон бўлиб кўринади. Деярли, ҳамма тарбия сабр-тоқатни талаб этишни эътиров қилишади, айримлар бунинг учун туғма қобилият ва малака, яъни куникма керак, деб уйладилар, бунинг учун туғма қобилият ва малака, яъни кўникма керак деб ўйладилар: лекин бунда сабр тоқат, туғма қобилият ва малакадан ташқари, яъни махсус билимлар кераклиги ҳақида ишонч ҳосил қилишди” - деб ёзган буюк рус педагог К.Д. Ушинский.

Булажак ўқитувчиларга, бу фикр жуда тегишли, чунки тарбия усуллари ҳақидаги билимлар ўқитувчи учун энг зарур билимлардан ахамиятли қисмидир.

Юқорида айтганимиздек, тарбия - тарбиячи ва тарбияланувчи фаолиятларни ўз ичига олган икки ёклама жараён. Тарбиячилар - билим ва тарбияга эгу бўлган кишилар, тарбияланувчилар-билим ва ижтимоий тарбия ўрганувчи ёшлардир. Аммо тарбияланувчилар муайян даражада актив фаолият кўрсатмасалар, тарбия ва билим ўргана олмайдилар.

Демак, тарбия усули-тарбиячи ва тарбияланувчиларнинг ҳамкорлигидаги фаолият ва ўзаро таъсир кўрсатиш усулидир.

Шундай қилиб, тарбия жараёнида ўқитувчи якка ўқувчи ёки синф жамоаси манфаати йўлида бирон бир тарбиявий масалани хал қилиш учун ўқувчиларнинг ёш ва индивидуал хусусиятларини тарбияланганлик даражаларини, педагогик вазият характерини ҳисобга олган ёлда ташкил этиш шакллари мажмуасига тарбия усули (методи) дейилади.

Маълумки, биринчи гуруҳ усуллар орқали ўқитувчилар ўқувчилар олдига жамиятимиз қандай талаблар қўяётгани етказдилар. Лекин, бу талабларни амалга қўллаш учун ўқувчиларни аниқ амалий фаолиятига жалб қилиш зарур,. Чунки улар ривожланишнинг асосий омили - бу фаолиятдир.

Фаолият нуқтаи-назаридан ёндашиш қоидаси - мактаб, синф ҳаётининг ҳамма жабҳаларидан таълим - тарбия жараёнларига сингиб кетди.

Фаолият ўқувчиларни хилма-хил билимларни мустақил эгаллашга ундайди, уларни қайси ижодий фаолият тарбияси, ҳисси қадрият муносабатларини ўзлаштиришга ёрдам беради.

Ўқувчиларни биринчи синфдан бошлаб имконият даражасидаги фойдали меҳнат билан шуғулланишларига эришиш лозим. Бундай меҳнат кўпчилик, жамоа бўлиб бажарилганида яхши натижа беради. Бу гуруҳ қуйидаги усуллардан иборат: машқ орқали ўргатиш усули, ўйин, топшириқ, мусобақа.

2. Ижтимоий ҳуққ тажрибаларини шакллантириш усуллари:

А) Машқ ва ўргатиш усуллари.

Машқ болалар фаолиятини оқилона, мақсадга мувофиқ равишда ва ҳар томонлама ташкил қилиш, уларни ахлоқ мезонлари ва ҳуққ атвор қоидаларини бажаришга одатлантиришдир. Одатлар болаликда таркиб топади ва қийин мустаъкамланиб борди.

Ўқувчилар, ота-оналар болаларда ижобий одатлар шаклланишини кўзатиб боришлари керак. Ўқувчилар одатлари яқинларидан мерос қилиб олмайди, балки улар билан мунтазам мулоқотлари туфайли таълил қилиш, тарбия орқали ҳосил қилади. Оёир оқибатда одат эътиёжига айланади.

Машқ муайян ҳатти-ҳаракатлари кўп маротаба такрорлашни ўз ичига олади. Машқ ва одатлантириш ўқувчи учун онгли, ижодий жараёндир. Машқ натижасида кўникма, одат янги билимлар ҳосил қилинади. Ўқувчининг ахлоқий қобиляти ривожланади, ахлоқий тажрибаси кенгайди. Одатсиз тарбия пойдеворсиз бинога ўхшайди. Одат эса мунтазам машқ орқали мустаъкамланади.

Ўргатиш бир неча изчил ҳаракатлар йиғиндисидир. Ўқитувчи бу ҳаракатларни кўрсатиб бериш, тушинтириши, кузатиши лозим. Тарбия амалиётида машқ қилишнинг турли хиллари мавжуд: фаолиятида машқ қилиш; кун тартиби машқлари, маҳсус машқлар.

Фаолиятда машқ қилиш меҳнат, ижтимоий фаолияти, жамоадаги фаолияти ва ўзаро муносабат одатларини тарбиялашга қаратилгандир. Кун тартиби машқлар мактабда, оилада ўрнатиладиган кун тартибига амал қилиш, шу билан боғлиқ ўз истак ва ҳаракатини бошқариш, иш ва бўш вақтдан тўғри фойдаланиш одатига ўргатади. Махсус машқлар маданий бўлқ, малака ва кўникмаларини ҳосил қилади ва мустаҳкамлайди.

Б). Ўйин усули

Болалар ҳаётида ўйиннинг аҳамияти жуда катта, чунки ўйин уларнинг асосий фаолиятидир. Ўйин орқали болалар катталарнинг ҳаётини, шахслараро муносабатини, ижтимоий бўлқ тажрибасини ўйнайдилар.

Энг тарқалган болалар ўйинлари: "Боғча", "Мактаб", "Қасалхона", "Оила", "Бозорда", "Магазинда" ва бошқа ролли ўйинлар бўлиб ўисобланади. Булардан ташқари барча болалар ҳаракат ўйиларини ҳам яхши кўрадилар. Лекин, катталар томонидан ўйинларга алоҳида эътибор бериш керак, чунки ўйин орқали болаларда нафақат ижобий сифатлар, салбий сифатлари ҳам шаклланиши мумкин. Мисол учун, "Уруш" ўйин баъзо болаларда бераҳмлиқ, боғритошлиқни шакллантиради.

В) Топшириқ усули

Ўқувчиларнинг топшириқларини жамоа сифатида бажаришлари уларда ижтимоий ҳулқ тажрибаларини шакллантиришда алоҳида аҳамиятга эгадир. Ўқувчилар ўз кучларини умум ишга сарфлашга, жамоа учун маъсулиятни ҳис этишга ўрганадилар.

Меҳнат топшириқлари болалар ҳарактерини шакллантиради, мустаҳкамлайди.

Тарбия жараёнида топшириқлар муъим ўрин тутати.

Топшириқлар тарбиявий аҳамиятига эга булиш учун ўқувчилар топшириқларнинг ижтимоий аҳамиятини, муҳимлигини, зарурлигини тушунишлари керак. Топшириқ берилишдан кейин шу топшириқни бажариш жараёнида ўқувчиларга ўргатмоқ, ёрдам бермоқ лозим.

Тарбия ғоятда мураккаб жараён бўлиб, ҳар даврнинг ижтимоий сиёсий ҳаётини ўзида акс эттиради. Унинг восита ва омиллари асрлар давомида шаклланиб такомиллашади, ўзини оқлаган урф-одатлар анъанага айланади. Бинобарин, тарбияда ҳар бир ҳалқнинг ўз удуми, усули, тарихан шаклланган ва тажрибада синалган дунёқараши тарбия воситалари бўлади, шунинг учун тарбия миллий ва тарахий заминидан ўзилмаслиги керак.

Г) Мусобақа усули

Мусобақа болаларнинг ҳаётида жуда муъим ўрин тутати, чунки у орқали болаларни нафақат улар учун қизиқарли ишларга, аммо қизиқарли бўлмаган ишларига ҳам жалб қилиш мумкин. Масалан: баъзо болалар ўзи ўтирган жойларни ёки синф хоналарини, тозалашни, синфларда навбатчилиқни ёки шанбалиқда қатнашишни ёқтирмайдилар, лекин

мусобақа ёрдамида улар нафақат қатнашади, яхши натижалар ҳам кўрсатадилар.

Мусобақа элементларидан болаларнинг кўпгина фаолият соҳаларида фойдаланиш мумкин.

Ўқитишда (дарс пайтида): болалардан ким тезроқ ва тўғри жавоб беради.

Мехнатда: ким чиройлироқ ва сифатли иш натижа кўрсатади.

Спорт соҳасида: ким баландроқ сакрайди, ёки тезроқ югуради, ким футбол ёки теннис яхшироқ ўйнайди.

Ижтимоий фаолиятда: ким ўфалроқ ва қизиқроқ иш қилади. Лекин битта нарсадан эътиёт бўлиши керак - мусобақа ташкил қилишда формализмга йул қўймаслиги керак.

Мусобақа сифатли натижаларга эрешиш учун ўқитувчи қўйидаги талабларни ҳисобга олиш керак:

1. Мусобақанинг шартларини ва мезонларини болалар билан биргаликда ишлаб - чиқиш;
2. Мусобақанинг давомида аниқ ҳисоб - китоб олиб бориш;
3. Мусобақанинг натижалари ҳаммага маълум бўлиши керак;
4. Ютган ўқувчиларни албатта рағбатлантириш керак.

Фақат юқорида кўрсатилган талабларни ҳисобга олган ҳолда мусобақа тарбия усули сифатида самарали натижа бериши мумкин.

Бошланғич синф болаларда фаолият жараёнида ижтимоий тажрибани шакллантириш методикаси.

Замонавий бошланғич мактаб ўқувчиларининг психолгоик ўзусиятларни ҳисобга олган ҳолда ўқитувчи болаларда ижтимоий тажрибани шакллантириш жараёнида қўйидаги методик тавсиялардан фойдаланиш мумкин. Бу ишлар болалар томонидан катталар тажрибасини ўрганишдан бошланади, шунинг учун қанчалик болаларга ҳаётнинг қоидаларини яхши тушунтирилса, шунчалик улар ижтимоий тажрибасини эгалла оладилар.

Бошланғич синф ўқитувчи бу соҳадаги ишларни болаларнинг мактабга эгаллаган тажрибасини билиш ҳам даркор. Шунингдек у ўз синфдаги болаларнинг ота-оналари билан ҳамкорликда ишларни олиб бориш зарур. Бундан ташқари ўқитувчи боғча тарбиячилари билан алоқада бўлиши керак, чунки боғчадан мактабга келган болаларда баъзо ижтимоий тажрибасининг асослари аниқ даражада шаклландир. Мактабга келгандан сўнг болаларни мактаб қоидаларга ўргатиш мақсадида биринчи навбатда ўқитувчи ўларнинг кун тартибига ўрганиш машқларни ташкил қилади. Иккинчи навбатда болаларни ижтимоий ҳаётга жалб қилиб уларга шахсий ва жамоадаги топшириқларни бериб, ўқитувчи болалар ўртасида мусобақа ташкил қилади ва шу билан биргаликда уларни фаоллаштиради. Бошланғич синфларда тарбиявий ишларни ташкил этишда ўқитувчи битта нарсани унутмаслиги керак: барча тарбия тадбирларни ўйин шаклда

ташкиллаш зарур, чунки 6-11 ёшли болаларнинг хаётида ўйин асосий ўринни тута олмоқда. Шунингдек машқ ва ўргатиш, топшириқ ва мусобақа ўйин шаклда ўтказилади. Масалан, топшириқларни пакетга солиб, ҳар қайси болага ёки кичик гуруҳ раҳбарига «сир сақланиб» берилади, ёки навбатдаги топшириқ синф хонаси йиғиштиришда болалар ўзлари «топишади». Мусобақа элементлари нафақат спорт ўйинларида (кувнок, стартлар, «Спорт оиласи» ва бошқалар) балки турли хил курик танловларда ҳам ташкил этади.

Масалан иккинчи чоракнинг охирида барча 1-чи синфларда «Алифбо байрами» ўтказилади. Бу байрамни тайёрлаш ва ўтказиш жараёни кўпгина усуллардан фойдаланишга имконият беради ҳам топшириқ, ҳам ўйин, ҳам мусобақа ҳам саёхат...

Энг тарқалган ўйинлардан - ролли ўйинлар экандир.

Мисол учун: «Светофор» ўйинлар болалар бир неча ролларда қатнашмоқда: Йулловчи, врачлар, ДАН ходимлари ва х.к. шунақа мисоллар куйидаги ҳулосаларни тасдиқлайдилар:

1. - Болаларда ижтимоий тажрибасини шакллантириш жараёни мураккабдир, шунинг учун унда битта-иккита эмас, кўпгина усуллардан бирданига фойдаланиш зарур;
2. - Бу усуллар бир-бири билан боғланиш зарур, чунки улар бир бирини тўлдиради;
3. - Ижтимоий тажрибасини шакллантиришда бу гуруҳдаги усулларни бошқа тарбия усуллари билан боғланиш керак, унда тарбия самарали натижа бериши мумкин.

Таянч иборалар

Тарбия усули, усуллар турлари болалар фаолияти ва тарбия ижтимоий тажриба шакллантириш усуллари, машқ ва ўргатиш, ўйин, топшириқ мусобақа, улардан фойдаланиш хусусиятлари.

МАНЗУ:Бошланғич мактаб ўқувчиларининг ахлоқ- одоб тарбияси методикаси.

РЕЖА:

1. Бошланғич мактаб ўқувчилари ахлоқ-одоб тарбияси тизими, унда бошланғич мактабнинг тутгун ўрни.
2. Дарс жараёнида ахлоқ-одоб тарбияси-методикаси.
3. Болалар дарсдан буш вақтларида ахлоқ-одоб тарбияси методикаси.
4. Бошланғич синф болалари ахлоқий тарбиясида «Одобнома» дарсларининг аҳамияти ва ташкил этилиши.
5. Оилада ахлоқ-одоб тарбияси.
6. Адабиёт.

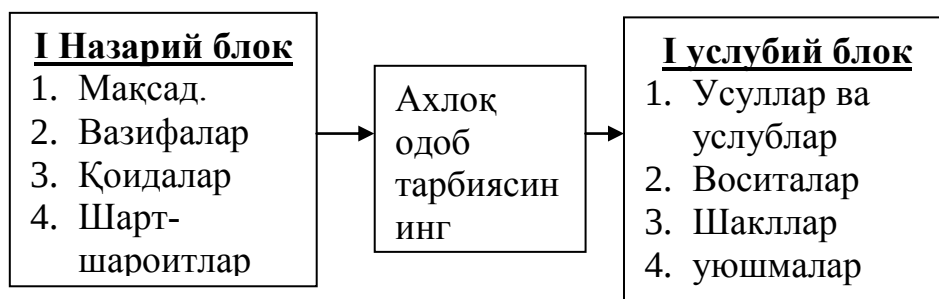
Бошланғич мактаб ўқувчилари ахлоқ-одоб тарбияси тизими,
унда бошланғич мактабнинг тутгун ўрни.

Бошланғич мактаб болалар ахлоқ-одоб тарбиясида муҳим босқичдир, чунки улар мактабга келгандан сунг уларнинг ҳаётида янги босқич бошланмоқда.

Ахлоқ-одоб тарбияси бир томондан болалар тарбияси тизимининг муҳим таркибий қисмидир, (биз буни биринчи лекцияда таъкидлаб ўтдик). Лекин бошқа томондан ахлоқ-одоб тарбиясига мустақил тизим сифатида қараш ҳам мумкин. Чунки бу тарбиянинг ўз мақсади ва вазифалар, принциплар, қоидалар, ва шарт - шароитлар, усул- услублар, воситалар, шакиллар ва уюшмалари бор.

Ахлоқ-одоб тарбияси тизими:

Ўжадвал

Ахлоқ-одоб тизимининг таркибий қисмлари қўйидагича:

- Ахлоқий тушунчалар;
- Ахлоқий ҳиссиётлар.
- Ахлоқий ҳулқ-атвори

Улар бир-бирлари билан боғланиб туради.

Ахлоқ-одоб тарбиясининг мақсад ва вазифаларни амалга ошириш учун, унинг асосий йўналишларни ҳам ҳисобга олиш керак.

Хаммага маълумки ахлоқ-одоб тарбияси оилада бошланади, боғчада давом этаверади. Лекин ўқувчилар-болаларни ахлоқий тарбиялашни қўйидаги йўналишлар бўйича ташкил этилади.

1. -ўқитиш жараёни билан бирга:
2. -дарсдан буш вақтларида (мактабдан ташқари ўқув муассасаларида ва яшаш жойларида).
3. -оилада.

ДАРС ЖАРАЁНИДА АХЛОҚ-ОДОБ ТАРБИЯСИ МЕТОДИКАСИ.

Бунда ўқитувчи ҳар қайси ўқув предметнинг дастурини, ўқув материалларини ва предметининг тарбиявий имкониятларини яхша билиши шарт. Масалан, ўқув предметининг дастури, унинг мазмуни давлат томонидан тасдиқланган ва илмий назардан асосланган ҳолда тайёргина берилади. Ҳар қайси ўқув предметининг материаллари дарсликларда ёритилган. Улрани чуқур ўрганиб кейинги дарсларда фойдаланиш-бу вазифа ўқитувчининг касб маҳоратига боғлиқдир.

Маълумки, ҳар қайси предметнинг ўзига хос хусусиятлари бор.

Гуманитар предметлари 3 (она тили, ўқиш, рус ва чет тиллар, тарих ва бошқалар) купроқ болаларнинг онгига, фикрлашга, дунёқарашига, мантиқан ўйлашга таъсурот қилади.

Муסיқа, тасвирий санъат гуманитар предметлар қаторига киритилган, улар купроқ болаларнинг ижодий фаолиятига, қарашларига таъсир қилади.

Табиий предметлар болаларнинг оламига, инсон ва хайвонлар қарашларини шакиллантиради. Математика дарслари эса болаларнинг аниқ фикрлашни абстракт фикрлашга айлантиради.

Шу билан бирга дарсларида болаларда ахлоқ-одобга оид фазилатларини ҳам шакиллантириш зарур; ўқув интизоми; ўқитувчиларга, ҳамма катталарга ҳурамати, бир бирига бериш ижобий одатлари ҳамда бошқа ахлоқий фазилатларини шакиллантириш долзарб муаммодир.

Масалан ўқиш дарсларида биринчи синфдан бошлаб болаларга «яхши ва ёмон», «одобли ва одобсиз» тушунчалар ёритилади ўқув материал ёрдамида (текстлар, шеърлар, асарлар ва бошқалар) болалар онгига етказиб борадилар.

Меҳнат дарсларда эса болаларнинг меҳнатга муносабати, интизоми, фаоллиги, қизиқишлари камол топади. Меҳнат дарсларининг жараён ўзи болаларни жамоадаги ишлари жалб қилади.

Лекин оъирги пайитларда бошланғич таълимдаги ўқув предметларни интеграция қилишга тендёнцияси бор, у ўқув предметлари орасида мавжуд булган умумийликка асосланилади, (Бош таълим концепцияси, IV боб - 16 бетга қаранг). Чунончи, она тили, ўқиш, нутқ устириш бир томондан, бошқа бир томондан эса, предметлар орасидаги алоқадорлик асосида она тили ва атроф-олам ҳамда меҳнат умумлаштирилади. Интеграцияни чуқурлаштириш ва ривожлантириш мақсадида мувофиқ олимлар она тили, ўқиш атроф-олам каби ўқув предметларининг мазмунида миллий ахлоқ одоб нафосат-муммола маданияти элементларини мужассамлаштирган ҳолда кенг маҳнодаги «Саводхонлик» курсини ташкил этишни тавсия этадилар.

Мазкур курснинг шахсни ривожлантириш имкониятига эга бўлган барча таълимий элементларини ўз мазмунига қамраб олади.

Дарс жараёнида ахлоқ-одоб тарбияси вазифаларни ўқитувчи махсус танлаган кургазмалар, ўйинлар, мусобақа, топшириқлар орқали амалда қуллайди, лекин бу ишларнинг муваффақияти нафақат ўқитувчининг маҳоратига аммо ўқувчилар жамоасининг савиясига ҳам боғлиқ. Шунинг учун жамоа ахил ва иноқ, болалар интизоми ва фаол булишлари керак.

БОЛАЛАР ДАРСДАН БУШ ВАҚТЛАРИДАН АХЛОҚ-ОДОБ ТАРБИЯСИ МЕТОДИКАСИ.

Бошланғич мактабда, ўрта мактабга нисбатан, битта ўқитувчи бир неча фанлар бўйича дарс беради, ҳам синф раҳбарининг функцияларни бажара олади.

Дарсдан бушвақтларида ўқитувчи турли - туман адабий кечалар, эрталабки байрамлар, суҳбатлар, учрашувлар ташкил этади. Масалан, Мустақиллик, Навруз байрами, Алифбо байрами ва бошқалар. Бунда бадиий китоб, шеър ва ашула, спектакл, махсус телевизион дастурлардан фойдаланиш мумкин.

Масалан, болалар учун ишлаб чиқиладиган Телевидинидаги дастурлар қуйидагилардан иборат.

1. Олтин тож.
2. Ким эпчилу, ким чаққон (қувноқ стартлар).
3. Доно бобо даврасида (Оталар сўзи ақилнинг кўзи).
4. Камалак.
5. Болажон.
6. Бўш ўтирма
7. Катта танаффус
8. Эртақлар-яхшиликка етаклар ва бошқалар.

Суҳбат уюштирган ўқитувчи ўзбек халқ ижодидан (мақол, достоно, эртақ, топишмоқ, ва ҳақозо) фойдаланиш мумкин.

Дарсдан ташқари машғулотларда педагог турли хал, мулоҳаза ташкил этиш мумкин. Масалан, «Одобнома» дарсларида ҳамда дарсдан буш вақтларида ташкилланган талбирларда ўқитувчи «Хикматнома», «Қайковуснинг» «Қобуснома», Н. Хисровнинг «Саодатнома», Ибн Синонинг «Донишнома», А.Навоийнинг «Бустон» ва Ҳамза, Фитрат, Фаробийнинг асарларидан фойдаланиш мумкин.

Трабиявий тадбирлар қаторида болаларнинг меҳнат илгорлари, Улуғ Ватан уриш ветеранлари, қариялар билан учрашувларини ташкил зарур, чунки ота боболаридан ёш авлодларга утиладиган тажриба киммалидир. 2002 йили «Қарияларни қадрлаш» йили бўлиб болалар ахлоқ-одоб тарбиясида кенг имкониятларни бермоқда.

Бу ишларга нафақат ота-оналарни, маҳалла жамоатчилиқни, мактабдан ташқари таълим тарбиядаги муассасалар ходимларни, меҳнат ва уруш ветеранларни жалб қилиш зарур. Бундан ташқари, муסיқачилар, тугарак раҳбарлари, кутубхоначиларни тез-тез тадбирларга ҳам таклиф қилиш керак.

Дарсдан буш вақтларида ташкил этилган ахлоқий тарбияси режали бўлиши керак. Бошланғич синфдан бошлаб мактабда ижодий эмоционал шароит яратиш ахлоқ-одоб тарбия жараёнига фойдали таъсир этади. Масалан, анъанавий бўлган «Алифбо байрами» ёки турли хил курик танловлар.

Бу ишларда барча ўқувчиларнинг мактабдаги умумий ва ягона тартиб-қоидаларга риоя қилиш муҳим аҳамият касб этади

Дарсда ва дарсдан буш вақтларида ўтиладиган ишлар ўзаро бир бири билан боғлиқ булиши шарт, улар орасидаги алоқадор звёноси-«Одобнома» дарслари.

Бошланғич синфларда «Одобнома» дарсларини тайёрлаш ва ўтказиш методикаси.

Маълумки, «Таълим тўғриси» даги Қонун ҳамда «кадрлар тайёрлаш» миллий дастурининг қабул қилиниши муносабати билан умумий ўрта таълим, шунингдек, бошланғич таълимнинг ҳам мавқеи ўзгарди.

Жумладан, бошланғич синфда «Одобнома» дарсларини ўташга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Чунки Президентимиз И.А, Каримов қайта-қайта таъкидлаётганларидек, жамиятимизнинг келажаги, мутақиллигимизнинг тақдири ёш авлоднинг ахлоқий махнаий жихатдан юксак тарбияланишига боғлиқ. Бундай тарбия беришда эса “Одобнома” фанинг ўрни ва роли биқиёсдир.

«Одобнома» фанинг асосий мазмуни-халқимизнинг асрлар давомида тупланган бой маънавий меҳресси одоб-ахлоқ қоидалари ташкил этади. Мазкур фаннинг вазифаси эса ана шу маънавий мероси ёш авлодга етказиб беришдан иборат.

Бугунги кунда мактабларда бошланғич синфлар учун “Одобнома” дарсларига хавтасига бир соатдан ажратилган. Мазкур фан дарсларининг мазмун ва жихатини очиб бериш бошланғич синф ўқитувчисидан билимдонликни, одоб-ахлоқ қоидаларини чуқур билишни, касб маҳоратларини яхши эгаллаган булиши талаб қилади.

1998-1999- ўқув йилидан бошлаб 1-4 синфларида тажриба сифатида “Одобнома” фани дастлаб ўқув режаси асосида ўқитиладиган бўлди.

Шу муносабат билан бошланғич синфлар учун замон талабига мос “Одобнома” дастури яратилди.

1-4 синф “Одобнома” дастури оддийдан мураккабликка қараб ривожланиб боради, бири иккинчисини тулдиради, бойиттади. Биринчи синфда “одоб - саломдан бошланади” мавзусида ўқувчиларга дастлабки саломлашиш одоби ўрнатилади. 2-Синфда у аста секин ривожлантириб “Яхши сўз жон озиғи” мавзусида боғланиб кетади. 3-синфдаги “Орасталик яхши одоб” мавзусига доир дарсдан инсонларни бир бирига яқинлаштирувчи уларнинг одоби, очиқ чеҳраси эканлиги, 4-синфда «Одоб инсон зийнати» мавзусида саломлашиш, хулқ булиши, инсондаги одоблик юксак фазилат эканлиги асосланиб берилади.

1-4 синф учун янги яратилган «Одобнома» дастурининг қиммати шундаки, керак бўлган ўринда Куръон, Хадисдан фойдаланилган ҳолда диний ақидапараслиқнинг олдини олиш масалалари ҳам очиб берилган.

Хар бир булим ва мавзулар охирида ўқитувчи ёрдамига мавзу юзасидан адабиётлар рўйхати тавсия этилган.

Бундан ташқари “Одобнома” дастури ҳар бир мавзу охирида ўқувчиларга амалий машғулоти учун савол-топшириқлар бериш орқали ижодий ишлаш кузда тутилган.

1-4 синфдаги “Одобнома” дарсларини ўқишда панду насиҳатлар билан чегараланиб қолмаслик керак. Машғулотилар мақсад 4-синф одобнома дарсларига миллийхалқ ўйинлари ҳам киритилган

муваққиллик даврида 1-4 синфлар учун миллий ва умуминсоний кадрлар руҳида яратилиб “Ўқитувчи” нашриёти орқали қўп нусхада қўп этилган “Одобнома” ўқув қўлланмаларидан фойдаланиши ўқувчи ўшларни билимдон, зукко, тадбирқор, маънавийли, юксак одоб-ахлоқли инсон қилиб тарбиялашга муносиб ҳисса қўшади, деб бемалол ишонч билдириш мумкин.

Оилада ахлоқ-одоб тарбияси

болаларни илмли, одобли ота-онанинг бурчидир. Муаллимлар бу муқаддас вазифани четга турмасдан, ота-оналарга амалий ёрдам бериши лозим, чунки ота-она билан бирга қаторда тарбиячилар, ўқитувчилар-улар ҳам бола тарбияси учун масъулдирлар.

Ахлоқий тарбияни изчил ва тартибли амалга оширишда оила муҳитни қўят муҳим рол ўйнайди. Инсон ахлоқий-маънавий ва руҳий қиёфасининг пойдевори оилада қўйилади. Шунинг учун ҳам машҳур олимлар оила тарбиясига катта эътибор беришган, ҳамда бу масалага боғишлаб қатор асарлар ёзилган. Доно халқимиз “Бола бошидан, ниҳол ёшидан”-деб бежиз айтмаган. Мадомики шундай экан авлодни тарбиялаш ишини ёшлиқдан, оиладан бошлаш керак. Бинобарин, оиладаги тарбия жараёнида ҳар бир дақиқа ва фўрстни қўлдан бой бериш орқали ота-онлар қўйинчалик қўпгина қўйинчилиқларга дўч келадилар. Донишманд тили билан айтганда “Қарга очлик, ташналиқнинг қўйинчилигини сезса музни тешади, бирқиниб турган овчини қўрмай унинг тузоғидаги доналар учун паров қўлмай қўраверади”.

Тарбия ахлоқ-одобнинг бошланиши оилада экан, бунда ота-она, катталар, қариялар, ака-укалар, қариндошлар уруғларнинг ҳўлқи, муомаласи ёш болаларнинг ҳўлқи одобли бўлишида муҳим аҳамиятга эга.

Оилада одоб-ахлоқ тушинчаларни болаларга қўнг манода аңлатмоқлари лозим. Бўнинг учун эса ота-оналарнинг ва оиланинг катта аҳзоларининг ғамъур, меҳрибон бўлишлари керак. Оилада қичик ёшдаги ўқувчилари ахлоқ-одоб нормалари асосида интизомли маданий ҳўлқ эғаси қилиб тарбиялаб бориш, уларни болалиқдан катталарни ҳўрмат қилишга ўргатишга, айрим нарсалардан ўзини тинқитишга ўргатиб бориш жуда муҳимдир.

Ота-она фарзандини меёридан ортиқ яхши қўриш ва болани уни қайтармасдан қўнглига қараб тарбиялаши ёки оиладаги ахлоқий ҳўлқ нормалрига лоқайд муносабатда бўлиши, боланинг шундай ҳислатлари шақилланиб боришда нафакатгина салбий таъсир қилибгина қўлмай, балки

келажакда жиноятчи бўлиб етишига олиб келади. Утмишда оилада болага жамиятда ўзини қандай тутиш, Атрофдаги кишиларга қандай муносабатда бўлиши кераклигини ўргатишган.

Болани тарбиялашда ўзбек халқига хос миллий урф-одат, ананалар, билан бирга,худудий хусусият, боланинг рухияти ва қобилиятини, хохиши, жинси ҳисобга олинган. Ўзбек халқ эртаклари оилада бола тарбиясида ҳаёт дарслиги ҳисобланган. Эртакларда акс эттирган ижобий бош қаҳромонлар намунасида болада ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, ота-онага ҳурмат ва муҳаббат, уғаллика ҳавас, эзгулик, мардлик каби фазилатлар тарбияланган. Купчилик ота-оналар, бобо ва бувилар бола тарбиясида тушунтириш, рағбарлантириш яхши ҳуққли болалар ўқида ҳикоя қилиш, эртақ айтиб бериш, билганоарини айтиб беришни талаб қилиш, купроқ меҳнатга жалб қилиш усулооридан фойдаланадилар. Топшириқни бажармаган болаларга нисбатан танбех бериш, маҳбур этиш, уялтириш воситасини қулайдилар, истаган нарсани олиб бермайдилар кино театрларга олиб бормайдилар.

Бола тарбиясида яхши натижаларга эришаётган ота-оналарнинг болалар билан ўтказиладиган суҳбатлари “Меҳнат, меҳнатнинг таги роҳат” , “Яхши фарзанд ота-онага раҳмат келтиради”, “Ёмонлик яхшилик келтирмайди”, “Ота рози - худо рози”, ” онанинг эъзозлаган хор бўлмайди”, “Ахилликда ҳиммат куп” каби мавзуларда, шу билан бирга уғил ва қиз боланинг вазифалари уларнинг келгусидаги ҳаётидаги хусусий суҳбатлар ўтказилади. Туғилган кунларидан бошлаб,халқимизнинг “Бола азиз, одоби ундан азиз” ҳикматига кура набираларинг гузал ҳуққли одобли, шафқатли, диёнатли бўлишларига эътибор бериб, чиройли ёзиш ва ифодали ўқишга ўргатган.

Хулоса қилиб айтсак оилада ахлоқ-одоб тарбияга катта аҳамият беришлари керак. Болалар эртақ, шеър, ашулаларда ҳам одобли, ахлоқли бўлишга давҳат этишимиз мумкин. Оилада одобж-ахлоқ масалалари туғри йўлга қуйилиши шарт. Чунки меҳмон келганда одоб сақлашни, ахлоқли бўлишларини туғри йўлга қўйишлари керак. Хар бир ота-она боласини одобли -ахлоқли қилиб тарбиялаш ниятида бўлса керак.

Юқорида айтганини ҳисобга олган ҳолда ахлоқ-одоб тарбиясида уқитувчининг фаолияти қачон самарали ва фойдали бўлади, қачон у барча педагоглар, ота-оналар ва маҳалла жамоқчилик ҳамда синф жамоаси ёрдамида, дарс жараёнида ва дарслардан бўш вақтларда бу ишларни тизими равишда бошқариб боради

Таянч иборалар.

Ахлоқ-одоб тарбияси тизими (мақсад, вазифа, қоида шарт-шароит, усул, восита, шакил, уюшма, мазмунг), ҳамкорлик. Ахлоқ-одобнинг қисмлари тушунча, ҳиссиёт ҳуққ -атвор.

АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И. Ўзбекистон: миллий истиқлол, сиёсат, мафкура-Тошкент 1996 йил
2. Каримов И. Баркамол авлод - ўзбекистон тараққиётининг пойдевори - Тошкент 1997 йил
3. Каримов И. А. Миллий ғоя ва миллий истиқлол - Тошкент 2001 й.
4. Каримов И. Биздан озод ва обод Ватан қолсин - Тошкент 1994 й.
5. Ўзбекистон Республикаси таълим тўғрисидаги қонун - Тошкент 1997
6. Ўзбекистон Республикаси кадрлар тайёрлаш миллий дастури - Тошкент 1997 йил
7. Бошланғич таълим концепцияси - «Бошланғич таълим» журнали 1998 йил №6
8. Ўзбекистон Республикаси ўқитувчиларнинг биринчи конференцияси тавсиялари- халқ таълими 2001 й №5
9. Абдукаримов Х. Тарбия таълимга пойдевор бўлса - «Бошланғич таълим» 1997 №5
10. Ахмедова Н. Ахлоқ тарбияси: оила ва мураббийлар ҳамкорлиги- «Бошланғич таълим;» 2001 й №2
11. Баратов Ш. Ўқитувчи шахсини ўрганиш усуллари - Т 1995 й
12. Боболардан болаларга - Тошкент 1995 й
13. Ёқубов А. Комил инсон тарбияси «Маърифат» 2000 й №5
14. Иброхимова Г. Миллий ғоя, миллий истиқлол мафкураси - ёшлар тарбиясида етакловчи куч. - Халқ таълими, 2001 й №4, 47-50 б.
15. Махкамов У. Ахлоқ-одоб сабоқлари. - Тошкент 1994 й.
16. Олимов Ш. Ўқувчиларда ахлоқий-эстетик идеални шакллантириш - Х.Т. 2001 №5, 32-34 бет
17. Туронова О. Оилада бола тарбияси - Тошкент 1995 й
18. Усмонов И. Одобрни ҳаётдан ўргандим- Т. 1995 й.
19. Хасанбоев Ж. Туронова М. Хасанбоева О. Маънавий-ахлоқий тарбия асослари - Т 2000й.
20. Хасанбоева О. Тарбиявий ишларни ташкил қилиш методикаси - Т 1996 й, 86 б.

МАЪНАВИЯТ ДАРСЛАРИНИ ЎТКАЗИШ ЮЗАСИДАН УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР «ЧЕКМАСДАН ЎЗИНГНИ ТИЙ, ЁШЛИК ГАШТИНИ СУР» дастури асосида

Республикада тажриба-синов тариқасида «Чекмасдан ёшлик гаштини сур» тарбиявий дастури амалга татбиқ этила бошланди.

Ушбу тадбирнинг ташаббускори - «Ўзбекистон Бритиш — Америка Тобакко» қўшма корхонаси ҳисобланади. Халқ таълими вазирлиги мазкур тадбирни қўллаб-қувватлаб умумий таълим мактабларида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, ўқувчиларнинг зарарли одатларга чалиниб

қолишининг, бинобарин, улар ўртасида тамаки чекшннинг олдини олиш мақсадида юқоридаги қўшма корхона билан ҳамкорлик шартномаси тузди.

Ҳамкорлик асосида «Чекмасдан ёшлик гаштини сур» тарбиявий дастур лойиҳаси яратилди.

Дастур лойиҳаси муаллифлари — педагогика фанлари доктори, проф, Д.Ж. Шарипова ва психология фанлари доктори, проф. В.А. Токарева.

Дастур ташкилотчилари ва иштирокчилари — Халқ таълими вазирлиги, ёшларнинг «Қамолот» жамғармаси, Республика «Оила» илмий-амалий Маркази ҳамда «Маҳалла» хайрия жамғармаси.

Халқ таълими вазирлиги ушбу мақсадлар учун тажриба базаси, лойиҳанинг методик асосини белгилаб бериб, ўқувчи-ёшлар билан бевосита машғулоти олиб борадиган ўқитувчиларнинг махсус тайёрланишини ташкил этди.

Лойиҳани амалга татбиқ этиш бошланар экан, унинг қатнашчилари ўз оддиларига ҳар бир усмир-ешга ҳаётнинг барча қирралари қизиқарли эканлигини, бунинг учун саломатлик ва ижодий бойлик лозимлиги туғрисидаги асосий тушунчани етказишни бош тамойил қилиб қўйган. Ўқувчилар томонидан турли муаммоли ҳолатларда, жумладан чекиш ёки чекмаслик ҳақида ўз зиммасига жавобгарлик масъулиятини олиш, кадр-қимматини ҳамда муомала маданияти, дўстларни танлаш, низоли вазиятларни тўғри ҳал этиш, бой миллий анъаналаримизни сақлаш масалалари бош вазифа этиб белгиланди.

Дастурнинг мақсади — ўқувчиларнинг ижтимоий салоҳияти юксалишида мустақил фикр ва қарор қабул қилишларига муаммоли бўлган вазиятларда, шу жумладан тамаки чекишга қарши масъулиятли бир қарорга келишларига ёрдам бериш. Дастур ўқувчиларда юзага келиши мумкин бўлган салбий оқибатларнинг олдини олишда ва турли вазиятларда мустақил равишда масъулиятли бир қарорга келиш лозимлиги ва шахснинг фаоллик қобилиятини шакллантиришга қаратилган.

Дастурнинг моҳияти — шахс турилмайди, шахс шаклланади.

Дастур — умумтаълим мактабларининг 9-синф ўқувчилари учун тарбиявий машғулоти ўтказиш ҳамда синф раҳбарлари учун андоза сифатида ишлаб чиқилган.

Дастурнинг амалиётга татбиқ этилишининг асосий хусусиятлари:

- дастурнинг босқичма-босқич амалга оширилиши;
- дастур бўйича умумтаълим мактаблари ўқитувчиларининг мазкур дастур муаллифлари томонидан қисқа, махсус тайёргарлик машғулотларидан «трёнинг»лардан ўтказилиши;
- дастур ички имкониятларининг кенглиги, ҳаётийлиги, ривожланиб такомиллашиб бориши;
- дастурнинг халқаро андозаларига мос келиши, чет эл тажрибасидан унумли фойдаланганлиги;

— дастурда ҳамкорликнинг етакчилиги алоҳида ўрин тутиши, «Оила-Мактаб-Маҳалла-Жамоатчилик»;

— дастур бўйича — ўқитувчилар ва ўқувчилар учун зарур бўлган кўргазмали куруллар билан таъминланиши;

— мактабларда ўтаётган тажриба-синов жараёнининг мониторинги мавжудлиги;

- дастур моддий асосга эга.

Тарбиявий дастур босқичма-босқич тажриба синов тариқасида амалга оширилмоқда.

Тарбиявий дастурнинг «Лойиҳа-Тажриба-Синов-Таҳлил-Натижа» системаси шаклида амалга оширилиши, унинг ҳаётийлигини ва давомийлигини, мактабларда олиб бориладиган тарбия жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиши учун замин бўлади.

Нима учун чекадиган болалар ўз дўстларининг ҳам чекишларини хоҳлайдилар?

Кўзланган мақад: чекишнинг инсон ахзоларига таъсири ҳақидаги билимлар билан таништириб, зарарли одатларга, жумладан, чекишга нисбатан салбий муносабатни шакллантириш, бу зарарли одатга қарши курашиш истагини уйғотиш, ўқувчиларга, нега ошна-оғайнилари уларни ҳам чекишга ундашга уринаётганларини тушуниб олишларида ёрдам бериш.

Машғулотни, ҳозирги кунда биз тез-тез дуч келаётган ва бизнинг орамизда ҳам учраб турган инсон ахзоларига ҳалокатли таъсир ўтказаяётган зарарли одатлар ва улардан фориғ бўлиш хусусида бошлаган маҳқул. Гап чекиш ҳақида боради. Кўпинча нималар бунга сабаб бўлади? Нега айрим ўқувчилар чекишни бошлайдилар? (Жавобларни тинглаб, таътага ёзиб бориш керак).

Кўриб турганингиздек, чекишга ўрганишнинг асосий сабабчилари:

— қизиқувчанлик,

— олдин номаълум бўлган ҳиссиётга берилиш,

— катталарга тақлид қилиш,

— «ўз», «мен»ини кўрсатиш иштиёқи,

— умумий истак чекиш асосига қурилган даврага кириб олишга бўлган интилиш,

— дўстлар ва бошқалар томонидан ўтказилган тазйиқ Қизларнинг жавобларида акс этган қуйидаги ҳолатлар алоҳида кўрсатилиши лозим:

— ўзга жинс вакили диққатини ўзига жалб этишга интилиш,

— анча каттароқ ва тажрибалироқ кўриниш учун,

— чет эл филмларидаги қаҳрамон аёлларга тақлид қилиш (қўлда сигарета ёки бокал тўла майни тутиб тургандек «жумбоқли манзара»).

Европаликлар тамаки билан Колумб дёнғизчилари Америка қитхасидан келтирилган барглار шарофати билан танишишга муяссар бўлганларини бир эслаб кўрайлик. Чекишни бошлаган одамларнинг

аксарият кўпчилиги ўлим хавфи рўбару бўлганда ҳам, хох у реал ҳаётда ёки шартли равишда бўлсин — кашандалик туфайли ўз ширин жонлари, умрларига зомин бўлсаларда, кашандаликдан воз кечолмаганлар. Бунинг ажабланидиган жойи йуқ негаки, тамакининг асосий таркибий қисми бўлган никотин ахзоларида тезда унга бўлган кўникиш ҳиссини пайдо қилиб, оқибатда ёнгиб бўлмас эҳтиёжни юзага келтиради. Чекишни ташлаш учун инсон жуда катта ирода ва матонатга эга бўлиши лозим. Шунинг учун, ўз саломатлигининг қадрига етган одам, сигаретага қул бўлиб қолмаслиги учун, яхшиси, чекишни бошламагани минг қарра яхшироқ.

Чекишни бошламаслик ёки уни ташлаш учун слғлом турмуш тарзига амал қилиб яшаш керак, ҳар бир инсон, одамларни чекишга нима мажбур қилади ва нималар унинг муқобили бўла олади, каби масалаларни яхши тушуниб олоғи зарур.

Ўқувчиларда, ихтиёрий равишда чекишга қарши кураш ҳиссини шакллантириш мақсадида уларга қуйидаги тестни таклиф этган маҳқул. Ундан чекишга бўлган ҳар турли ҳавас, қизиқувчанлик омилларини англаб олиш мумкин. Тест билан ишлаш учун унга йўриқнома ҳам илова этилади; «Сиз қуйидаги таклиф этилган саволга жавоб беришингиз керак: «Сизнингча одамлар нега чекишади?» Таклиф этилаётган тестнинг имконий жавоблари варианты алифбонинг А дан Т гача булган бош ҳарфлари билан белгиланган. Ҳар бир вариант учун сиз маҳқул топган қуйидаги жавобларнинг бирини ёзасиз, ҳар замонда «5», кўпинча «4», дуч келиб қолганда «3», камдан кам «2», «ҳеч қачон» - «1». Вақтни иқтисод қилиш мақсадида ўз жавобларингизни тегишли ҳарф рўпарасига сўз билан эмас, тегишли рақамлар билан ёзинг. Масалан, агар сиз «А» - 2. Барчаси тушунарлими? Демак, ўйланг ва саволларга жавоб беринг:

Сизнинг назарингизда одамлар нега чекишади?

А. Қиёфани сақлаб туриш учун.

Б. Қулда сигарета тутиб туриш одамга хузур бағишлайди.

В. Одам сигарета билан ўз заифлигини ёнгиши осонлиги ва хумордан чиқишни ҳис қилганидан ўзини шодон сезади.

Г. Одамлар нимадандир аччиқлансалар, чекишга ўтадилар.

Д. Ёнида сигаретаси йўқ, одам, ўзини кўярга жой топа олмай қолади.

Е. Сабаблари ҳақида ўйлаб ўтирмай, автоматик равишда чекаверишади.

Ж. Фикрни бир жойга жамлаш, чалғимаслик учун ҳам чекишади.

3. Сигаретани ёндириб олиш жараёнининг ўзи одамга завқ бағишлайди.

И. Шунчаки, тамаки ҳидини ёқтираман.

К. Ҳаяжонланган кезларда чекишни бошлайдилар.

Л. Одам чекмаса, худди бир нарса етишмагандек туюлаверади.

М. Одамда шундай туйғу мавжудки, у бир дона сигарета чекайпман деб хаёл қилади; биттаси кулдонда ёниб тугамасдан, беихтиёр янгисини бошлайди.

Н, Чекаётган одам, ўзини бардам бўлиб бораётгандек ҳис этади.

О. Сигаретадан чиқаётган тутун одамга хузур бағишлайди.

П. Кўпинча, кайфият яхши бўлган чоғларда чекилади, улар тинч ва осойишталикни таъминлайди.

Р. Зериккан, ҳеч нарсани ўйлашни истамаётган пайтда чекишади.

С. Одам маълум вақт чекмай юрса, беихтиёр уни бошлаш истаги туғилиб қолади.

Т. Шундай ҳам бўладикки ёқилган сигаретани оғизда ушлаб туриб, автоматик равишда яна бошқасини беихтиёр чека бошлаганини сезмай қолади.

Тестнинг ушбу қисми устидаги ишларни бажариб бўлган ўқувчиларга иккала синфдаги одамнинг чекиш ҳиссини уйғотадиган омиллар бўйича жавобларнинг балларини ҳисоблаб чиқиш таклиф этилади:

I синф омиллар.

1. А Ж Н – рағбатлантириш омили.

2. Б З Р - чекиш жараёнининг ўзидан хузур қилиш омили.

3. В И П - заифлик, хузур қилиш, кўтаринкилик

II синф омиллар.

4. Г К Р - ҳаяжонни ёнгиш, бардамлик ҳис этиш.

5. Д Л С - назорат қилиб бўлмайдиган даражадаги чекиш истаги, руҳий қарамлик.

6. Е К Р - одат.

Баллар ҳисоблаб чиқилганда 3 дан 15 гача турланиши мумкин. Агар натижа II балл ва ундан юқори бўлса, бу ҳолда одамнинг чекишга қарам бўлиб қолгани унчалик юқори эмас.

Олинган натижаларнинг изоҳи:

Агар биринчи синф омиллар бўйича сиздаги баллар йиғиндиси юқори бўлса, унда сиз одамлардаги чекишга бўлган иштиёқ физиологикдан кўра, кўпроқ руҳий характер касб этишини тўғри тушунар экансиз. Бу вазиятда одамнинг чекишни ташлаши, бирмунча қийинроқ. Энг яхшиси, ҳеч қачон чекишни бошламаслик.

Агар баллар йиғиндиси иккинчи синфдаги омиллар бўйича юқори бўлса, демак одамларнинг чекишдан воз кечишларига бир қатор мураккаб муаммолар мавжудлиги халақит беришини билдиради. Улар ўзларини кўлга олиб, катта ирода кучига эга бўлишлари, ўзларининг зарарли одатларидан қутулишлари учун ўзларини ёнгиб ўтишларига тўғри келади, Яхшиси, бу зарарли одатга кўникмаган маҳқул, балки, унинг инсонда пайдо бўлаёт-ганидан огоҳ бўлиб туриш керак. Бу эса, чекишни ташлашга аҳд қилган ва ўз соғлиги хақида қайрурмоқчи бўлган одамларни кўпгина

қийинчиликлардан фориғ қилади. Ҳамиша шуни ёдда тутингки, чекишни бошлаш осон, аммо кейинчалик ундан қутулиш йўллари жуда қийин.

Бутун машғулот давомида ўқитувчи мазкур мавзу бўйича чекувчи ўқувчиларга тўғридан-тўғри таъсир ўтказишдан ихтиёрий равишда ўзини тутиб туриши лозим: ҳамиша шуни унутмаслик керакки, бу ёшда «пешонасига уриш» кутилган тарбиявий самарани бермайди, яхшиси, ўсмир шахсига оддийгина, билвосита таъсир кўрсатиш усулларини қўллаган фойдалироқ. Шунинг учун, ўқитувчи чекадиган, ўқувчиларга ҳамманинг диққатини жалб этмай, машғулот охирида бутун синфга қуйидаги таклиф билан мурожаат қилиши мумкин. Шубҳасиз ҳар бирингизнинг чекишни ташлашга қарор қилган, аммо ҳозирча буни амалга оширишга қийналиб турган танишларингиз, ўртоқларингиз ёки дўстларингиз бор. Уларга ушбу яхши ниятларни амалга оширишларида кўмаклашинг, уларга қуйидаги эсдаликни таклиф этинг.

Чекишни ташламоқчи бўлганларга ёрдам

Тамакининг зарарли эканлигини ҳамма ҳам билади. Шунга қарамай, кўпчилик ушбу қабих одатни ёнгиб ўтувчи кучни ўзида топа олмайди. Таклиф этилаётган машқлар чекувчининг руҳиятини йиғиб олишга, унда тамакига нисбатан жирканиш ҳиссиётини туғдиришга қаратилган.

- Менинг барча мушакларим ёқимли равишда бушашган...
- Бутун ахзои баданимда ёқимли илиқлик сезаяпман...
- Осойишталик ва дам олиш ҳиссиётим менга ёқмоқда...
- Кундан-кунга мен янада хотиржам ва дадилроқман...
- Мен ўзимга, ўз қудратимга ва имкониятларимга ишонаман...
- Мен ўз иродамни кундан-кунга ўстириб ва чиниктириб бормоқдаман...
- Мен ёмон одатларимдан қутулишим мумкинлигига ишонаман...
- Мен астойдилман,...
- Чекишга бўлган эҳтиёжни бошқа сезмаяпман...
- Мен сигаретни чекмай бемалол юра оламан...
- Мен чекишга бефарқ қарайман...
- Тамаки керак булмай қолмоқда...
- Мен доимо тинч, тетикман, ишончим комилдир...
- Мен ёмон одатдан халос бўлмоқдаман...
- Чекишга бўлган нафратим кундан-кунга ошиб бор-моқда...
- Чекишда тоқатим йўқолиб бормоқда...
- Мен чекишни ташлайман...
- Оғиз бўшлиғидаги ва кўкрак қафасимдаги ҳиссиёт менга ёқади...
- Нафас олишим ёнгил ва эркин, чекишга эҳтиёжим йўқ.
- Чекиш мен учун жирканч...
- Зарарли одат устидан қилган ғалабам ҳиссиёти менга ёқади...
- Чекмасам мен ўзимни яхши ҳис қилмоқдаман,...
- Мен жуда ҳам хотиржамман,.

АНКЕТА (сўров варақаси)

1. Сиз ўзингизнинг (ўқишга) бўлган муносабатингизни қандай баҳолайсиз?

Ўқиш — бутун ҳаётимнинг мазмунидир.

Ўқ,ишдан кўнглим тўлмаяпти.

Ижодий равишда, қизиқиш билан ўқияпман.

Ўқишга нисбатан бефарқман. .

Қизиқишсиз, аммо виждонан ўқийман.

Жавоб беришга қийналаман.

2. Қизиқишларингиз ва машғулотларингиз доираси қанақа?

Муסיқа тинглашни яхши кўраман.

Муסיқа асбобларини чаламан.

Спорт билан шуғулланаман.

Китоблар ўқийман.

Бадий ҳаваскорлик билан шуғулланаман.

Қизиқишимга дойр тўғаракларга қатнашаман.

Техникага қизиқаман.

Кинога боришни ёқтираман.

Театр, концертларга бориб тураман.

Музей, кўргазмаларга бориб тураман.

Дўстларим билан кўчада сайр қиламан

Бошқа қизиқиш ва машғулотлар.

Амалда ҳеч бир қизиқадиган нарсам йўқ.

3. Турар жойингизда дам олиш учун қандай шароитлар мавжуд?

Спорт клублари ва спорт тўғараклари.

Турли техникага оид тўғараклар.

Ёшлар дастаси ташкил этилган.

Тез-тез қизиқарли учрашувлар ўтказиб турилади

Амалда ҳеч қандай шароит яратилмаган.

Бошқалар.

4. Эслаб кўришга ҳаракат қилинг: қайси ёшингизда илк бор алкоғолли ичимликларни татиб кўрган эдингиз?

Уйда, ота-онам билан, байрамларда. Уйда, ота-онамсиз, байрамларда. Дўстларимникидаги тантанада. Мактаб, техникумдаги тантаналарда. Кўчада, йўлакда, ертўлада, боғда ва ҳк. Дўстим, дугонамнинг туғилган кунида. Ёшлар қаҳвахонаси, барда. Қачон ва яна ким билан?

Ҳеч ким билан ичмаганман.

Менда унақа одат йўқ.

5. Спиртли ичимлик ичганингиздан сўнг (эртасига) ахволингиз қаннақа бўлади?

Бош оғриғи,

Кўнгил айниши.

Иштаҳанинг йўклиги.

Кучли ташналик.

Қувватсизлик.

"Бош оғриғи" қилиб олиш истаги.

Ҳароблик ҳисси.

Асабийлашиш.

Таҳқирли ҳолат.

Тезда толиқиш

Ҳеч қаннақа асоратлари йўқ.

Кайфиятим тетик, ишчанлигим ҳам яхши.

Бошқалар.

8. Ўзингиз ичкиликбозлар ва майхўрликка қандай муносабатдасиз ?

Тушунмаган ва ғижинган ҳолда.

Афеус билан муносабатда бўлман.

Чидаса бўладиган.

Бефарқ.

Ҳайронлик билан.

Кулиб қарайман.

Бошқалар.

9. Эслашга уриниб кўринг:

Алкоголли ичимликларнинг зарари ҳақида биринчи бор кимдан эшитгансиз?

Ота-онамдан.

Яқинларимдан (тоғам, холам, бувим, бувам ва б.)

Муаллимлардан.

Дустларим(тёнгқурлар)дан.

Шифокорлардан.

Суд, прокуратура, милиция ходимларидан.

Радио, телевидение кўрсатувлари орқали.

Газета ва журналлардаги мақолалардан.

Яна қаердан?

10. Спиртли ичимликлар ичиш ҳақида ўзингиз қандай фикрдасиз?

Яхшиси, умуман ичмаган маҳкул.

Меъёрини билган ҳолда, "маданий" ичиш лозим.

Мунтазам ичиб туришнинг безарарлигига ишонаман.

Бошқалар.

11. Ёшлар орасидаги ичкиликбозлик сабабларини нималарда кўрасиз?

Спиртли ичимликларнинг арзонлигида.

Алкоголнинг зарари ҳақидаги билимларнинг етишмаслигида.

Катталарнинг салбий намунасида.

Қизиқишларнинг етишмаслиги, ўз ўрнини топа билмасликда.

Биринчи галдаги майхўрликнинг жазосиз қолганида.

Ёшлар учун дам олиш жойларининг етишмаслигида.
Пиво ва шаробнинг кенг реклама қилинишида.
Уйдаги ихтилофли вазиятда.
Дўстлар таъсирида.
Ичкиликбозлик анъана ва урф-одатларнинг туркунлиги.
Ирода кучининг етишмаслиги, таклиф этилган майни рад қила билмаслик.

Негаки, спиртли ичимликлар бемалол сотилмоқда.

Негаки, спиртли ичимликлар кун кечиришда кўмаклашмоқда.

Ўқитувчилар ота-оналар орасида диққат билан хушёр турмуш тарзини таркиб қилиб боришлари лозим. Дам олиш кунларини оқилона ўтказиш, оилавий байрам ва тантаналарни ичкиликсиз ўтказишда бир-бирларига ибрат булишлари керак. Синф раҳбарлари спиртли ичимликларни истеъмол қилишга майли бор ўсмирлар ҳақида маълумотга эга бўлишлари, ота-оналари ашаддий ичкиликбоз бўлган ўқувчиларнинг оилалари ҳақида яхшигина хабардор бўлиб туриши шарт. Вояга етмаган болалар билан иш олиб бориш комиссияси ва инспекцияси ота-оналар ишлайдиган меҳнат жамоалари билан ҳамкорликда уларга якка тартибда таъсир кўрсатиши, оилада соғлом муҳитни яратиш шакллари аниқлаб олиши лозим. Мактаб кутубхоначилари билан ўқувчиларни мунтазам равишда ахлокий-маънавий этика муаммоларини очиб берувчи янги бадий ва илмий-оммабоп адабиётлар билан таништириши, китоблар тўпламига эга бўлиши, турли мавзуларда ўқувчилар — китобхонлар анжуманларини ташкил этиш, "Гўзаллик — ҳаётимиз кўрки", "Иззатингни ёшлиқдан сақла" ва бошқа мавзуларда баҳс-мунозаралар уюштириш, кунгилли дам олишни ташкил этиш, ўқувчилар иштирокида алкогольга қарши тарбияга дойр мавзуларда ёзувчи шоирлар билан қизиқарли учрашувлар ўтказиш.

Назорат учун саволлар.

1. Методик тавсиялардан фойдалинишнинг ҳозирги кундаги амалий аҳамияти қандай?
2. Методика атамасининг моҳияти нимада?
11. Методик тавсияларнинг афзалликлари ва камчиликлари нимада?
12. Дарс жараёнида методик тавсияларни куллашнинг қандай афзалликлари мавжуд?
13. Таълимнинг синфли шакли қандай педагогик мақсадларни амалга ошириш имконини беради?
14. Таълим олувчиларни синфларга қай тарзда ажратиш керак?
15. Дарсни баҳс – мунозара кўринишида ташкил этишда қандай мавзуларни танлаш мафқсадга мувофиққабатга олиш керак?

ХУЛОСА.

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1.Ўзбекистон Республикаси Қонунлари

1.«Таълим тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. – Т. 1997. 29 август.

2.Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. – Т. 1997. 29 август.

2.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарорлари

3.«2010 йилгача бўлган даврда ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизими педагог ва муҳандис педагог кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш дастури» Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 4-октябрдаги 400-сонли Қарори.

4.«Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизими учун дарсликлар ва ўқув адабиётининг янги авлодини яратиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 16 августдаги 341-сонли Қарори.

3.Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

5.Каримов И.А. “Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марраралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим”. 2006 йил 10 феврал

6.Каримов И.А. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2000.

7.Каримов И.А. Ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурмоқдамиз. – Т., Ўзбекистон, 1999.

8.Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ асрга интилоқда. – Т.: Ўзбекистон, 1999.

9.Каримов И.А. Барқамол авлод орзуси – Т.: Шарқ, 1999.

10.Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Т.: Ўзбекистон, 1999.

11.Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. – Т.: Ўзбекистон, 1992.

12. Каримов И.А. Юксак маънавият –енгилмас куч. Т. Маънавият - 2008.

4.Ўзбекистон Республикаси Вазирликларининг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари

12.“Олий таълимга оид меъёрий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2000 йил 22 сентябр 251 сонли буйруғи.

13.“Ижтимоий гуманитар фанлар бўйича маъруза матнларини тайёрлаш ва нашр этиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2000 йил 19 июн 176 сонли буйруғи.

5.Ўзбекистон Республикаси вазирликлари меъёрий ҳужжатлари

6.Дарсликлар

14.Е.Н. Пронина, В.В.Лукашевич. “Психология и педагогика”.

- Учебник для студентов ВУЗов. – М.: Издательство «Элит», 2004.
15. Педагогика профессионального образования. /Под. ред. В.А.Сластёнина. – Москва: Академия, 2004.
 16. В.А.Сластёнин, И.Ф.Исаев, А.И.Мишёнко, Е.Н.Шиянов. Педагогика. – Москва: Школьная пресса. 2004
 17. Психология и педагогика. Под.ред. А.А.Радугина. – Москва, 2003.
 18. Сластёнин В.А., Исаев И.Ф., Михенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика. Учебное пособие. – М.: Школьная Пресса, 2002.
 19. Бордовская Н.В., Реан А.А. «Педагогика» Учебник для вузов. – Санкт – Петербург: Питер, 2000.
- 7.Ўқув қўлланмалар**
20. Муаллифлар синфи. Ўзбекистонда бизнес кейслар: Ўзбекистон Республикасидаги бизнес таълимотида “Кейс - Стади” услубининг қўлланилиши. – Т.: Академия, 2006. – 645 б.
 21. Тажиева Ш. Тарбиявий ишлар методикаси. Маърузалар матни. 2005.
 22. Очилова Г., Мусаханова Г., Тожиева Ш. Педагогика. Маърузалар матни. 2005.
 23. Очилова Г., Мусаханова Г., Тожиева Ш. Тарбиявий ишлар методикаси. Масалалар тўплами. 2005.
 24. Очилова Г., Мусаханова Г., Тожиева Ш. Педагогика. Масалалар тўплами. 2005.
 25. И. Мамажонов. Янги педагогик технологиялар. Масалалар тўплами. – Т. 2005.
 26. И. Мамажонов. Касбий таълим методикаси. Масалалар тўплами. – Т. 2005.
 27. Ёўлдошев Ж., Усмонов С. Педагогик технология асослари. –Т.: Ўқитувчи 2004.
 28. Волжский А. Методика воспитательной работы с молодежью. – М. 2003.
 29. Котов В. Воспитательная работа в школе: опыт и проблемы. – СПб.: Сев.сияние 2003.
 30. Н. Саидахмедов. Янги педагогик технологиялар. –Т.: Молия, 2003.
 31. Иномова К.М. Оилада болаларнинг маънавий-ахлокий тарбияси. Т.1999.
 32. Н.Хўжаев ва бошқалар. Педагогика асослари. –Т., 2003.
 33. Очилова М. Укитувчи одоби. Т.1993.
 34. Мусурмонова О. Оила, маънавият-миллий гурур. Т.1999.
 35. Бўри Зиёмухаммадов, Абдуллаева Ш. Илғор педагогик технология: назария ва амалиёт. «Маънавият асослари» дарси асосида ишланган услубий қўлланма – Т., 2001.
 36. Юсуф. Хос Хожиб. Кутадгу билиг. Т.1992.
 37. Кайковус. Кобуснома. Т. Укитувчи 1986.
 38. Мунавваров А.К. Оила педагогикаси. Т. Укитувчи 1994..

39.Тожиев М., Салахутдинов Р., Баракаев М., Абдалова С. Таълим жараёнида замонавий ахборот технологиялари. – Т., 2001.

40.Миркосимов М.Мақтабни бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари.Т.1996.

41.Ахлоқ-одобга оид ҳадис намуналари.Т.1990.

42.Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ.Т.1992.

43.Форобий А. Фозил одамлар шахри.1993.

44.Жураев А.Ж. Тарбиявий дарсларни утиш.Т.1994.

45. Очил С.Мустақиллик ва тарбия масалалари.

47. Ғайбуллаев Н. ва бошқалар. Педагогика. Т., 2000.

48. Зиёмухаммедов Б., Абдуллаева Ш. «Педагогика». Т., 2000.

49. Раҳимжонов Н. “Ёшлар иқтисодий тафаккурини шакллантиришда оиланинг роли” Т., 2005 (Б.М.И.)

50. З. Қурбаниязова “Тарбиявий ишлар жараёнида тарбияланувчиларда миллий ўзликни англашни шакллантиришнинг педагогик асослари” номзодлик диссертацияси. Т., 2002.

51.О.Хасанбоева: Тарбиявий ишлар методикаси.Т.2001.

52.З.Исмаилова.Тарбиявий ишларни ташкил этиш методикаси.Т.2006.

53.Маҳкамов У. Ахлоқ-одоб сабоқлари. - Тошкент 1994 й.

10.Илмий амалий анжуманлар маърузалар тўплами

54.Фарберман Б. Л. Раздаточные материалы методического семинара по передовым педагогическим технологиям. – Т., 13-14-15 июня 2005.

Илғор педагогик технологиялар асрида дарс ўтиш йўллари. Ўқув услубий ишланмалар тўплами. – Т.: ТДИУ. 2005.

55.Педагогик ва ахборот технологиялари: ютуқлар ва истиқболлари. – Т.: ЎзПФИТА. 2003.

56.«Таълим самарадорлигини ошириш йўллари» мавзусидаги семинар тренинг материаллари. – Т., 2002.

57.Иқтисодий таълим: назария, тажриба, муаммолар ва истиқбол. Ҳалқаро илмий-амалий анжуман. 19 апрел, 2001.

11.Газета ва журналлар

58.Иқтисодиёт ва таълим. // Журнал. 2005 йил 1-2 сонлари.

59.Халқ таълими. // Журнал. 2005 йил 1-2 сонлари.

60.Таълим ва тарбия. // Журнал. 2005 йил 4-сонлари.

61.Иқтисодиёт ва таълим. // Журнал. 2004 йил 1-2 сонлари.

62.Халқ таълими. // Журнал. 2003 йил 3-6 сонлари.

63.Маърифат. // Газета. 2003 йил 18 апрел сони.

64.Маърифат. // Газета. 2002 йил 26 май сони.

12.Интернет сайтлари

65.www.bilimdun.uz

66.www.de.uz

67.www.plekhanov.ru

